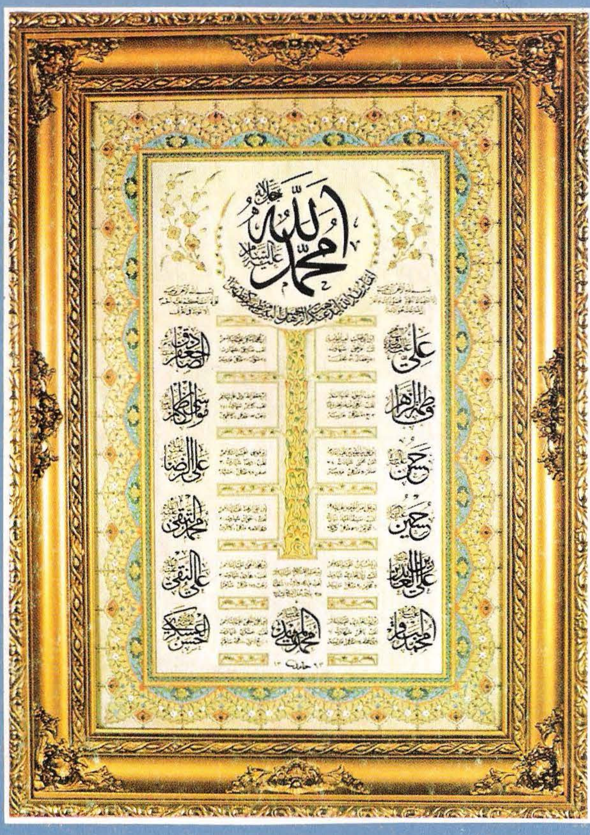
oniki imâm

(a.s)

abdülbâkıy gölpınarlı

Ondört Ma'sûm

Hz. PEYGAMBER

(S. M)

Hz. FÂTIMA (A.M)

ve

ONiKi iMÂM

(A M.)

YAZAN:

Abdülbâkıy GÖLPINARLI

DER YAYINEVİ
SAHAFLAR ÇARŞISI No. 1
BEYAZIT / İSTANBUL
TEL : 27 01 65
P. K. 109.

BİRİNCİ BASIM : 1979

- DİZGİ - BASKİ : **GÜL MATBAASI**
- KAPAK BASKISI : **TALAT MATBAASI**
- CİLT : **KISMET MÜCELLİTHANESİ**
- KİTABI YAYINLAYAN : **İBRAHİM DERBEDER**

SUNUŞ

«Târih boyunca İslâm Mezhebleri ve Şîîlik» adlı kitabımızda Hz. Peygamber'le (S.M) Cenâb-ı Fâtıma'nın (A.M) ve Oniki İmâm'ın (A.M) hâl tercemelerini, «Nübüvvet» ve «İmâmet» bahisleri dolayısıyle kısa, fakat özlü bir tarzda okuyuculara sunmuştuk. Oniki İmâm'ın (A.M) hâl tercemelerinin ayrı bir kitap olarak sunmanın faydalı olacağını, kitabımızın bu kısmının ayrıca basılması lüzûmunu söyleyen aziz dostlarımızın bu isteklerini doğru ve yerinde bulduk.

Elinizdeki kitap, yukarıda adını andığımız kitabımızın bir bölümüdür. İleride, bu hususta daha etraflı bilgi verecek bir kitap hazırlamak da isteriz. Her hâlde tevfıyk Allah'tandır. Ve's-Selâmu aleyküm ve rahmet'ullâhi ve berekâtuhu.

8 Safer'ül - Muzaffer 1399
Abdülbâkıy GÖLPINARLI

Hz. MUHAMMED

Sallallâhu Aleyhi ve Âlihî ve Sellem.

§ Hz. Muhammed Sallallâhu aleyhi ve âlihi ve Sellem.

Cenâb-ı Rasûl-i Ekrem (S.M , hicretten elli üç yıl önce Hicaz ülkesinin Mekke şehrinde doğmuşlardır. Kureyş kabîlesinin Hâşimoğulları boyuna mensupturlar. Babaları Hz. Abdullah, anneleri, Zühreoğulları boyundan Veheb kızı Hz. Âmine'dir. Soyları, Hz. İbrâhîm Peygamber'e (A.M) dayanır. Ana karnındayken babaları Hz. Abdullah vefât etmişti. Doğumları, târih ve siyer kitaplarında bildirilen Fil Olayından elli üç gün sonradır. Altı - yedi yaşlarındayken anneleri Hz. Âmine de vefât ettiler. Hz. Muhammed'i (S.M), dedeleri Hz. Abdülmuttalib, yanlarına aldılar; fakat bir yıl sonra o da vefât edince amcaları Hz. Ebû-Tâlib, Cenâb-ı Peygamber'i (S.M) yanlarına alıp korumaya başladılar; Ebû-Tâlib, ticâretle geçindiği için onunla bir kere Şam'a dek gittiler. Bu sıralarda, Araplarca savaşın haram sayıldığı aylarda olduğu için «Füccâr», yâni Kötüler savaşı denen ve Kureyş boyuyla Kaysoğulları arasında başgösteren savaşta bulunmuşlar, fakat savaşa katılmamışlardı. Gene burda büyük bir sel Kâ'be'yi harâb etmişti. Kureyş uluları, Cidde'de bir gemi enkaazını satın alarak Kâ'be'yi tâmir ettiler. «Hacer-i Esved» i yerine koymak, bir şeref olduğundan boylar, nerdeyse bu yüzden birbirine girecekti. Kavgayı önlemek için hakeme başvuruldu ve ilk gelecek kişinin sözünü kabûl etmeye karar verildi. Bu sırada Hz. Muhammed (S.M) çıkageldi; Hz. Peygamber (S.M), huylarının güzelliği, her husûsta emîn oluşları dolayısıyle Araplar tarafından «Muhammed'ül - Emîn» diye anılmaya başlanmıştı; onun uygun göreceğine herkes râzı oldu. Hz.

Peygamber (S.M), sırtlarındaki ridâyı, üst elbiseyi çıkardılar; «Hacer-i Esved» i mübârek elleriyle ridânın ortasına koydular; sonra her boydan bir kişiyi seçip ridâyı kaldırmalarını buyurdular. Buyrukları yerine getirildi ve kendileri elleriyle «Hacer-i Esved» i alıp yerine koydular. Bu sırada otuzbeş yaşlarında bulundukları rivâyet edilmiştir.

Hz. Peygamber (S.M), okuma - yazma bilmedikleri, bir mektebe gitmedikleri, bir üstaddan ders almadıkları hâlde akıl, zekâ, iffet ve emânetle ün kazanmışlardı. Kureyş hanımlarından Cenâb-ı Hadîce (R.A), ticâretle geçinmekte bulunduğundan, emîn bir kişi olarak mallarını idâreye ve ticâretini sürdürmeye Cenâb-ı Peygamber'i (S.M) seçti. Hazret, Cenâb-ı Hadîce'nin ticâret kervanıyle bir kere daha Şam ülkesine gittiler. Bu seferden pek çok fayda elde edildi. Bir müddet sonra da, yirmibeş yaşlarındayken Cenâb-ı Hadîce'yi aldılar; evlendikleri zaman Hz. Hadîce, kırk yaşlarındaydı.

Hz. Peygamber (S.M), putlara tapmıyor, Allâh'ı bir biliyordu. Zaman - zaman yalnızca kendisini, Allâh'a kulluk etmeye veriyor, Mekke yakınlarında Hırâ dağındaki mağarada halvete dalıyordu. Kırk yaşında, gene o dağda halvetteyken Allâhu Taâlâ tarafından, Cebrâîl (A.M) vâsıtasıyle kendilerine, Kur'ân-ı Mecîd'in ilk sûresi olan XCVI. Sûresi (Alak) vahyedildi. Aynı gün, dağdan inip evlerine gelirlerken amcaları Ebû-Tâlib'in oğlu Alî'ye (A.M) rastladılar; kendilerine vahiy geldiğini bildirdiler; Alî, hemen îmânını ızhâr etti; evlerine geldikleri zaman, hâli, Cenâb-ı Hadîce'ye (R.A) anlattılar; o da İslâm'ı kabûl eyledi.

Hz. Peygamber (S.M), halkı dâvete başlayınca, bilhassa Kureyş ululları şiddetle aleyhine kalkıştı. Buna karşı, Rasûl-i Ekrem (S.M) dâvetlerini gizli tutmak zorunda kaldılar. Ebû - Tâlib (A.M), Eimme-i Hüdâ'dan (A.M) gelen rivâyetlere ve zaman - zaman inşâd ettikleri şiirlere nazaran İslâm'ı kabûl etmişlerdi; fakat zâhiren, Hazret'in ko-

ruyucusu oldukları için bunu gizlemekteydiler. Müşriklerin, Müslümânlara, hele İslâm'a gelenlerin kimsesizlerine, yoksullarına cefâları, gittikçe artmakdaydı. Hz. Peygamber (S.M), Müslümânlara, halkı kitab ehli olan Habeş diyârına hicret etmelerini buyurdu. Bu hicretten sonra Mekke'de daha da yalnız kalan Hz. Peygamber'i, malla, mevkıyle bu İlâhî vazîfeden alıkoymayı denediler; fakat bunda da başarı elde edemediler; hattâ bir defâsında Hz. Rasûl (S.M), «Güneşi bir avucuma, Ay'ı öbür avucuma verseniz, gene bu vazîfeyi bırakmam» buyurmuşlardı. Ebû-Tâlib'se, Hz. Peygamber'i korumaktaydı. Kureyş, bu sefer, Hz. Peygamber'e (S.M) ve Müslümanlara birşey vermemeye, onlardan birşey almamaya, hattâ mümkinse suyu bile onlardan kesmeye, onlarla görüşmemeye karar verdiler. Hz. Peygamber (S.M) ve Müslümanlar, Mekke'nin çukur bir yerindeki Ebû-Tâlib mahallesinde muhâsara altına alındı; bu tahammül edilmez muhâsara tam üç yıl sürdü. Sonunda, içlerinden, bu dayanılmaz hâle son vermek isteyenlerin teşebbüsleriyle muhâsara kaldırıldı. Dâvete başladıklarının onuncu yılıydı; o yılın Ramazan ayında, üç gün arayla amcaları Ebû-Tâlib (A.M) ve vefâlı zevceleri Cenâb-ı Hadîce (R.A) vefât ettiler; Müslümanlar o yıla «Huzün Yılı» adını verdiler.

Putları yermekten, müşriklerin inançlarının tümden bâtıl olduğunu söylemekten, soy - sop, ırk, millet, boy üstünlüğü inancının asılsız, düzme ve uydurma birşey bulunduğunu, insanların, halı, kilim tezgâhının tarakları, taraktaki dişleri gibi birbirine eşit olup (Künûz'ül-Hakaaık; Câmi'us-Sagıyr hâmişinde; II. s. 185) hepsinin de Âdem evlâdı olduğunu, Âdem'inse topraktan yaratıldığını, soyla - boyla övünen kişilerin, pislikle geçinen böcekten de aşağı sayılacağını bildirmekten çekinmeyen (Câmi'us-Sagıyr; II, S. 79, 176), çevresine, kendilerini soylu sayanlarca, hor-hakıyr sanılanları, köleleri toplayan, kurulu düzeni bozmayı amaç edinen Hz. Muhammed'in (S.M), Ebû-Tâlib gibi bir amcadan, Hadîce gibi bir zevceden ayrıl-

masını fırsat bilen, O'nu hiçbir sûretle yola getiremeyeceklerini anlayan soylu - boylu müşrikler, bu sefer kesin bir karâra vardılar:

Her boydan seçilmiş kişiler, geceleyin, evlerini basacaklar, Hz. Peygamber'in canına kıyacaklardı. Böylece Hâşimoğulları, kan dâvâsına da girişmeyecekler, diyete boyun eğeceklerdi. Bu karar, Allah tarafından kendilerine bildirilince Hz. Peygamber (S.M), işi Alî'ye (A.M) anlatıp O'nu yataklarına yatırdılar. Zâten Alî, muhâsara esnâsında da elinde kılıç, babasıyla birlikte, evin çevresinde gezer, Hazreti korurdu. Bu sefer, bunun, Allah emriyle olduğunu anlayıp şükür secdesine kapanarak Hz. Muhammed'in (S.M) yataklarına yattı. Cenâb-ı Peygamber (S.M), Mekke'den çıkıp birkaç fersahlık bir yerdeki mağaraya girdiler. Evi basanlar, yatakta Alî'yi bulup şaşırdılar; sorularına bir cevap alamayıp iz izlemeye kalkıştılar; mağaraya kadar da geldiler; fakat girilecek yerdeki örümcek ağını görüp başka yönlere yöneldiler; sonunda aramaktan vazgeçtiler. Hz. Peygamber (S.M), üç gün sonra mağaradan çıkıp Medîne yolunu tuttular.

Mekkeliler, Medîne halkını, ticâretle değil de hayvan beslemekle, ekincilikle geçindikleri için hor görürler, onlara «çoban» derlerdi. Rasûl-i Ekrem (S.M), Mekke'delerken, Medîne'den, hac mevsiminde gelenlerle uzlaşmışlar, şehirlerine geldikleri takdirde kendilerine yardım edeceklerine dâir onlardan söz almışlardı. Hz. Peygamber (S.M), Medîne'de; büyük bir sevinçle karşılandılar. Artık İslâm yayılmak için bir merkeze kavuşmuştu ve adı Yesrib olan Medîne, «Medînet'ür-Rasûl», yâni Peygamber'in şehri adıyla anılmaya başlamıştı. Mekke'deki Müslümanlar da, takım - takım Medîne'ye göçtüler. Göçenlere, Allah tarafından, göçenler anlamına «Muhâcir, Muhâcirîn», Medîneli Müslümanlara da yardımcılar anlamına «Ansâr» adı verildi.

Bu sefer müşrikler, İslâmı Medîne'de yoketmek için savaşlara giriştiler; Hz. Peygamber de (S.M) bir savunma

zorluğu dolayısiyle silâha, silâhla karşı durdular. Mekkeli müşrikler, apaçık düşmanlardı; Medîne Yahudileriyle Müslüman görünen, fakat İslâm'a düşman olan Münâfıklar, dost görünen düşmanlardı. Rasûl-i Ekrem (S.M), seksenden fazla savaşa giriştiler; Bedir, Uhud, Handak, Hayber gibi büyük savaşlarda, bizzât bulundular. Tebük savaşından başka, her savaşta Alî (A.M), en büyük fedâkârlığın mücessem timsâliydi. On yıl içinde olan bütün bu savaşlarda, Müslümanlardan ikiyüzden az kişi şehîd düşmüştü; müşriklerden, Ebû - Cehl gibi azılılarla bin kişiye yakın adam telef olmuştu.

Medîne'deki on yıl içinde İslâm'ın içtimâî, iktisâdî, ferdî kanunları kurulmuş, yapılan mescid, din ve devlet işlerinin merkezi olmuş, İslâm, bütün Arab Yarımadası'na yayılmıştı.

Hz. Peygamber (S.M), hicretin onuncu yılının son ayı olan hac ayında, Zi'l-Hıccede, bütün Muhâcirlerle, Ansârla son hac törenini yerine getirmişler, Arafe hutbesinde İslâm'ın amaçlarını bildirmişler, dönüşlerinde, Gadîru Humm'da Hz. Alî'nin (A.M) vilâyet ve imâmetini teblıyğ etmişler, onbirinci yılın Safer ayının yirmi sekizinci günü Rablerine kavuşmuşlardı; Sallallâhu aleyhi ve âlihî ve sellem.

★

Hz. Muhammed (S.M), ortaya yakın uzun boylu, büyücek başlı, değirmi yüzlü, omuzlarının arası geniş, kemikleri iri ve kalın, parmakları ince ve uzun, göğüsleriyle karınları aynı hizâda, ayaklarının altı çukurdu. Zayıf olmadıkları gibi şişman da değillerdi. Ellerinin ayaları genişti; bilekleri kalın ve güçlüydü. Alınları açık, gözleri iri, siyahları gaayet siyah, beyazları gaayet beyazdı, beyazlarında hafif bir pembelik vardı. Burunları uzun, mevzun ve kemerliydi. Kaşları siyah, kavisli ve uzundu; araları birbirine yakın, fakat açıktı. Renkleri pembe beyazdı. Ağızları büyücek, dişleri bembeyaz, araları seyrekti. Kirpik-

leri sık, siyah, ince ve uzundu. Kaşlarının arasındaki damar, hiddet ânında görünürdü. Dudakları kalın, saçları siyah ve dalgalıydı. Saçlarını uzattıkları zaman, kulak memelerini geçerdi. Bıyıklarını, üst dudaklarının beyazlığı görünecek kadar keserlerdi; sakallarının bir tutamdan fazlasını da alırlardı. Vefatlarında, saçlarında, sakallarında yirmiye yakın beyaz vardı. Altmış üç yaşlarında vefât etmişlerdi.

Duyguları pek kuvvetliydi; hareketleri aşırı değildi. Yürürlerken acele etmezler, fakat hızlı yürürlerdi. Bir tarafa dönerlerken bütün vücutlarıyla dönerlerdi. Sözleri kesin, fakat mülâyimdi. Anlaşılması için sözlerini üç kere tekrarladıkları olurdu. Kimseye kötü söz söylememişlerdi, sert muâmele etmemişlerdi. Bir yere izin almadan girmezler, girerken önce selâm verirlerdi. Çocukları severler, yetimlerin başlarını okşarlardı; gönüllerini alırlardı. Biriyle musâfaha ettikleri zaman, o, ellerini çekmedikçe, ellerini çekmezlerdi.

Yoksulca yaşarlar, yoksullara yardımda bulunurlar, yoklukla - yoksullukla övünürlerdi. Vefatlarında, evlerinde biraz arpa ekmeğinden başka bir şey yoktu. Zırhları, arpa almak için bir Mûsevîde rehindeydi. Bıraktıkları dünyalık, elbiseleri, iki kilim, bir çarşaf, birkaç su kabı, tarak ve misvâk, saç ağacından bir kerevet, üstünde üç satırdan meydana gelen «Muhammed - Rasûl - Allah» kazılı bir gümüş yüzük, bir sedir, yirmibeş sağmal deve, yüz koyun, altı - yedi keçi, silâhları, Fedek ve Hayber'deki biraz arâzîden ibâretti. Deve ve koyunların sütlerini kendileri ve âileleri içerler, artanını, mescidin sofasında barındıkları için «Ashâb-ı Suffa - Sofa Ashâbı» denen yoksul sahâbîlere gönderirlerdi.

Hz. Hadîce'nin (R.A) vefatlarından sonra onbir kadın almışlardı, bunların bâzılarıyla, onları yoksulluktan, kimsesizlikten kurtarmak için evlenmişlerdi; bu bakımdan Cenâb-ı Hadîce'nin vefatlarına kadar Hz. Rasûl-i Ekrem (S.M), hiçbir kadına iltifât etmemişler, vefatlarına dek de

O'nu, kadınlığın, vefânın bir timsâli olarak övmüşlerdi (Sosyal Açıdan İslâm Târihi; S. 170—184).

Kırk yaşlarında, kendilerine, halkı hak dîne dâvet vazîfesi verilmiş, bundan sonra onüç yıl Mekke'de, on yıl Medîne'de, bu ilâhî vazîfeyi sürdürmüşlerdir. Hz. Hadîce'den (R.A) Kaasım ve Abdullah adlı iki erkek çocuklarıyla Fâtımat'üz-Zehrâ (A.M) doğmuşlardır. Habeş hükümdârı Mukavkıs'ın gönderdiği Mâriye'den (R.A) İbrâhim adlı oğulları olmuştur. Erkek evlâdları, küçük yaşlarda vefât etmişler, kendilerinden sonra yalnız Hz. Fâtımat'üz-Zehrâ (A.M) kalmışlardır.

★

Cenâb-ı Peygamber'in (S.M), Hz. Hadîce'den (A.M), Zeyneb, Rukayye ve Ümmü-Gülsüm adlı üç kızları daha olduğu rivâyet edilmektedir. Ancak Zeyneb, Hz. Peygamber'in (S.M) doğumlarından otuz yıl sonra doğmuştur; Hz. Rasûl-i Ekrem'se (S.M) Hz. Hadîce'yi aldıkları zaman yirmibeş yaşındaydılar. Zeyneb, Abd'ül - Uzzâ oğlu Rabî'in oğlu Ebû'l - Âs'la evlenmişti; Alî adlı bir oğlu, Ümâme adlı da bir kızı oldu. Alî, küçükken vefât etti. Hz. Peygamber, dâvete memur olunca Zeyneb de annesiyle berâber İslâmla müşerref oldu; bu sûretle de Şer'an zevciyle ayrılmış sayıldı; fakat zevci, onu bırakmadığı için onun yanında kalmaya mecbûr oldu. Zeyneb doğduğu zaman, Hz. Rasûl otuz yaşındaydı; Peygamberliğe kırk yaşlarında meb'ûs oldular; Zeyneb'in dokuz yıl içinde Ebü'l-Âs'la evlenip iki çocuk doğmasına imkân tasavvur edilemez.

Rukayye, Hz. Rasûl (S.M) otuzüç yaşındayken doğmuştu; Ebû-Leheb'in oğlu Utbe'yle evlenmişti. O da, Hz. Peygamber'e îmân etmiş, Müslümân olmuştu; bu yüzden Ebû-Leheb, oğlu Utbe'ye onu boşamasını emretti. Rukayye'yi Osman aldı ve onunla Habeş diyârına hicret etti. Hz. Peygamber (S.M), kırk yaşında Nübüvvete meb'ûs olduklarına göre Rukayye o zaman yedi yaşındaydı; Utbe'yle

evlenmesine, boşanmasına, Osman'a varmasına imkân yoktur.

Ümmü Kulsûm, Zeyneb ve Rukayye'den sonra doğmuştur. Ebû-Leheb'in diğer oğlu Uteybe'yle evlenmişti. O da annesi ve kardeşleriyle Müslümân oldu ve zevcinden ayrıldı. Zeyneb ve Rukayye'den sonra doğduğuna göre en yakın bir ihtimâlle altı yaşında evlenmesi icâbeder ki buna ihtimâl verilemez.

Bütün bunlara nazaran Zeyneb, Rukayye ve Ümmü Kulsûm, Hz. Peygamber'in (A.M) üvey kızlarıdır ve Rasûl-i Ekrem'in (S.M) Cenâb-ı Fâtıma'dan başka kızı olmamıştır. (Hasan'ül - Emîn: Dâiret'ül - Maârif'il - İslâmiyyet'iş - Şîiye, Beyrût — 1393 H. 1973; C. 1, 2. Basım; S. 27. Şeyh Muhammed Hasan Âlü Yâsîn'in tahkıykı. «Sosyal Açıdan İslâm Tarihi» indeki 168. sahîfede verdiğimiz mâlûmâtın tashîhi icâbeder.

*
* *

İnsanlığın mücessem ve tek timsâli Hz. Rasûlullah (S.M) hakkındaki tavsîfimizi, Emîr'ül-Müminîn'in şu sözleriyle bitiriyoruz:

«Birden O'nu gören, heybetinden ürkerdi; tanıyıp O'nunla görüşen, O'nu severdi, O'na gönül verirdi; gözler, O'nun eşidini, ne O'ndan önce görmüştü, ne O'ndan sonra görür.»

§ Vahiy.

Vahiy, lûgatte tez işâret, remiz ve târiz yoluyla birşeyi, halktan gizli olarak başkalarının anlamayacağı tarzda birisini uyarış, yalnız sesle, yâhut işâretle, yazıyla birşeyi bildirmek, ilhâm ve elçilik anlamlarına gelir. Şerîatta, terim olarak, Allah tarafından melek vasıtasıyla, yâhut peygambere ilhâm edilerek, yâhut da herhangi birşeyde,

Allâh'ın kelâmı, kudretiyle halk olunarak emir ve hükümlerinin bildirilmesine denir. XLII. Sûre-i Celîlenin (Şûrâ) 51. âyet-i kerîmesinde kulun, Allah'la ancak vahiy yoluyla, yâhut perde ardından, yâhut da Allâh'ın izniyle gönderilen bir elçi vâsıtasıyla konuşabileceği beyân olunmaktadır ki âyet-i kerîmedeki vahiy, ilhâm olarak yorumlanmış, «Zebûr»un, Dâvûd Peygamber'e (A.M) bu sûretle, yânî ilham edilerek verildiği, ağaçta kelâm halkedilerek, yâni perde ardından Mûsâ Peygamber'e (A.M) hitabedildiği, hitapta, ağacın, perde olduğu, Hz. Rasûl-i Ekrem'eyse (S.M), elçi, yâni Cebrâil (A.M) vâsıtasıyle Kur'ân-ı Mecid'in gönderildiği söylenmiştir; vahyin bilinen, meşhûr olan tarzı da son tarzıdır (El-Müfredât fî Garîb'il-Kur'ân; S. 515—516; Mecma'ül-Beyân; C. VI; S. 37).

Kur'ân-ı Mecîd'de altmışüç yerde vahiyden bahsedilmektedir. Bunlardan birinde, meleklere vahyedildiği, yâni İlâhî hükmün bildirildiği buyurulmaktadır (VIII; Enfâl, 12). XX. Sûre-i Celîlenin (Tâ-Hâ) 38. âyet-i kerîmesiyle XXVIII. Sûre-i Celîlenin (Kasas) 7. âyet-i kerîmesinde, Mûsâ Peygamber'in (A.M) annesine vahyedilmesi, onun gönlüne ilham edilmesidir. XVI. Sûre-i Celîlenin (Nahl) 68. âyet-i kerîmesinde bal arısına, XLI. Sûre-i Celîlenin (Fussılat) 12. âyet-i kerîmesinde göklere vahyedilmesi, bal arısına kovan kurmak, bal yapmak, göklere memûr oldukları işleri görmek kaabiliyyetinin ihsânıdır. XIX. Sûre-i Celîlenin (Meryem A.M) 11. âyet-i kerîmesinde Zekeriyyâ Peygamber'in (A.M), kavmine vahyi, işârette bulunmasıdır. VI. Sûre-i Celîlenin (En'âm) 112 ve 121. âyet-i kerîmelerinde insan ve Cin şeytanlarının birbirlerine vahiyleri, birbirlerini vesveseye düşürmeleri, birbirlerinin gönüllerine şüphe ve vesvese vermeleridir. V. Sûre-i Celîlenin (Mâide) 111. âyet-i kerîmesinde Havâriyyîn'a vahiy, İsâ Peygamber'in (A.M) vasıtasıyle Allah emrinin bildirilmesidir. XLII. Sûre-i Celîlenin (Şûrâ) yukarıda bildirdiğimiz 51. âyet-i kerîmesinden sonraki âyette meâlen «İşte biz, emrimizle sana böylece Rûh'u», yâni Cebrâîl'i «Gönderdik de vahyettik» buyurularak Hz. Peygamber'e (S.M) İlâhî emrin,

vahiy meleği olan Cebrâîl'le (A.M) gönderildiği açıklanmaktadır.

Vahyin müvekkili, yâni peygamberlere, Allâh'ın hükümlerini teblıyga memur olan melek, Cebrâîl'dir (A.M). Cibrîl, Cebreîl, Cebrâîl, Cibrâl tarzlarında da söylenen bu sözün arapça olmayıp Süryanca'dan geldiği, Süryanca «Cebr» sözünün kul, «il» sözünün Allah anlamına geldiği, böylece de «Cebrâîl» sözünün, Allah kulu anlamını ifâde ettiği söylenmiştir; Allah kudreti anlamına geldiğini söyleyenler de olmuştur. «Ahd-i Atîk'te, Cebrâîl'in vahiy meleği olduğu, Dânyâl bölümünden anlaşılmaktadır (VIII; 16). Fakat aynı kitaptan, İsrâiloğullarının, Mîkâîl'i daha çok sevdiklerini de anlıyoruz (XII, 1). Fedek Yahudilerinin bir kısmının, Mîkâîl bize bolluk ve rahmet getirir; Cebrâîl'se kahırla, gazeble, savaşla gelir dediklerini, bu münâsebetle II. Sûre-i Celîlenin (Bakara, «De ki: kim Cibrîl'e düşmansa iyi bilsin ki o, Allâh'ın izniyle, ellerinde bulunanın» (Gerçek Tevrât'ın) «Doğruluğunu bildiren, inananlara doğru yolu gösteren ve bir müjde olan kitabı» (, Kur'ân'ı) «Senin kalbine indirmiştir. Kim, Allâh'a ve meleklerine ve peygamberlerine ve Cibrîl'e ve Mîkâîl'e düşman olursa, bilsin ki Allah da kâfirlere düşmandır» meâlindeki 97—98. âyet-i kerîmeleri nâzil olmuştur. XXVI. Sûre-i Celîlenin (Şuarâ') 193—194. âyet-i kerîmelerinde, Cebrâil, «Rûh'ul-Emîn» diye anılmaktadır ve Hz. Rasûl-i Ekrem'e (S.M) Kur'ân-ı Mecîd'i getirdiği bildirilmektedir. XLII. Sûre-i Celîlenin (Şûrâ) 52. âyet-i kerîmesinde de Cebrâîl, «Rûh» diye anılır. XCVIII. Sûre-i Celîlenin (Beyyine), «Vazgeçmezlerdi kitap ehlinden kâfir olanlar ve şirk koşanlar, onlara apaçık kesin bir delil gelmedikçe, Allâh'tan bir rasûl, onlara tertemiz sahîfeleri okumadıkça» Meâlindeki 1—2. âyet-i kerîmelerindeki «Rasûl» ü, Hz. Muhammed (S.M) olarak yorumlayanlar da vardır. LXXXI. Sûre-i Celîlenin (Tekvîr), «Gerçekten de o», yâni Kur'ân, «Büyük bir elçinin», ona Allah tarafından, Hz. Peygamber'e (S.M) iblâğı buyurulan «Sözüdür» (Ve o elçi,) «Kuvvet sâhibidir, Arş ıssının», Allâh'ın «Katında kadri yücedir;

itâat edilir, emniyetlidir de. Sizinle konuşan» (Muhammed S.M), «deli değildir ve andolsun ki onu (, O rasûlü, Cebrâîl'i) «Apaydın tanyerinde gördü» meâlindeki 19—23. âyet-i kerîmelerinde anılan «Rasûl» de Cebrâîl'dir. LIII. Sûre-i Celîlenin (Necm) 5. âyet-i 2ekrîmesinde Cebrâîl, «Pek çetin kuvvetli» diye anılmaktadır ve Hz. Peygamber'e (S.M), Kur'ân-ı bellettiği, Rasûl-i Ekrem'in de (S.M), O'nu pek yakından gördüğü bildirilmektedir.

Daha birçok âyet-i kerîmede, meleklerden, canilerden, şeytanlardan ve cin tâifesinden olduğu XVIII. Sûre-i Celîlenin (Kehf) 50. âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan İblîs'ten (Şeytan) bahsedilmektedir.

——«☆»——

O N İ K İ   İ M Â M (A.M)

Birinci İmâm (Ebu-Tâlib oğlu Emîr'ül-Mü'minîn Alî (A.M)

§ Hazret-i Peygamber'in (S.M) amcaları ve Abdü Menâf oğlu Hâşim oğlu Şeybet'ül-Hamd Abdülmuttalib'in oğlu ve Rasûlullâh'ın (S.M) babaları Abdullâh'ın kardeşi Ebû-Tâlib'in oğludur. Ebû-Tâlib'in adı Abdü Menâf'tı. Anneleri, Hazret-i Rasûl-i Ekrem'in (S.M) ataları Hâşim'in oğlu Esed'in kızı Fâtıma'dır (A.M). Alî (A.M), Hazret-i Rasûlullâh'ın (S.M) dâvete başlamalarından otuz yıl önce Receb ayının onüçüncü Cumâ günü, tanyeri ağarırken Kâ'be-i Muazzama'nın içinde doğmuşlardır ve Kâ'be-i Muazzama'nın içinde doğan tek kişi, kendileridir. Baba ve ana tarafından Hâşim soyundan gelmişlerdir.

Ebû-Tâlib'in, Tâlib, Akıyl ve Ca'fer adlı üç oğlu daha vardı. Tâlib, Kureyş tarafından Bedir savaşına katılmaya zorlanmış, oysa müşriklere uymamış, onlardan ayrılmıştı; sonu hakkında belirli bir bilgi yoktur. (Umdet'üt-Tâlib; Necef — 1337 H. 1918. S. 14—15). Tâlib'le Akıyl'in, Akıyl ile Ca'fer'in ve Ca'fer'le Alî'nin doğumları arasında onar sene fâsıla vardır (Aynı; S. 14). Tâlib'ten soyu yürümemiştir. Akıyl, Araplarca pek önemli sayılan soy - sop bilgisini pek iyi bilirdi; nesli, oğlu Muhammed'den yürümüştür. Ca'fer, İslâmdan sonra Habeş diyârına hicret etmiş, Hayber'in fethi günü gelip Hazret-i Rasûl'e (S.M) ulaşmış, Hicretin sekizinci yılında Mu'te savaşında şehîd olmuştur. Şehâdetinden önce, savaşta elleri kesilmiş, Ra-

sûl-i Ekrem (S.M), Allâh'ın ona iki ele bedel iki kanat ihsan ettiğini buyurmaları, «Tayyâr» lâkabiyle anılmasına sebeb olmuştur; soyu, Abdullah adlı oğlundan yürümüştür. Ebû-Tâlib'in Ümmühânî adlı bir de kızı vardı.

Ebû-Tâlib, Hazret-i Peygamber'i (S.M), Abdülmuttalib'in vefatlarından sonra yanlarına almışlar, vefatlarına dek onu korumuşlardı. Kureyş, Hâşimoğullarıyla görüşmemeyi, alış - verişte bulunmamayı, evlenmemeyi kararlaştırdıkları ve Müslümânların, Ebû-Tâlib'in evinin bulunduğu mahalleye sığındıkları yıllarda Ebû-Tâlib, geceleri, elinde kılıç, sokakta gezer, Rasûl-i Ekrem'e (S.M) bir kötülük yapmamaları için evin ve mahallenin çevresinde dolaşırdı. Bâzı geceler, Alî'yi, Hazret-i Peygamber'in yatağında yatırır, ona yapılacak bir sûikasde, Alî'yi amaç ederdi. Rasûl-i Ekrem (S.M), Alî ile namaz kılarlarken Ca'fer'e: «Sen de amcanın oğluna uy, onunla berâber namaz kıl» buyurmuş, Ca'fer de onun sözünü tutmuştu. Bütün gücüyle Hazret-i Peygamber'i (S.M) koruyan, inşâd ettiği şiirlerde İslâmını izhâr eden Ebû-Tâlib, Hazret-i Peygamber'in (S.M), halkı dîne dâvete başlamalarının onuncu yılı Ramazanının yedinci günü, Cenâb-ı Hadîce'nin (R.A) vefatlarından üç gün önce ebediyete intikaal etmişlerdir (A.M). Alî, babasının vefâtını Hazret-i Rasûl'e (S.M) bildirince Rasûlullah, onu yıkamasını Alî'ye emretmiş, cenâzesini teşyî' etmiş, bizzât kabre koymuş, «Yakınlığını isbât ettin amca; beni küçükken büyüttün, büyüyünce de bana yardım ettin, beni korudun» buyurmuştu. (Dâiret'ül Maârif'iş Şîa; I; 2. Basım, Beyrut — 1393 H. 1973; S. 69).

Anneleri Fâtıma, Cenâb-ı Rasûl-i Ekrem'e (S.M) analık etmişti; Rasûl-i Ekrem (S.M), onun hakkında, «Bu, beni doğuran anamdan sonra anamdır benim» buyurmuşlardı. Hazret-i Peygamber'in (S.M) Medîne'ye hicretlerinden sonra Alî ile hicret eden Fâtıma'lardan biriydi; İslâmı kabûl eden kadınların da onbirincisiydi; Hazret-i Rasûl'e (S.M) bey'at eden kadınların ilkiydi. Emîr'ül-Mü'minîn

(A.M), anneleri vefât edince ağlaya - ağlaya gidip Cenâb-ı Rasûl'e (S.M), Anam vefât etti diye haber verince Rasûl-i Ekrem (S.M), «Benim anam vefât etti!» buyurmuşlar, Zeydoğlu Üsâme'yle Ebû-Eyyûb'ül-Ansârî'yi ve Amr adlı Zencî köleyi gönderip kabrini hazırlatmışlar, gaslinden sonra gömleklerini gönderip kefen olarak ona sardırmışlar, mübârek na'şini kabrinedek taşımışlar, namazlarını kılıp bizzat kabre indirmişler, bir müddet kabirde kalıp: «Oğlun, oğlun, oğlun; Ca'fer de değil, Akıyl de değil; oğlun, oğlun Ebû-Tâlib oğlu Alî» buyurup kabirden çıkmışlardı. Bu sözlerinin sebebi sorulunca da, soru melekleri, Rabbini, Peygamberini sorunca cevap verdi ve velîn ve imâmın kim sorusuna, oğlum demekten utandı; onun için söyledim buyurmuşlardı. (Bıhâr'ül-Envâr; XXXV; Tehran — 1380, S. 179—182).

§ Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M) künyeleri, «Ebü'l-Hasan» dı. Rasûl-i Ekrem, kendilerine «Ebû-Türâb» künyesini vermişlerdi; bundan dolayı, en fazla bu künyeyi severlerdi; düşmanları da, esefle söyleyelim, O'na bu künyeyle söverlerdi.

§ Lakapları, arslan anlamına «Haydar», Murtazâ, Allah arslanı anlamına «Esed'ullah», «Emir'ül-Mü'minîn, Mevla'l-Muttakıyn» dir; daha birçok lâkabları vardır; en meşhuru «Murtazâ» dır. Hazret-i Peygamber (S.M), Tebük savaşına giderlerken, Alî'yi Medîne'de yerlerine bırakmışlar, savaşa katılamadığından üzülen ve üzüntüsünü bildiren Alî'ye, «Hârun, Mûsâ'ya ne menziledeyse, sen de bana o menziledesin, râzı değil misin buna? Ancak benden sonra peygamber yok» buyurmuşlar, Alî de «Râzı oldum» demiş, râzı edilmiş anlamına gelen «Murtazâ» lâkabı, bu yüzden kendilerine verilmiştir. (Sahîhu - Buhârî, Müslim, Tirmizî, Müstedrik, Müsned ve Neseî'nin Hasâis'-Inden ve dîğer kitaplardan hakkı «Fadâil'ül Hamse; I, S. 299—317).

§ Hazret-i Fâtıma'nın (A.M) vefâtlarına kadar, baş-

ka bir kadın almamışlardır. Erkek - kız, otuz üç evlâtları olmuştur. İmâm Hasan ve Huseyn'le doğmadan düşen ve adı, Hazret-i Peygamber (S.M) tarafındna konan Muhsin, Zeyneb ve Ümmü Kalsûm, Cenâb-ı Fâtıma'dan (A.M) olan evlâdıdır. Hazret-i Rasûlullâh'ın (S.M) nesl-i pâki olan soyları, İmâm Hasan, İmâm Huseyn, Muhammed b. El-Hanefiyye, Ebü'l-Fazl Abbâs ve Ömer'ül-Ataraf'tan yürümüştür.

§ Bir kıtlık yılında, Rasûl-i Ekrem (S.M) ve amcaları Abbas (A.M), Ebû-Tâlib'in sıkıntısını gidermek için oğullarını almayı kararlaştırmışlar, Ebû-Tâlib, Akıyl'i bana bırakın demiş, bunun üzerine Alî'yi Hazret-i Rasûl (S.M) almışlar, Abbas da Ca'fer'i almıştı. Alî, bu sûretle küçük yaşından îtibâren Cenâb-ı Rasûl-i Ekrem'in (S.M) evlerinde kaldı ve onun İlâhî terbiyesi altında yetişti.

§ Rasûl-i Ekrem'e (S.M) vahiy geldikten sonra İslâmını ilk ızhâr eden Alî'dir (A.M); ondan sonra Cenâb-ı Hadîcet'ül-Kübrâ (R.A) slâmı kabûl etmişlerdir.

§ XXVI. Sûre-i Celîlenin (Şuarâ'), «Ve en yakın hısımlarını korkut» meâlindeki 214. âyet-i kerîmesi inince Rasûl-i Ekrem (S.M), Cenâb-ı Hadîce'ye (R.A) yemek hazırlatmış, Al'ye de (A.M), Abdülmuttalib soyundan olanları çağırmasını emir buyurmuştu. Dâvet edilenler gelince Hazret-i Peygamber (S.M), söze başlamak istemiş, fakat Ebû-Leheb, buna engel olmuş, ertesi günü aynı durumla karşılaşılmış, üçüncü günü Hazret-i Rasûlullah (S.M), onları imana dâvet buyurmuşlar, bu işte bana kim vezîr olacak demişler, Alî (A.M), bu vazîfeyi kabûl ettiğini söyleyince Rasûl-i Ekrem (S.M), «Gerçekten de» buyurmuşlardı, «Bu», yâni Alî, «Benim kardeşimdir, vezîrimdir, vasıymdir, içinizde halîfemdir; ona itâat edin.» Orada bulunanlardan, Ebû-Tâlib'le, Allah, oğlunun sözünü dinlemeni, ona itâat etmeni emrediyor diye alay edenler bile olmuştu (Fadâil'ül-Hamse; I, S. 333—335).

Rasûl-i Ekrem'in (S.M), Alî'ye (A.M), «Râzı değil mi-

sin ki yâ Alî, sen benim kardeşimsin, vezîrimsin, borcumu ödeyecek, vaadimi yerine getirecek kişisin; ben sağken seni seven, sözünü tutmuş, dediğini yapmıştır; benden sonra, sen sağken seni seven kişinin hayatını, esenlikle, îmanla sona erdirir Allah; benden sonra, seni görmediği (, senin zamânına ulaşmadığı) hâlde seni seveni de Allah, esenlikle, îmanla sona ulaştırır ve korku gününde emin eder onu. Sana buğzederek ölen kişiyse yâ Alî, câhiliyyet üzere ölür; İslâm'da yaptıklarının hisâbını da Allah sorar ondan» buyurduklarını «Kenz'ül-Ummâl» bildirir (Aynı; S. 335).

«El-İsâbe» de, CX. Sûre-i Celîle (Nasr) inince, Rasûlullâh'ın (S.M); Alî'ye (A.M), «Gerçekten de o, benim kardeşimdir, vezîrimdir, halîfemdir, ehl-i beytimin içinde ve benden sonra bana halef olacak en hayırlı kişidir» buyurdukları bildirilmektedir (Aynı Sahîfe).

Suyâtî, «E'd-Dürr'ül-Mensûr» da, XX. Sûre-i Celîlenin (Tâ-Hâ), «Bana ehlimden birini, kardeşim Hârûn'u vezîr yap ve beni onunla güçlendir» meâlindeki, Hazret-i Mûsâ'nın (A.M), dileğini bildiren 29—31. âyet-i kerîmelerinin tefsîrinde, Cenâb-ı Rasûl-i Ekrem'in (S.M), «Allâhım, beni, kardeşim Alî ile güçlendir» diye duâ buyurduklarını kaydeder; «E'r-Rıyâd'un-Nadıra» ve «Nûr'ül-Absâr» da da bu meâlde hadisler vardır (Aynı; S. 336—337).

§ Rasûl-i Ekrem (S.M), hicret edecekleri gece, Alî'yi kendi yataklarına yatırmışlar, Alî (A.M), bunu canına minnet bilmiş, şükür secdesine kapanarak kabûl etmişti. Hazret-i Peygamber'e (S.M) suikasıtta bulunmak üzere gelenler, yataklarında Al'yi bulmuşlar, Cenâb-ı Rasûl-i Ekrem'i sormuşlar, fakat bir cevap alamamışlar, iz izliyerek aramaya koyulmuşlardı. Emîr-'ül-Mü'minîn, Cenâb-ı Rasûlullâh'ın (S.M) emânetlerini yerlerine vermiş, Hazret-i Rasûl-i Ekrem'den gelen mektuptaki emre göre Hz. Fâtımat'üz-Zehrâ (A.M), kendi anneleri ve übeyr'in kızı Fâtıma'yla bâzı rivâyetlere göre Hamza'nın kızı Fâtıma'yı Üm-

mü Eymen'i ve Vâkıd'ı alıp yola düşmüş, yolunu kesmek isteyenler, birşey yapamamışlardı. Üç gün sonra kendisini Rubâ'da bekleyen Rasûlullâh'a (S.M) ulaşmış, beraberce Medîne'ye gitmişlerdi. II. Sûre-i Cellenin (Bakara), «İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah rızâsına nâil olmak için canını satar; ve Allah, kullarını pek esirgeyendir» meâlindeki 207. âyet-i kerîmesi, bu münâsebetle nâzil olmuştur (Neseî'nin «Hasâis» inden, «Müstedrik, Nur'ül- Absâr, Müsned, Üsd'ül-Gaabe, Kenz'ül-Ummâl, Tefsîrü Kebîr, Dürr'ül-l-Mensûr v. s.» den naklen Fadâil'ül-Hamse; II, S. 309—315).

§ Hicretten beş ay sonra Rasûl-i Ekrem (S.M), «Ansâr-Yardım edenler» denen Medîneli Müslümanlarla «Muhâcirîn - Göçmenler» diye anılan ve Mekke'den göçen Müslümanları birbirleriyle daha da kaynaştırmak için kardeş ettiler. Kardeşlik töreni bitince tek kalan, yalnız Rasûl-i Ekrem'le (S.M) Alî Emîr'ül-Mü'minîn'di (A.M). Alî, «Yâ Rasûlallah» dedi, «Ashabını birbiriyle kardeş ettin, beniyse yalnız bıraktın.» Hazret-i Rasûl (S.M), «Sen» buyurdular, «Mûsâ'ya Hârun ne menziledeyse, bana o menziledesin; ancak benden sonra peygamber yok; sen, dünyâda da benim kardeşimsin, âhırette de.» (Müsned, Kenz, Siyer-i Halebî v.s.).

Bu kardeşlik, önce de arzedildiği gibi bir kere de Mekke'de, Abdülmuttaliboğullarının topluluğunda beyân buyurulmuştu.

§ Hicretin birinci yılı Muharrem ayının yirmi birinci perşembe günü akşamı, Rasûl-i Ekrem, tek kızları Cenâb-ı Fâtımet'üz-Zehrâ'yı (A.M), Alî ile evlendirmişler, Alî (A.M.) kimsenin ermediği bu şerefe ermişti.

§ Hicret'in ikinci yılı Ramazan ayının on yedinci günü vuku' bulan Bedir davaşında, Rasûlullâh'ın sancakları, Alî'de, Ansâr'ın sancağı, Ubâde oğlu Sa'd'da, bir rivâyette de Muâz oğlu Sa'd'deydi. Savaş başlamadan, Alî (A.M),

geceleyin, müşriklerin bulundukları yerdeki kuyudan su çekip Islâm ordusuna getirmişti.

Savaşta müşriklerden Rabîa oğlu Utbe'yle kardeşi Şeybe ve oğlu Velîd, meydana çıkmışlar, kendileriyle savaşacak erler istemişlerdi. Bunlara karşı, Ansâr'dan Muâz, Muavviz ve Hâris oğlu Avf çıkmışlar, fakat müşrikler, kendilerine eşit kişiler istemişler, bunlarla savaşmayacaklarını söylemişlerdi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (S.M), Alî'yi, Abdü Menâf oğlu Muttalib'in oğlu Hâris oğlu Ubeyde'yi ve amcaları Hamza'yı yollamış, emirlerine göre Alî, Velîd'le, Ubeyde, Şeybe'yle, Hamza da Utbe'yle savaşa koyulmuşlardı. Ubeyde yetmiş yaşındaydı; Alî, İslâm ordusunda en genç erdi; Hamza'yla Utbe orta yaşlardaydı. Alî ve Hamza, hasımlarını öldürmüşler, Şeybe, Ubeyde'nin ayağını kesmiş, o da Şeybe'nin başını yarmıştı. Hamza'yla Alî yetişip Şeybe'yi öldürmüşler, Ubeyde'yi orduya götürmüşlerdi. Ubeyde, ordu savaştan dönerken vefât etti; Ehlibeytten ilk şehîd, odur. Alî, Ebû-Süfyân'ın oğlu Hanzala'yı, Âs oğlu Saîd'in oğlu Âs'ı da öldürmüştü. Bu Âs, Amr b. Saîd'in atasıydı, Yezîd'in zamânında, Medîne'de vâliydi; İmâm Huseyn'in (A.M), şehâdet haberi Medîne'ye ulaşınca pek sevinmiş, Huseyn'i (A.M) ve Hâşimoğullarını yeren bir şiir inşâd ederek gizlediği inancı ızhâr etmişti.

Bedir savaşında Munzir oğlu Abdullah, Amr oğlu Harleme de dâhil olmak üzere, öldürülen yetmiş müşrikin yirmi yedisi Alî tarafından katledilmişti (Sahîhu - Buhârî'nin «Bed'ül-Halk», Müslim'in «Kitab'üt-Tefsîr», İbn Mâce'nin «Ebvâb'ül-Cihâd» bölümleriyle, «Müstedrik»ten ve Bayhakıy'nin «Sünen» inden, «E'r-Rıyâd'un-Nadıra, Zahâir'ül-Ukbâ ve Kenz'ül-Ummâl'dan, Keşşâf, Tefsîr-i Kebîr, E'd-Dürr'ül-Mensûr'dan, Hilyet'ül Evliyâ ve Târih-i Tabarî'den naklen Fadâil'ül-Hamse; II. S. 315—319).

§ Uhud savaşında, Müşriklerin sancağı, Abd'üd-Dâroğullarından, Ebû-Talha oğlu Talha'daydı. İslâm ordusu-

nun sancağını da aynı boydan Umeyr oğlu Mıs'ab taşıyordu; şehîd olunca sancak, Al'ye verildi. Ebû-Talha oğlu Talha'yı Alî öldürdü ve sancak yere düştü. Sancağı, Ebû-Saîd aldı, Alî onu da öldürdü; sancak yere yattı. Bu sefer, onun kardeşi Osman, sonra onun kardeşi, ondan sonra da öbür kardeşi sancağı aldı. Sancağı alan, Alî tarafından öldürülmekte, sancak yere düşmekteydi. Sancağı yerden alan Osman oğlu Ebû-Azîz, ondan sonra Ebû-Cümeyle oğlu Abdullah, ondan sonra da Şurhabîl oğlu Ertat, nihayet Abd'ür-Dâr oğullarının köleleri sancağı ele aldılar ve hepsi de birer - birer Alî tarafından katledildiler. Sonunda sancağı bir kadın kavradı.

Tarihlerde tafsîlâtiyle bildirildiği gibi müşrikler, bozguna uğrayınca, önce Rasûl-i Ekrem'in (S.M), Medîne'de savunma yollu savaş istemelerine karşılık, çıkmayı istemeleri, sonra da Abdullah bin Cübeyr'in kumandası altına verilen ve bir gediği korumaya me'mûr edilip her hâlde yerlerinden ayrılmamaları emredilen okçuların, bozgunu görünce ganîmet hırsına düşmeleri ve yerlerinden ayrılmaları yüzünden çetin bir imtihana mâruz kalan İslâm ordusu, Hâlid b. Velîd'in gedikten hücumuyla bozulup dağıldı; Abdullah şehîd düştü; Rasûl-i Ekrem'in (S.M) yanlarında Alî ile birkaç kişi kaldı ancak. Alî, Rasûl-i Ekrem'e (S.M) saldıranları bozmadaydı; o gün tam onaltı yara almıştı. Ashâbın tekrar Hazret-i Rasûl'ün (S.M) yanlarında toplanmaları, Alî'nin sebâtı sâyesinde olmuştu. (Üsd'ül-Gaabe ve Nûr'ül-Absâr'dan naklen Fadâil'ül-Hamse; II, S. 319—320).

§ Handak savaşında, yiğitlikte bin ere bedel sayılan Abdu Vedd oğlu Amr, Ebû-Cehl oğlu İkreme, Ebû-Veheb oğlu Hubeyre, Muğıyra oğlu Abdullâh'ın oğlu Nevfel ve Ömer'in kardeşi Dırar'la hendeğin geçit yerinden geçip Müslümanlardan, kendisiyle savaşacak birisini istemiş, fakat hiç kimse, kendisinde, ona karşı duracak cesâreti bulamadığından, sesini çıkarmamıştı. Alî kalkıp Yâ Rasûlullah demişti, ben gideyim. Rasûl-i Ekrem (S.M), «O, Amr'-

dır, otur» buyurmuşlardı, Amr, at oynatıp, öldürülünce gideceğinizi sandığınız cennetiniz nerde, yok mu savaşacak diye bağırınca gene Alî gitmek istemiş, fakat Rasûlullâh (S.M), aynı sözlerle onu oturtmuştu. Üçüncü seferinde Hazret-i Rasûl-i Ekrem (S.M), Alî'ye izin vermiş, başlarındaki imâmelerini ona giydirmişler, Zü'l-Fekaar adlı kılıçlarını vermişler, göndermişler ve «Mücessem îman, mücessem şirkle savaşmada» buyurmuşlardı.

Alî (A.M), Amr'a karşı çıkınca Amr ona, kim olduğunu sormuş, öğrenince, seni öldürmek istemem, dön-git demişti. Alî (A.M), Fakat buyurmuştu, Ben seni öldürmeyi isterim. Bir de sen, Kureyş üç şey istese benden, birini mutlaka yaparım demişsin. Amr, evet, sen de iste demişti. Alî (A.M), ona îman teklif etmiş, kabûl etmeyince, savaşı bırak, git; Muhammed gerçekse üstün olur, sen de anlarsın; değilse zâten murâdına erersin demiş, fakat Amr, savaştan dönmeyi de kibrine yedirememiş, bu teklîfi de kabûl etmemişti. Bunun üzerine Emîr-'ül-Mü'minîn (A.M), Sen atlısın buyurmuşlardı, ben yayayım, atından in de dövüşelim. Amr, bu teklîfi kabûl edip atından inmiş ve bir kılıçta zavallı hayvanın ayaklarını kesip yere sermişti. Amr, Alî'ye saldırıp mübârek başlarına bir kılıç vurmuş, imâme yarılıp kılıç başlarının ön tarafını yarmıştı. Sıra Alî'ye gelince Amr'a hücûm etmiş, kalkan toz göz gözü görmez etmişti. Bu sırada Alî'nin tekbîr sesi duyulmuş, Rasûl-i Ekrem (S.M), tekbîr getirerek Alî, Amr'ı öldürdü buyurmuşlardı; Ashâb da hep bir ağızdan tekbîr getirmişlerdi. Alî (A.M) Amr'ı öldürünce Zübeyr de Nevfel'i katletmiş, öbürleri kaçıp ordularına sığınmışlardı.

Rasûl-i Ekrem (S.M), «Alî'nin Handak günündeki bir kılıç vuruşu, ümmetimin kıyâmetedek yaptığı, yapacağı ibâdetlerden üstündür» buyurmuşlar, XXXIII. Sûre-i Celîlenin (Ahzâb), «Allah kâfirleri, hiddetleriyle- şiddetleriyle def' etti, hiçbir hayır elde edemediler ve Allah, savaş husûsunda inananlara yetti; gerçekten de Allah pek güçlü olan-

dır, üstün bulunandır» meâlindeki 25. âyet-i kerîmesi, Alî (A.M) hakkında nâzil oldu.

§ Hicretin altıncı yılının sonlarında Hudeybiyye uzlaşması oldu. Hazret-i Peygamber (S.M), uzlaşma kağıdını Alî'ye (A.M) yazdırdılar. Müşrikler, barış kâğıdına yazılan «Rasûlullah Muhammed» sözündeki «Rasûlullah» ın silinmesini, yerine «Abdullah oğlu» yazılmasını istediler. Rasûl-i Ekrem (S.M), Alî'ye, silmesini buyurdular. Alî (A.M), böyle birşey yapamayacağını söyleyince kendileri sildiler ve Alî'ye, «Bu» buyurdular, «Zorla senin de başına gelecek» ve bu sûretle Hakemeyn olayını önceden haber verdiler (Bıhâr'ül-Envâr; C. XX; S. 335).

§ Hicretin yedinci yılının başlarında Hayber'e gidildi. Savaşta sancak, Ebû-Bekr hazretlerine, ertesi günü Ömer hazretlerine verildi; fakat fetih nasîb olmadı. Cenâb-ı Peygamber (S.M), «Yarın sancağı öyle bir kişiye vereceğim ki» buyurdular, «O, Allâh'ı ve Rasûlünü sever; Allah ve Rasûlü de onu sever; o, kaçmaz, fethetmedikçe de geri dönmez.»

Sahâbenin çoğu, bu övülen kişi olmayı umarak sabahı etti. Alî'nin (A.M) gözleri ağrıyordu, rahatsızdı. Rasûlullah (S.M), sabahleyin onu çağırdılar; elleriyle gözlerini sıvazladılar; önce onları îmana dâvet etmesini öğüt verdiler; sancağı ona teslîm ettiler. Alî o gün, pek yiğit bir er olan Merhab'ın kardeşini ve kendisini öldürdü; kalenin kapısını söküp savaşta kalkan olarak kullandı ve Hayber fethedildi (Sahîhu Buhârî'nin «Beda'ül - Halk», Müslim'in «Cihâd ve Siyer, Fadâil'üs - Sahâbe» bölümleriyle Tirmizî ve İbn Mâce'nin, «Sahîh» lerinden, Neseî'nin «Hasâis»inden «Müsned» ve «Müstedrik» ten, «İstîâb, Üsd'ül-Gaabe, Kenz'ül-Ummâl, E'r-Rıyâd'un-Nadıra, Mecma'üz-Zevâid, Tehzîb'üt-Tehzîb, Tefsîr-i Kebîr, Hılyet'ül-Evliyâ'» ve «Tarihu Bağdad'dan naklen Fadâil'ül-Hamse; II. S. 161—178, 324—325).

§ «Zahâir'ül-Ukba» da, Enes b. Mâlik'ten şu hadîs-i şerîf tahrîc edilmiştir:

Rasûlullah (S.M) minbere çıkıp bir hayli söz söylediler; sonra, «Ebû-Tâlib oğlu Alî nerde» buyurdular. Alî, koşup «Burdayım Yâ Rasûlallah» dedi. Rasûlullah (S.M), onu kucaklayıp göğüslerine bastılar, iki gözünün ortasından öptüler ve yüce bir sesle şöyle buyurdular:

«Ey Müslüman toplumu, bu, benim kardeşimdir, amcamın oğludur, dâmâdımdır. Bu, etimdir, kanımdır, saçım - kılımdır. Bu, iki torunum, cennet ehlinin gençlerinin uluları Hasan'la Huseyn'in babasıdır. Bu, benden sıkıntıları giderendir. Bu, Allâh'ın arslanıdır, yer yüzünde, düşmanlarına Allah kılıcıdır. Allâh'ın lâneti, lânet edenlerin lânetleri, buna buğzedene olsun; Allah da ondan uzaktır, ben de uzağım. Allah'tan uzak olmayı, benden uzak olmayı seven, Alî'den uzak olsun; burda bulunan, bulunmayana bildirsin.»

Sonra, «Yâ Alî» buyurdular, «Otur; senin hakkında bunu Allah buyurdu, Allah tanıttı.» (Fadâil'ül-Hamse; II, S. 326—327).

§ Hicretin sekizinci yılı Ramazan ayının yirminci günü Mekke-i Mükerreme fethedildi. Rasûl-i Ekrem (S.M), Kâ'be-i Muazzama'nın çevresindeki putları kırdılar; içerisine girip oradaki putları da yerlerinden sökerek dışarıya attılar. Yüksekteki putların kırılması için Hazret-i Alî'ye (A.M), «Yâ Alî» buyurdular, «Sırtıma çık, şunları indir, kır.» Alî (A.M), «Yâ Rasûlallah» dedi, «Ben senin sırtına çıkamam.» Rasûl-i Ekrem (S.M), «Pekî» buyurdular, «Öyleyse sen eğil, ben çıkayım.» Hazret-i Alî (A.M) eğilip Rasûl-i Ekrem (S.M), onun sırtına çıkınca, Allah arslanı, nübüvvet yükünün altında çökmeye başladı. Rasûlullah (S.M), gülerek indiler ve ilk emirlerini tekrarladılar. Alî (A.M), Rasûl-i Ekrem'in (S.M) sırtlarına çıkıp putları sökerek yere attı. Kâ'be'nin üstündeki Hubel putu da sökülüp yere atıldı ve kırıldı. Alî (A.M), Rasûl-i Ekrem'in (S.M) mübâ-

rek sırtlarına çıktıkları vakitteki hallerini anlatırken «Bana öyle geldi ki» buyurmuşlardır, «Dileseydim göğe ağabilirdim.» (Fadâil'ülHamse; II, S. 340—342).

§ Mekke-i Mükerreme'nin fethinden sonra Huzeyme (yâhut Cüzeyme) boyuna Abdurrahman ib. Avf'la Hâlid b. Velîd gönderildi. Bu boyun hemen hepsi Müslüman olmuşlardı; fakat Müslüman olmadan önce, bir olayda Hâlid'in amcasıyla Abdurrahmân'ın babasını öldürmüşlerdi. Esâsen Hazret-i Peygamber de (S.M) Hâlid'le Abdurrahman'ı, onlarla savaşa değil, onları İslâma dâvete göndermişlerdi. Müslüman olduklarını söyledikleri halde Hâlid, önce silâhlarını vermelerini emretti; silâhlarını aldıktan sonra da hemen hepsini, amcasının öcünü almak için öldürttü. Abdurrahman, Hâlid'e îtirâz etti, İslâm'da Câhiliyye âdetini yapıyorsun dediyse de Hâlid dinlemedi. Rasûl-i Ekrem (S.M), bu hareketi duyunca mübârek ellerini açıp «Allâhım» buyurdular, «Hâlid'in yaptığından berîyim ben.» Sonra onlardan alınan malları, fazlasıyla Alî'ye verip gönderdi; fidye olarak boydan kalanlara, öldürülenlerin mirasçılarına vermesini emretti. Alî (A.M), gidip öldürülenlerin fidyelerini verdi; «Başka hakkınız kaldı mı?» diye sordu. Râzı olduklarını söylediler; onlardan alınan malları da verip, «Bunlar da» buyurdu, bilmediğiniz şeylere karşılık.» Cenab-ı Peygamber (S.M), Alî'nin (A.M) hareketini beğendiler.

§ Hicret'in dokuzuncu yılı Recep ayında Tebük savaşı vuku'buldu. Rasûl-i Ekrem (S.M), bu savaşa giderlerken Alî'yi (A.M), halîfe olarak bıraktılar. Münâfıklar, bunu vesîle edinerek, Peygamber, amcasının oğlundan, onunla beraber bulunmaktan bıktı; Alî, Peygamber'in gözünden düştü gibi lâflar ettiler. Hazret-i Alî (A.M), bu sözleri Rasûl-i Ekrem'e (S.M) söyleyip «Beni Medîne'de, kadınlarla çocuklara mı halîfe olarak bırakıyorsun yâ Rasûlallah; oysa ben savaşmak isterim deyince Cenâb-ı Rasûlullah (S.M), «Yâ Alî» buyurdular, «Medîne ancak benimle, yâhut seninle düzene girer; râzı değil misin ki sen

bana, Hârun, Mûsâ'ya ne menzildeyse o menzildesin; ancak benden sonra peygamber yok.» Hazret-i Alî (A.M), bu sözler üzerine, «Allah'tan ve Rasulullah'tan râzı oldum» dediler (Fadâil'ül-Hamse; I, S. 299—317).

§ Huneyn savaşında, pusuya düşürülen İslâm ordusu bozulmuş, Rasûlullâh'ın (S.M) yanlarında, yalnız Alî, amcaları Abbas, Cenab-ı Peygamber'in cedleri Abdülmuttalib'in oğlu Hâris'in oğlu Mugıyra [*], onun kardeşleri Nevfel ve Rabîa ve yakınlarından başka kimse kalmamıştı. Alî (A.M), Abbas'a, «Ey kendisine Bakara Sûresi inen Peygamber'in Sahâbesi, ey Bey'at ağacının altında O'nunla bey'atleşenler, nereye kaçıyorsunuz? Bu, Allâh'ın peygamberi» diye bağırmasını söyledi. Abbas, bu sûretle seslenirken Rasûl-i Ekrem de (S M) gür bir sesle, «Gelin bana ey insanlar, Allâh'ın Rasûlüyüm ben; Abdullah oğlu Muhammed'im ben; ey Râzılık ağacının altında bey'atleşenler; ey Akabe'de bey'atledenler» diye seslendiler. Hevâzin boyu tam hücuma kalkarken Alî (A.M), önlerini kesti ve kara renkli bayraklarını taşıyan Ebû-Cervel'i öldürdü; bayrak yere düştü. Rasûl-i Ekrem (S.M), «Tandır şimdi kızdı» buyurdular. Cenab-ı Peygamber'in (S.M), yanlarına toplanan Sahâbe hücuma kalktı ve müşrikler, bozguna uğradılar.

§ Hicretin dokuzuncu yılı Zi'l-Hıccesinde, Kur'ân-ı Mecîd'in IX. Sûresindeki ilk âyetler inince Rasûl-i Ekrem (S.M), bunlardaki emirleri Mekke'lilere bildirmek ve Haccetmek üzere Ebû-Bekr'i üçyüz kişiyle Mekke-i Mükerreme'ye göndermişlerdi. Kafile yoldayken Alî'yi (A.M) çağırdılar; Ebû-Bekr'e yetişmesini, emirleri Mekke'ye kendisinin bildirmeye memûr olduğunu söylemesini ve

---

[*] Mugayra'nın künyesi Ebû-Süfyan'dır Cenab-ı Peygamber'in amcalarının oğludur; öbür, Ebû-Süfyan'la karıştırılmaması gerektir. Hicretin yirminci yılında Medîne'de vefât etmiş, Akyıl'in evine defnedilmiştir. (Müderris Muhammed Aliyy-i Tebrizî: Reyhânet'ül-Edeb; C.V· 1373 H. 1332; Ş. S. 91).

Mekke'ye girip halka bunları teblıyg etmesini emir buyurdular, Alî'yi (A.M) kendi develerine bindirip gönderdiler. Alî (A.M), Cuhfe'de, Ebû-Bekr'e ulaştı ve Cenâb-ı Peygamber'in (S.M) emirlerini bildirdi, Mekke'ye doğru yola devâm etti. Ebû-Bekr, geri dönüp Medîne'ye geldi ve Hazret-i Rasûl-i Ekreme (S.M), benim hakkımda bir şey mi indi diye sordu. Cenab-ı Rasûl-i Ekrem (S.M), «Hayır» buyurdular, «Fakat bunun, bizzat benim tarafımdan, yâhut 'benden, Ehlibeytimden olan biri tarafından teblıyğ edilmesi emredildi.»

Alî (A.M), Arefe günü, bayram günü, taşların atıldığı günlerde, müşriklerden, Rasûlullah'la (S.M) ahdi olanların, ahitlerinin müddetince Mekke'de kalabileceklerini, ahitleri olmayanlara dört ay müsâade edildiğini, dört ay sonra Kâ'be-i Muazzama'nın haremine ancak mü'minlerin girebileceklerini, çıplak tavâfın men'edildiğini, bu yıldan sonra kâfirlerin, müşriklerin, mü'minlerle berâber bulunamayacaklarını, yalnız mü'minlerin cennet ehli olduklarını bildirdiler ve böylece Sûre-i Celîlenin on, yahut onüç âyet-i kerîmesini teblıyğ buyurdular. (Sahîh-i Tirmizî, Müsned, Müstedrik, Hasâis, Kenz'ül-Ummais, Zahâir'ül-Ukbâ, Mecma'üz Zevâid; E'd-Dürr'ül-Mensûr, Tefsir-i Tabarî v.s. den naklen Fadâil'ül-Hamse; II, s. 342—347).

§ Hicretin onuncu yılı Zi'l-Hıccesinin yirmi dördüncü günü Necran Hristiyanlarıyla mübâheleye giderlerken Rasûl-i Ekrem (S.M), Al'ye, Fâtımat'üz-Zehrâ'yı, Hasan ve Huseyn'i (A.M) berâberlerine aldılar. Necranlılar, mübâheleye cesâret edemeyip cizye vermey râzı olarak ayrıldılar.

§ Mekke fethinden sonra Rasûl-i Ekrem (S.M), Hâlid b. Velîd'i, Yemen'e, İslâmı teblıyğa göndermişlerdi; fakat bir sonuç elde edilememişti. Cenâb-ı Rasûlullah (S.M), Alî'yi bu işe memûr buyurdu. Alî (A.M), Yemen'e gitti; Hemdan Boyu, bir gün içinde, içlerinden biri dahi muhâ-

lefet etmemek üzere İslâm'ı kabûl etti ve sabah namazı, cemâatle kılındı.

§ Cenâb-ı Rasûl-i Ekrem (S.M), hicretin onuncu yılının son ve Hac ayı olan Zi'l-Hıcce'de, Haccetmeyi kararlaştırdılar; bütün Müslümanlara haber yollandı. Alî'ye de (A.M) haber gönderildi. Z'il-Ka'de ayının sonlarında Cenâb-ı Rasûl'ullah (S.M), Medîne-i Münevvere'den hareket buyurdular. Yolda Alî (A.M), yanındaki orduyla, ağırlıklar ve armağanlarla gelip ulaştı. Hazret-i Rasûl-i Ekrem (A.M), Alî'ye, Medîne'ye gidip ağırlıkları bırakarak kendilerine yetişmesini emir buyurdular. Alî (A.M), emri yerine getirip Mekke'de Rasulullâh'a (S.M) kavuştu.

«Vidâ, Kemâl, Tamâm, Belâğ ve İslâm Haccı» adı verilen ve Müslüman olan bütün boyların katıldığı bu Hac töreninde, Arefe hutbesinde, kendilerine halef ve halîfe olarak Kur'ân-ı Mecîd'i ve Ehlibeytini bıraktıklarını beyan buyurdular.

Dönüşlerinde, Cuhfe vâdîsinde Gadîru Humm'da, aynı hadîsi tekrarladılar ve Alî'nin (A.M), Emîr'ül-Mü'minîn olduğunu, Mü'minlerin veliyy-i emri bulunduğunu bildirdiler ki bunu, I. bölümde îzâh ettik.

★

Hazret-i Rasûlullâh'ın (S.M) vefatları sırasında ve vefatlarından sonra meydana gelen olayları, Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M) hilâfetlerini, II. bölümde kısa, fakat toplu olarak izâha çalışmıştık; burada tekrâra lüzum görmüyoruz.

⁂

§ İslâm, inançta, ibâdette, muâmelâtta birliği amaç edinmiş bir dindir. İnanç birliğiyle mânevî birliği, ibâdet ve muâmelâttaki birlikle de yaşayış birliğini, maddî birliği temîn eder. İnsanlar arasında ne soy-sop bakımından bir üstünlük vardır, ne ırk bakımından. Din ve dünyâ işle-

rinde, Allah tarafından vilâyetleri olan Cenâb-ı Peygamber ve İmamlar dahi, ancak birer insandır; Onlar hakkında aşırı inanç, küfürdür; onları ve Allâh'ın emrini tanımamaktır. Gerçekten onlar da bu imânı, bu kulluğu temsil etmişler, inananlara örnek olmuşlardır. Peygamber'in (S.M) soyundan gelenlerin yoksullarına tanınan tek hak, onların zekât alamayışları, buna karşılık «humûs»ten pay almalarıdır. «Ben Muhammed'in kullarından», yâni kölelerinden, O'na köle olabilecek liyâkati kazananlardan «bir kulum» diyen Emîr'ül-Mü'minîn (A.M), «Allâh'ın salatı O'na ve soyuna olsun, Muhammed'in gerçek dostu, isterse soyundan gelmesin, soyu ona ulaşmasın, Allâh'a en fazla itâat eden kişidir» buyurmuşlardır (Nehc'ül-Belâga Tercümesi ve Şerhi; s. 401).

Zekâtlar, sadakayla, bilhassa halini bildirmeyen, halivakti yerinde sayılan yoksula, kimseye gösterilmeden edilen yardımla, bâzı suçların cezaları olarak yoksullara verilenlerle, toplumda sınıf birliğini sağlamayı, «Enfâl» le ve «Humüs»ten ayrılan payla âmme hizmetini düzene sokmayı, vaadedilen büyük sevaplarla ve suçlara verilen cezâlarla köleliği kaldırmayı, hürlüğü yaymayı hedef edinen, her hususta insan birliğini gözeten İslâm, Asr-ı Saâdette, bu hedefe ulaşmıştı; fakat bu ulaşım, Rasûlullah'ın (S.M) varlığına bağlıydı; netekim hastalıklarında, daha kendileri sağken ihtilâflar başladı. Muhâcır-Ansar, Evs-Hazrec, Hâşimoğulları - Ümmeyyeoğulları, karşılaşıyorlardı; Nübüvvetle hilâfetin bir soyda birleşmesini istemeyenler, dile geliyorlardı; artık soyluluğunu belli etmek için börkündeki sarığa oklar takanlar görülmeye başlamıştı.

Asr-ı Saâdet, geride kaldıkça, eski âdetler hortluyor, İslâm, rüsûma inhisâr ediyor, fütûhat ve iktidârın çevresinde toplananlar, zengin bir sınıf meydana getiriyordu. Roma İmparatorluğunun, İran saltanatının tesiriyle Arap Kisrâları meydana çıkıyor, köle ve câriye ticareti revaç buluyor, «Mevâlî - Köleler» adı takılan gayr-i Arap Müslümanlara karşı Arap milliyetçiliği beliriyor, Yeşil Saray-

lar kuruluyor, İslâmın yasakladığı hadımağalığı, kurulan saraylarda canlanıyor, müzikli meclisler tertipleniyordu. Rasûl-i Ekrem'in (S.M), «Hepiniz de Âdem evlâdısınız; Âdem'se topraktan yaratıldı; babalarıyla övünen toplumun çağı geçsin artık, yoksa...» (Câmi'; II, 79) buyruğu, Kur'ân-ı Mecîd'in, «Ey insanlar, gerçekten de biz sizi, bir erkekle bir kadından yarattık; tanışasınız diye bölükler, kabîleler hâline getirdik; gerçekten de Allah katında en büyüğünüz (, derecesi en yüce olanınız, O'ndan), en fazla çekinenizdir» hükmü (XLIX; Hucürât, 13), ezberlenen, okunan, fakat tutulmayan buyruklara, hükümlere katılıyordu. Sınıflar meydana gelmiş, iktidar, kendisine yarayanları satın almış, îtirâz edenler yok edilmeye başlanmış, duyulan sesler susturulmuş, yiyen, geçinen ve sürünen zümreler meydana gelmiş, iş işten geçmişti.

★

§ Alî (A.M), böyle bir devirde hilâfeti yüklenmek zorunda kaldı. O ve O'nun gerçek dostları, İslâmın esaslarına bağlıydılar; fakat işçisiyle kendisini bir gören, kendisi de, ona verilen pay kadar alan Alî'ye (A.M) karşı, beyt'ül-mâl'e, «Beytullah» deyenler vardı; verileni, şahsa ve menfaatlerine göre veriyorlardı.

Alî, Basra'ya vâli tâyin ettiği Osman b. Huneyf'in, bir düğüne çağrıldığını ve gittiğini duyunca ona gönderdiği mektupta, diyordu ki:

«Duyduk. Basralılardan bir bölük, seni düğüne çağırmış, sen de hemen gitmişsin. Renk-renk yemekler, büyük-büyük kâseler hoşuna gitmiş. Oysa ben sanmazdım ki yoksulları çağırmayan, zenginleri dâvet eden bir topluluğun dâvetine icâbet edesin. Dişlediğin yemeğe bir bak; haram, yâhut helâl olduğunda bir şüphen olursa, at o yemeği ağzından; helâl olduğunu iyice bilirsen birazcık ye.

Bil ki her uyan kişinin uyduğu, yolundan gittiği, bilgisinden ışıklandığı bir imâmı vardır. Gene bil ki sizin

imâmınız, dünyâsından köhne bir elbiseyle iki parça ekmeği kendisine yeter bulmaktadır. Bilirim, sizin buna gücünüz yetmez; yetmez ama çekinip temiz olmaya, doğru yola gitmeye gayret ederek yardım edin bu yolda bana, gücünüz yettiği kadar benim yolumda olun...

Dilersem ben de yağlar - ballar bulurum; buğday ekmeğinin hâlisini yerim; ipek elbise giyerim; fakat nefsimin dileğinin bana üst olması, beni lezzetli yemekler yemeye çekmesi mümkün mü hiç? Ben nasıl doya-doya yemek yiyebilirim ki Hicaz'da, yahut Yemâme'de belki yoksullar vardır; günler geçmiştir ki tokluk nedir, görmemişlerdir. Gecemi karnı tok olarak nasıl gündüz edebilirim ki çevremde aç karınlar, yanmış, susuzluktan bunalmış ciğerler vardır......» (Nehc'ül-Belâga Tercümesi ve Şerhi; S. 299—302).

Şam Vâlîsine, hâlâ dâhî diyenler; Emîr'ül-Mü'minîn'i (A.M), idârede, hâşâ, âciz bulanlar var; o zaman da böyle söyleyenler olmuş, Emîr'ül-Mü'minîn (A.M), bu husûsta, «Heyhât» buyurmuşlardır, «Allâh'tan çekinmeseydim, Arabın dâhîsi olurdum ben.» (Aynı; S. 404).

Dehâ, inancı bir yana atmak, her eçşit düzene baş vurmak, esâsın bozulduğuna ehemmiyet vermemek, hattâ bu esâsı bizzat bozmak, yalana - dolana sarılmak, ne çeşit olursa olsun, başarı elde etmek midir?!.

Emîr'ül-Mü'minîn (A.M), ismet sahibiydi; tam inancın timsâliydi; Rasûlullâh'ın (S.M) buyurdukları gibi mücessem îmandı; alçalamazdı. «Andolsun ki» buyurdular; «Allâh'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullâh'ın ashâbından olanlar, O'ndan duyduklarını unutmayanlar bilirler, ben, bir an bile, ne noksan sıfatlardan münezzeh olan Allâh'ın emrini reddettim, ne Rasûl'ünün emrini. Allâh'ın bana lûtfettiği erlikle yiğitlerin duraladıkları, ayakları geriye kaydığı yerlerde, canımla - başımla O'nu korudum. Allâh'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, elimden geldiği kadar canımı O'na fedâ ettim; bütün gücümle, düşmanla-

rıyla savaştım, nefsimle onu korudum; O da, benden başka kimseye nasîb olmayan ilmini bana lûtfetti.» (Aynı; S. 404).

*
* *

Hilâfetleri zamânında, Cemel ve Sıffıyn savaşlarından, Hakemeyn olayından ve nihâyet Nehrevan muharebesinden sonra, hicretin kırkıncı yılı Ramazan ayının ondokuzuncu günü, Kûfe mescidinde, sabah namazında, Hâricîlerden Abdurrahman b. Mülcem tarafından, Handak savaşında, Abdu Vedd oğlu Amr'ın, başlarını yaraladıkları yerden, zehirli kılıçla yaralamışlar, yirmibirinci gecesi vefât etmişler, Rasûl-i Ekrem'e (S.M) kavuşmuşlardır (9. II. 661). Sabaha karşı. Necef-i Eşref'te, şimdi türbelerinin ve zarîhlerinin bulunduğu yere defnedilmişlerdir.

FÂTİMET'ÜZ-ZEHRÂ

Selâmullâhi Aleyhâ

Hazret-i Rasûlullâh'ın (S.M), Hadîcet'ül - Kübrâ'dan (R.A) doğan tek kızlarıdır ve nesilleri ondan yûrümüştür; netekim kendileri de, «Gerçekten de Allah, her peygamberin soyunu, o peygamberden yürüttü; benim soyumuysa, Ebû-Tâlib oğlu Alî'den (A.M) ızhâr etti.» buyururlar (Câmi'üs - Sagıyr; I, S. 58. Diğer hadis kitaplarında da aynı meâlde hadisler mevcuttur.

§ Anneleri, Cenâb-ı Hadîcet'ül-Kûbrâ'dır (R.A), Fâtıma,sütten kesilmiş anlamınadır. «Zahâir'ül - Ukbâ, Kenz'-ül-Ummâl» gibi hadis kitaplarındaki hadislere nazaran Allah, onu ve onu sevenleri cehennemden ayırdığı, onları cehennemden, azaptan azadettiği için kendilerine bu ad verilmiştir (Fadâi'ül-Hamse; III, S. 126). İmâm Aliyy'ür-Rızâ (A.M), atalarından, Hazret-i Rasûl-i Ekrem'in (S.M), «Kızım Fâtıma'ya bu adı verdim; çünkü üstün ve ulu Allah O'nu ve O'nu sevenleri cehennemden ayırmış, azadetmiştir» buyurduklarını rivâyet etmişlerdir (Bıhâr'ül-Envâr; C. XLIII; Tehran — 1391 H.; S. 16).

§ Mübârek lâkabları, Sıddıyka (gerçekleyen, özü - sözü tam gesrçek olan), Mübâreke (kutlanmış, kutlu olmuş), Tâhire (tertemiz), Zekiyye (arınmış), Râdıyye (Allâh'tan râzı olmuş), Mardıyye (Allah râzılığını kazanmış), Muhaddise(Allah ilhâmiyle söz söyleyen), Betûl (arınmış), Zehrâ', (parıl parıl parlayan), Seyyide (kadri yüce ve ulu) ve Meryem'ül - Kübrâ'dır (Ulu Meryem).

§ Künyeleri, Ümm'ül-Hasan, Ümm'ül Huseyn ve Ümm'-ül-Muhsin'dir.

§ Hazret-i Peygamber'in (S.M) dâvete başlamalarının beşinci yılı Cumâd'el-âhırasının yirminci cumâ günü doğmuşlardır; Ehlibeytten gelen rivâyet budur. Dâvete başlamalarından iki yıl sonra, bir yıl sonra doğdukları da rivâyet edilmiştir. İbn Abbas, Cenâb-ı Hadîce'nin (R.A). Hazret-i Peygamber, dâvete başladıkları zaman kırküç yaşında olduklarını, Hazret-i Fâtıma (A.M) doğdukları zaman, kırksekiz yaşında bulunduklarını söyler (İbrâhım Emînî, Bânûy-ı Nemûne-i İslâm Fâtıma-i Zehrâ Aleyhas'-selâm; Kum; Dâr'üt-Teblıyg-i İslâmî yayımı — 1349 Ş; Not; S. 37—43).

§ Söz ve söyleyiş bakımından Rasûli Ekrem'e (S.M) pek benzerlerdi. Babalarının yanına girdikleri zaman Rasûlullah (S.M), hürmeten ayağa kalkarlar, onu öperler, hâlini - hatırını sorarlar, oturturlardı; Rasûl-i Ekrem (S.M), yanlarına vardıkları zaman da Cenâb-ı Fâtıma (A.M), ayağa kalkarlar, babalarına karşı aynı muâmelede bulunurlar, ellerini öperler, oturturlardı. Ümmü Selem (R.A), «Yüzü, Rasûlullah'a en fazla benzeyen Fâtıma'ydı» der.

Buhârî, «Sahîh» inde, Neseî «Hasâis» inde, Hazret-i Rasûl'ün (S.M), «Fâtıma bendendir, onu kızdıran, beni kızdırmıştır» buyurduklarını tahrîc ederler. Müslim, «O, benim kızımdır; vücûdumdan bir parçadır; onu inciten, beni incitmiştir» hadîsini tahrîc etmiştir. Bu hadis «İsâbe» de de mevcuttur. Hâkim, «Müstedrik» te, Rasûlullâh'ın (S.M), bir savaştan, bir seferden dönüşte, önce mescide uğrayıp iki rik'at namaz kıldıklarını, sonra ilk olarak Fâtıma'yı (A. M) ziyâret ettiklerini, ondan sonra zevcelerine gittiklerini, bir yere giderlerken de son olarak Fâtıma'ya (A.M) vidâ' ettiklerini bildirir. «İstîâb» da Âişe Hazretleri'nin Rasûlullah en çok kimi severlerdi sorusunu, «Fâtıma'yı» diye cevaplandırdığını, erkeklerden kimi severlerdi sorusuna da, «O'nun zevcini», yâni Alî'yi cevâbını verdiğini zikreder.

§ Cenâb-ı Fâtımat'üz-Zehrâ (A.M), Mekke-i Mükerreme'de, anneleri Hadîcet'ül-Kübrâ'nın (A.M), vefâtlarından

sonra, henüz beş yaşlarında oldukları hâlde, babaları Rasûl-i Ekrem'i (S.M) her husûsta korumaya başlamışlardı. Bir kere, Kureyş'ten bâzı kişiler, Rasûlullâh (S.M) namaz kılarken secdede, mübârek sırtlarına pislik koymuşlar Cenâb-ı Fâtıma, bunu duyar duymaz, koşup koydukları şeyi atmışlar, mübârek sırtlarını temizlemişlerdi. Her husûsta, esâsen büyük yaratılmış olan Cenâb-ı Zehrâ (A.M), Rasûl-i Ekrem'e (S.A), âdetâ koruyucu bir melek kesilmiş, bu yüzden de Rasûlullah (S.M) ona, «Ümmü Ebîhâ - Babasının anası» lâkabını vermişlerdi ((Üsd'ül - Gaabe, İstîâb, Bihâr'ül - Envâr, İmâm Muhammed'ül-Bâkır'dan; A. M; XLIII; S. 19).

Rasûl-i Ekrem (S.M), Medîne'ye hicretlerinde, Kubâ'da eğleşmişler, ordan Hazret-i Alî'ye (A.M), mektup gönderip gelmelerini buyurmuşlar, Hazret-i Alî (A.M), Cenâb-ı Rasûlullâh'ın emânetlerini yerlerine vermiş, Cenâb-ı Fâtıma'yı (A.M), kendi anneleri Esed kızı Fâtıma'yı, Abdülmuttalib oğlu Zübeyr'in kızı Fâtıma'yı, Ümmü Eymen'le Ebû-Vâkıd'ı alıp Kâ'be-i Muazzama'yı tavâf ederek oraya toplanmış olan Kureyş ulularına, Medîne'ye gideceklerini bildirmişler, karşı çıkanları bozup yola koyulmuşlar, bu küçük kafileyle Kubâd'a, Rasûl-i Ekrem'e ulaşmışlardı.

Uhud savaşında, Hazret-i Rasûl (S.M) yaralandıkları vakit de Cenâb-ı Fâtıma (A.M) yetişmişler, buldukları bir hasır parçasını yakıp yaralarına bastırarak kanı dindirmişlerdi.

§ Hazret-i Peygamber'in (S.M) sevgili kızları Cenâb-ı Fâtıma'yı (A.M), almak, bu şerefe ulaşmak isteyenler çoktu; fakat Rasûl-i Ekrem (S.M), her isteyene, Allâh'ın emrini beklediklerini söylüyorlardı. Alî de (A.M) istemeyi kurmakta, fakat bunu, bir türlü açamamaktaydı. Nihâyet Sahâbenin teşvikıyle Rasûlullâh'a arzetti. Hazret-i Rasûl (S.M), bu isteği İlâhî emre uygun bulup Cenâb-ı Fâtıma'ya (A.M) açtılar. Hazret-i Fâtıma (A.M), utançlarından hiçbir söz söyleyemediler; O'nun sükûtunu ıkrâr sayan Rasûl-i

Ekrem (S.M), nikâh hutbesini ve akid sîgasını, ashâbın topluluğunda okudular ve Fâtımat'üz-ehrâ'yı, Emîr'ül-Mü'mi'nîn'in evlerine, gösterişsiz bir düğün alayıyla, fakat İlâhî bir sevinçle gönderdiler; kendileri de gidip her ikisine hayır-duâda bulundular; böylece nûr, nûra kavuştu. Doğumlarındaki çeşitli rivâyetlere göre izdivaçlarındaki yaşlarında da ihtilâf vardır. Hazret-i Peygamber'in (S.M), halkı dâvete memûr oluşlarının beşinci yılında doğduklarına göre, hicretten bir yıl sonra evlendikleri rivâyeti kabûl edilirse bu izdivaç, Cenâb-ı Fâtıma (A.M), dokuz, yâhut on yaşlarındayken vuku' bulmuştur. İmâmiyye bilginlerine göre Muharrem ayının yirmi birinci perşembe günü akşamı zifaf târihidir. Hicretin ikinci, üçüncü yılında evlendikleri de rivâyet edilmiştir. Emir'ül-Mü'minîn'in (A.M), Cenâb-ı Fâtıma'dan (A.M), Hasan, Huseyn ve Muhsin adlı üç erkek, Zeyneb ve Ümm Külsûm adlı iki kız çocuğu olmuştur. Adı, Hazret-i Peygamber (S.M) tarafından konan Muhsin, doğmadan düşmüştür.

§ Fâtımat'üz-Zehrâ (A.M), anneleri Cenâb-ı Hadîce'den (R.A) kalan mîrâsı, tamamiyle İslâm uğruna, Rasûlullâh'a (S.M) vermişler, evlendikten sonra da bütün geçim sıkıntılarına tahammül etmişler, Emîr'ül-Mü'minîn'le (A.M), bütün zevç ve zevcelere örnek olacak derecede mes'ut bir hayat geçirmişlerdir. Bir gün Rasûlullah (S.M), ziyâretlerine gitmiş, onları, el değirmeninde meşgul görmüş, «Hanginiz daha fazla yoruldunuz» diye iltifatta bulunmuş, Fâtıma'nın (A.M) yerine geçip Alî'ye yardım etmişti. İmâm Sâdık (A.M), Alî'nin (A.M) eve odun ve su getirdiğini, evi süpürdüğünü, Cenâb-ı Fâtıma'nın da (A.M) un öğüdüp hamur yaparak ekmek pişirdiğini bildirir. Bir gün Cenâb-ı Bilâl (R.A), sabah namazına geç gelmişti. Sebebini soran Rasûl-i Ekrem'e (S.M), Alî'nin evinin önünden geçerken Fâtıma'nın un öğütmekle uğraştığını anladım, çocukları da ağlıyordu. Ey Peygamber'in kızı dedim, gördüğün işlerden birini bana ver de sana yardım edeyim. Lûtfedip un öğütmeme müsâade buyurdu. Onun için

geciktim dedi. Rasûl-i Ekrem, «Sen Fâtıma'ya acımışsın, Allah da sana rahmet etsin» buyurdular. Emîr'ül-Mü'minîn, savaştan döndükleri zaman Cenâb-ı Fâtıma, onun kanlı elbiselerini yıkar, ona savaşa dair haberler sorardı. Rasûlullah (S.M) ve Alî (A.M), Uhud savaşından dönünce kılıçlarını Fâtıma'ya (A.M) vermişler; ona yıkatmışlardı. Alî (A.M), «Eve gelince» buyururdu, «Fâtıma'yı görürüm, bütün derdim, gussam geçer - gider.» Cenâb-ı Peygamber (S.M), «Alî olmasaydı» buyurmuşlardı, «Fâtıma'ya lâyık bir zevc bulunamazdı.»

§ Cenâb-ı Peygamber (S.M), Hazret-i Fâtıma'nın (A. M), cennet kadınlarının, inanan kadınların, Muhammed ümmetinden olan kadınların, yâni bütün kadınların en üstünü ve ulusu olduğunu bildirmişlerdir ki bu husûstaki hadisler, Buharî Müslim, Tirmizî'nin «Sahîh» lerinde, «Hasâis»te, Zahâir, Kenz'ül-Ummâl gibi hadis kitaplarında, İstîâb, Üsd'ül-Gaabe ve Tabakaat'ta, Taberî'nin Tefsîrinde, Dürr'ül-Mensûr'da ve bütün Hadîs, Ricâl, Tefsîr ve Târih kitaplarında senedleriyle tahrîc edilmiştir (Fadâil'ül-Hamse; III; S. 122—167; Bânuy-ı Nemûne-i İslâm Fâtıma-i Zehrâ aleyha'sselâm; 94—107).

§ Önce verilmiş kararla, garezle Cenâb-ı Emîr'ül-Mü'minîn'le (A.M), Hazret-i Fâtıma'nın (A.M) arasında bâzı düzensizlikler olduğunu hadislerle isbata kalkışanlar da olmuştur.

Meselâ, Cenâb-ı Rasûl-i Ekrem'in (S.M), Emîr'ül-Mü'minîn'e (A.M) verdikleri «Ebü't-Turâb - Toprak Babası» lâkabının, Cenâb-ı Fâtıma'yla (A.M) aralarında bir kırgınlık dolayısıyle verildiği söylenmiştir; Hazret-i Emîr (A.M), Cenâb-ı Zehrâ'ya (A.M) kırılmış, evden çıkıp mescide giderek yatmış, uyumuş, Hazret-i Peygamber (S.M), Cenâb-ı Fâtıma'dan bunu öğrenip mescide gitmişler ve Alî'yi, toprağa bulanmış görerek, «Kalk yâ Ebâ-Türâb» diye uyandırmışlar.

Bu olay, tamamiyle uydurmadır. Emîr'ül-Mü'minîn (A.M), hicretin ikinci yılı Cumâd'el-ûlâsında, yâhut Cumâd'el-âhırasında vuku' bulan Useyre gazvesinden dönmüşler, Ammâr'la berâber yorgun bir hâlde yatıp uyumuşlardı. Cenâb-ı Rasûl-i Ekrem (S.M), bunu haber alıp yanlarına gitmişler, Hazret-i Emîr'ül-Mü'minin'i (A.M) taltîf yollu, «Kalk ya Ebâ-Türâb» diye uyandırmışlar. Sonra da «Sana insanların en kötüsü ve azgını olan iki kişiyi haber vereyim mi? Biri, Sâlih Peygamber'in devesini öldüren, öbürü de seni burandan vurup buranı boyayan» buyurarak başlarını ve sakallarını işâret etmişlerdir (Müsned, Müstedrik, Mecma', Siyret'ül-Haliyye, Uyun'ül-Eser, Siyret' ün-Nebî, Umdet'ül-Kaarî, Tabarânî, Bezzar, İbn Kesîr, Taberî ve diğer kitaplardan naklen «El-Gadîr»; VI; 2. Basım; Tehran — 1372; S. 333—334. Merhum Seyyid Abd'ül-Huseyn Şerafüddîn'in «E'n-Nassu ve'l-İctihâd» ına da bakınız; 3. Basım, Necef — 1383 H. 1964; S. 365—366).

Ebû-Zerr'e (R.A), Habeşe'den bir câriye hediye edilmiş, o da, câriyeyi Hazret-i Emîr'e (A.M) bağışlamış. Emîr'ül-Mü'minîn bu kızı eve göndermiş, Cenâb-ı Fâtıma (A.M), gücenmiş, izin alarak Rasûlallâh'ın (S.M) evine gitmiş, Hz. Rasûl-i Ekrem (S.M), gönlünü alıp evine yollamış; Emîr'ül-Mü'minîn de (A.M) o câriyeyi azad etmiş.

Bunun da aslı yoktur; çünkü Hazret-i Ebû-Zerr (R.A), Habeş diyarına hicret etmemişlerdir. (Bıhâr'ül-Envâr; XLIII; Tehran — 1391; S. 147 ve aynı sahîfedeki not).

Cenâb-ı Emîr'ül-Müminîn'in (A.M), Ebû-Cehl'in kızını almak istemesi, bunun üzerine Cenâb-ı Fâtıma'nın (A.M), Hazret-i Rasûl'ün (S.M) evine gitmesi, Rasûl-i Ekrem'in (S.M), Hazret-i Alî'yi topraklara bulanmış bir hâlde bulup «Kalk ey Toprak Babası» buyurması, «Fâtıma bendendir, benim parçamdır; onu inciten beni incitmiştir....» demesi, Emir'ül-Mü'minîn'in (A.M) böyle bir tasavvurda bulunmadığını bildirmesi, beraberce eve dönmeleri de tamâmıyle uydurmadır ve hadîsi Emir'ül-Mü'minîn'in aleyhi-

ne çevirmek isteyenlerin yalanıdır; kaldı ki böyle birşey olsa bile, şer'î bir emre Cenâb-ı Fâtıma'nın (A.M) îtirazları, hele Rasû-i Ekrem'in (S.M) gücenmeleri düşünülemez (Dâiret'ül-Maârif'il-İslâmiyyet'iş-Şîiyye'ye de bakınız; 2. Cilt; Beyrut — 1392 H. 1972; S. 10—11).

*
* *

Cenâb-ı Fâtımet'üt-Zehrâ'nın (A.M), Hazret-i Rasûl-i Ekrem'in (S.M) vefâtlarından sonraki hayatlarını, doksan beş gün sonra vefâtlarını, definlerini, bu arada, Emir'ül-Mü'minîn'in (A.M), Resûlullâh'a (S.M) hitaplarını, kitabımızın II. Bölümünde kısaca anlatmıştık; onun için burda tekrâra lüzum görmüyoruz.

*
* *

Cenâb-ı Fâtımet'üz - Zehrâ'nın (A.M) mübârek sözlerinden de burada örnek vermeyi uygun bulduk; fakat çeviride o fesahatı, o belâgatı vermemize imkân yok; mâzûruz; «Özür de yüce kişilerin katında makbuldür.»

Cenâb-ı Fâtıma-i Sıddıyk'a (A.M), Fedek'in zabtı dolayısiyle Mescid-i Nebî'ye gitmişler, orda pek dokunaklı, pek beliyğ bir hutbe îrâd buyurmuşlardı. Önce Allâh'a hamd-ü senâ, Rasûlüne ve Ehlibeytine salât-ü selâmdan, Allâh'ın lûtuflarını, nîmetlerini bildirip Rasûl'ünün ve Ehlibeytin'n (S.M) fazîletlerini beyân buyurduktan sonra İslâmın esaslarını, îmânın, namazın, zekâtın, orucun, ihlâsın, haccın, adâletin, imâmetin, cihâdın, sabrın, ma'rûfu buyurmanın, münkeri nehyetmenin, anaya - babaya itâatta bulunup onları gözetmenin, yakınlarla buluşup onları korumanın, kısâsın, nezre vefâda bulunmanın, ölçeği, terâziyi doğru tartmanın... farzların ve haramların teşrî'î hikmetlerini açıkladıktan sonra sözlerine şöyle devam etmişlerdi :

«Bilin ki ben, Fâtıma'yım; babam Muhammed (S.M).

Ne söylüyorsam yanlış değil; ne yapıyorsam yersiz değil. Muhammed'i (S.M) üstün tutuyorsanız, onu tanıyorsanız, bilmeniz gerek ki O, sizin kadınlarınızın babası değil, benim babamdır; sizin erkeklerinizin değil, benim amcamın oğlunun kardeşidir. Putları o kırdı; küfrün, şirkin sergerdelerini O, yüz-üstü yere serdi. Sonunda toplum bozguna uğradı; ardını dönüp kaçtı. Gece, sabahtan sıyrılıp gizlendi, âlem aydınlandı; Hak ve hidâyet, zulmetten kurtuldu, ışıyıp göründü; âlemi ışıttı. Din önderi söze geldi; yol kesenlerin dilleri kesildi; sustular; Şeytanlar lâl oldular, sözden kaldılar; nifâka uyanlar, helâk olup gittiler; küfrün, azgınlığın düğümleri çözüldü; siz de, ibâdetten, oruçtan karınları aç, yüzleri ak olanlarla berâber ihlâs sözünü söyler oldunuz.

Oysa ki siz, azlıktınız, dosttan mahrumdunuz; o hâlle tasın dibinde kalan, hemen içilip tüketilecek olan bir yudumcuk suydunuz; ateş dolu bir çukurun kıyısındaydınız; aç kişinin, fırsat gözetmeden, mühlet beklemeden kapıp yeyivereceği bir lokmacıktınız, yanan ateşten alınmış bir korcağızdınız; yabancıların ayakları altına düşmüş bir toplumdunuz; çöldeki çukura dolmuş, deve sidiğiyle, hayvan pisliğiyle kokuşmuş bir içimlik suydunuz. Yediğiniz, ağaçların yapraklarıydı; tabaklanmış keçi derisinin yağlarıydı. Aşağılık bir hâle düşmüştünüz; adamların ayakları altında kalmaktan korkuyordunuz ki Allâh'ın salâtı, O'na ve soyuna olsun, Muhammed'in sâyesinde, güçlülerin belâsına uğradıktan, Arabın kurtlarına lokma olduktan, kitap ehline tutsak düştükten sonra kurtuldunuz; Allah, sizi bu sıkıntılardan halâs etti; «Onlar (kitap ehli), ne vakit bir savaş ateşi yakmaya kalkışsalar, Allah, o ateşi söndürdü.» (V; Mâide, 64).

*
* *

Cenâb-ı Fâtıma (A.M), bundan sonra Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M) fedakârlıklarını anlatmışlar, Hazret-i Peygamber'in (S.M) vefâtlarından sonraki olaylardan bahis bu-

yurmuşlar,Ansâr'a hitâb etmişler, Fedek olayını dile getirmişler, nihâyet, Cenâb-ı Rasûl-i Ekrem'in (S.M) kabirlerine dönüp bir şiir inşâd buyurmuşlar, Hazret-i Emîr'in (A.M) recâ ve delâletleriyle evlerine dönmüşlerdir (Mîrzâ Akaa Ahmed Müderris Vahîd: Şerh-i Hutbe-i Hazret-i Fâtıma Selâmullâhi Aleyhâ; 1348 Ş; İdare-i Küll-i Ferheng-o Honer-i Azerbaycan-ı Şarkıy Yayımı).

*
* *

§ Hastalıklarında, kendilerini dolaşmaya gelen kadınlara hıtabeleri de belâgate bir nümunedir. Onun da bir kısmının çevirisini sunuyoruz:

«Dünyanızdan usanarak sabahı ettim; adamlarınızdan, erkeklerinizden ikrâh ederek bugüne yettim. Sınadım da attım, uzaklaştırdım kendimden onları; denedim de vazgeçtim onlardan, kötü buldum onları. Ne de çirkin şeydir kılıcın keskin yüzünün gedilmesi; gerçekten sonra olmıyacak oyuna gidilmesi; mızrakların kırılması; yanlış düşüncelere sapılması; insanın, hevâ ve hevese kapılması...

Gel de kulak ver, dinle: Yaşadıkça zaman, sana ne şaşılacak şeyler gösterecek; şaşmak istersen, onların sözleridir ancak seni şaşırtacak.... Ömrüme yemîn ederim ki bu yaptığınız işler gebedir; bekleyin bırakacağı ânı; sonra da tutun tâze kanla, zehirle, öldüren sitemle dopdolu kâseyi, o kâsedeki kanı. «İşte buracıkta boş şeylere uyanlar; ziyân eder - giderler» (XL; Mü'min, 78); sonra gelenlerse, işi önce kurup düzenlerin ne yaptıklarını, sonunda anlarlar, bilirler.

Bundan böyle rahatça oturun; tam inançla fitneyi bekleyip durun. Müjde olsun size; kesip biçen kılıç geliyor; zâlimlerin her yanı kaplayan hükümleri yürüyor. Hakkınızı çarpıp almadalar; toplumunuzu darma-dağan etmedeler. Size son pişmanlık gelip çatar; nicolur hâliniz o za-

man ki şimdi görmedikleriniz meydana çıkar. «İstemediğiniz, hoşlanmadığınız hâlde sizi zorlayacak mıyım ki?» (XI; Hûd (A.M), 28).

Hamd âlemerin Rabbi Allâh'a, O'nun salâvatı, Peygamberlerin Sonuncusu, Gönderilenlerin Ulusu Muhammed'e.» (Aynı kitap, S. 405—411; Ali Ekber Mehdî-Pûr: Dirâsetün an Hayâtı Fât:met'üz-Zehrâ, A., Abdullah Ahmed'ül-Hemrânoğulları Ahmed ve Ca'fer basımı; 1394 Hicrî, 1974; S. 23—25).

İKİNCİ İMÂM
HASAN'ÜL-MÜCTEBÂ (A.M)

§ İmâm Hasan (A.M), Emir'ül-Mü'minîn Alî'nin (A.M), Cenâb-ı Fâtımatüz-Zehrâ'dan (A M) doğan ilk oğludur. Hicretin ikinci yılı, bir rivâyete göre üçüncü yılı Ramazan ayının onbeşinci günü Medîne-i Münevvere'de doğmuşlardır. Hazret-i Peygamber (S.M), sağ kulaklarına ezan, sol kulaklarına kaamet okumuşlar, isimlerini Hasan koymuşlardır. Bu ad, Câhiliyye devrinde yoktu. Hasan, Huseyn ve Muhsin, Hazret-i Peygamber (S.M) tarafından, Hârun Peygamber'in (A.M) oğulları Şeber, Şübeyr ve Müşbir'in arapçaları olarak konmuştur. (Buharî'nin «El - Edeb'ül-Mefrad» iyle Bayhakıy'nin «Sönen»inden, Sahîhu Tirmizî'den, Müstedrik, Savâik, Üsd'ül-Gaabe, Kenz'ül-Ummâl ve Zahâir'ül-Ukbâ'dan naklen Fadâil'ül-Hamse; III, S. 169—176).

§ İmâm Hasan'ın (A.M), erkek, kız, onbeş evlâdı olmuş, soyları, Hasan'ül-Müsennâ ve Zeyd adlı oğullarından yürümüştür. Künyeleri Ebû-Muhammed, en meşhur lâkabları, seçilmiş anlamına «Müctebâ» dır.

§ Rasûl-i Ekrem (S.M), İmâm Hasan ve Huseyn'i (A. M) pek çok severler, «Onlar dünyâda benim iki demet çiçeğimdir» buyururlar, onlara, «Oğullarım» diye hitâb ederler, ağlamalarından incinirler, «Onları sevenler cennetliktir, onlara buğzedenlerse cehennemliktir» derler, onları omuzlarında taşırlar, bağırlarına basarlar, öpüp koklarlar, güneş altında kalmalarına râzı olmazlar, namazda bile onların, kendileriyle oynamalarına, sırtlarına çıkmalarına müsâade buyururlardı. Hutbe îrâd ederlerken onların gel-

diklerini görüp hutbelerini keserek minberden inmişler, onları alıp tekrar minbere çıkmışlar, kucaklarına oturtmuşlar, sonra hutbelerine devâm etmişlerdi. İmâm Hasan ve Huseyn'in (A.M), zekât olarak gelen hurmalardan birini bile yemelerine müsâade etmemişler «Biz Âli Muhammed» buyurmuşlardı, «Zekât ve sadaka malından yemeyiz; bu, bize helâl değildir.» (Sahîhu Buhârî'nin «Kitâb'ül-Edeb, Kitab'üz-Zekât, Cihâd ve Siyer» bölümleriyle Neseî'nin «Hasâis» inden, Sahîhu Tirmizî'den, Müstedrik'üs-Sahîhayn» den, Bayhakıy'nin «Sünen» inden, Müsned'den, Kenz'ül-Ummâl, Zahâir-ül-Ukbâ, E'r-Rıyâd'un-Nadıra ve Mecma'üz-evâid'den naklen Fadâil'ül-Hamse; III, S. 183—198). Rasûl-i Ekrem (S.M), «Allâhım» buyurmuşlardı, «Ben bu ikisini severim, sen de bunları ve bunları sevenleri sev; bunlar benim ve kızımın oğullarıdır.» (Sahîhu Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd'un Müsned'lerinden naklen, Aynı; S. 202—205) «Onları seven, beni sever, beni sevense Allâh'ı sever; Allâh'ı seveni Allah, cennete sokar; onlara buğzeden, bana buğzeder; bana buğzeden, Allâh'a buğzeder; kendisine buğzedeniyse Allah, cehenneme atar» meâllerinde hadisler de mevcuttur (Mecma' ve Müstedrik, Zahâir'ül-Ukbâ'dan naklen, Aynı; S. 206—208).

§ İmâm Hasan (A.M), göğüslerinden başlarınadek, Rasûl-i Ekrem'e (S.M) benzerlerdi; bilhassa yüzleri Cenâb-ı Peygamber'e (S.M) pek benzerdi. İmâm Huseyn (A.M), göğüslerinden ayaklarınadek, hele vücudları ve renkleri, Hazret-i Peygamber'in (S.M) vücudlarının, renklerinin aynıydı (S. 209—211). «Hasan ve Huseyn, cennet gençlerinin efendileridir, ulularıdır» hadîsi de meşhurdur (S. 212—213; İmâm Hasan ve Huseyn (A.M) haklarındaki hadîsleri yazmaya kalkarsak, kitabımız, uzadıkça uzar (Fadâil'ül-Hamse'ye bakınız; III, S. 168—229).

§ İmâm Hasan (A.M) haklarında «Allâhım, ben bunu seviyorum, sen de sev ve seveni de sev» buyurmuşlar,

çeşitli vesîlelerle, bunu tekrarlamışlardır; onu dizlerine oturturlar, O da Rasûlullâh'ın (S.M) mübârek sakallarını karıştırırlardı; Rasûlullah (S.M), O'nun dudaklarını öperlerdi, bir kere de haklarında, «Anam - babam sana fedâ olsun; kim beni severse bunu da sevsin» demişlerdi. Âişe Hazretleri, Cenâb-ı Rasûl'ün (S.M), Hasan'ı bağırlarına basıp «Allâhım, bu, benim oğlumdur; ben seviyorum bunu; sen de sev» buyurduklarını rivâyet etmiştir. (Sahîhu Buhârî'nin «Kitâb'ül-Büyû', Kitâb'ül - Libâs, Kitâbu Bed'il-Halk» bölümlerinden, Müstedrik'ül - Sahîhayn'den, İsâbe, Kenz'ül-Ummâl ve Müsned'den naklen Fedâil'ül-Hamse; III, S. 230—236)

***

§ Sahîhu Buharî'nin «Sulh» bölümünde, Sahîhu Tirmizî'de, Müsned'de, Zahâir-ül-Ukbâ ve Müstedrik'de, Târîhu Bağdâd'da, Rasûl-i Ekrem'in (S.M), «Bu benim oğlum seyyid'dir, Allah, onun vâsıtasıyla Müslümanlardan iki büyük bölüğün arasını uzlaştıracaktır» buyurdubları da zivredilmektedir (Aynı; S; 236—239).

§ Cenâb-ı Peygamber (S.M), Medîne-i Tayyibe'de, mecsit yapılırken, herkesin bir taş taşımasına karşılık Ammâr'ın iki taş taşımakta olduğunu görüp yüzündeki tozu mübârek elleriyle arıtarak «Vah Ammâr'a, onu azgın bir tâife öldürecek. O, onları cennete çağırır, onlarsa onu, cehenneme çağırırlar» buyurmuşlardır (Sahîhu Buhârî'nin «Kitab'üs-Salât» bölümünden naklen Fadâil'ül-Hamse; II, S. 378; «Cihâd ve Siyer» bölümünde de aynı meâlde bir hadis vardır; Aynı Sahife). Ammâr, bu hadîs-i şerîfe imtisâlen, Sıffîn savaşında, Şam ordusuna karşı, «Cennete gidiş, cennete» diye bağırmadaydı.

Handak savaşı başlamadan hendek kazılırken de Rasûl-i Ekrem (S.M), Ammâr'ı, Azgın ve imâma, gerçeğe isyân etmiş bir topluluk tarafından şehîd edileceğini be-

yân buyurarak taltîf etmişlerdir (Sahîhu Müslim'in, «Kitâb' ül-Fiten» bölümünden; Aynı Sahîfe). Tirmizî'nin «Sahîh» inde de Ammâr'ın, «Fie-i Bâgıyye» tarafından şehîd edilmekle müjdelendiğine dâir hadîs-i şerîf var (Aynı Sahîfe). «Müstedrik'us-Sahîhhayn» de Ammâr'ın, dâimâ Allâh'ın kitâbına uyacağı, o, hangi yandaysa o yanda bulunulması gerektiğine dâir hadis mevcuttur; Huzeyme'nin, Ammâr'ın şehâdetinden sonra savaşa giriştiği, Amr b. Âs'ın ve oğlu'nun bile bu yüzden dehşete düştükleri, Muâviye'nin, onu öldürenin, bu savaşa katılmasına sebeb olan Alî olduğunu söyleyerek onları bu dehşetten kurtarmaya çalıştığı hakkında hadisler vardır; «Müsned» de bu çeşit hadîslere rastlamaktayız. Ammâr'ın ve Üveys'ül-Karanî'nin, Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M) tarafında oluşları dolayısıyle Muâviye'den dönüp Alîye uyanlar bile olmuştur. Sonradan Abdullah b. Ömer'le, Amr b. Âs'ın oğlu Abdullah bile, Alî tarafında olmadıklarından dolayı hayıflanmışlardır. Cenâb-ı Peygamber'in (S.M), «Kendilerinden sonra fitne kopacağı, Alî'nin (A.M), Sıddıkıyk-ı Ekber olup ümmetinin Fâruk'u bulunacağı, O'nun dâimâ hakla berâber olduğu», Ammâr'a, «Bütün halk bir yola gitse, Alî bir ayrı yol tutsa, Alî'nin yoluna gitmesini, o yolu tutmasını» buyurdukları hakkında da hadîsler tahrîc edilmiştir (Bu hadîsler ve bulundukları kitaplar hakkında «Fedâil'ül-Hamse» ye bakınız; III, S. 379—399).

Ayrıca »Mecma'üz-Zevâid», Amr b. Hamık'ıl-Huzzâî'ye[*] Rasûlullah (S.Mî «Yâ Amr, sana yemek yeyen, su

[*] Amr b. Hamık, Hazret-i Resûl-i Ekrem'e (S.M) su vermesi üzerine Cenâb-ı Peygamber'in (S.M) «Allâhım, onu gençliğiyle faydalandır» duâsına mazhar olmuş, yaşı sekseni geçtiği halde saçında, sakalında bir tek ak belirmemiştir (Üsd'ül-Gaabe). Amr, Emîr'ül-Mü-minîn'e (A.M.), «Sana dünyâ malı için, yâhut birşey elde etmek, bir kudrete sâhip olmak niyetiyle değil, Rasûlullâh'ın amcasının oğlu olduğun, insanlarda, kendilerinden daha fazla vilâyete sâhip bulunduğun, âlemlerdeki kadınların en ulusu ve Resûlıullâh'ın kızı Fatıma'nın zevci olmak şerefine erdiğin, İslâmda, bütün Muhâcirlerden, An-

içen, sokaklarda gezen cennet âyetini (, cennetlik olduğunda hiçbir şüphe bulunmayan kişiyi, cennete delîl ve burhân olan zâtı, mücessem cenneti) göstermemi ister misin» buyurmuşlar, Amr, «Babam fedâ olsun sana; elbette isterim» deyince elleriyle Ebû-Tâlib oğlu Alî'yi göstermişlerdi; sonra gene, «Sana yemek yeyen, su içen, sokaklarda gezen cehennem âyetini göstereyim mi» demişler, Amr'ın, aynı tarzda cevâbı üzerine, bir kişiyi göstermişlerdi. Amr, «Fitne kopunca Rasûlullâh'ın sözlerini hatırladım; cehennem âyetinden kaçtım. Fakat bir taşın içine girsem, gene Ümeyyeoğulları beni ondan çıkarıp öldürürler. Bana habîbim Rasûlullah haber verdi; İslâm'da kesilip şehirden şehre gezdirilecek, teşhîr edilecek ilk baş, benim başım olacak» demişti (Aynı; S. 117—118; bu husûsta, «Kenz'ül-Ummâl» de de iki hadis vardır; Aynı S. ler).

*
* *

Bütün bu hadislere nazaran, «Müslümanlardan iki büyük bölük», Hz. Emîr'ül-Mü'minîn'le (A.M) Kûfe'ye gidenler ve Kûfeliler olsa gerektir; çünkü Kûfe'de Ebû-Mûsa'l-Aş'arî, Kûfelileri, Alî'ye (A.M) uymaktan men'etmeye uğraşıyordu; Kûfelilerin içlerinde de bu düşünceyi güdenler vardı. Sonra hepsi de İmâm Hasan'ın sözlerine uyup Emîr'

---

sârdan fazla ve üstün bir hakka eriştiğin için gelip uydum; bana öyle bir gün gelip çatsa da düşmanına karşı kılıcımı oynatıp dursam, böylece dostunu güçlendirsem, sesini yüceltsem, sana yardımda bulunsam, gene de hakkını ödeyeceğimi sanmam; öylesine tüm bir hakkın var ki bende» demiş, Hazret-i Emîr de (A.M.), «Allâhım» buyurmuştu, «Sen onun kalbini nurlandır, onu doğru yola hidâyet et; ne olurdu, taraftarlarımdan senin gibi yüz kişi bulunsaydı. «Üçüncü Halîfe'nin evine giren üç kişiden biri olan Amr'ın şehîd edileceğini, başının İslâmda, ilk teşhîr edilen, şehirden şehire gezdirilen baş olacağını Cenâb-ı Rasül-i Ekrem (S.M.), kendisine haber vermişti. Hicretin ellibirinci yılında Muâviye'nin emriyle şehîd edilerek başı kesilmiş, şehirlerde teşhîr edilip Şam'a gönderilmişti. Mübârek cesetleri Musul yakınlarında medfundur (Tenkıyh'ul-Makad; II, S. 328-329).

ül-Mü'minîn'e(A.M) tâbi' oldular; iki bölük arasındaki ihtilâf, ortadan kalktı. Ammâr'ın şehâdetini bildiren ve müteaddid râvîlerden tahrîc edilen meşhur hadiste Rasûl-i Ekrem (S.M), Muâviye'yle ona uyanlara «Fiet'ül-Bâgıyye - Azgın, âsî, saldırgan bölük» buyurmuşlardır. XLIX. Sûre-i Celîlenin (Hucürât), «Mü'minlerden iki bölük, birbirleriyle savaşa girişse, aralarını bulun; onları düzene sokun. Bir bölüğü, öbürüne isyân ederse onlarla, Allâh'ın emrine itâat edinceye dek savaşın; itâat ettiler mi de adâletle iki bölüğün arasını bulup onları barıştırın ve adâlete riâyet edin; gerçekten de Allah, adâletle muâmele edenleri sever» meâlindeki 9. âyet-i krîmesini de bu hadîs-i şerifle yorumlayamayız; çünkü hadiste, «mü'minlerden» denmiyor; «Müslümanlardan» buyuruluyor. Aynı Sûre-i Celîlenin 13—14. âyet-i kerîmelerinde, meâlen, «Bâdiye Arapları, îmân ettik dediler; de ki: Îmân etmediniz; fakat Müslüman olduk deyin ve îman, henüz sizin gönüllerinize girmedi ve Allâh'a ve Peygamberine itâat ederseniz, yaptıklarınızın sevâbından hiçbir şey eksilmez; şüphe yok ki Allah, suçları örtendir, rahîmdir. Gerçekten inananlar, ancak o kişilerdir ki Allâh'a ve Peygamberine inanırlar da sonra şüpheye düşmezler ve mallarıyla - canlarıyla savaşırlar Allah yolunda; işte onlardır doğru söyleyenlerin ta kendileri» buyurularak Îman ve İslâm, îzâh edilmektedir. Bu âyet-i kerîmelere ve «İslâm apaçıktır, îmansa kalbde» hadîs-i şerîfine nazaran (Câmi'; I, S. 103), Müslümanım diyen, Müslüman sayılırsa da mü'min olup olmadığını ancak Allah bilir ve her mü'min, müslümandır; fakat her Müslüman, mü'min değildir.

*
* *

§ Emîr'ül-Mü'minîn (A.M), Cemel ashâbı Kûfe'ye hareket ettikten sonra, Rebeze'ye varmışlar, ordan, Abdullah b. Abbâs'la Muhammed b. Ebî-Bekr'i Kûfe'ye göndermişlerdi. Kûfe'de vâli olan Ebû-Mûsa'l-Aş'arî, Kûfelileri, Hz. Emîr'e (A.M) uymaktan men'etmekteydi. İbn Ab-

bas'la Muhammed'den bir haber gelmeyince bu sefer, Kûfelilere bir mektup yazıp İmâm Hasan'ı (A.M), Ammâr, Zeyd b. Sûhân ve Ubâde oğlu Sa'd'in oğlu Kays'le berâber Kûfe'ye yolladılar. Kûfeliler, İmâm Hasan'ı (A.M) karşıladılar. Mescidde İmâm Hasan, sonra Ammâr, halka birer hutbe îrâd edip Emîr'ül-Mü'minîn'e uymalarını söyledilerse de Ebû-Mûsâ, onlardan sonra minbere çıkıp uzun bir hutbe okudu ve halkı, savaşa katılmamaya teşvıyk etti. Ammâr, onu zorla minberden indirdi; fakat halk ihtilâfa düştü. Bu sırada Kûfe'ye gelen Mâlik'ül-Eşter, Ebû-Mûsâ'yı ve adamlarını Dâr'ül-Emâre'den (Hükûmet konağından, vâlilik evinden) çıkardı. Kûfeliler, Emîr'ül-Mü'minîn'e yardımı kararlaştırdılar ve birleştiler.

§ İmâm Hasan (A.M), Cemel savaşından sonra Sıffîn ve Nehrevan savaşlarında da bulundular. Hattâ Sıffîn savaşında, İmâm Huseyn'le (A.M) berâber düşmana hücûm etmek isterken Emîr'ül-Mü'minîn (A.M), «Tutun şunu; ben, bu ikisiyle soluk alıyorum, yaşıyorum; bunlar şehîd olurlarsa Rasûlullâh'ın nesli kesilir» buyurup savaşa girmelerine engel oldular. Sıffîn savaşından sonra İmâm Hasan'a hitâben uzun bir vasıyyet-nâme yazdılar; bu sûretle O'nun, kendilerinden sonra vasıyleri ve ümmetin imâmı olduklarını bildirmiş oldular (Nehc'ül-Belâga Tercemesi ve Şerhi; S. 336—345). Ayrıca İbn Mülcem tarafından yaralandıktan sonra ve vefâtlarından önce de hâssaten İmâm Hasan ve Huseyn'e (A.M), umûmî olarak da kıyâmete dek, bunu duyan îman ehline vasıyyette bulundular (Aynı; S. 293—294).

★

§ Emîr'ül-Mü'minîn (A.M), hicretin kırkıncı yılı Ramazan ayının yirmibirinci gecesi vefât ettikten sonra İmâm Hasan (A.M), kendilerini gasledip kefenlemişler, namazını kılmışlar, aynı gece, sabaha karşı, şimdiki türbelerinin bulunduğu yere, zarîhlerinin konduğu mahalle defnet-

mişlerdir. Sabahlayın, Kûfe'de, İbn Mülcem'i huzurlarına çağırtmışlar, o, «Arkadaşım, Muâviye'yi öldürebildi mi, bilmem; öldüremediyse sana söz veriyorum; gidip onun da işini bitireyim; sonra geleyim; hakkımda ne hüküm verirsen râzıyım» dediyse de İmâm Hasan (A.M), fazla söyletmeyip bir kılıç vurarak onu öldürdüler; leşini yakmak üzere Esved'ün-Nahaî'nin kızı Ümm'ül-Heysem'e verdiler; o da yakıp külünü savurdu.

§ Aynı gün, Kûfe mescidinde İmâm Hasan'a (A.M) bey'at edildi. Sonra kısa bir hutbe okuyup minberden indiler ve savaş hazırlığına koyuldular. Muâviye, Basra'ya, Kûfe'ye birer adam göndermiş, halkı, İmâm Hasan'ın (A.M) aleyhine kışkırtmaya başlamıştı, bu adamlar tutulup öldürüldüler. Muâviye'yle mektuplaşmaları bir sonuç vermedi. Bunun üzerine Kûfe'ye Abdülmuttalib oğlu Hâris'in oğlu Nevfel oğlu Mugıyra'yı bırakıp orduyla hareket ettiler. Yolda Ubeydullah b. Abbas'ı, Muâviye'nin ordusunun Fırat kıyısına ulaşmasına engel olmak üzere oniki bin kişiyle öncü olarak yolladılar ve her hususta Kays b. Sa'd ve Saîd b. Kays'le müşâverede bulunmasını, kendisine birşey olursa orduya Kays'in, o da şehîd olursa Saîd'in kumanda etmesini buyurdular. Muâviye, boyuna adamlar göndererek, paralar vererek, vaatlerde, tehditlerde bulunarak belli - başlı kişileri İmâm Hasan'dan (A.M) ayırmaya, taraftarları arasına nifak salmaya uğraşmadaydı. Ubeydullâh'a da, Hasan benimle uzlaşmaya râzı oldu; sen de bana uyarsan, sana onbin dirhem veririm; bunun yarısını şimdi alırsın, yarısını da Kûfe'ye varınca diye mektup gönderdi. Ubeydullah, daha önce Yemen vâlisiyken, Muâviye'nin gönderdiği Büsr b. Ertât'a karşı duramayıp kaçmış,Büsr, Ubeydullâh'ın, Abdürrahman ve Kusem adlı altı ve beş yaşındaki iki oğlunu, annelerinin gözü önünde, bizzât boğazlarını keserek şehîd etmişti; hattâ anneleri, bu yüzden aklî dengesini yitirmişti. Ubeydullah, bu acıklı geçmişi de unutarak ne yapacağını şaşırmış bir hâldeyken Muâviye, Büsr'ü, Ubeydullâh'ın oğullarının kaatilini, yir-

mibin kişilik bir orduyla, İmâm Hasan'ın öncüleriyle savaşmaya gönderdi. Bunun üzerine Ubeydullah, Muâviye'nin teklîfine uyup gizlice ordudan ayrıldı. Sabahleyin, namaza gelmeyince iş anlaşıldı; namazı Kays kıldırdı. Ordu, savaşta dayanamayıp dağıldı; Kays de, kendisiyle kalanlarla dönüp Kûfe'ye gitti.

§ İmâm Hasan'ın (A.M) ordusunda, kendilerine ve Ehlibeyte candan bağlı olanlar, pek azdı. Kimisi, dünyalık elde etmek için uğraşmadaydı; kimisi şüphe içindeydi, kime kul olacağını bilemiyordu; kimisi, yel ne yandan eserse, öte yana eğiliyordu; kimisi de Hâricîlerin inançlarına kapılmıştı. İslâmın düştüğü ayrılık, aykırılık, reiylerin birbirine zıd oluşu, vahdetin kalmayışı, paranın, servetin hâkimiyeti, îman kudretini zayıflatmıştı: Muâviye'nin câsusları, bir an bile durmuyorlar, bu ayrılığı, bu aykırılığı, reiyle, kıyasla daha da derinleştiriyorlar, daha da genişletiyorlardı; vaatle, parayla, tehditle adam avlıyorlardı. Orduda, İmâm Hasan'ı (A.M) tutup kaçırarak Muâviye'ye götürmek isteyenler bile vardı. Bir kere, çadırlarına girmişler, ne buldularsa yağma etmişler, altlarındaki seccâdelerini bile çekip almışlardı. Bir kere de mescidde namaz kılarlarken birisi, kendilerini yaralamış, adam, tutulup öldürülmüştü. İmâm Hasan (A.M), «Iraklılar» buyurmuşlardı, «Bize yaptıklarınızdan dolayı Allâh'tan korkun; biz, sizin hem emîriniziz, hem konuğunuz. Hakkımızda, Allâh'ın «Ancak ve ancak ey Ehlibeyt, Allah, sizden her çeşit suçu, pisliği gidermek, sizi tertemiz etmek diler» buyurduğu Ehlibeyt biziz» ve mescitte ağlamadık kimse kalmamıştı; fakat ne çâre ki gözyaşı, düşmanı ne mağlûb ediyordu, ne yokediyordu.

§ Muâviye, İmâm Hasan'a (A.M) uzlaşma teklîfinde bulunmuştu ve İmâm Hasan (A.M) adamlarına şöyle hitâb etmişlerdi:

«Biz, Şamlılarla, bir şüphe üzerine savaşmadığımız gibi savaştığımızdan dolayı bir nedâmet de duymamakta-

yız. Onlarla, esenlikle, sabırla savaştık. Ama şimdi esenlik, düşmanlığa dönüştü; sabırsa, telâşa, kargaşaya. Siz Sıffîn'e giderken dîniniz, dünyânızın önündeydi (, dîninize uymuştunuz, dünyanızı ardınıza atmıştınız); bugünse öyle bir hâldesiniz ki dünyânız, dîninizin önünde. Duyun, bilin ki size karşı biz, evvelce nasılsak gene öyleyiz; ama siz, bize karşı eskisi gibi değilsiniz. Duyun, bilin ki siz, öldürülenlerden iki bölüğün ortasındasınız; Sıffîn'de öldürülenlere ağlıyorsunuz, Nehrevan'da öldürülenlerin öçlerini almak istiyorsunuz. Kalan yenilgiye uğramış, yapa-yalnız, hor-hakıyr; ağlayan, öcalma sevdâsında.

Muâviye, bizi öyle bir işe çağrıyor ki onda ne bir yücelme var, ne bir adâlet. Ölümü göze alıyorsanız, teklîfini reddedelim; yaşamayı istiyorsanız, kabûl edelim; hangisine râzıysanız bildirin.»

Bu hıtâbeye karşı, her yandan bağrışarak, yaşamayı, uzlaşmayı istediklerini bildirdiler.

§ İmâm Hasan (A.M), sonradan, «Vallâhi» buyurmuşlardı, «Ben bu işi Muâviye'ye teslîm etmezdim; fakat yardımcı bulamadım. Yardımcı bulsaydım, gecemde de onunla savaşırdım, gündüzümde de; sonundaysa Allah, benimle onun arasında hükmederdi.»

§ İmâm Hasan'la (A.M) Muâviye arasındaki sulh şartları şunlardı:

1) Halkın, Allâh'ın kitabına, Rasûl'ünün sünnetine uygun olarak idâre edilmesi,

2) Alî (A.M) Şîa'sından olanlara hiçbir sûretle kötülükte bulunulmaması,

3) Hz. Emîr'ül-Mü'minîn'e (A.M) kötü söz söylenmemesi,

4) Hak sâhiplerine, Cemel ve Sıffîn savaşında şehîd olanların evlâdına, haraç malından pay verilmesi,

5) Muâviye'nin, kendisinden sonra, yerine birisini halîfe yapmaması.

Muâviye, uzlaşma yazılıp taraflar ve tanıklar imzaladıktan sonra Nuhayle'ye gitti; orada okuduğu hutbede, «Ben» dedi, «Hasan'la bâzı şartlara uyacağımı vaadederek uzlaştım; ama o şartların hepsi de ayağımın altında; onların hiç birini yerine getirmeyeceğim.»

§ Ve dediğini yaptı da. Emîr'ül-Mü'minîn'e (A.M), İmâm Hasan'ın (A.M) bulundukları mescitlerde bile, hâşâ, lânet okuttu; Medîne'de, Mescid-i Nebî'de, Mü'minler Anası Ümmü Seleme'nin (R.A) yüzüne karşı ve Alî'ye sövenin, Rasûl-i Ekrem'e sövmüş olacağına, Hz. Rasûl'ü söveninse, Allâh'ı sövmüş bulunacağına dâir hadîs-i şerîfi söylemelerine rağmen inadında ısrâr etti ve bu kötü âdet, Ömer b. Abdül'Azîz'in zamânına dek sürdü. Alî'nin (A.M) taraftarları öldürüldü; evleri yıkılıp yakıldı; Amr b. Hamık şehîd edildi, zevcesi iki yıl Şam zındanında kaldı; Hucr b. Adıyy'ye ve O'nunla berâber olanlara kıyıldı; Ehlibeyt'e ve şehidlerin evlâdına hiçbir pul verilmedi ve Muâviye, hayâtının sonunda, halktan, oğlu Yezîd'e zorla bey'at aldı, yerine onu bırakıp gitti.

★

§ İmâm Hasan'ı (A.M) bu uzlaşmaya râzı oldukları için kınayanlar oldu; duygularına uyup kınayanlar, akıllarıyla düşününce, başka birşey yapmaya imkân bulunmadığını tasdıyk edip kendilerinden bağışlanma dilediler. İmâm (A.M), uzlaşmadan sonra, kardeşleriyle, Ehlibeytiyle Medîne'ye döndüler. Abdullah b. Abbas, «Arab» demiştir, «İmâm Hasan'ın vefâtıyla alçaldı, horluğa düştü.» İlâhî kudretin, Rabbânî hâkimiyetin, Allâh'ın ve Rasûlünün, her ferdi bir gören, tevhîde ve vahdete dayanan tarafsız ve insânî idârenin yerini, milliyete, sınıf hâkimiyetine, halkı istismâra, hürleri kul yapma rejimine bırakması

bakımından doğrudur ve İbn Abbas, bu cümledeki «Arab» sözüyle insanlığı ve İslâmı kasdetmişse, gerçeğin ta kendisidir bu söz. Netekim, «İmâm Hasan (A.M) vefât edince, Muâviye, zinâdan doğan Ziyâd'ı kendisine kardeş ilânından çekinmeyince, Hucr b. Adıyy şehîd edilince ve Muâviye, oğlu Yezîd'i yerine halîfe yapınca, insanlar alçaldılar» da denmiştir.

★

§ İmâm Hasan'ı (A.M) birkaç kere zehirlediler; bu yüzden, her seferinde, bir müddet rahatsızlanan İmâm (A.M), bunlardan kurtuldular. Sonunda Muâviye, İmâm Hasan'ın zevcesi ve Kays oğlu Eş'as'ın kızı Cu'de'ye, İmâm'ı zehirleyip şehîd ettiği takdirde bin dirhem vermeyi ve onu, oğlu Yezîd'e almayı vaadetti. Cu'de, bu vaadler üzerine İmâm'ı zehirledi. Muâviye, vaadettiği parayı Cu'de'ye ödedi; fakat, Rasûlullâh'ın oğluna bunu yapan, korkarım, oğluma da yapar deyip ikinci vaadınden döndü.

★

§ İmâm Hasan (A.M), Medîne'de, hicretin kırkdokuzuncu yılı Saferinin yirmisekizinci, yâhut yirmidokuzuncu günü vefât ettiler. Vefat yılı ve ayı hakkında başka rivâyetler de vardır.

Vefatlarından önce İmâm Huseyn (A.M), kendilerine, bu işi kimin yaptığını sormuşlar, İmâm (A.M), «Allâh'ın intikamı daha da şiddetlidir» buyurup birşey söylememişlerdir. İmâm'ı zehirledikten sonra Cu'de'nin Şam'a gitmesi, Muâviye'nin, vaadettiği parayı ona vermesi, bu kötü işe, onun âlet olduğunu ıspatlamaktadır.

§ İmâm Hasan (A.M), kardeşleri Huseyn'e (A.M), ataları Rasûlullâh'ın (S.M) yanına defnedilmelerini, fakat buna engel olanlar bulunursa, savaşa, kan dökülmesine girişilmemesini, Bakı'a götürülmelerini vasıyyet buyurdular. Vefatlarından sonra İmâm Huseyn (A.M) kendilerini yıkadılar; tekfîn ve techîzlerinden sonra, dostlarıyla Ra-

sûlullâh'ın Ravzasına götürdüler. Bunu haber alan Mervan, Ümeyyeoğullarından bir toplulukla silâhlanıp gelerek yolu kesti. Bu sırada Âişe de bir katıra binerek geldi ve onlara katıldı. İmâm Huseyn (A.M), Mervân'a, «Kardeşimin vasıyyet olmasaydı» buyurdu, «Allah kılıçlarının nasıl öcaldığını görürdün» ve mübârek naaşlerini Bakı' mezârına götürdüler, Hz. Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M) anneleri Esed kızı Fâtıma'nın (A.M) yanına defnettiler (Dâiret' ül-Maârif'il - İslâmiyyet'iş-Şîiyye; II; Beyrut—1392 H. 1972. S. 15—22).

ÜÇÜNCÜ İMÂM

HUSEYN'ÜŞ - ŞEHÎD (A.M)

§ İmâm Huseyn (A.M), hicretin üçüncü, bir rivâyete göre dördüncü yılı Şâbânının üçüncü günü Medîne-i Münevvere'de doğmuşlardır; Cenâb-ı Fâtımat'üz-Zehrâ'nın (A.M) ikinci oğullarıdır. Doğum ayları hakkında başka rivâyetler de vardır. Doğumları, Hz. Peygamber'e (S.M) müjdelenmiş, Rasûl-i Ekrem, Fâtıma-i Sıddıyka'nın evlerini teşrîf buyurmuşlar, İmâm Huseyn'i kucaklarına almışlar, sevip okşamışlar, yedinci günü de mübârek adlarını «Huseyn» koymuşlardır. İmâm Hasan'a (A.M), doğumları dolayısıyla bir kurban kestikleri gibi Huseyn (A.M) için de bir kurban kesmişler, yoksullara dağıtmışlar, sağ kulaklarına ezan, sol kulaklarına kaamet okumuşlardır. «Zahâir'ül-Ukbâ» da, Katâde'den, İmâm Huseyn'in (A.M), İmâm Hasan'dan (A.M) bir yıl, on ay sonra, hicretin beşinci yılında doğdukları, hamil müddetinin altı ay olduğu rivâyet edilmektedir; hamil müddeti, altı ay olup doğan ve yaşayan, rivâyete göre, Meryem oğlu Îsâ Peygamber'le (A.M) İmâm Huseyn aleyhi's-selâmdır (Fadâil'ül-Hamse; III, S. 255).

§ Lâkapları «E'ş-Şehîd», künyeleri «Ebû-Abdullah» tır. Altı erkek, iki kız evlâtları olmuştur. Erkek evlâtları, Kerbelâ'da şehîd olan ve Cenab-ı Peygamber'e, yüzleri, sözleri bakımından pek çok benzedikleri için «Şebîh-i Peygamber» diye de anılan Aliyy'ül-Ekber, Aliyy'ül-Avsat, Aliyy'ül-Asgar, Muhammed, Ca'fer ve Abdullah'tır. Aliyy' ül-Ekber'in anneleri, Mes'ûd oğlu Urve'nin oğlu Ebû-Murra kızı Leylâ'dır. Aliyy'ül-Asgur diye meşhûr olan ve altı

aylıkken Kerbelâ'da, kucaklarında, boğazlarından oklanarak şehîd edilen Abdullâh'us - Radıy'ın anneleri, Adıyy oğlu İmri'ül-Kays'in kızı Rebâb'dır. Muhammed ve Ca'fer, babalarının hayâtında vefât etmişlerdir. Kızları Fâtıma ve Sekîne'nin anneleri, Alî Asgar'ın anneleri Rebâb'dır. Fâtıma'nın annelerinin, Abdullah oğlu Talha'nın kızı Ümmü İshak olduğu ve Zeyneb adlı bir kızları daha bulunduğu da rivâyet edilmiştir. Aliyy'ül-Ekber, bir rivâyete göre İmâm Zeyn'ül-Âbidîn Alî'dir (A.M), Aliyy'ül-Asgar'sa, altı aylıkken şehîd edilen Aliyy'ur-Radıy'dir; fakat ilk rivâyet, daha meşhurdur ve makbûldür. Evlâtlarının, Aliyy'ül-Ekber, Aliyy'ül-Asgar, Ca'fer, Abdullah ve Fâtıma'dan ibâret olup altı tâne olduğu, Abdullâh'ın, Alî Asgar diye tanındığı ve kucaklarında oklanarak şehîd edilen oğulları bulunduğu rivâyeti de vardır. Soyları, İmâm Zeyn'ül-Âbidîn Alî'den yürümüştür (Umdet'üt-Tâlib; S. 181 ve aynı S. nin notu; Dâiret'ül-Maârif'il-İslâmiyyet'iş-Şîiyye; II, S. 23).

§ «Mecma'uz-Zevâid» de, Rasûl-i Ekrem'in (S.M), Hz. Fâtıma'nın (A.M) evlerinin önünden geçerlerken İmâm Huseyn'in ağladıklarını duyup Cenâb-ı Fâtıma'ya, «Bilmez misin ki O'nun ağlayışı beni incitir» buyurdukları bildirilmektedir; bunu Tabarâni de kaydetmektedir ve bu hadis, «Zahâir'ül-Ukbâ»da da mevcuttur (Fadâil'ül-Hamse; III, S. 255). Cenâb-ı Peygamber'in (S.M), Huseyn'in mübârek dudaklarını öptükleri hakkında «Zahâir'ül-Ukbâ, Üsd'ül-Gaabe, Savâık'ul-Muhrıka» ve «Müstedrik»te de hadisler vardır. «Kenz'ül-Ummâl» ve «Savâık» da, Zeyd b. Arkam'ın, Ubeydullah b. Ziyâd'ın meclisinde bulunduğunu, İmâm Huseyn'in mübârek başları getirilince Ubeydullâh'ın, elindeki değnekle dudaklarına dokunduğu zaman Zeyd'in, Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M), o dudakları öptüklerini gördüğünü söyleyerek hareketini kınadığı tasrîh olunmaktadır (Aynı; S. 258—260).

«Huseyn bendendir, ben Huseyn'denim; Huseyn'i seveni Allah sever» hadîs-i şerîfi, Buhârî, Tirmizî, İbn Mâce'nin «Sahîh»lerinde, «Müsned' ve «Müstedrik»te, «Kenz'

ül-Ummâl» ve «Üsd'ül-Gaabe»de, daha birçok Hadis ve Sünen kitaplarında mevcuttur (Aynı; S. 260—262). Rasûl-i Ekrem (S.M), Huseyn'i bağırlarına basarlar, ellerinden tutup oynatırlar, göğüslerine çıkarırlardı; ağızlarını öperlerdi (S. 263—264).

§ İmâm Huseyn (A.M) doğunca Rasûl-i Ekrem, onu kucaklarına alıp ağlamışlar, Umeys kızı Esmâ, ağlayışlarının sebebini sorunca, «Azgın bir tâife, O'nu öldürecek; onlar şefâatime nâil olmazlar» buyurmuşlar ve bunu Fâtıma'ya (A.M) haber vermemesini söylemişlerdir. Hâris kızı Ümm'ül-Fazl Lübâbe'den de, Rasûl-i Ekrem'in (S.M), İmâm Huseyn doğunca, Cebrâîl'in (A.M), O'nun şehâdetini kendilerine haber verdiğini bildirdikleri rivâyet edilmiştir (Ahmed'ül-Emînî Abd'ül-Huseyn: Sîretünâ ve Sünnetünâ; Necef-i Eşref—1387 H. 1965; S. 34—44). Doğumlarından bir yıl geçince ve ertesi yıl, Hz. Rasûl'e (S.M), Huseyn'in şehâdeti, gene haber verilmiştir (Aynı; S. 46—48). Mü'minler Anası Ümmü Seleme (R.A), kendi evinde, Rasûl-i Ekrem'in (S.M), Huseyn'in Kerbelâ'da şehîd edileceğini haber verdiklerini bildirmişlerdir (Aynı; S. 49—64, 75—78, 82—99). Tirmizî, «Sahîh»inde, Ümm'ül-Mü'minîn Ümmü Seleme'nin (R.A), bir gün ağlamakta olduğunu, sebebi sorulunca, «Rasûlullâh'ı ruyâda gördüm; başları, sakalları toz-toprak içindeydi; Yâ Rasûlallâh ne oldu sana diye sordum; Huseyn'in şehâdetini gördüm buyurdular» dediğini tahrîc eder (Aynı; S. 129—135) [*].

---

[*] Sâlihıyy-i Necef-âbâdî, «Şehîd-i Câvîd» adlı kitabında. Ümmü Seleme'nin (R.A.) vefatlarının, hicretin ellidokuzuncu yılında, Kerbelâ fâccasından üç yıl önce ellisekzinci yılda, altmışbirinci yılın Âşûrâ gününde, yâni Kerbelâ fâciasının olduğu gün, aynı yılın sonunda, yahut altmış ikinci yılında vuku'bulduğu hakkındaki rivâyetleri kaydederek bu haberin doğru olamayacağını söylüyor (Tehran —1349 Ş S. 111—120). Fakat bu haberi, Tabarânî, Kencî, Ahmed b. Hanbel, Bayhakıy, Heysemî, İbn Hacer ve daha birçok muhaddis, râvîleri inanılır kişilerden, mütaddid senedlerle tahrîc etmişlerdir. İmâm Huseyn'in (A.M.) Irak'a hareket ederlerken bâzı emanetleri

Rasûl-i Ekrem'in (S.M), Âişe hazretlerinin evinde de, İmâm Huseyn'in şehâdetini haber verdiklerine dâir hadisler vardı r(Aynı; S. 65—74, 100—105). Ümm'ül-Mü'minîn Zeyneb bint Cahş'ın evinde de bunu haber vermişlerdir (Aynı; S. 79—81). Hz. Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M evlerinde (S. 106—107), kendi evlerinde (S. 115) ve Sahâbenin topluluğunda da bunu bildirmişlerdir (S. 108—114).

§ Emîr'ül-Mü'minîn de (A.M) Kerbelâ'dan geçerlerken, Rasûl-i Ekrem'in (S.M), İmâm Huseyn'in orda şehîd edileceklerini haber verdiklerini bildirmişler, konacakları, şehîd edilecekleri yerleri ve İmâm Huseyn'in (A.M) Katlgâhlarını işârt eylemişlerdir (S. 116—123).

İbn Abbas, Hz. Rasûl'ü (S M) ruyâda gördüğünü ve İmâm Husey'in (A.M) şehîd edildiğini söylediklerini bildirmiştir (S. 127, 136. Fadâil'ül-Hamse; III, S. 270—279). Rasûlullâh'ın (S.M), İmâm Huseyn'in (A.M) Kerbelâ'da şehîd edileceğini haber verdiklerine ve bu olayda, O'na yardım edilmesini emir buyurduklarına dâir de hadisler vardır (Fadâil'ül-Hamse; S. 208) ve Ehlibeytlerine ihânette bulunanlar, zulmedenler hakkında ilenmişlerdir (S. 281—283). Yahyâ Peygamber'in (A.M) kanı için yetmişbin kişinin öldürüldüğünü, İmâm Huseyn (A.M) için bunun iki misli kişinin öldürüleceğinin bildirildiğini beyân buyurmuş-

---

Ümmü Seleme'ye verdikleri, Ehlibeyt, Medîne'ye dönünce, Ümmü Seleme'nin, onları İmâm Zeyn'ül-Âbidîn'e teslim ettiği hakkında da rivâyetler vardır. Ümmü Seleme'nin (R A.), Yezîd'in saltanatı zamânında vefât ettikleri kesindir; bu bakımdan Ümm'ül-Mü'minîn'in, hicretin altmış üçüncü, yahut altmış dördüncü yılında vefât ettikleri hakkındaki rivâyetlerin doğru olduğu, öbür rivâyetlerin doğru olmadığı muhakkaktır. «Şehîd-i Câvîd»in yazarı, kararını önceden verdiği için bu rivâyetleri almamış, bunca muhaddisi yanılmış saymış, kendisini doğru sanmış, zannına uyan rivâyetleri doğrulamaya kalkışmıştır. (Sîretünâ ve Sünnetünâ'ya; S. 52—64, 82—84 ve 90—96; Tenkıyh'ul-Makaal'e; III, Son Bölüm; Kadınlar Kısmı; S. 72—79 ve Reyhânet'ül-Edeb'e bk. C. VI; Tebriz - 1333 Ş. S. 222—223).

lardır ki bu husustaki hadis «Müstedrik'üs-Sahîhayn, Târihu Bağdâd» ve «Zahâir'ul-Ukbâ» da İbn Abbas'tan tahrîc edilmiştir (S. 284).

*
* *

§ İmâm Huseyn (A.M), kardeşleri İmâm Hasan'ın (A.M) Muâviye'yle uzlaştıklarını duyunca huzûrlarına varıp sebebini sormuşladı; aynı zamanda da ağlamaktaydılar. İmâm Hasan'ın (A.M) cevapları şu olmuştu:

«Bundan önce baban Alî'nin (A.M) uzlaşmasına sebeb olan şey buna da sebeb oldu.» (Manâkıb-ı Şehr-Âşûb'-tan naklen Seyyid Alî Ekber-i Kureşî'nin «Merd-i Mâ Fevka İnsan» eseri; 3. Basım; Kum, Dâr-üt-Teblıyg-ı İslâmî Yayımı — 1388 H. S. 83 ve aynı sahîfenin dip notu).

Hiç şüphe yok ki bu soru, İmâm'a îtiraz yollu sorulmamıştı; böyle birşey olamazdı da. Ancak İmâm Huseyn'-in (A.M) ilerideki kıyamlarına aykırı gibi görülen bu uzlaşmanın sebebini daha da açıklatmak içindi. Netekim bu uzlaşmada Kûfe'de bulunmayan Süleymân b. Surad, Kûfe'ye gelip bunu duyunca ve İmâm Hasan'ın Medîne'ye gittiklerini öğrenince Medîne'ye gitmiş, İmâm'a, uzlaşmayı bozup tekrar savaşmayı teklîf etmiş, teklîfi kabûl edilmeyince İmâm Huseyn'e başvurmuş, Huseyn (A.M), «Muâviye sağken susup oturan evlerinizde; andolsun ki bu, benim de istemediğim birşey; Muâviye ölünce düşünürüm; siz de düşünürsünüz; bakalım ne olur» buyurmuşlardı (El-İmâmetü v'es-Siyâse'den naklen aynı kitap, S. 76).

İmâm Hasan'ın (A.M) vefatlarından sonra Iraklılar, Muâviye aleyhine hareketi tasarlamışlar, İmâm Huseyn'e bey'at etmek istemişlerdi. İmâm'dan «Muâviye'yle aramızda uzlaşma var; onu bozmak olmaz; Muâviye ölünce bu iş için gereken şeyi yapacağım» cevâbını almışlardı (Şeyh Müfîd'in «İrşâd» ıyla «A'lâm'ül - Hüdâ» dan naklen;

S. 78 ve 2. not). Bütün bunlar, İmâm Huseyn'in (A.M), kardeşleri ve zamanının İmâmı olan Hasan'ül - Müctebâ'nın (A.M), Muâviye'yle uzlaşmasına karşı olduğu hakkındaki söylentilerin aslı olmadığını, sonradan İmâm Huseyn'in (A.M) kıyamları dolayısıyle ve akla göre uydurulmuş düşüncelerin ifâdesinden başka birşey bulunmadığını gösterir.

§ İmâm Huseyn (A.M), kardeşleri İmâm Hasan'ın (A. M) vefatlarından dokuz yıl sonra ve Muâviye'nin ölümünden iki yıl önce Mekke'ye gitmişler, Hâşimoğullarıyla Ehlibeyt dostlarını toplayıp bir hutbe îrâd buyurmuşlar, Ehlibeyt'e ve Ehlibeyt Şîa'sına yapılan zulümlerden bahsedip demişlerdi ki:

«Bugün ben size, bâzı şeyler sormak istiyorum; sözlerim doğruysa gerçekleyin; değilse yalanlayın; sözlerimi duyun, yazın, yayın; sonra şehirlerinize, boylarınıza dönünce emîn olduğunuz, inandığınız kişilere sözlerimi duyurun, onları çağırın; çünkü ben, bu gerçeğin sörpüp yıpranmasından, yitip gitmesinden korkuyorum; ama Allah, kâfirler hoşlanmasa da nûrunu parlatır.» (Son cümle LXI; Saf sûresi, 8. âyet-i kerîmesidir. Tabrısî'nin «İhticâc» ından naklen aynı kitap; S. 83—85 ve son sahîfenin dipnotu).

Bu hutbelerinde, zâlimlerin her yanı tuttuğunu, Müslümânların, onlara âdetâ kul - köle kesildiklerini, îmansız kişilerin iş başına geçtiklerini, inananlara acımadıklarını, zayıflara şiddetli davrandıklarını, bütün bunlara karşı da Allâh'ın kendilerine ululuk ihsân ettiği kişilerin sustuklarını, bu yüzden gazebe uğramaları ihtimâlinin pek kuvvetli bulunduğunu anlatmışlar, sonunda «Allâhım» buyurmuşlardı, «Sen bilirsin ki bu sözlerim, hükmetmeye rağbetimden, mal - mülk elde etmeyi dilediğimden değil; ancak senin dîninin yollarını göstermek, şehirlerini mâmur bir hâle getirmek istediğimden. Böylece de mazlûm ve çâ-

resiz kullarının esenliğe ulaşmalarını, emirlerini, hükümlerini yerine getirebilmelerini sağlamak istiyorum.»

Ve sözlerini şöyle bitirmişlerdi:

«Ey halk, bize yardım etmezseniz, hakkımızda insâfa gelmezseniz, zâlimler size musallat olurlar; Peygamberinizin dîninin nûrunu sürdürürler. Allah bize yeter ve ona dayandık, ona yöneldik ve varıp gideceğimiz onun tapısıdır.» (Son cümleler, III. Sûre-i Celîlenin 173. âyet-i kerîmesidir. «Tuhaf'ül - Ukuul» dan naklen aynı kitap; S. 86—89; Arapça Metni; S. 298—300).

Görülüyor ki İmâm Huseyn (A.M) kıyâma hazırlanmaktadır.

§ Muâviye, hicretin ellidördüncü yılının sonlarında, oğlu Yezîd'i halîfe olmak üzere yerine seçmişti. Mugıyra'nın bu husustaki teşvıykı, kendi dileğine uygun gelmiş, o yıl Şamlılar, Yezîd'e bey'at etmişler, Muâviye, Medîne'ye gitmiş, orda halka bu bey'at işini açmış, oğlunu övmüş, halkı bey'ate hazırlamaya çalışmıştı; ertesi yıl, gene aynı maksatla Medîne'ye varmıştı. Ebû-Bekr'in oğlu Abdurrahman, Ömer'in oğlu Abdullah, Zübeyr'in oğlu Abdullah, bey'ate yanaşmamışlardı. İmâm Huseyn (A.M) ve Hâşimoğulları da bey'at etmemişlerdi; esâsen İmâm Huseyn (A.M), Muâviye'ye de bey'at etmemiş ve İmâm Hasan (A.M), bu hususta ısrâr etmemesini Muâviye'ye söylemiş, o da kabûl etmişti. Muâviye, Medîne'den son dönüşünden bir müddet geçince, İmâm Huseyn'e (A.M), halk arasına fitne ve kargaşalık salmamasını, kendisini, olmayacak işlere sevkedenlerden sakınmasını, kendisine ve ümmete zarar verecek işlere kalkışmamasını öğütleyen bir mektup göndermişti («El-İmâmetü v'es-Siyâse» den naklen aynı kitap; S. 91).

Bu mektupta töhmet, düzen ve tehdîd, her üç silâh da mevcuttu.

İmâm (A.M), bu mektuba şiddetli bir cevap verdiler. Mektuplarında, kendisiyle ve Ümeyyeoğullarıyla savaşmamayı suç saydıklarını, fakat henüz savaşmayı düşünmediklerini, kendilerine söz ve aman verdiği hâlde ahdinde durmayıp Hucr b. Adiyy'i, arkadaşlarıyla öldürtenin, Amr b. Hamık'a aman verdikten sonra şehîd ettirenin, babası tanınmayan Ziyâd'ı, kendi babasının oğlu ilân edip kardeş tanıyan ve tanıtanın, Rasûlullâh'ın dîni olan dinde bulunduğu için Alî'ye (A.M) dost olan, onu seven Hadramî'yi katlettirenin [*], ancak kendisi, Muâviye olduğunu bildiriyorlar, «Halka senin hükmetmenden daha büyük bir fitne bilmiyorum» buyuruyorlar, kötülüklerini, ettiği zulümleri sayıp döküyorlar, üstelik de içki içen, köpeklerle oynaşan bir oğlanı, oğlu Yezîd'i yerine halîfe seçtiğini söylüyorlardı (Bu mektubun Farsçaya çevirisi, «Merd-i Mâ Fevka İnsân» da, 91—92. Metni 300—301. sahîfelerdendir; Metin, «Tenkıyh'ul-Makaal» de, Amr b. Hamık'ıl-Hüzzâî'nin hâl tercemesinde de vardır; II, S. 329. Bu mektup, «El - İmâmetü v'es-Siyâse»ye de alınmıştır).

§ Muâviye, hicretin altmışıncı yılı Recebinin onbeşinci günü öldü ve yerine oğlu Yezîd geçti; Müslümânlıkta saltanat sarayıyla - debdebesiyle, vezirleriyle - nedimleriyle, ordusuyla - kumandanlarıyla, zındanıyla - cellâdıyla, ihsânıyla - in'âmıyla, zulmüyle - kahrıyla... ve saltanat hânedânıyla - keyfî idâresiyle, hazînesiyle ve yoksul, sürünen halkıyla kurulmuştu. Kisrâlar, Arap Kisrâ'sının makaamını bir - bir alacaklardı; Roma mparatorluğu, ayrı bir dille, hükümlerine baş eğilmeyen bir dinle, fakat İslâm kisvesine bürünerek târih alanına çıkmıştı artık. Kendisine böyle bir saltanatı devreden babası ölürken bile baş ucunda bulunmak lûzumunu duymayan, avlanmakla gönül eğleyen Yezîd, gününü - gecesini çalgı - çağanak din-

---

[*] Abdullah b. Yahyâ'i-Hadramî, Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M) Cemel savaşında, öncü fedâîlerindendi; Muâviye'nın emriyle şehîd edilmişlerdir. «Tenkıyh'ul-Makaal» e bakınız; II, S. 223.

lemekle, köçek - çengi oynatmakla, içip kendinden geçmekle sürdürmeyi âdet edinmiş bir kişiydi. Maymunlara, köpeklere pek düşkündü. Ebû - Kubays adını taktığı bir maymunu vardı; ona alaca - bulaca renkli ipek elbise giydirir, başına ipekten örülmüş külâh kor, dişi bir merkebe bindirir, atlarla yarışa sokardı onu (Mes'ûdî'nin «Mürûc'ü'z-Zeheb» inden naklen «Merd-i Mâ Fevka İnsân»; S. 70—71). Şâirdi de; şarabı överken «Benim güneşceğizimin burcu, küpünün dibidir; doğusu, sâkıynin eli, batısı da ağzım; testiden kadehe dökülürken çıkardığı ses, Hatîm'le Zemzem arasında koşuşan hacıların ayak seslerini aksettirmede. Bu şarap, Ahmed'in dîninde haramsa onu, Meryemoğlu Îsâ'nın dînince al da iç» beyitlerini söylemekten çekinmezdi (Tetimmet'ül-Müntehâ'dan naklen aynı kitap; S. 73).

Kendisiyle şarap içenlere, «Kalkın ey topluluk, dinleyin şarkı söyleyenlerin seslerini; anlamlarla uğraşmayı, bilgilerle oyalanmayı bir yana atın da boyuna şarap içmeye bakın. Çalgı sesi, Ezân sesinden alıkoymakta beni; küplerin içindeki yıllanmış şarabı hûrîlerle değiştim ben» beyitlerini okurdu (Sıbt İbn'il - Cevzî'nin «Tezkire» sinden naklen; S. 73).

İmâm Huseyn'in (A.M) ,şehâdetinden sonra bir gün, içki meclisinde Ubeydullah b. Ziyâd'ı sağ yanına oturtmuş, sâkıylik eden kişiye, «Nâzik kemiklerimi nemlendiren içkiyi sun bana; sonra da bir kadeh Ziyâdoğluna sun; onu da suvar; o, benim katımda sır sâhibidir; saltanatımı, savaşımı pekiştirendir o» meâlinde iki beyit okumuş, çengilere oynamalarını buyurmuş, emriyle müzik ve rakıs âlemi başlamıştı (Mürûc'üz-Zeheb'den naklen, S. 71). İmâm Huseyn'in (A.M) mübârek başları, bir tabak içinde önüne getirilip konunca da İbn Zib'arî'nin, Uhud savaşından sonra söylediği şu beyitleri okumak cür'etini kendisinde bulmuştu:

«Keşki Bedr'de bulunan büyüklerim sağ olsalardı da bu hâli görselerdi ve sonra da bana, sevinerek, elin vâr

olsun diye seslenselerdi. Toplumun ulularını öldürdük, Bedir savaşının öcünü aldık; Hâşimoğulları saltanatla oynadılar; yoksa ne gelen bir haber var, ne inen bir vahiy. Ben de anamın oğlu olmayayım Ahmed oğullarının yaptıkları işlerin öcünü almazsam.» (Luhûf'tan, Sıbt İbn Cevzî'nin Tezkire'sinden, Belâgaat'ün-Nisâ'dan ve Ebû'l - Ferec'in Makaatil'üt - Tâlibiyyîn'inden naklen; S. 226—227).

İşte böyle bir kişi, Müslümânların başına geçmiş, İslâm mümessili, hâşâ, Rasûlullâh'ın halîfesi olmuş ve emîrülmüminîn diye anılmaya başlamıştı ve Huseyn (A.M), bundan dolayı, Medîne'de kendilerine rastlayan ve Yezîd'e bey'at etmesini öğütleyen Mervan'ın sözlerine karşı, «Gerçekten de biz Allâh'a âidiz ve gerçekten de O'na dönenleriz, O'nun tapısına varanlarız» âyet-i kerîmesini okuduktan sonra [*], «Esenlik İslâma» buyurmuştu; «Başımız sağ olsun; çünkü ümmet, Yezîd gibi birinin hükmü altına girmekle büyük bir belâya uğradı.» («Luhûf» ve «Nefes'ül-Mehmûm» dan naklen; S. 99)

§ Yezîd, Medîne Vâlisi Utbe oğlu Velîd'e, İmâm Huseyn'den (A.M) hemen bey'at almasını, bu hususta hiçbir geciktirmeye meydan vermemesini emreden bir mektup gönderdi. Mektup, hicrî Altmışıncı yıl Recebinin yirmi yedinci günü akşamı gelmişti; derhâl İmâm'a haber gönderildi ve çağrıldı. İmâm, yakınlarına silâhlanıp berâber gelmelerini, içerde sesi yücelince girip gerekeni yapmalarını buyurdu ve berâberce hükûmet konağına gittiler. İmâm, içeriye yalnız girdiler. Velîd, İmâm'ı saygıyla karşıladı; Muâviye'nin ölümünü, Yezîd'in hilâfetini ve bey'at isteğini bildirdi, mektubu okudu. İmâm (A.M), böyle mühim bir işin, husûsî bir mecliste, âdetâ gizlice olup bitmesinin doğru olmadığını, halk toplanınca o vakit ne yapılması

---

[*] II. Sûre-i Celîlenin (Bakara) 156. âyet-i kerîmesinin sonu olan bu mübârek sözü, bir ölüm haberi duyan, pek kötü birşey işiten, bir derde, musîbete uğrayan kişi okur.

gerekse yapılacağını bildirdiler. Velîd bu sözü doğru buldu ve Huseyn'in (A.M) evine dönmesine müsâade etti. Velîd'in yanında bulunan Mervan, «Huseyn'i bırakma, hapset; giderse bir daha ele geçmez; ya bey'at etsin, ya boynunu vurdur» diye bağırdı. İmâm Huseyn (A.M), Mervan'a, «A gökgözlü karının oğlu» buyurdular, «Sen mi beni öldürmeye kalkışıyorsun?» Ve odadan çıkıp dış kapının önünde bekleyen dostlarına ulaştı, berâberce evlerine döndüler.

Mervan, Velîd'e, hareketinin doğru olmadığını tekrar edince Velîd, «Sen» dedi, «Benim dînimi mahvetmeye uğraşıyorsun; bütün dünyâ malını verseler, gene de Huseyn'in öldürülmesine râzı olmam.»

Velîd'in bu hareketi Yezîd tarafından duyulunca onu azletti; yerine Amr b. Saîd-i Aşdak'ı vâli tâyin etti.

§ Bu resmî bey'ate dâvetten bir gün sonra, hicrî altmış yılı Recebinin yirmi dokuzuncu Cumartesi gecesi, İmâm Huseyn (A.M), Rasûlullâh'ın (S.M), Fâtımet'üz-Zehrâ'nın (A.M) ve Ehlibeyt'in (A.M) merkadlerini ziyâret edip Medîne-i Münevvere'den çıktılar ve Mekke-i Mükerreme'nin yolunu tuttular. Hareketlerinden önce Hâşimoğulları-na, «Kendileriyle gelenlerin şehîd olacaklarını, fakat kendilerine uymayıp kalanların da bir fethe, bir huzûra erişemeyeceklerini» bildiren muhtasar bir mektup yazdılar. Ayrıca kardeşleri Muhammed b. Hanefiyye'ye yazılı bir vasıyyet-nâme verdiler. Bu vasıyyet-nâme, Allâh'ın birliğine, Hz. Muhammed'in risâletine şehâdetle başlıyor, âhıretin, cennetin, cehennemin gerçek olduğunu bildiriyor, sonra kıyamlarının hedefini anlatıyordu; serkeşlik, fesat koparmak, zulmetmek için kıyam etmediklerini, cedlerinin ümmetini düzene sokmak, ma'rûfu buyurmak, münkeri nehyetmek, cedlerinin ve babalarının yolunda yürümek için bu işe giriştiklerini, amaçlarını kabûl edip dâvetlerine uyanlardan memnun olacaklarını, kabûl etmeyip kendilerine yardımda bulunmayanlara, hattâ kendileriyle savaşa

kalkışanlara,sabırla karşı duracaklarını, bir tek kişi kalsalar da gene bu yolu bırakmayacaklarını ızhâr ediyorlar, ancak Allâh'a dayandıklarını bildiriyorlardı (Bıhâr'ül-Envâr; C. XLIV; Tehran — 1385, S. 329 — 330). İmâm (A.M), Basralılara da, «Kitâbın», yâni Kur'ân-ı Mecîd'in «hükümlerinin ve Sünnetin», Rasûlullâh'ın (S.M) buyruklarının, törelerinin, takrîrlerinin «öldürüldüğünü, bid'atin», dinde olmayan, îmâna aykırı bulunan işlerin, zulmün, cevrin, haksızlığın, kötü törelerin «diriltildiğini» bildiren bir mektup yazmışlar, onları, «Kitâb'a ve Peygamber'in (S.M) Sünnetine» çağırmışlar, bu mektubu elden göndermişlerdi (Tabarî ve Ibn Esîr'in Târihlerinden naklen «Merd-i Mâ Fevka İnsan; S. 106—107).

§ İmâm Huseyn (A.M), Medîne'den ayrılırlarken kardeşleri Muhammed b. El-Hanefiyye, kendilerine, Mekke'de kalmalarını, imkân bulamazlarsa Yemen'e gitmelerini öğütlemiş, İmâm (A.M), Yezîd'e bey'at etmedikçe kendilerini bırakmayacaklarını söylemişler, Ümm'ül-Mü'minîn Ümmü Seleme'de (R.A), «Oğulcağızım, Irak'a gitmekle beni hüzünlere boğma; çünkü ben, ceddinden, Oğlum Huseyn, Irak'ta, Kerbelâ denen yerde şehîd edilecek sözünü duydum» demişti; İmâm, «Ana» buyurmuşlardı; «Vallâhi ben bunu daha iyi biliyorum; çâre yok, öldürüleceğim ben; öldürüleceğim günü, beni kimin şehîd edeceğini, nereye edfnedileceğimi, Ehlibeytimden kimlerin şehîd edileceklerini, hepsini biliyorum; istersen şehîd edileceğim ve defnolunacağım yeri sana da göstereyim» buyurmuşlar, Kerbelâ yönüne işâret eylemişlerdi (Bıhâr'ül-Envâr; C. XLIV; S. 328—332).

§ İmâm Huseyn (A.M), Ehlibeytiyle Mekke-i Mükerreme'ye vardıktan sonra Kûfe'deki Şîa, Süleyman b. Sırad'il - Huzzâî'nin evinde toplanmış, Süleyman, onlara, İmâm Huseyn'in (A.M) Mekke'ye gittiklerini bildirmiş, ona

yardım ederek dîni ihyâ etmek lüzûmunu anlatmıştı [*]. Bunun üzerine Kûfeliler, İmâm'a yardım edeceklerine söz vermişler, kendilerine, Irak'a gelmeleri için mektuplar yollamaya başlamışlardı. Basralılardan, Medîne'ye gelip kendilerine ulaşanlar ve Hicaz ehlinden kendilerine uyanlar da olmuştu. İmâm (A.M), Kûfe'ye, amcaları Akıyl'in oğlu Müslim'i, ahvâli anlamaya, halktan, kendilerine bey'at almaya ve sonucu kendilerine bildirmeye memûr ederek göndermişlerdi. Müslim, Kûfelilerin, İmâm Huseyn (A.M) adına, kendisine bey'at ettiklerini bildirmiş, fakat Kûfe'ye vâli olarak tâyin edilen Ubeydullah b. Ziyâd, dörtbin beşyüz kişiyi hapsetmiş, Müslim'le savaşmış ve Zi'l-Hıccenin dokuzuncu çarşamba günü, onu şehîd ettirmişti.

İmâm(A.M), Şâban ayıyla Mâh-ı Mübârek'i, Şevval ve Zi'l-Ka'deyi Mekke'de geçirmişler, Mekke'de kalırlarsa, orda şehîd edileceklerini, bu sûretle Mescid'ül-Harâm'ın hürmetinin ihlâl edileceğini anlayıp haclarını umre-i müfredeye tebdîl etmişler ve Müslim'in (A.M) Kûfe'de şehîd edildiği gün, Ehlibeytiyle Irak'a hareket etmişlerdi.

---

[*] Süleyman b. Surad, Sahâbedendir, Kûfe'ye yerleşmişti. Kûfelileri, İmâm'a yardıma teşvıyk ettiği hâlde kendisinin yardım etmediği, İmâm Huseyn'in şehâdetinden sonra nâdim olup İmâm'ın öcünü almak için kıyâm ettiği hakkındaki rivâyet yanlıştır. Ubeydullah b. Ziyâd, Kûfelilerin hazırlıklarını haber alıp tam dörtbin beşyüz kişiyi tutturmuş, hapsettirmişti. Bunlara bir gün yemek veriliyor, bir günse verilmiyordu. Süleyman ve arkadaşları da bunların arasındaydı; bu yüzden İmâm Huseyn'e (A.M.) yardım edemedi. Hicretin altmışbeşinci yılı Rabîulâhırında, Mervan'ın saltanatı zamânında, İmâm Huseyn (A.M.) adına, kendisine uyanlarla kıyâm eden Süleyman. «Emîr'üt-Tevvâbîn» diye anıldı; çünkü kendisiyle kıyâm edenlerin arasında, mahpus olmadıkları hâlde İmâm'a (A.M.) yardım etmeyenler de vardı; bu yüzden de bu yanlış rivâyet meydana çıktı. Maiyetindeki orduyla, Emevîlerle çarpışan Süleyman şehîd oldu; başı kesilerek Şam'a gönderildi (Tenkıyh'ul-Makaal; II, S. 62-63).

§ İmâm Huseyn (A.M), Yezîd'e bey'at etmemeyi ve bu zâlim iktidâra kıyâm etmeyi, îmânı ve İslâm'ı korumayı vâcib bilmişti. Abdullah b. Zübeyr'e, «Vallâhi» demişlerdi, «Mekke'de öldürülmektense, hiç olmazsa bir karış Mekke dışında öldürüleyim; bu, bana daha hoş gelir; andolsun Allâh'a, haşarâtın yuvalarına girsem, gene beni çıkarırlar, dilediklerini yaparlar.» (Tabarî'den ve İbn Esîr'in «El-Kâmil» inde naklen Merd-i Mâfavka İnsân; S. 129).

Kardeşleri İbn'ül-Hanefiyye'nin, Abdullah b. Abbâs'ın, İbn Ömer'in, Irak'a gitmemeleri hakkındaki recâlarını da kabûl buyurmuşlardı. Hareketlerinden önce topluluğa şu kısa hutbeyi îrâd etmişlerdi:

«Hamd Allâh'a - Allah neyi dilerse o olur; güç - kuvvet, ancak O'nunla elde edilir. Salât-ü selâm Rasûlüne. Ölüm, genç kızın boynuna takılan gerdanlık gibi Âdemoğullarının boyunlarına takılmıştır; onlara ezelden yazılmıştır. Ya'kub, nasıl Yûsuf'u özlediyse ben de geçmişlerimi öylesine özlemişimdir ve ulaşacağım şehâdet yerini, benim için hazırlamıştır Allah. Sanki görüyorum; Nevâvîs'le Kerbelâ arasındaki aç kurtlar, bedenimi paramparça ediyorlar; bomboş mîdelerini, bağırsaklarını benimle dolduruyorlar. Kudret kalemiyle yazılmış olan ölümden kurtuluş yoktur. Biz Ehlibeyt, Allâh'ın rızâsına uymuşuz; O'ndan râzıyım; belâsına sabrederiz; sabredenlerin ecirlerine ereriz. Rasûlullâh'ın bedeninden bir parçanın, O'ndan ayrılmasına imkân yoktur; o, kutluluk yerinde, cennette, O'nunla berâberdir; O'nun gözü, bizimle aydınlanacaktır; vaadine, bizimle vefâ edecektir. Bize canını fedâ etmeye, bizimle can vermeye hazır olanlar, Allâh'a kavuşacaklarına tam inançla inanmış bulunanlar, bizimle gelirler; ben, Allah dilerse sabahlayın hareket ediyorum.» (Bıhâr'ül-Envâr; XLIV, S. 366—367).

***

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki İmâm Huseyn (A.M), bu kıyâmın sonunda, kendilerinin de, kendilerine uyan-

ların da, kendilerinin de şehîd olacaklarını kesin olarak biliyorlardı. II. Sûre-i Celîlenin, «Allah yolunda mallarınızı harcayın ve kendinizi tehlikeye atmayın; güzel davranın; çünkü Allah güzel davrananları sever» meâlindeki âyet-i kerîme, mü'minin kendisini tehlikeye atmamasını emretmekte; İmâm(A.M), bilerek, hem kendilerini, hem kendilerine uyanları neden nehlikeye attılar? Bunu îzâh için önce âyet-i kerîmedeki tehlikenin nasıl yorumlandığını bilmemiz gerektir. Âyet-i kerîmedeki tehlike, harcamayı bırakıp düşmanın üst olmasını sağlamak sûretiyle mü'minin, hem dînini, inancını, hem Müslümanları ve bu arada kendini helâke atması, mü'minin, bağışlanmaktan ümit keserek isyâna dalması ve bu sûretle helâke atılması, harcayışta ileri, aşırı davranıp perîşan olması tarzlarında yorumlanmıştır. Sırası gelince, barış, ilerisi için bir hazırlanıştır; bir fetihtir, bir zaferdir âdetâ. Fakat sırası gelince de dostlarını, canı mesâbesinde olan evlâdını, ayâlini, nihâyet kendini fedâ ediş, aynı inanca sâhib olanları uyarıştır; âdetâ ölüleri diriltiştir; cansızlara can veriştir; ölüm hâline gelmişlere kan zerk ediştir; ümitsizliği gideriştir.

Cenâb-ı Rasûl-i Ekrem (S.M), «İşlerin», Allah uğrunda yapılanların «Allâh'a en sevgilisi, Allah için sevmek, Allah için buğzetmektir.», «Savaşın, Allah katında en sevileni, cevreden buyruk sâhibine karşı gerçeği söylemektir» buyurmuşlardır (Câmi'uṣ - Sagıyr; I, S. 9). «Takıyye» bahsinde daha geniş bilgi vereceğimiz cihetle burda özetle şunu arzedelim ki Huseyn (A.M), bu kıyâmıyla dîni ihyâ etmiş, zulmü, dîne karşı olanların cür'etlerini gözler önüne sermiş, Rasûlullâh'ın (S.M), «Huseyn bendendir, ben Huseyn'denim» buyurdukları Huseyn'in, Müslümânlık iddiâsında bulunan tarafından ve mü'minlerin emîri adını takınan kişinin emriyle, nasıl ihânete uğradığını, nasıl şehîd edildiğini, Rasûlullâh'ın (S.M) vücutları mesâbesinde bulunan vücutlarının, nasıl atlara çiğnetildiğini, Peygamber'in (S.M) öpüp kokladığı başın, gözlerin, dudakların nasıl hakaret gördüğünü, İslâm'ın ne hâle düştüğünü bü-

tün âleme îlân etmiştir. Böyle bir zamanda tehlike, susmak, zulme boyun eğmek, bey'ati kabûl etmek, İslâmın izzetini zillete satmaktı. Huseyn (A.M), bu tehlikeye atmadı kendisini; dostlarının şehâdetini gördü; yüzüyle - özüyle ceddini andıran Ali Ekber'i, gözünün önünde kanlara bulandı; altı aylık yavrusu, kucağında oklandı; Ehlibeytinin esâretine inandı; fakat şehâdetiyle İslâmın izzetini, îmânın kudretini, hakkın bâtıla karşı zaferini bütün âleme bildirdi; ceddinin dînini ihyâ etti. Buna memurdu Huseyn (A.M) ve memûriyetini en gerçek bir sûrette, bu fâcıayla, Ehlibeytinin esâretiyle edâ etti.

*
* *

§ İmâm Huseyn (A.M), hicretin altmışbirinci yılı Muharreminin onuncu günü, ikindi vakti Kerbelâ'da şehîd edildiler. Şehâdetlerinde, ellialtı yaşlarını bitirmişler, elliyedinci yıldan da beş ay, yedi gün geçmişti. Rasûlullah'la (S.M) altı, Emîr'ül-Mü'minîn'le (A.M) otuzyedi yıl yaşamışlar, kardeşleri İmâm Hasan'dan (A.M) sonra da on yıldan biraz fazla ömür sürmüşlerdi. Salavâtullâhi ve Selâmuhu aleyhi ve alâ men' isteşhede maahu.

*
* *

§ Mübârek başlarının, Necef-i Eşref'te, Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M) baş taraflarında medfûn olduğu, İmâm Zeyn'ül-Âbidîn (A.M) tarafından Kerbelâ'ya götürülüp cesetlerinin yanına defnedildiği, Yezîd tarafından Medîne'ye, Saîd b. Âs'a gönderildiği, Fâtımat'üz-Zehrâ'nın medfûn oldukları yere defnedildiği rivâyet edilmiştir. Şam'da, Rakka'daki mescitte medfun bulunduğu, Emevîlerden Abdülmelik oğlu Süleyman tarafından Askalan'a gönderilip orada defnedildiği, sonra Fâtımîler tarafından hicrî beşyüz seksendört yılında Kahire'ye nakledildiği ve hâlâ ziyâret-gâh olan yere defnolunduğu da rivâyetler arasındadır.

§ Abbas b. Emîr'ül-Mü'minîn ile Alî Ekber'in ve Sahâbeden Habîb b. Muzâhir'in başları, Şam'da, Şühedâ başlarının bulunduğu yere defnedilmiştir; sonradan eski kitâbe yerine yeni bir kitâbe konmuş, bu kitâbeye, şühedâdan birçoğunun adları eklenmiştir.

★

§ Kerbelâ fâciasından sonra Yezîd ordusu, kendilerinden maktûl düşenlerin leşlerini gömmüşler, şehîdleri, olduğu gibi bırakmışlardı. Üç gün sonra Esedoğulları boyu gelip şühedâyı defnettiler. Altmış üç, yahut altmışdört hicrîde «Tevvâbîn», yâni İmam'a (A.M) yardım edemeyip öcünü almak üzere kıyâm edenler, Kerbelâ'ya gelip şühedâyı ziyâret ettiler; bundan da anlaşılmaktadır ki kabirler, belliydi. İmâm Ca'fer'us-Sâdık'tan (A.M) rivâyet edilen ve ziyâret âdâbını bildiren haberlere göre İmâm Huseyn'in (A.M), Abbâs'ın (A.M) defnedildikleri yerlerin üstünde bir sayvan, belki basit bir kubbe vardı ve buralara, herhâlde küçük bir kapıdan girilmedeydi; şehidlerin kabirleri de belliydi; fakat bu basit yapıların kimler tarafından yapıldığını, yahut yaptırıldığını bilemiyoruz.

§ İmâm Huseyn'in (A.M) türbeleri, Abbasoğullarından Hârûnürreşîd zamânında (170—193 H. 786—809 M.) yıktırıldı; yeri düzeltildi. Me'mun (198—218 H. 813—833 M.), türbelerini yeniden yaptırdı. 236 hicrîde (850 M.) Mütevekkil, türbeyi, civârındaki binâları yıktırdı; ziyâretlerini men'etti; ertesi yıl, bu emri daha da şiddetlendirdi; on yıl sonra aynı emri tekrarladı; orayı düzletti ve aynı yılda kendisi öldürüldü. Oğlu, Muntasar (247—248 H. 861—862 M.), türbeyi tekrar yaptırdı ve ziyâreti emretti. Mu'tazad zamânında (279—289 H. 892—902 M.) Tabaristan Emîri olup kardeşi Dâ'i'l-Kebîr Hasan'dan sonra Tabaristan'da hüküm süren ve İmâm Hasan (A.M) soyundan olan Dâ'is-Sagıyr Muhammed b. Zeyd, Hz. Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M) ve İmâm Huseyn'in (A.M) türbelerini i'mâr ettirdi.

Âl-i Buveyh'ten Fenâ Hosrev Adud'id-Devle (Vefâtı: 372 H. 982 M.), türbeyi i'mâr ettirip vakıflar bağladı; civârına yapılar yaptırdı; mücâvirlere ihsanlarda bulundu. 407 hicrîde (1016 M.), geceleyin şamdanlardan düşen mumlar yüzünden türbe yandı; gene Âl-i Buveyh'ten Sultan'üd-Devle'nin (404—415 H. 1013—1024 M.) vezîri Hasan b. Mufaddal, yeniden yaptırdı. Son olarak İlhanlılardan Sultan Üveys, 767 hicrîde (1364—1365 M.) tâmir ettirdi; oğlu Sultan Ahmed, 786'da (1384 M.) tâmîri tamamlattı. 930 hicrîde (1523 M.) Şah İsmâîl-i Safavî, pek güzel ve sanatkârâne bir zarîh hediye etti; 1048'de (1638 M.) Osmanoğullarından IV. Murad, kubbeyi onarttı; 1035'te (1722 M.) Nâdir Şâh'ın zevcesi, tâmîr için bir hayli yardımda bulundu. 1232'de (1817 M.) Kacarlardan Feth-i Alî Şah, kubbeyi altınla kaplattı (Dâiret'ül-Maârif'il-İslâmiyyet'iş-Şîiyye; C. II; Beyrut—1392 H. 1972. S. 62—64).

Burda, 1216'da (1802 M.) Vehhâbîlerin, Kerbelâ'ya hücumlarını, türbe-i mukaddeseyi, müzelik armağanları yağmalarını, içlerinde çocuklar ve kadınlar da bulunan beşbine yakın Müslümanı öldürdüklerini, zarîh-ı mübâreki yıktıklarını da esefle kaydetmemiz gerek (Aynı; S. 64).

★

Bir Huseyn ki şehâdetinden sonra yüzyıllar geçtiği hâlde, sevenlerin gönüllerinde. Bir Huseyn ki anıldıkça şehîd olmada. Bir Huseyn ki her an zulme kıyâm etmede. Bir Huseyn ki her an, zulme uğrayanlara güç-kuvvet vermede; her an zulme karşı durmada, her an hakkı ızhâr etmede.

DÖRDÜNCÜ İMÂM

ALÎ b. HUSEYN ZEYN'ÜL-ÂBİDÎN (A.M)

§ Medîne-i Münevvere'de, hicretin otuzaltıncı yılı Cümâdelûsının onbeşinci günü doğmuşlardır; o gün Emîr'ül-Mü'minîn (A.M), Cemel savaşını kazanmışlar, Basra'ya girmişlerdi. Otuzsekizinci yılda, Şâbanın beşinci günü doğdukları da rivâyet edilmiştir. Doğum târihlerin-c'e başka rivâyetler de vardır. Annelerinin, Yezdcürd'ün kızı Şâh-zenan, yâhut Şehr-bânuveyh olduğu, bir başka hanım bulunduğu rivâvet edilmiştir; İmâm'ın (A.M) doğumlarından sonra, nifas müddeti içinde vefât etmişlerdir.

Künyeleri «Ebû-Muhammed», lâkapları «Zeyn'ül-Âbidîn-İbâdet edenlerin bezentisi, Seyyid'üs-Sâcidîn - Secde edenlerin ulusu» ve «Zü's-Sefenât»tır. Sefene, diz anlamınadır; sefenât, bu sözün çoğuludur. Fazla secde etmeleri dolayısıyle mübârek alınlarında, dizlerinde meydana gelen sertlik yüzünden bu lâkapla anılmışlardır; «Seccâd», yâni çok secde eden sözü de lâkaplarındandır.

Onbiri erkek, dördü kız olmak üzere onbeş, onu erkek,yedisi kız, onyedi evlâtları olduğu, yalnız sekiz, dokuz, onüç erkek evlâdı bulunduğu rivâyet edilmiştir. «Umdet'üt-Tâlib», soylarının, İmâm Muhammed'ül-Bâkır'la (A.M) Abdüllâh'il-Bâhir, Zeyd-i Şehîd, Ömer'ül-Eşref, Huseyn'ül-Asgar ve Aliyy'ül-Asgar adlı oğullarından yürüdüğünü bildirir.

§ İmâm Zeyn'ül - Âbidin Aliyy b. Huseyn'in (A.M) doğumları, hicrî otuzaltıncı yıl kabûl edilirse cedleri Emîr

ül-Mü'minîn (A.M) âhırete intikallerinde dört yaşlarını bitirmiş,beşinci yaşlarından da dört ay beş günü sürmüş oldukları anlaşılır. Amcaları İmâm Hasan'ın (A.M) vefatlarında onüç yaşlarını bitirmişler, ondördünden de ondört gün almışlardır. Bu takdirde İmâm Huseyn'in (A.M) şehâdetlerinde, yirmidört yaşlarını bitirmişler, yirmibeşinci yaşlarına basmışlar, o yaştan da yedi ay, yirmibeş gün sürdürmüşlerdir. Kerbelâ'da, rahatsız bulunduklarından dolayı, İmâm Huseyn (A.M), savaşa girmelerine müsâade buyurmamışlardı. İmâm Huseyn'in (A.M) şehâdetlerinden sonra Şimr, Ehlibeytin bulundukları çadıra saldırmış, İmâm Zeyn'ül-Âbidîn'i de (A.M) şehîd etmek istemiş, fakat Cenâb-ı Zeyneb (A.M) mâni' olmuş, Hamîd b. Müslim de engel olunca Şimr, bu işten vazgeçmişti. İmâm Huseyn'in (A.M) soyları, kendilerinden yürüdüğü için, «Âdem-i Âli Abâ» diye de anıldıkları vardır.

§ Ataları Emîr'ül-Mü'minîn (A.M) gibi, geceleri, taşıyabildikleri kadar yiyecek, odun v.s. yüklenirler, kapı-kapı yoksulların evlerine giderler, onların ihtiyaçlarını gidermeye çalışırlardı. Bu arada yüzlerine nikab vurunurlar, kendilerini tanıtmazlardı. Yoksullar, kendilerine yardım edenin, İmâm Zeyn'ül-Âbidîn olduğunu, ancak O'nun vefatlarından sonra anlamışlardı.

§ İslâm, hürriyeti esas tutan bir dindir. Herkesi eşit gören, herkesi hür sayan, hürlüğü asıl, kulluğu - köleliği ârızî bilen İslâm, bir yandan dînî suçlara, bir yandan hukuka, yâni diyete âit suçlara karşılık kul ve câriye azadetmeyi cezâ olarak kabûl etmiş, aynı zamanda kul-köle ve câriye azad etmeye karşılık pek büyük sevaplar vaadeylemiştir; bu sûretle İslâmda kölelik - câriyelik, âdeta kalkmışken,hele erkekleri hadım etmek, dinde nehyedilmiş olduğu cihetle buna hiç rastlanmazken, kurulan saraylar, yayılan zenginlik, benimsenen sefâhet ve fütûhatta elde kalan tutsaklar, bu gayr-i insânî müesseseyi yeniden canlandırmış, köle ve câriye ticâreti, esir pazarlarında, ala-

bildiğine revaç bulmuş, saraylar, saray yavrusu konaklar, kullarla-câriyelerle dolup taşmaya başlamıştı.

İmâm Zeyn'ül-Âbidîn (A.M), bununla şiddetli bir mücâdeleye girişmişlerdi. Köleler satın alırlar, bunlara karşı, cedlerinin sünnetine uyup kardeşçe muâmelede bulunurlar, yaptıkları hatâlara göz yumarlar, Fıtır Bayramında onları huzurlarına çağırıp «Ben sizin suçlarınızı bağışladım; siz de, size karşı işlediğim suçları bağışladınız mı» diye sorarlar, onlardan helâllık alıp hepsini azad ederlerdi.

Satın aldıkları köleleri, bir yıldan fazla tutmazlar, onlarla hacca giderler, Arafat'ta hürriyetlerini bağışlarlar, onlara mal-mülk ihsân ederlerdi. Kendileri, servet sâhibi olmadıkları hâlde, varlarını-yoklarını bu yola harcarlardı. Her bayram günü, azadettikleri kul, yirmi kişiden az olmazdı.

§ Edebe fevkalâde riâyet ederlerdi. Üvey anneleriyle berâber yemek yememelerinin sebebi sorulunca buyurmuşlardı ki: «Annemin benden önce gördüğü yemeği, ondan önce elimi uzatıp alır - yersem, ona isyân etmiş olurum; onun için yemiyorum.»

§ Yemeklerini yetimlerle, yoksullarla yerler, çocuklara, kendi elleriyle lokma sunarlar, yoksullara birşey vermeden, onları doyurmadan yemek yemezlerdi.

§ Halk, kendilerine büyük bir saygı gösterirdi; düşmanları, Ehlibeyte muhâlîf olanlar bile, karşılarında saygı göstermek zorunda kalırlardı.

Kerbelâ fâciasından sonra Ehlibeyt'le Şam'a götürülen İmâm Zeyn'ül-Âbidîn (A.M), mescidde, hatîbin, Ebû-Süfyansoyunu övüp Emîr'ül-Mü'minîn ve İmâm Huseyn (A.M) hakkında kötü sözler söylemesi üzerine, Yezîd'e, «Benım de minberde, Allâh'ın rızâsını elde edecek, mec-

lis ehline ecir vermesine sebeb olacak birkaç söz söylememe müsâade eder misin» buyurmuşlar, Yezîd, müsâade etmek istememiş, fakat meclistekiler, Hicazlıların fesâhatini duymak istediklerini söyleyip ısrâr edince müsâade etmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine İmâm (A.M), minberi teşrîf buyurup Allâh'a hamd-ü senâdan, Rasûlullâh'a (S.M) ve Ehlibeytine salât-ü selâmdan sonra şu hutbeyi îrâd buyurdular:

«Ey insanlar, bize altı şey verildi ve yedi şeyle üstün edildik: İlim, hılim, cömertlik, fesâhat, yiğitlik verildi ve mü'minlerin gönüllerine sevgimiz ihsân edildi. Seçilmiş Peygamber Muhammed bizdendir; Sıddıyk (, O'nu ilk gerçekleyen, îmânını ilk ızhâr eden) Alî, Tayyâr Ca'fer, Allâh'ın ve Rasûlünün Arslanı (Hamza) ve bu ümmetin iki sıbtı (Rasûlullâh'ın iki torunu, soyunu sürdüren, iki hayırlı ümmet mesâbesinde olan oğulları) ve Deccâl'i öldüren Mehdî bizdendir; bunlarla da herkesten üstün bir makam ihsân edildi bize.

Beni tanıyan tanır; tanımayana da soyumu - sopumu haber vereyim :

Ey insanlar, benim Mekke'yle Medîne'nin oğlu; benim Zemzem'le Safâ'nın oğlu. Benim abâsının eteğinde Hacer'ül-Esved'i taşıyanın oğlu. Benim herkesten daha iyi, daha güzel bir tarzda Hac törenini edâ edenin oğlu; benim en hayırlı ve gerçek tavâf edip sa'yi îfâ edenin oğlu; benim en hayırlı ve gerçek Haccedip Lebbeyk diyenin oğlu. Benim burâka binip göğe ağanın oğlu; benim geceleyin Mescid'ül-Harâm'dan Mescid'ül-Aksâ'ya varanın oğlu; benim Cebrâîl'le Sidret'ül-Müntehâ'ya varan zâtın oğlu; benim, hakkında, «Yaklaştı, yakınlaştı; iki yay kadar kaldı, yâhut daha da yakın» denen zâtın oğlu. Benim gökte meleklerle namaz kılanın oğlu; benim Allâh'ın dilediği, kendisine vahyedilenin oğlu. Benim Muhammed Mustafâ'nın oğlu; benim Aliyy'ül-Murtazâ'nın oğlu. Benim, Allâh'tan başka yoktur tapacak deyinceye dek halkla savaşa-

nın oğlu; benim Rasûlullâh'ın huzûrunda iki kılıçla savaşanın, düşmana iki mızrakla vuranın, iki kere göçenin, iki bey'atte de bey'at edenin, Bedir'de, Huneyn'de dövüşenin, gözucuyla bakıncaya dek bile Allâh'a şirk koşmayanın, Mü'minlerin Sâlihi, Peygamberlerin Vârisi olanın, dîne bid'at katanların köklerini kazıyanın, Müslümanların sevgilisi kesilenin, savaşların nûrunun, ibâdet edenlerin zînetinin, ağlayanlara baştacı olanın, sabırlıların en sabırlısının, Âlemler Rabbinin Rasûlü Yâsîn'in (Muhammed'in S. M) soyundan olan, gecelerini ibâdetle geçirenlerin en üstünü bulunanın, Cebrâîl'le güçlendirilen, Mîkâîl'le yardım görenin oğluyum. Müslümanların haremini koruyanların oğluyum;dinden çıkanları, gerçekten sapıp zulmedenleri, bey'atten dönüp ahdını bozanları öldürenin oğlu... Benim Fâtımât'üz-Zehrâ'nın oğlu; benim kadınların ulusunun oğlu....» (Bîhâr'ül-Envâr; XLV, S. 137—139).

Bu hutbe, hem Yezîd'in yaptığını, hem Huseyn'in kıyâmını, hem dînin esâsını, hem de îmânın kudretini, gerçeğin azametini göstermiş, Yezîd'e uyanları hayretlere düşürmüş, çoğunu ağlatmış, mescidde bir isyân havası estirmişti.

§ Kerbelâ fâciasından sonra Medîne'ye gelen Ehlibeyt, Medîne halkına olayı anlatmış, bilhassa Cenâb-ı Zeyneb'in (A.M) fasâhat ve belâgatları, halkın, Emevîler aleyhine dönmesine sebeb olmuştu. Bu hâl, Yezîd'e bildirilmiş, Yezîd, Cenâb-ı Zeyneb'in (A.M) halkla görüştürülmemesi hakkında bir emir göndermişti. Aynı zamanda Uhud şehîdlerinden olup Hz. Peygamber tarafından «Gasîl'ül-Melâike - Melekler tarafından yıkanmış» diye anılan Hanzala'nın oğlu Abdullah'la bâzı kişiler Şam'a gitmişlerdi. Medîne vâlisi Ebû-Süfyân oğlu Muhammed'in oğlu Osman tarafından gönderilen bu kişileri Yezîd, ağırladı, haklarında saygı gösterdi. Fakat bunlar, Medîne'ye dönünce, Yezîd'in içki içtiğini, çalgıyla meşgul olduğunu, köpeklerle oynaştığını, dinle hiçbir ilgisi bulunmadığını halka yaymaya başladılar. Müslümânların başında böyle bir kişinin bu-

lunmasını doğru görmeyen Medîneliler vâliyi şehirden sürdüler. Yezîd, Müslîm b. Ukbe'nin kumandasında oniki bin kişilik bir ordu gönderdi. Savaşta, üçyüzü Sahâbeden olmak üzere onbin Medîneli kılıçtan geçirildi; binlerce kızın ırzına geçildi. Müslim, Medînelilerin birer - birer gelip Yezîd'in kulu olduklarına, mallarını, canlarını dilediği gibi tasarruf edebileceğine, dilerse onları satabileceğine, dilerse azad edebileceğine yemin ettirdi ve emri yerine getirildi.

Harre olayı denen bu olayda Yezîd, İmâm Zeyn'ül-Âbidîn'e (A.M) dokunulmamasını, O'na böyle bir teklifte bulunulmamasını emretmişti. Ümeyyeoğullarıyla onlara uyanlar, Medîneliler tarafından şehirden sürülürken, Hâşimoğullarına düşmanlığıyla ün kazanmış olan Mervan, ehlini - ayâlini emânet edecek kimseyi bulamamış, sonunda İmâm Zeyn'ül-Âbidîn'e (A.M) sığınmıştı. İmâm (A.M), onun ehlini, ayâlini evine kabûl etmiş, korumuştu.

Medîne emîri Hişâm b. İsmâîl, dâimâ İmâm'ın (A.M) aleyhinde bulunduğu, rastladıkça sözleriyle onu incittiği hâlde, emirlikten azledilince herkes, ona hakaaret ederken İmâm (A.M), kendilerine uyanlara, ona birşey söylememelerini, incitmemelerini emir buyurmuş, rastlayınca kendisine selâm verip gönlünü almıştı.

Kendilerini söven birisine, «Eğer ben» buyurmuşlardı, «Dediğin gibiysem Allâh'ın beni yarlıgamasını dilerim; ama dediğin gibi değilsem, dilerim Allah seni bağışlasın.»

§ Emevîlerden Abdülmelik oğlu Hişâm, bir yıl hacca gitmişti; Hacer'ül-Esved'e elini sürmek istediyse de kalabalıktan yaklaşmaya imkân bulamadı. Bir yere oturup halkın biraz aralanmasını beklemeye başladı. Bu sırada İmâm Zeyn'ül-Âbidîn (A.M) göründüler. Halk, kendilerini görünce hemen yol açtı; gidip Hacer'ül-Esved'e ellerini sürdüler. Hişâm'ın çevresindeki Şamlılar bu hâli görüp şaşırdılar. İçlerinden biri Hişâm'a, bu kim diye sordu. Hişâm, İmâm'ı (A.M) tanımıştı ama söylerse Hâşimoğulla-

rının üstünlüğü anlaşılır diye bilmezlikten geldi. Bu sırada Şâir Farezdak [*] Hişâm'ın sözünü duydu ve «Ben onu tanıyorum» dedi. Şamlı Farezdak'a, kim olduğunu sorunca o, şu kasîdeyi inşâd etti:

«Bu öyle bir kişidir ki Mekke'nin deresi de tanır onu, tepesi de; Kâ'be'de tanır onu, Mîkâat'da Kâ'be arası da, Harem de.

Bu, Allah kullarının en hayırlısının oğludur; bu, öyle bir kişidir ki kötülükten kaçınır, aparıdır, tertemiz, temizliğe de alemdir bu.

Hatîm'in Rüknü, o gelince, eline sarılır da, o, oraya dokunmak isterken o da onun avucunu öpmeyi, yüzüne sürmeyi diler.

Kureyş onu görünce, sözden bileni, söze başlar da bu der, büyüklüğün, yüceliğin sonuna erişmiştir, daha ötesi yoktur artık.

Takvâ ehli dile getirilirse, önderleri bunlardır; yeryüzünün hayırlıları kimlerdir denirse, onlardır diye cevap verilir.

Bilmiyorsan bil ki bu, Fâtıma'nın oğludur; atasıyle Allâh'ın peygamberleri son bulmuştur.

Senin sözün, ona bir zarar vermez; sözünle, onun kadri eksilmez; senin inkâr ettiğini Arap da tanır, Arap olmayanlar da.

....

[*] Farazdak, Humâm b. Gaalib, Ehlibeyti seven bir şâirdir; hicrî yüzon, yahut onbirde (728—729 M.) vefât etmiştir; vefâtında doksanı geçkindi; yüz yaşında de denmiştir. Hişam, Mervan'ın soyundan ve Emevî halifelerindendir. 105—125 H. de (723—743 M.) hüküm sürmüştür. Bu olay, saltanata geçmeden olmuştur.

Peygamberler, onun atasının yüzü suyu hürmetine ihsâna erdiler; ümmetler, onun ümmetinin üstünlüğüyle şerefe ulaştılar.

Güneş, nasıl parıltısıyla karanlıkları aydınlatırsa, hidâyet nûru da onun üstünlüğünden parladı, her yanı ışıttı.

Varlığı,Rasûlullâh'tan kaynayıp coşmuştur, ondan vücûda gelmiştir; mayası, huyu, herşeyi tertemiz olmuştur.

Allah, ezelden yüce yaratmıştır, üstün etmiştir onu; Kalem, Levh'a mukadderâtı yazdığı anda takdîr edilmiştir bu.

Elleri bir buluttur ki yağmurunu yağdırır, faydası her yanı kaplar; herkese ihsanda bulunur; yokluk nedir bilmez.

Yaratılışı güzeldir; kimseye kötülük etmez; iki şey, güzel huy ve ihsân, onu bezedikçe bezer.

Toplumlar borçlanınca, odur yüklerini taşıyan; onları kurtarmaya azmetti mi, yokluğun kapısı-eşiği bile ona karşı genişler, açılır-gider.

Cömert, onun keremine ulaşamaz; ne kadar kerem ve ihsan sâhibi olursa olsun toplum ona eşit olamaz.

Yoktur sözünü, ancak şehâdet esnâsında söyler; şehâdet olmasaydı, yoktur demesi de vardır anlamını verirdi.

Allâh'ı anıştan sonra ilk olarak onlar anılırlar; sözler, onlarla başlar, onlarla biter.»

.... »

Farazdak, bu kasîdeyi inşâddan sonra, «Budur Ebû-Tâlib oğlu Alî'nin oğlu Huseyn'in oğlu Alî» dedi.

Hişâm, buna pek kızdı ve Farazdak'ı Mekke'yle Medîne arasındaki Asfan'da hapsettirdi. Bunu duyan İmâm (A.M), ona bin dînar yolladı. Farazdak, «Ben bunu Allah ve Rasûlü için söyledim» deyip parayı almak istemediyse de Zeyn'ül-Âbidin (A.M), Biz Ehlibeyt verdiğimiz şeyi geri almayız buyurdular; bunun üzerine aldı.

*

§ İmâm Zeyn'ül-Âbidîn Alî (A.M), babaları İmâm Huseyn'in (A.M) şehâdetinin, şehâmetinin bir timsâli, lûtuf ve ihsânın bir mümessili olmak, Peygamber-i Ekrem'in bir yâdigârı bulunmak ve aynı zamanda bilgide de eşi bulunmamak dolayısıyla herkesin saygısına mazhar olmuşlar, çevrelerini, ilim ve edep âşıklarıyla doldurmuşlardı. İbâdette bulundukları Mescid-i Nebî, âdetâ bir medrese hâlini almıştı. Hicaz'daki bilginler, kendilerine mürâcaatla bilgilerini ilerletiyorlar, hac mevsimlerinde, uzak illerden gelenler de kendilerinden faydalanıyorlardı. Züherî, Süfyân b. Uyeyne, Nâfi', Evzâî, Vakıdî, Muhammed b. İshak... kendilerinden rivâyette bulunuyorlar, Tabarî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Ebû'l-Ferec-i Isfahânî, Halebî, Ebû-Tâlib-i Mekkî, Vâhıdî gibi kendilerine erişemeyenler de, ondan rivâyette bulunanlardan faydalanıyorlardı.

Sahâbeden Câbir b. Abdullâh'il-Ansârî, Âmr b. Vâile, Saîd b. Müseyyib, Ümmühânî'nin kölesi Sâid, Saîd b. Cübeyr, Muhammed b. Cübeyr, Kaasım b. Avf, İsmâil b. Abdullah b. Ca'fer, İbn Hanefiyye'nin oğulları İbrâhim ve Hasan, Habîb b. Ebî Sâbit, Ebû Yahyâ'l-Esedî, Ebû-Hâzim'il-A'rac, Seleme b. Dînâr... kendilerinden faydalanmışlar, rivâyetlerde bulunmuşlardır. İmâm Mûsâ'l-Kâzım'ın (A.M) çağına erişen Ebû-Hamzat'üs-Sümâlî, İmâm Ca'fer'üs-Sâdık'a (A.M) erişen Furât b. Ahnef, Ebû-Bekr oğlu Muhammed'in oğlu Câbir, Hasan oğlu Eyyûb, Râfi' oğlu Alî, Kûfe'li Ebû-Muhammed'il-Kureşiyy'is-Süddî, Horasanlı Dahhâk b. Müzâhim, Keysân oğlu Tâvûs, Ebû-Abdurrahmân, Kûfeli Hamîd b. Mûsâ, Ebân b. Taglib, Suhayb'üs-Sayrafî

oğlu Hakîm'in oğlu Ebû'l-Fazl Sedîr, Rumâne oğlu Kays, Abdullah'ül-Barkıy... da İmâm Zeyn'ül-Âbidîn'in ashâbındandır.

§ İmâm Zeyn'ül-Âbidîn'in (A.M) tedvîn edilmiş eserlerinden biri «E's-Sahîfet'ül-Kâmile»dir. «Sahîfe-i Seccâdiyye» de denen bu kitapta, ellidört duâ mevcuttur. Bir nüshası, oğulları Zeyd'üş-Şehîd'de olup evlâdına, sonra İmâm Hasan'ın (A.M) oğlu Abdullah'ın evlâdına, müdevven bir nüshası da İmâm Muhammed'ül-Bâkır'a intikaal etmiştir. Hamd, Salavât ve sâireye, sınırları bekleyenlere, komşulara, Ramazan ayına, Arefe gününe, Cumuaya, Bayramlara, çeşitli işlere âit bulunan bu duâlar edebî bakımdan, Nehc'ül-Belâga'dan sonra eşsiz bir değere sâhip olmakla berâber dînî esasları, ahlâkıy umdeleri, Şîa inançlarının en ince noktalarını tahlîli ihtivâ etmeleri bakımından da pek mühimdir. 1361 hicrîde Ahmed'üz-Zencâniyy'ün-Necefî tarafından yazılmış olan, baştarafında üstâd Muhammed Mişkât'ın Önsözüyle «Sahîfet'ül-Kâmilet'is-Seccâdiyye»nin senedlerini ihtivâ eden ve Muhammed b. Ahmed'il-Ahondî tarafından bastırılan küçük kıt'adaki basımı, en güzeli ve doğrusudur. Bu basım, esas tutularak son zamanlarda, Lübnân'da, «Dâr'ül-Gadîr» tarafından da gene ofset baskı olarak bastırılmıştır. Şeyh Bahâî'nin «Hadâık'us-Sâlihîn» adlı Sahîfe-i Seccâdiyye Şerhiyle Seyyid Alî Hân-ı Şîrâzî'nin «Rıyâz'üs-Sâlikîn» adlı şerhleri meşhurdur [*]. Ayrıca Ahmed Müderris Vahîd, «Mekârim'ül-Ahlâk» diye anılan duâlarına geniş bir şerh yazmış ve bu şerh, Tebrîz'de basılmıştır.

İmâm Zeyn'ül-Âbidîn'in (A.M), bir de «Risâlet'ül-Hu-

---

[*] Şeyh Bahâî, 1030 da (1621 M.) vefât etmiştir. Hâl tercemeleri ve eserleri için «Reyhânet'ül-Edeb»e bakınız; II, 1368 H. 1328 Ş: S. 382—396. Seyyid Alî Hân-ı Şîrâzî, 1118, yâhut 1120 de (1706, 1708 M.) vefât etmiştir; aynı eserin I. cildine bakınız; İkinci Basım; 1335 Ş.S. 360—362).

kuk»u vardır; bu risâlede İslâmî hukuk esaslarının insânî vecheleri, bütün incelikleriyle îzâh edilmektedir.

*

§ İmâm Zeyn'ül-Âbidîn Aliyy b. Huseyn (A.M), hicrî doksanbeş yılı Muharreminin onikinci günü, Ümeyyeoğullarından Abdülmelik oğlu Velîd'in saltanatı zamanında, Hişâm b. Abdülmelik'in ığvâsıyla zehirlenerek şehâdet mertebesine erişmişlerdir. Ömürlerinin müddeti, doğumları otuzaltıncı yıl kabûl edilirse, elliyedi yıl, yedi ay, yirmiyedi gündür. Medîne-i Tayyibe'de Bakıy'de, Abbas b. Abdülmuttalib'in ve İmâm Hasan'ın medfun bulundukları mahalle defnedilmişlerdir. Selâmullâhi Aleyhi ve alâ Âbâihi'l-Izâm ve Evlâdihi'l-Kirâm (Dâiret'ül-Maârif'il-İslâmiyyet'iş-Şîiyye; C. II, Beyrût—1392 H. 1972 M; S. 65—68).

BEŞİNCİ İMÂM

MUHAMMED b. ALİYY'İL-BÂKIR (A.M)

§ İmâm Muhammed'ül-Bâkır (A.M), hicretin elliyedinci yılı Recebinin ilk günü, yâhud Safer ayının üçüncü günü Medîne-i Münevvere'de doğmuşlardır. Doğum yılları 56 hicrî olarak da rivâyet edilmiştir. Babaları, İmâm Zeyn'ül-Âbidîn Alî'dir (A.M); anneleri, İmâm Hasan'ın (A.M) kızları Fâtıma'dır; böylece hem baba, hem ana tarafından soyları Emîr'ül-Mü'minîn'e (A.M) ulaşmaktadır.

Künyeleri «Ebû-Ca'fer» dir; kendilerine «Ebû-Ca'fer'il-Evvel» denmiştir. Lâkapları «Bâkır»dır. Bâkır, yaran, açan anlamlarına gelmektedir. İlmi, hikmeti yarıp açtıkları, bilgide, kendilerine bir engel, bir sınır tasavvur edilemediği, ilmi tamâmıyla kavradıkları cihetle bu lâkapla anılmışlardır.

İmâm Muhammed'ül-Bâkır (A.M), Kerbelâ fâciâsında üç yaşlarını bitirmişler, dördüncü yaşlarından beş ay on günü sürdürmüşlerdi.

Dört erkek, üç kız çocukları olmuştur. Oğullarından İmâm Ca'fer'üs-Sâdık ve Ubeydullah'ın anneleri, Ebû-Bekr oğlu Muhammed'in oğlu Kaasım'ın kızı Ümmü Ferve'dir. Diğer iki oğulları Alî ve İbrâhîm adındaydı. Kızlarının adları Zeyneb ve Ümmü Seleme'dir. Zeyneb'in Ümmü Seleme diye anıldığı ve bir kızları olduğu da rivâyet edilmiştir. Soyları, İmâm Ca'fer'üs-Sâdık'tan (A.M) yürümüştür.

§ Bir kişi, Abdullah b. Ömer'e birşey sormuş, İbn Ömer cevâbını verememişti. O sırada Muhamed'ül-Bâkır'ı görüp soru sorana, «Git, bu gence sor, ama ne cevap ve-

rirse gel, bana da bildir» demişti. Adam, soruyu İmâm Muhammed'ül-Bâkır'a sorup aldığı cevâbı İbn Ömer'e bildirince, İbn Ömer «Evet» demişti, «Onlar her şeyi anlayan, bilen Ehlibeyttendir.»

Mekke'li bilgin Abdullah b. Atâ, «Bilginlerin, Ebû-Ca'fer'in huzûrunda küçüldükleri gibi hiçbir kimsenin huzûrunda küçüldüklerini görmedim; Hakem b. Uteybe'nin, toplumu içinde o kadar büyük, kadri o kadar yüceyken, onun huzûrunda, mualliminin huzûrundaki küçük çocuğa döndüğünü gördüm» demiştir.

İmâm Muhammed'ül-Bâkır (A.M), babalarının kurduğu gerçek ve İlâhî medreseyi devâm ettirmişlerdir. Sahâbe ve Tâbiînin çoğu, O'ndan rivâyetlerde bulunmuşlardır. İmâm Ca'fer'üs-Sâdık (A.M), kendilerinden şu olayı duyduklarını söylerler:

«Babam dedi ki: Son zamanlarında gözleri görmeyen Câbir b. Abdullah'il Ansârî'yi, evinde ziyârete gittim; selâm verdim; bana, kimsin dedi. Huseyn oğlu Alî'nin oğlu Muhammed'im dedim. Câbir, Azîzim, oğlum, bana yakın gel dedi. Yanına gidince iki elimi tutup öptü; ayaklarıma kapanmak istedi; müsâade etmedim, geri çekildim. Bana, Rasûlullâh'ın (S.M) sana selâmı var dedi. Selâmlarını aldım ve nasıl selâm söylediklerini sordum. Dedi ki: Rasûlullâh (S.M) bana, Câbir buyurdular; umarım ki sen, benim evlâdımdan Huseyn oğlu Alî'nin oğlu Muhammed'e ulaşacaksın; Allah ona nûr ve hikmet ihsân etmiştir; benden ona selâm söyle.»

Tasavvuf inancını benimseyen ve kendini ibâdete vermiş olan Muhammed b. Münkedir, «Muhammed b. Alî'yi görünceye dek, Alî b. Huseyn'in, fazîlet yönünden kendi gibi bir halef bıraktığını ummazdım; ben ona öğüt vermek isterken o bana öğüt verdi» der ve şu olayı anlatır:

«Hararetim bastığı bir saatta Medîne'nin dolaylarında gezerken Muhammed b. Alî'ye rastladım. Pek yorul-

muştu; yanındaki iki kişiye dayanarak yürüyebiliyordu; adamakıllı da terlemişti. Ona, Kureyş ulularından olan senin gibi bir kişinin, bu saatte, dünyâ için bu derece yorulmasını hiç de doğru bulmuyorum dedim. Dayandığı kişileri itti, doğruldu da bana dedi ki:

Vallâhi bu hâlde ölüm gelip çatsa, beni, Allâh'a edilen ibâdetlerden biriyle meşgul olarak bulur; çünkü bu hâlimle ben, kendimi senden de, bütün halktan da çekmişim; ehlimin-ayâlimin rızkı için çalışmaktayım; ben, Allâh'a karşı irtikâb edilen bir suçu işlerken ölümün gelip çatmasından korkarım.

Bu sözü duyunca, Allah sana rahmet etsin dedim; sana öğüt vermeyi isterken sen bana öğüt verdin.»

★

§ İmâm Muhammed'ül-Bâkır'ın (A.M) zamanları, Ümeyyeoğullarından Mervan oğlu Abdülmelik'le oğulları Velîd ve Süleymân'ın, Abdülazîz oğlu Ömer'in ve gene Abdülmelik'in oğullarından Yezîd'le Hişâm'ın saltanatlarına rastlar.

Abdülmelik öyle bir kişiydi ki kendisine saltanat müjdelendiği zaman, okumakta olduğu Kur'ânı, «Bu, seninle son görüşmemiz» deyip elinden bırakmıştı. Amcasının oğlu ve saltanatta kendisinin rakıybi olan Amr-i Aşdak'ı, sarayına konuk çağırmış, kendi eliyle öldürmüş, sonra da Şam mescidinde minbere çıkıp «Bundan böyle» demişti. «Kim benim yaptığım işe dâir bir soru sorar, yâhud îtirâz ederse cevâbını ancak kılıçla alır. «Abdullah b. Zübeyr'i Mekke'de öldürttükten sonra gene Şam'da ve minberde şu sözü söylemişti:

«Beni takvâya teşvıyk edenin boynunu vurdururum ancak.»

Saîd b. Müseyyib'e, «Öyle bir hâle geldim ki» demişti, «Bence artık hayırla şer, sevapla suç aynı.» Ve Saîd b.

Müseyyib dayanamayıp «Kalbin ölümü şimdi sende kemâle ulaşmış» sözünü söylemişti. Yakınlarına, kendisini ululamalarını, hakkında saygı göstermelerini emir ve tavsiye ettiği Haccâc b. Yûsuf'ıs-Sakafî, onun zamânında, Irak'ta görülmemiş zulümler işlemiş, Kâbe'yi taşlatmıştı.

Oğlu Velîd, «Yaptığımız işlere, tuttuğumuz yola aykırı hareket edenin boynunu vururuz; birşey söylemeyip susan da kahrından ölür - gider» diyen kişiydi. Velîd, «Cebbâr-ı Anîd» diye tanınmıştı; Süleyman, yeyip - yeyip doymayan biriydi; Yezîd, kadınlara, şaraba, müziğe canını bağışlardı; sarhoşken ölen câriyesinin leşine sarılıp kokuncaya dek onunla yatmıştı; koktuktan sonra gömülen kadının leşini, bir hafta sonra mezarından çıkartmış, kokmuş, çürümüş leşe sarılmış, «Onu ömrümde bu kadar güzel görmemiştim» demişti ve zorla halîfe'yi leşten ayırmışlardı. Hişâm, tavlasında beşbin at beslerdi; cimriliği, dillere destan olmuştu. Velîd, câriyesine erkek elbisesi giydirmiş, başına sarık sardırmış, mescide gönderip halka namaz kıldırtmıştı; tefe'ül ettiği Kur'ân-ı Mecîd'den, XIV. Sûre-i Celîlenin (İbrâhim A.M), «Ve peygamberler fetih istediler ve her inatçı cebbar, mahrûm olup gitti» meâlindeki 15. âyet-i kerîmesi çıkınca, Kur'ân-ı Mecîd'i fırlatıp bir yana atmış, «Beni cebbâr-ı anîd (İnatta ayak direyen zorba) mı sayıyor, beni bununla mı tehdîd ediyorsun? Evet, işte ben, cebbâr-ı anîdim. Haşir günü, Rabbine ulaşınca, Yârabbi de, beni Velîd, paramparça etti» meâlinde bir kıt'a okuyup saatlerce Kur'ân'ı oklamıştı. Velîd'in Mani mezhebine temâyülü de halk arasında yayılmıştı. Sonunda, kendi soyundan gelenler, Ümeyyeoğulları, hicretin yüzyirmi altıncı Cumâdelâhırasının yirmisekizinci günü, onu, sarayında öldürdüler (744 M.).

§ Bu halîfelerin (?!) içinde, yalnız Mervan oğlu Abdülâziz'in oğlu Ömer, bir istisnâ teşkîl ediyordu. Bu zât hicretin doksandokuzuncu yılında, saltanata gelir - gelmez, ilk iş olarak, Muâviye'nin koyduğu pis ve kötü bid'ati, Cumâ günleri, hutbelerde, Emîr'ül-Mü'minîn'e (A.M), hâşâ,

lânet edilmesini kaldırdı ve bunun yerine, XVI. Sûre-i Celîlenin (Nahl), «Gerçekten de Allah, adâlet ve ihsânla muâmeleyi buyurur ve yakınları görüp gözetmeyi emreder; kötü olan, yapılmaması buyurulan şeylerden ve azgınlıktan, ısyândan nehyeyler; düşünüp anlamanız için de size öğüt verir» meâlindeki 90. âyet-i kerîmesinin okunmasını emretti; Fedek hurmalığını Cenâb-ı Fâtıma'nın (A.M) soyuna verdi; Ümeyyeoğullarının gasbettikleri şeyleri onlardan aldı, Beyt'ül-Mâl'e iâde etti ve müstahaklara, Beyt'ül-Mâl'den verilen payda eşitliğe riâyeti şart koştu. Ümeyyeoğulları, onun hareketlerini hoş görmediler ve onu zehirlettiler; hicretin 101. yılı Recebinin yirmidördüncü günü vefât etti (720 M.).

★

§ Bu halîfelerden I. Velîd'in zamânında İslâm Ülkesi, bir yandan Çin sınırına varmıştı; bir yandan Endelüs fethedilmişti. Fütûhât, halkın gözlerini boyamakta, ganîmetler, zenginlerin servetlerine servetler katmaktaydı. Fakat Abdülmelik'in istibdâdı, Velîd'in keyfî idâresi, Yezîd'in sefâheti, öbür Velîd'in dîne, Kur'ân'a ihâneti, gizlenecek hâli aşmıştı. Abdülâzîz oğlu Ömer'in idâresiyle tam bir tezad görüntüsü veren bu, dîne aykırı hareketler, halkta, Ümeyyeoğulları aleyhine bir kıyâm havası estirmeye başlamıştı. Arab milliyetçiliği, Arab olmayan Müslümânların aşağı görülmesi, gayr-i Arab olanları büsbütün incitmedeydi. Halîfelerin sorumsuzlukları, yâhut adâlet sâhibi olsun, olmasın, onlara itâatin vücûbu hakkındaki rivâyet'er, artık râvîlerin dillerinde ve yazılmış sahîfelerde kalıyordu. İmâm Huseyn'in (A.M), mazlûm olarak ve din, îman adına, ümmetin selâmeti ve İslâm'ın, insanlığın özgürlüğü uğruna şehâdeti unutulmuyor, yer - yer ayaklanmalarla, öcalmaya kalkışmalarla yeniden yeniye canlanıyordu. Hicretin yüzyirminci yılında, İmâm Muhammed'ül-Bâkır'ın (A.M) tasvîb etmemesine rağmen, İmâm Zeyn'ül-Âbidîn'in (A.M) oğlu Zeyd, isyân etmiş, şehâdetinden sonra cesedi, çırıl-

çıplak, tam beş ay, darağacında bırakılmıştı. Yüzyirmi beşinci yılın sonlarında, oğlu Yahyâ, Cürcan'da kıyâm etmiş, babasının âkıbetine uğramıştı. Bunlar, halka bir ibret olmuyor, Kerbelâ fâcıasını, Rasûlullâh'ın oğlunun şehâdetini, Ehlibeyt'in esâretini, Muhammed (S.M) evlâdına revâ görülen zulümleri bir hatırlatma oluyor, kendilerine, Rasûlullâh'ın (S.M) halîfesi ve mü'minler emîri lâkaplarını takanların sefâhetleri, zulümleri, bu hatırlatmayı, en azından hoşnutsuzluk hâline getiriyordu. Ümeyyeoğullarının kendi aralarında da hoşnutsuzluklar, hattâ kıyamlar başlamıştı; zulüm temelinin üstüne kurulan bu saltanat, artık çöküyordu.

★

§ İmâm Muhammed'ül-Bâkır (A.M), Ümeyyeoğulları saltanatının son zamanlarında yaşamışlar, hükûmetin, bir yandan dıştaki, bir yandan içteki muhâliflerle uğraşmasından faydalanmışlar, İslâmın gerçek esâslarını, ilmi, hikmeti yaymışlardır. Sahâbeden olup İmâm'ın (A.M) zamânına ulaşanlardan ve tâbiînden birçok kişi, kendilerinden faydalanmışlar, rivâyetlerde bulunmuşlardır. İbn Şehr-Âşûb, «Manâkıb» ında, ashâbdan Câbir b. Abdullah'il-Ansârî'nin, tâbiînden Câbir b. Yezîd'il-Cu'fî'nin, fıkıh bilginlerinden İbn'ül-Mübârek, Evzâî, Ebû-Hanîfe, Mâlik, Şâfi'î ve Ziyâd b. Münzir'in - Nehdî'nin, musannıflerden Taberî, Belâzürî,Selâmî ve Hatîb'in, kendilerinden faydalandıklarını bildirir. «El-Muvatta', Şeref'ül-Mustafâ, El-İbâne, Hılyet'ül-Evliyâ've Sünenü Ebû-Dâvûd» da, Ebû-Hanîfe ve Mervzî'nin «Müsned» lerinde, Isfahânî'nin «Tergıyb» inde, Vâhıdî'nin «Basît» inde, Nakkaş'ın ve Zamahşarî'nin «Tefsîr» lerinde, «Ma'rifetü Usûl'il-Hadîs» te, Sem'ânî'nin «Risâle» inde, kendilerinden rivâyetler mevcuttur; rivâyeti naklederlerken, «Muhammed b. Alî dedi ki», bâzı kere de «Muhammed'ül-Bâkır dedi ki» kaydını korlar.

Hamrân b. A'yen'iş-Şeybânî ve kardeşleri Bukeyr, Abdülmelik ve Abdürrahmân, Bezî' oğlu İsmâîl'in oğlu Mu-

hammed, Meymûn'ül-Kaddâh'ın oğlu Abdullah, Ebü'l- Esved'in evlâdından Kûfeli Mervan oğlu Muhammed, Nevfel b. Hâris evlâdından İsmâîl b. Fadl'il-Hâşimî, Ebû-Hârûn'il-Mekfûf, Nâsıh oğlu Zarîf, Zarîf'ül-İskâf'id-Düelî oğlu Saîd, Kûfeli Câbir'ül-Has'amî oğlu İsmâîl, Beşîr oğlu Ukbe, İbn' ül-Hanefiyye'nin kölesi Mekkeli Eslem, Ebû-Basîr, Kümeyt b. Zeyd'il-Esedî, Nâciyet'üs-Saydavî, Nahivci Muâz b. Müslim'il-Herrâ' ve Besîr'ür-Rahhâl, İmâm Bâkır'ın (A.M) ashâbındandır.

Şeyh Müfîd, «İhtısâs» ında, Hamrân b. A'yen, Zürâre, Fudayl, Muâviyet'ül-Iclî oğlu Burayd, Ebû-Nuaym oğlu Hukeym, Münzir oğlu Abdullâh oğlu Âmır, Zâyide oğlu Hucr, Basralı Yesâr oğlu Ebü'l-Cârûa Ziyâd'ı ve daha başkalarını, İmâm Bâkır'ın (A.M) ashâbı arasında zikreder. «Hılyetül - Evliyâ» da, tâbiînden Amr b. Dînâr, Atâ'nın, Câbir'ül-Cu'fî'nin, Ebân b. Taglib'in, bilginlerden Leys b. Ebî-Süleym'in, İbn Curayh'ın ve Haccâc b. Ertât'ın, kendilerinden rivâyette bulundukları bildirilir.

★

§ **Ashâbından bâzılar hakkında kısa bilgi.**

Abdullah b. Şerîk.

Takvâ ashâbından irfan sâhibi bir zâttı. İmâm Muhammed'ül-Bâkır'ın (A.M), onun hakkında büyük bir lûtfu ve teveccühü vardı.

Zürâre b. A'yen.

Şeyban boyundandı; Kûfelidir. İmâm Kâzım'ın (A.M) zamânını idrâk etmişti. İmâm Ca'fer'us-Sâdık (A.M), Zürâre, Ebû-Basîr, Muhammed b. Müslim ve Yezîd b. Muâviyet'il-Iclî'ye, «Huffâz'üd-dîn - Dîni koruyanlar» demişler, «Bu toplum, babamın hadislerini diriltmedeler; sırlarımıza emîn olmadalar; dünyâda herkesten önce bize geldikleri gibi âhırette de herkesten önce bize gelirler» buyurmuşlardır. Cedel ve istidlâlde ileriydi; zamânında hiç

kimse onunla tartışamazdı. İmâmiyyenin Kelâma âit bilgilerinin çoğu, Zürâre'den rivâyet edilmiştir. Yetmiş yaşında, hicretin yüzellinci yılı vefât etmiştir (767 M.).

Yezîd b. Muâviyet'il - Iclî.

Icl boyundandı. İmâm'ın (A.M) ileri gelen ashâbındandı. Sözlerinde gerçek tanınanlardandır. Fıkhî fetvâlarda, kendilerinden faydalanılmıştır.

Muhammed b. Müslim.

İmâm Ca'fer'us-Sâdık (A.M), Abdullâh b. Ebî-Yafûr'a, «Neden dînî meselelerde Muhammed b. Müslim'e başvurmuyor, neden ona sormuyorsunuz? Bilmiyor musunuz ki bu zât, ne biliyorsa hepsini de babam Muhammed'ül-Bâkır'dan işitmiştir» buyurmuşlardı. Hammâd b. Osman, İmâmiyye içinde, onun gibi fıkıh bilgini görülmediğini söyler.

Leys-i Buhterî.

Ebû-Basîr diye tanınmıştır. İmâm Sâdık'a da (A.M) ulaşmıştır. A'mâ olduğundan, kendisine «Ebû-Basîr» denmişti. Asıl künyeleri, Ebû-Muhammed'dir. İmâm Sâdık'ın (A.M) ashâbı arasında bu zatla Abdullah b. Muhammed-i Esedî, a'ma idiler.

Abdullah b. Ebî-Ya'fûr.

İmâm Sâdık'a da (A.M) yetişen Ebû-Ya'fûr hakkında, Sâdık-ı Âl-i Muhammed (A.M), «Benim vasıyyetimi kabûl eden ve buyruğuma itâat eyleyen kişi olarak, Abdullah b. Ebî-Ya'fûr'u buldum» buyurmuşlardır.

Hucr b. Zâid.

İmâm'ın (A.M) sâlih ve hayırlı ashâbından sayılmıştır; Himyer boyundandır ve Hadaramut'luydu.

Hamran b. A'yen.

Zürâre'nin kardeşidir. İmâm Sâdık (A.M), onun hak-

kında, «Hamran b. A'yen, öyle bir mü'mindir ki vallâhi ebediyyen dîninden dönmez» buyurmuşlardır. «Hamran b. A'yen ve Ebû-Ya'fûr, Şîamızdan iki hâlis mü'mindir» sözleri de Hamran'la Ebû-Ya'fûr'un derecelerini bildirir.

Câbir b. Yezîd'il-Cu'fî.

Kûfelidir. «İmâm Bâkır'dan gizli şeylere dâir yetmiş bin hadis duydum; bunları kimseye söylememe imkân yok» demiştir. İmâm'ın (A.M) Câbir hakkında husûsî bir teveccühleri vardı; o da Imâm'dan hadîs rivâyet ederken, «Vasıylerin vasıysı, peygamberlerin ilminin vârisi Ebû - Ca'fer Muhammed b. Alî aleyhisselâm, bana buyurdu ki» diye söze başlardı.

Fudayl b. Yesâr.

İmâm Sâdık'a da erişmiştir; bu zâtın hakkında, «Muhbitîndendir» buyurmuşlardı [*]. Huzurlarına girdiği zaman. İmâm (A.M), «Kim bir cennetlik kişiyi görmek isterse, Fudayl'in yüzüne baksın» buyururlardı.

Ma'rûf b. Horbod.

Aslen İranlıydı; îmânı yüzünden İmâm Bâkır'ın (AM) yakın ashâbına katıldı.

***

§ İmâm Muhammed'ül - Bâkır'ın (A.M) bir tefsirleri vardır. İbn Nedîm, tefsîre âit tasnîf edilen kitaplar arasında bunu zikreder ve Zeydiyye'nin Cârûdiyye fırkasının reîsi Ebü'l-Cârûd Ziyâd b. Münzir'in bunu rivâyet ettiğini bildirir. Ebû-Basîr Yahyâ b. Kaasım (, yâhut Ebi'l-Kaasım)

---

[*] İtâat edenler, alçak gönüllüler anlamınadır. XXII. Sûre-i Celîlenin (Hac) 34—35. âyet-i kerîmelerinde, meâlen, «Müjdele itâat edip alçak gönüllü olanları; öyle kişilerdir onlar ki Allah anılınca korkularından yürekleri oynar ve uğradıkları musîbetlere katlanırlar; namaz kılmaya devam ederler ve kendilerini rızıklandırdığınız şeylerin bir kısmını yoksullara harcarlar» buyurulmaktadır. İmâm (A.M.) bu âyetleri işâret buyurmuşlardır.

da bunu rivâyet etmiştir; Alî b. İbrâhîm b. Hâşim de, «Tefsîr» inde bundan bahseder.

Ümeyyeoğullarından Sa'd'ül-Hayyır'a bir mektupları vardır; Küleynî, bu zâta bir mektupları daha olduğunu bildirir.

İbn Nedîm, «Kitâb'ül-Hidâye» adlı bir kitapları bulunduğunu da kaydetmektedir. Çeşitli konulara âit, kendilerinden, birçok rivâyetlerde bulunulmuş ve ashâb, bu husûslarda telifler meydana getirmişlerdir.

§ İmâm Muhammed'ül-Bâkır (A.M) hicretin yüzon altıncı yılı Zi'l-Hıccesinin yedinci günü vefât etmişlerdir; hicrî yüzon dört, yüzon yedi, yüzon sekiz yıllarında vefât ettiklerine dâir rivâyetler de vardır. Ömürleri elliyedi yıl, beş ay, yedi gündür. Ümeyyeoğulları tarafından zehirlenerek şehâdet makaamına erişmişlerdir. Vasıyyetleri mûcebince İmâm Ca'fer'us - Sâdık (A.M) tarafından yıkanıp techîz ve tekfîn edilmişler, namazları da Hz. Sâdık (A.M) tarafından kılınmış, Medîne-i Münevvere'de Bakıy'de babaları İmâm Zeyn'ül-Âbidîn'in yanına defnedilmişlerdir. Selâm'ullâhi aleyhi ve alâ âbâih'il-ızâm ve evlâdih'il-kirâm (Dâiret'ül-Marif'il-İslâmiyyet'iş-Şîiyye II; S. 69—70. Cevad Fâzıl: Ma'sûm-ı heftom - o heştom Muhammed b. Aliyy'il-Bâkır ve Ca'fer b. Muhammed'is - Sâdık Salâvât'ullâhi aleyhimâ; ELMI Yayımı; S. 3—83).

ALTINCI İMÂM

CA'FER B. MUHAMMED'İS SÂDIK (A.M)

§ İmâm Ca'fer'us-Sâdık (A.M), hicretin sekseninci yılı Rabîulevvelinin onyedinci cuma günü bu âlemi teşrîf etmişlerdir; aynı yılın Recebinin ilk günü doğdukları da rivâyet edilmiştir. Babaları İmâm Muhammed'ül - Bâkır'dır (A.M); anneleri, Ebû-Bekr oğlu Muhammed'in oğlu Kaasım'ın kızı Ümmü Ferve'dir Ümmü Ferve'ye Ümm'ül-Kaasım da dendiği, adının Fâtıma, Karîbe olduğu da rivâyetlerdendir; bu hanımın annesi de Ebû-Bekr'in oğlu Abdürrahmân'ın kızı Esmâ'dır; İmâm Sâdık (A.M) bu yüzden, «Ebû-Bekr beni iki kere tevlîd etmiştir» buyurmuşlardır.

§ Künyeleri «Ebû - Abdullah, Ebû - İsmâîl» ve «Ebû - Mûsâ» dır; meşhûru «Ebû - Abdullah» tır; lâkapları «Sâdık» tır. Yedi erkek, üç kız çocukları olmuştur. Onbiri erkek, dördü kız olmak üzere onbeş evlâtları olduğu da rivâyet edilmiştir. Zevceleri Hamîde-i Berberiyye, İmâm Mûsa'l-Kâzım'la (A.M) Muhammed'üd-Dîbâc, İshak ve Fâtıma'nın anneleridir.

Kendileri, İmâm Muhammed'ül-Bâkır'ın (A.M), vefâtlarından önce, oğullarını ve Şîa'nın seçkin kişilerini huzûrlarına dâvet ettiklerini, onlara, II. Sûre-i Celîlenin (Bakara), «Oğullarım, Allah size bu dîni seçti; artık siz de ancak Müslümanlar olarak ölün» meâlindeki 132. âyet-i kerîmesini okuduklarını, sonra yüzlerini kendilerine döndürüp, «Ben vefât edince na'şımı yere koy; beni yıka, cumua günleri giyindiğim elbisemle kefenle; kabrime indirince kefenimin bağlarını çöz; defnimden sonra mezarımı, dört parmak mıktârı yükselt» buyurduklarını, sonra huzûrundakl-

lere dışarı çıkmalarına izin verdiklerini rivâyet etmişlerdir. İmâm Sâdık (A.M) buyururlar iki: «Baba, vasıyyetlerini yalnızca bana da söyleyebilirdin» dedim. Buyurdular ki: «Benden sonra işler kimin elinde; hepsinin bunu bilmesini, dost - düşman, hiç kimsenin, senin imâmetinde bir şüpheye düşmemesini istedim.»

§ İmâm Ca'fer'us - Sâdık (A.M), babaları İmâm Muhammed'ül-Bâkır'ın (A.M) vefâtlarında, doğum ve vefât tarihlerindeki değişik rivâyetlere nazaran otuzdört, otuzaltı, otuzyedi, yâhut otuzsekiz yaşlarındaydılar. Saltanat makaamında Abdülmelik oğlu Hişâm vardı; Zeyd b. Alî, Irak'ta hurûc etmiş, ondan sonra oğlu Yahyâ b. Zeyd. babasının öcünü almak için kıyâm evlemişti. Her iki kıyâm da yenilgiy'e ve Zeyd'le oğlu Yahyâ'nın şehâdetleriyle sonuçlanmış olmakla beraber ülkenin iç düzenini bozmuştu. Hişâm'dan sonra saltanat tahtına geçen Abdülmelik oğlu Yezîd'in oğlu Velîd'in hareketleriyse, yalnız Ümeyyeoğullarının aleyhinde bulunanları değil, Ümeyyeoğullarını da aleyhine kışkırtmış, nihâyet öldürülmüştü. Velîd'in öldürülmesi, gerçekte, Emevîlerin saltanatlarının sonuydu. Yerine geçen, bir rivâyete göre şaşılığından, bir rivâyete göreyse, askerî kumandanların maaşlarını azalttığından «Nâkıs — Azaltan» diye anılan Yezîd, felsefeye düşkün bir kişiydi; Mu'tezile mezhebini benimsemişti; İranlı bir kadından doğduğundan dolayı övünür, bu yüzden de Ümeyyeoğulları tarafından hoş görülmezdi. Saltanatı ancak beş ay, iki gün sürdü. Bu müddet içinde son Emevî hükümdârı Mervân-ı Hımâr ve taraftarları. Velîd'in kanlı gömleğini mızrağa takmışlar, Halîfe Osman'dan sonraki olayı yenilemeye kalkışmışlardı. Yezîd'den sonra hükümdar o'an Velîd oğlu İbrâhim, Mervan'dan korkarak saltanatı bırakıp kaçmaya kalkışmış, fakat yüzyirmi yedi Saferinin ondördüncü günü tutulup öldürülmüştü (744. M.).

Mervan, Yezîd b. Velîd'in kabrini açtırıp leşini çıkartarak dâra çektirmiş, Ümeyyeoğullarının ileri gelenlerini kılıçtan geçirtmiş, saltanatını güçlendirmeye savaşmıştı;

fakat artık iş, işten geçmişti. Ehlibeyt adına kıyâm edenler, hemen her yerde üst olmadaydı. Sonunda, yüzotuz iki hicrîde Mervan, Mısır'ın Bûsîr kasabasında öldürüldü; başı kesilerek Kûfe'ye, Ebü'l-Abbâs Seffâh'a gönderildi (749 M.).

★

Emevîler, Alî (A.M) evlâdına şidetle karşı durmakla kalmamışlar, aynı zamanda, kudretlerini Arab milliyetine dayamışlar, Arab olmayan Müslümanlara, «Mevâlî - Köleler» adını takmışlar, onları her hususta aşağı görmüşler, aşağılatmaya, hattâ yok etmeye çalışmışlardı. Irk üstünlüğüne dayanan bu siyâset, Arab olmayanların, bilhassa İranlıların, Ehlibeyt tarafını tutmalarına sebeb olmuştu. Hz. Peygamber'den (S.M) sonra Alî'yi (A.M), O'ndan sonra oğulları Hasan ve Huseyn'i (A.M), Huseyn'den sonra da Hz. Alî'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'yi imâm tanıyan Keysâniyye fırkası, Abbasoğulları hilâfetine ve Abbasoğullarının hilâfet iddiâlarına yol açtı. Muhammed b. Hanefiyye'den sonra Keysâniyye tarafından imâm tanınan ve Ebû - Hâşim diye anılan oğlu Abdullah, hicrî doksanbeşte (713—14) Şam'da zehirlenerek öldürüldü. Oğlu olmadığı için imâmeti, Hz. Peygamber'in (S.M) amcaları Abbâs'ın oğlu Abdullâh'ın oğlu Alî'nin oğlu Muhammed'e bıraktığı iddiâ edildi. Muhammed, yüzyirmialtıda (743 M.) Şam'da vefât edince, oğlu Ibrâhîm, imâm tanındı. Bu yıllarda, yer-yer, Abbasoğulları adına hilâfet dâvetçileri, halkı kıyâma kışkırtıyorlar, gerekince, Abbasoğulları adını anmadan dâvetlerini Âl-i Muhammed adına yürütüyorlardı. İbrâhîm, Horasan halkını dâvet eden Ebû-Müslim'e yazdığı mektupta, arapça konuşan, yâni Arab olan kişilerden şüphelendiğini öldürmesini, bunlardan, boyu beş karışı aşanların hangisini töhmet altına alırsa, acımadan katletmesini emretmişti. Ehlibeyt taraftarlığını iddiâ edenler, yas alâmeti olarak siyah rengi kabûl etmişler, siyah renkli elbise giyinmeye, siyah bayrak kullanmaya başla-

mışlardı. Emevîlerin son hükümdârı Mervan, İbrâhîm'i tutturmuş, zındana attırmış, öldürtmüş, bu sûretle kıyâmı bastıracağını sanmıştı. Fakat Ümeyyeoğulları aleyhine kıyâm edenler, İbrâhîm'in kardeşi olan ve sonradan «Seffâh - Kan döken» diye anılan Ebü'l-Abbâs Abdullâh'ın adına dâvetlerini yürütmüşlerdi. Sonunda, yüzotuz iki hicrîde, Râbîulevvel ayının ondördüncü günü Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed'e, Kûfe'de bey'at edildi ve böylece Abbasoğulları saltanatı başladı (749 M.).

★

§ Ümeyyeoğullarının aleyhine başlayan bu kıyam hareketi, ilk zamanlarda, Abbasoğulları adına kararlaşmadan önce, İslâm halîfeliğine getirilecek kişide, kesin bir karâra varmamıştı. Dâvetçilerin başları, Ebû-Seleme ve Ebû-Müslim, ayrı-ayrı, İmâm Ca'fer'us-Sâdık'a müracaat etmişler, fakat İmâm (A.M) her ikisinin dâvetlerini de reddetmişlerdi. Hattâ sonra, Ebû-Ca'fer'ül-Mansûr, İmâm'a (A.M), Sen de aleyhimize kıyâm etmek niyetindesin deyince İmâm (A.M), «Devlet başkalarının elindeyken bu işe girişmedik; şimdi siz hükmederken bunu nasıl yaparız» buyurmuşlardı.

Hasan'ül-Müsennâ'nın oğlu Abdullâh'a da dâvetçiler tarafından bir mektup gönderilmişti. O, mektubu alıp İmâm Ca'fer'us-Sâdık'a (A.M) gitmişti. İmâm (A.M), «Onlar, nasıl olur da senin tarafını güderler; Ebû-Müslim'i Horasan'a sen mi gönderdin; onlara siyah elbise giymelerini sen mi emrettin; onların birini bile adıyla, soyadıyla biliyor musun? Bana da başvurdular» buyurmuşlar, çekinmesini emretmişlerdi. Ana ve baba cihetinden İmam Hasan (A.M) ve Fâtımat'üz-Zehrâ (A.M) soyundan olduğu için Abdullâh'ul-Mahz diye anılan Abdullah, oğlu Muhammed'in, Abbasoğulları aleyhine kıyâm etmesini istemekteydi; hattâ İmâm Ca'fer'us-Sâdık'ın da (A.M) Muhammed'e bey'at etmesine taraftardı. Abdullâh'is-Seffâh, Alî evlâdına saygı göstermekte, bu yüzden bu hareketlere gözyummaktaydı. Ye-

rine geçen kardeşi Mansûr, Ümeyyeoğullarının siyâsetlerini benimsedi. Muhammed ve kardeşi İbrâhîm, İmâm Hasan evlâdının bir kısmıyla şehîd edildi ve bütün Alî evlâdı aleyhine şiddet siyâseti başladı; bu siyâset, bâzı hükümdarların zamanları müstesnâ, bu soyun devâmı müddetince sürüp gitti.

★

İmâm Ca'fer'us-Sâdık (A.M), Ümeyyeoğullarının yıkım devresiyle Abbasoğullarının kuruluş devresinde, ümmetin imâmetini uhdelerine almışlardı. Emevî saltanatı, bir yandan çeşitli isyanları yatıştırmaya, bir yandan yer-yer aleyhlerine alevlenen ve Âl-i Muhammed'in öcünü almayı amac edinmiş görünen kıyam yangınlarını söndürmeye, ayrıca da halkın iktidâra karşı hoşnutsuzluğunu gidermeye uğraşıyordu. Fakat artık ne iktisâdî durumu düzene sokmaya imkân vardı, ne ırk ayrımını, hattâ sathî olarak telif mümkündü. Zengin zümre, asâlet iddiâsına sığınan servet sâhipleri, daha da muktedir bir hâle gelmek için bölünenleri kışkırtıyorlar, horlanan zümreyse aldanmaya devâm edip duruyordu. Her yanda kan kokmada, öcalma hırsı canlanmadaydı. Aynı zamanda düşünce ve inanç bölüntüleri, ayrılanları, büsbütün ayırmadaydı. Allâh'ın adâletine inanan Mu'tezile, insanda mutlak ihtiyar ve irâdeyi kabûl ederken kadere inananlar, herşeyın, her işin Allâh tarafından takdîr edildiği inancını mutlak cebre götürüyorlar, şahsî sorumluluğu ortadan kaldırıyorlardı. Tasavvuf, İslâm'da, dünyâdan, dünya işlerinden ellerini yuyan bir zâhidler zümresi meydana getirmekle kalmıyor, her mazharın, mazhariyetine göre, yaptığı işin doğru ve yerinde olduğu, hayrın-şerrin, nisbî ve izâfî bulunduğu kanâatıyla Bâtınîliği tervîc ediyor, Hukemâ, âlemi «hâdis-i kadîm» sayıyor, meleği, şeytanı, Cebrâîl'i, cinleri, felsefî yorumlarla insânın rûhî hâletleri, melekeleri biliyor, vahyi, mütekâmil aklın ilhâmı olarak telkıyne kalkışıyor, dîni, âlemin düzeni için konmuş inançlar ve kanunlar hâlinde gösteriyordu.

Bu zıt inançlara, bu inançları benimseyen zıt zümrelere karşılık, Tefsîr, fıkıh, hadîs, kelâm, aynı zamanda ricâl, mantık ve cedel, lûgat, şiir ve edebiyat, târih, hattâ tıb ve astronomi bilgileri inkişâf etmiş, bu bilgilerde rüsûh sâhipleri yetişmişti.

§ İmâm Ca'fer'us - Sâdık (A.M), iktidârın za'fı karşısında, gerçek İslâmı yaymak için bir zemin bulmuştu. Fakat aynı zamanda, Mürcie, Kaderiyye, Sûfiyye v.s. karşısında durmak ve bütün bu sınıflara karşı koymak, bu inançlara karşı Ehlibeyt mezhebini korumak, gerçek inancı müdâfaa etmek zorundaydı. İmâm Ca'fer (A.M), imâmetleri dolayısıyle bu vazîfeyi gerçekten de îfâ ettiler ve zamanlarındaki çeşitli inançları temsîl eden mezheplere karşı, Ehlibeyt mezhebine uyanlara «Ca'ferî» ve bu mezhebe, «Ca'feriyye» denmesini sağladılar.

§ İmâm Ca'fer'us-Sâdık (A.M), bilgileriyle, üstünlükleriyle pek büyük bir ün sâhibi olmuşlardı. Mâlikî mezhebinin kurucusu sayılan Mâlik b. Enes, «Üstünlük, bilgi, ibâdet ve takvâ bakımından Ca'fer b. Muhammed'den ileri birisini ne bir göz görmüştür, ne bir kulak duymuştur, ne de öylesi bir kişi, birinin gönlüne, aklına gelebilir» demiştir. Ebû-Hanîfe'ye, fıkıhta en ileri kimi gördün diye sorulmuş, o da, «Ca'fer b. Muhammed'i gördüm» diye cevap vermiştir. Zürâre b. A'yen'le kardeşleri Bükeyr ve Hamran, Sâlih oğlu Cemîl, Derrâc oğlu Cemîl, Müslim'ut-Tâî oğlu Muhammed, Muâviye oğlu Burayd, Hakem oğlu Hişâm, Ebû-Basîr, Ubeydullah, Muhammed, İmran, Sinan oğlu Abdullah, Ebû-Sabbâh'ıl-Kettânî gibi üstün bilginler, ünlü fıkıh âlimleri, O'ndan faydalanmışlardır. İnançlarında, hükümlerinde ayrılık olmakla berâber tutarları dörtbini bulan bilgin, kendilerinden rivâyette bulunmuş, hadis ashâbı, çevrelerinde toplanmışlardır ki Hâfız İbn Ukde, ricâle âit kitabında bunları ve tasnîf ettikleri kitapları anar. Bunlardan başka Saîd'ül-Ansârî oğlu Yahyâ, İbn Curayh, Süfyân-ı Sevrî, İbn Uyeyne, Ebû-Hanîfe, Şa'be, Eyyûb'üs-

Sahtiyânî, Kûfeli Hayyân oğlu Câbir, Taglib oğlu Eban, Alâ oğlu Ebû-Amr, Dînâr oğlu Amr ve dîğerleri, kendilerinden hadis rivâyet etmişler, faydalanmışlardır; İmâm Sâdık (A.M), tefsîre, kelâma, fıkha, fıkıh usûlüne v.s. ye dâir birçok sorulara cevap vermişlerdir.

İmâm Sâdık'ın (A.M) çağlarında, tefsîrde Muhammed b. Sâib'il-Kelbî, İsmâîl b. Abdürrahmân-ı Süddî, Ebû-Hamzat'is - Sümâlî, fıkıh ve hadiste Ebû - Hanîfe ve şâgirdi Ebû - Yûsuf, Mâlik b. Enes, Ebû - Leylâ oğlu Abdürrahmân'ın oğlu Muhammed, bunlardan başkaları, İbn Curayh, Zübeyr oğlu Urve, İbn Sîrîn, Hasan-ı Bısrî ve Şa'bî, Arab lûgatı bilginlerinden olup Arab sarfının vâzıı sayılan Kûfeli Müslim'ül-Herrâ' oğlu Muâz, tarih ve magaazî bilgisinde Yesâr oğlu İshak'ın oğlu Muhammed, kitâbette Mervân-ı Hımâr'ın kâtibi Abdülhamîd gibi bilginler vardı.

Kâtiplerden Kûfeli Ebû - Hâmid İsmâîl, İmâm Sâdık'ın (A.M) ashâbındandı. Şâirlerden Seyyid'ül-Hımyerî, Aşca'us-Sulemî, Kumeyt, oğlu Müstehil ve kardeşi Verd, Ebû-Hüreyret'ül-Ebâr, Ebû-Hüreyret'ül -Iclî, Affân oğlu Ca'fer v.s. de İmâm Sâdık'ın (A.M) ashâbındandı.

Tabrısî, «A'lâm'ül - Verâ» da, Muhammed b. Talhat'iş-Şâfi'î, «Matâlib'üs-Suûl» de, Ebû - Nuaym'il-Isfahânî, «Hılyet'ül - Evliyâ» da, İbn Şehr-Âşûb, «Manâkıb» da, İbn Hacer, «Savâık» da, Hâfız Abdülâzîz, «Maâlim'ul-Itret'it-Tâhire» de, İmâm Ca'fer'us-Sâdık'tan (A.M) rivâyet edenleri bildirirler.

İbn Şehr-Âşûb, «Manâkıb» ında, İmâm Ca'fer'den (A.M) nakledilen ve çeşitli bilgilere âid rivâyetler kadar hiç kimseden rivâyet gelmediğini bildirmekte ve Nuh b. Derrâc'ın Ebû-Leylâ'ya, «Söylediğin bir sözde, yâhut verdiğin bir hükümden, her hangi bir kimsenin sözü üzerine döndüğün, vazgeçtiğin oldu mu» diye sorduğunu, onun da bu soruya, «Hayır, ancak bir kişi müstesnâ» diye cevap verdiğini, o kişinin kim olduğu sorulunca da, «Ca'fer b. Muhammed» dediğini bildirir.

§ Eserleri.

1) Ehvaz vâlisi Necâşî'ye yazdıkları ve gönderdikleri risâle (Risâletü Abdullâh b. Necâşî).

2) Dînî meseleleri ihtivâ eden Risâleleri (Şeyh Saduk, «Hısâl» inde, bu risâleyi, İmâm Ca'fer'us-Sâdık'tan (A.M) A'meş vâsıtasıyla ahzeder.

3) «Tevhîd'ül-Mufaddal» diye anılan Risâle (Mufaddal'dan rivâyet edildiği için bu adla anılmıştır. «Bıhâr'ül-Envâr» da tamamı mevcud olduğu gibi ayrıca taşbasması olarak da basılmıştır.

4) Ashâbına yazdıkları Risâle (Küleynî, «Ravzat'ül-Kâfi» nin başlarında, İsmâîl b. Câbir vâsıtasıyla İmâm'dan (A.M) rivâyet etmektedir.

5) Reiy ve Kıyâs erbâbına Risâleleri.
6) Ganîmetlere dâir Risâleleri.
7) Abdullah b. Cendüb'e vasıyyetleri.
8) Ebû-Ca'fer Nu'mân'il-Ahvel'e vasıyyetleri.
9) Şîa'dan bâzıları tarafından «Nesr'üd-Dürer» diye anılan Risâleleri.

10) Ehlibeyte mahabbet, Tevhîd, Îman, İslâm, küfr ve fıska âit sözleri.

11) Geçime, kazanca dâir sorulara cevapları.

12) Rızık elde etmek için çalışmaya dâir ve Sûfiyye'yi ilzâm eden Risâleleri.

13) İnsanın yaratılışına dâir Risâleleri.

14) Kısa ve hıkemî sözleri. Bunların, yazdırılma sûretiyle meydana geldiği rivâyet edilmiştir.

15) Câbir b. Hayyân-ı Kûfî'den rivâyet edilen Risâle (Yâfı'î, «Mir'ât'ül-Cinan» da, Tevhîde ve dîğer hususlara âit beşyüz risâleyi bildiren bu kitabı zikreder; bunu, Câbir b. Hayyan toplamıştır).

«Mısbâh'uş - Şerîa ve Miftâh'ul - Hakıyka» adlı risâle de İmâm Ca'fer'e (A.M) isnâd edilmişse de Meclisî ahbâr ve mevâıza dâir olan bu risâlenin üslûbunun, İmâmlar'ın üslûplarına benzemediğini bildirir; bâzı sûfiyyenin teliflerinden olduğu söylenmiştir.

★

İmâm Ca'fer'us - Sâdık (A.M), tefsîre büyük bir ehemmiyet vermişler, kendileine sorulan sorulara verdikleri cevaplarla bu bilginin tedvîninde âmil olmuşlardır. Aynı zamanda sahâbe ve tâbiînden, kendilerine mürâcaat edenlere verdikleri cevaplarla da hadis ve fıkıh bilgilerinin esaslarını vaz'etmişlerdir. İmâm (A.M), filozoflara, maddecilere, sertlikle değil, aklî delillerle ve hoş bir sûrette karşı durmuşlar, aklî delilleri naklî delillerle telîf etmişler, böylece de dînî gerçekleri ızhâr eylemişlerdir. İmâm Ca'fer'us - Sâdık'tan (A.M) başka bir üstâdı olmayan Câbir b. Hayyan, kimyâya âit bütün bilgisini O'ndan elde etmiş, bu sûretle İmâm (A.M), kimyanın da esaslarını vaz' etmişlerdir. Bu bilgide Câbir'in, Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'nin talebesi olduğu rivâyetinin, Hâlid'in 704 Mîlâdîde öldüğü, Câbir'inse 750 sularında doğduğu düşünülrse, gerçeğe uymadığı meydana çıkar.

★

§ İmâm Ca'fer'us-Sâdık (A.M), sorulara verdikleri cevaplarla, telifleriyle, çevrelerinde toplananlarla ve kendilerinden faydalananlarla, gerçekten de bir medrese kurmuşlardır. Bu mdrese, babalarının, atalarının ve Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M) medresesidir ve hicret yurdu olan Medîne-i Münevvere'de, Mescid-i Nebî'de kurulmuştur. Burda, İmâm Ca'fer'den (A.M), tefsîre, hadîse, fıkha, bunların usûlüne, cedele, mantıka, Kelâma, Milel-ü nıhale, ricâle, felsefeye... âit bilgileri tahsîl ve tahlîl edenler, İslâm ülkesinin her yanına dağılmışlar, bilgilerini İslâm âlemine yaymışlardır. Bilhassa Kûfe'de, İmâm Ca'fer'in (A.M) medresesinin bir şûbesi kurulmuştu. Hasan b. Aliyy'il -

Şeşşâ', «Bu mescidde» der, «dokuzyüz kişiyi gördüm; hepsi de Ca'fer b. Muhammed bana dedi ki diye söze başlamadaydı.»

§ İmâm (A.M), bilginin yazılmasına, telîfin çoğalmasına da ehemmiyet vermişler, ashâbını bu yola da sevketmişlerdi; onlara, «Yazın; yazmadıkça aklınızda kalmaz» derlerdi. Mufaddal b. Ömer'e, «Yaz ve ilmini din kardeşlerine yay; ölünce oğullarına kitaplarını mîras bırak» buyurmuşlardı.

§ Bu medresenin en bâriz vasfı, bilhassa bağımsız oluşuydu. İnançları, dînî hükümleri, ıktidarda bulunanların dileklerine göre yorumlayan, onlara yamanan, onları koruyan, yaptıklarını meşrû' göstermeye uğraşan kişilerin temâyülleri, bu medresede yer bulamamaktaydı; bu çeşit yorumlar, bu medresede kabûl edilmiyordu. Bu medresede İslâm, bütün insanları bir görmekteydi ve herkes, sorumluydu; kendisini bir sınıfın imtiyâzına satanların, bu çeşit bilginlerin yeri değildi, bu medrese ve bu bağımsızlık, yüzyıllar boyunca, Şîa-i İmâmiyye ictihâdının, her hangi bir hükûmete, her hangi bir hükûmetin mümessiline, her hangi bir sınıfa dayanmayıp bağımsız kalmasına sebeb oldu. İslâm hükûmetlerinin hemen hepsinde, din mümessilleri ve medrese, hükûmetten beslenir ve yaşarken, İmâmiyye, İmâm Ca'fer'us-Sâdık'ın (A.M) medresesinin yolunu tutmuş, bu bağımsızlığı korumuştur. Bugün Necef-i Eşref'te ve Kum'daki medrese, bu medresenin devâmıdır.

★

§ İmâm Ca'fer'us - Sâdık (A.Mî, Emevîlerin yıkıntı devresiyle Abbasoğullarının henüz kuvvetlenmediği zamanlarda imâmette bulundukları hâlde devlete karşı kıyâm etmekle, hattâ ıktidârı ele geçirmekle birşey yapılamayacağı meydanda olduğundan İslâmı kendilerine uyanlar arasında inanç ve ahkâm cihetinden, atalarının, Cenâb-ı Rasûl-i Ekrem'in (S.M) teblıyğ buyurdukları hâle ircâ'ı hedef edinmişler, dîni ve Müslümanları bölüntülere uğratan bütün fırkalara karşı durmuşlar, kendilerine uyanlara, öz-

leriyle, sözleriyle, hareketleriyle, İslâm'ı temsîl etmelerini öğütlemişler, «Halkı bize, yalnız dillerinizle çağırmayın» buyurarak Şîa'nın, ahlak bakımından dürüst olmasını istemişler, «Size, Allah'tan korkmanızı, O'na isyândan çekinmenizi, size verilen emânete riâyet etmenizi, bu sûretle de halkı, bize sessizce, susarak dâvet eylemenizi tavsiye ederim» buyurmuşlar, «sessiz olarak nasıl dâvet ederiz» sorusuna da, «Allâh'a itâat husûsunda size emrettiklerimizi tutarak, insanlara gerçek ve adâletle muâmelede bulunarak, emânetlere riâyet ederek, ma'rûfu buyurup münkerden nehyeyleyerek. İnsanlar, sizden ancak hayır görmeli; sizde bu güzel sıfatları, bunlara riâyeti, bu üstünlüğü görünce, bizim üstünlüğümüzü anlarlar, bilirler ve bize koşarlar» demişlerdir. «Bize zînet olun, bize ayıp ve âr getirmeyin; halk, sizi gördükçe, Allah Ca'fer b. Muhammed'e rahmet etsin; ashâbını ne de güzel terbiye etmiş desin» sözleri de bu cümledendir.

§ Şîasından olup Abbasoğulları tarafından bâzı hükûmet hizmetlerine memûr edilenleri, vazîfeleri dolayısıyle, Şîa'ya revâ görülen zulmün hafifletilmesini sağlarlar diye hoş görmüşler, onlara bu hususta emirler de vermişlerdir. Sözgelimi Ebû - Büceyr'il - Esedî diye tanınan Abdullâh'ın - Necâşî, Mansûr tarafından Ehvaz'a vâli tâyîn edilince, İmâm'dan (A.M) tutacağı yolu gösteren yazılı bir emir-nâme istemiş, İmâm (A.M), kendisine yazdıkları yazıda, «Kurtuluşun, insanların canlarını korumakta, buyruğuna uyanlardan zulmü gidermekte, onlara iyi muâmele etmekte, adâlete riâyet eylemektedir. Kovuculuk edenlerden sakın; onların hiçbir sözünü kabûl etme; yoksullara yardım et» buyurmuşlar, o da bâzı zulüm görenlere yardımda bulunmuştu.

§ Ashâbını, kendileri ve ataları hakkında aşırı inanç besleyenlerden (Gulât'tan) de çekindirmişlerdir; dâima onlara karşı durmuşlardır; meselâ Mufaddal b. Yezîd'e, Ebü'l-Hattâb'a uyanlar hakkında, «Yâ Mufaddal» buyur-

muşlardır, «Onlarla düşüp kalkmayın; onlarla yeyip içmeyin; onlarla musâfahada bulunmayın; onlarla evlenmeyin.» Böyle olduğu hâlde, Ebü'l-Avcâ', İbn Tâlût ve dîğerleri gibi Gulât'a karşı durdukları hâlde, onlar bile. kendilerine hürmete mecbur kalmışlardır. Meselâ İbn'ül-Mukaffa', birgün Mescid'ül-Harâm'da, Ebü'l-Avcâ'ın oğluna, halkı göstererek, «Bunların içinde, insanlık adına lâyık olan, ancak şu oturan kişidir» demiş ve İmâm Sâdık'ı (A.M) göstermiştir.

* * *

§ Oğulları.

İsmâîl.

İmâm Ca'fer'us-Sâdık'ın (A.M) en büyük oğlu olduğu rivâyet edilmiştir. Hicretin yüzotuz beşinci yılında (752) vefât etmiştir. İmâm (A.M), bütün ashâbın, onun vefâtını bilmeleri için cenâzelerini, namaz kılınacak yere koydurmuşlar, kendilerine başsağlığı verenlere, kefenini açtırıp yüzünü göstermişlerdi. Böyle olmakla berâber gene de bir bölük, onun ölümünü bir gaybet sanmış, imâmetini kabûl etmiştir.

Medîne'de, Bakıy' mezarlığına defnedilmiştir. Ayağı biraz topal olduğundan «A'rac» diye de anılırdı. Burda, İmâm'ın, beden bakımından da ayıptan sâlim olmasının gerekli olduğu hakkındaki İmâmiyye inancını da kaydedelim.

Abdullah.

İmâm Ca'fer'us - Sâdık'ın (A.M) «Ebû - Abdullah» künyesiyle tanımaları yüzünden, Abdullâh'ın, en büyük oğulları olduğu söylenmiştir ki bu rivâyetin doğru olması gerekir. Abdullâh, başı büyücek ve ayakları taraklı bulunduğundan, «Aftah - Başı büyük ve yassı» lâkabiyle anılmıştır. «Aftahıyye» fırkası, Abdullâh'ın imâmetine inanmıştı. İmâm (A.M), bu oğullarını, bâzı huyları yüzünden pek sev-

mezlerdi; ona, «Kardeşin Mûsâ'ya bak da O'ndan, ulu",luğu öğren» buyurmuşlardı. Babalarının vefâlarından sonda uzun müddet yaşamayıp vefât ettiler.

Muhammed.

Pek güzel olduğundan, «Dîbâc - İpek kumaş» lâkabiyle anılmıştı. Yiğit ve zâhid bir erdi; oruç tutulması harâm olan günler müstesnâ, yılı, bir gün oruçlu, bir gün oruçsuz geçirirdi. Zevcesi, Abdullâh''il - Mahz'ın kızı Hadîce'ydi. Bu Hanım, Muhammed'in, sokağa çıkarken giydiği elbiseyi, eve dönünce, bir yoksula verdiğini rivâyet eder. Me'mûn'un saltanatında, Hicaz'da kıyâm etmiş, tutulup Merv'e gönderilmişti. Me'mun, onu bağışlamış, hakkında saygı göstermiş, hattâ yanına oturtmuştu. Horasan'da vefât etmiştir.

İshak.

Zâhid ve bilgindi. Kendisinden birçok hadis rivâyet edilmiştir. Kardeşi İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın (A.M) imâmetine inanmıştı ve «Mü'mîn» lâkabıyle anılmıştı; İmâm Mûsâ'l - Kâzım'la anaları, birdi.

Abbâs.

Ululukla, ihsan sâhibi olmakla tanınmıştı.

Alî.

Bilgin ve hadis ricâlindendir. Takvâ ehliydi. İmâm Aliyy'ün-Nakıy'nin (A.M) zamânına erişmiştir. Kardeşi İmâm Mûsâ'l-Kâzım'dan birçok hadis rivâyet etmiştir.

Mûsâ'l-Kâzım.

Kendilerinden sonra İmâmet, bu oğullarına intikaal etmiştir.

*
* *

§ Ashâbından bâzıları.

Cemîl b. Derrâc.

Küçük kardeşi Nuh'la, İmam Sâdık'ın (A.M) râvîlerindendir. Son zamanlarında gözleri görmez olduğu hâlde İmâm'ın (A.M) huzurlarından ayrılmazdı. Fadl b. Şâdân, «Muhammed b. Ebî-Umeyr'in evine gittim; namaz kılıyordu. Secdede o kadar uzun kaldı ki şaşırıp kaldım. Namazdan sonra kendisine hayretimi söyleyince, Cemîl b. Derrâc'ın secdesini görsen ne yaparsın buyurdu» der.

Abdullah b. Müskân.

Ashâbın, sıkadan sayıp rivâyetlerini kabûl ettikleri altı kişiden biridir. İmâm'ın (A.M) huzurlarına, kendilerine gösterilmesi vâcib olan hürmette kusûr edebileceğinden korkarak, çekinerek girerdi. Telîfleri vardır.

Eban b. Osman.

Bu da yukarıda bildirdiğimiz altı kişiden biridir.

Abdullah b. Bükeyr.

Bütün ashâb, bu zâtın bütün rivâyetlerinin gerçekliğinde ittifak etmiştir.

Hammâd b. Îsâ.

Bu da sikadan sayılmıştır; bilgisiyle, zâhidliğiyle tanınmıştır. Hicrî ikiyüz dokuzda, doksan yaşında vefât etmiştir (824 M.).

Câbir b. Hayyan.

Kimya bilgisinin kurucusu sayılır. Kitaplarında, «Seyyldim Ca'fer» diye andığı zât, İmâm Ca'fer b. Muhammed'dir (A.M). Câbir'in, Karâmıta inançlarını benimsediği, onlara meylettiği hakkındaki rivâyetler, tamâmıyle uydurmadır.

*
* *

§ İmâm Muhammed'ül-Bâkır (A.M), Usûl vâzııydı; bu bilgiye dâir ilk kitâbı, İmâm Ca'fer'us-Sâdık'ın (A.M) as-

hâbından olup İmâm Aliyy'ür-Rızâ'nın (A.M) imâmet çağına erişen Hişâm b. Hakem tasnîf etmiştir ve bu bilginin en ehemmiyetli bahislerinden olan «Sözler ve Bahisler» konusunu eleştirmiştir; sonra Yûnus b. Abdürrahman, hadislerdeki ihtilâflara, anlamlara birbirine uymayan iki hadîsin, çeşitli yorumlarla birbirine uydurulmasına, yâhut birinin tercîhine dâir bir kitap tasnîf etmiştir; böylece de bu bilgi, metodlarıyla tedvîn edilmiş, nihâyet Ebû - Sehl-i Nevbahtî ve bilhassa Kur'ân'ın anlamına, inanca, mezheplere, tevḥîde v.s. ye dâir birçok kitabıyla tanınan Hasan Nevbahtî gibi bilginler yetişmiştir.

§ İmâm Ca'fer'us - Sâdık'ın (A.M) ashâbından Ebân b. Tablig, eserleriyle, Kur'ân-ı Mecîd'e âit bilgileri vaz'etmiş, Mufaddal b. Ömer, tevhîde dâir eser vermiş, Câbir b. Hayyan, kimya bilgisini meydana getirmişti. Zürâre, Ebû - Basîr, Muhammed b. Müslim, İsmâîl b. Ebî - Hâlid ve diğerleri de kitaplar yazmışlar, bu sûretle çeşitli bilgilere âit birçok kitap tasnîf edilmiştir. Âkaa Bozorg-i Tehrâni (Allah derecâtını âlî etsin), İmâm Ca'fer'in (A.M) ashâbından ikiyüz kişinin, hadîse dâir tasnîf edilmiş kitapları olduğunu bildirir.

***

§ İmâm Ca'fer'us - Sâdık A.M), oldukça uzun bir fetret devresinden sonra, İslâm'ın kurduğu iktisâdî, ictimâî ve siyâsî düzenin, savaşla, iktidar sâhiplerine karşı durmakla sağlanamayacağını anlamışlar, siyâsete karışmamışlar, buna karşılık Müslümanları, inanç, ahlak ve ahkâm yöününden uyarmaya koyulmuşlardı. Böyle olmak'a berâber, Abbasoğulları devletinin ikinci hükümdârı Mansûr (Saltanatı: 136—158 H. 753—775 M.), zâhiren İmâm Sâdık'a (A.M) büyük bir hürmet göstermekte, fakat her an O'ndan, O'nun Rasûlullâh'a (S.M) yakınlığından, halk tarafından sevilip sayılmasından, tek sözle nüfûzundan şüphelenmekteydi. Bir kere, İmâm'ın (A.M) Medîne'deki evlerinin yakılmasını emretmiş, emri yerine getirilmişti. Bir-

kaç kere de İmâm'ı (A.M) Irak'a getirtmiş, Nefs-i Zekiyye Muhammed b. Abdullâh'a yardım ettiği hakkındaki söylentilere, kendisine yazılan yazılara dayanarak şehîd ettirmeyi kurmuştu.

§ İmâm Ca'fer'us - Sâdık (A.M), hicretin yüzkırk sekizinci yılı Şevvâlinin yirmibeşinci günü Medîne'de vefât ettiler. Mansûr tarafından zehirletildikleri rivâyet edilmiştir. Medîne vâlisi Muhammed b. Süleyman tarafından, İmâm'ın (A.M) vefâtları, Mansûr'a, mektupla bildirilince, Mansûr'un ağladığı, «Nerde Ca'fer gibi biri» dediği de rivâyetler arasındadır. Aynı zamanda gene bu Mansur, Medîne vâlisine, Ca'fer, yerine birisini vasıy tâyîn etmişse, onun hemen öldürülmesine dâir bir emir göndermişti. Muhammed b. Süleyman, İmâm'ın (A.M), vasıy olarak Mansûr'u, kendisini, yâni vâli Muhammed'i, oğulları Abdullah'la Mûsâ'l - Kâzım'ı (A.M) ve zevceleri Hamîde-i Berberiyye'yi tâyîn ettiklerini mektupla bildirince, bunları öldürmek doğru değil deyip niyetinden vazgeçmiştir.

İmâm'ın (A.M) ashâbından Ebû - Hazma-i Sümâlî, vefâtlarını haber veren kişiye, yerlerine kimi vasıy tâyîn buyurduklarını sormuş, oğulları Abdullâh'la Mûsâ'yı ve Mansûr'u tâyin buyurduklarını duyunca, «Küçüğe delâlette bulundu, büyüğün hâlini anlatmış oldu ve pek büyük bir işi de gizledi» demiş, bu sözle neyi kasdettiği sorulunca da, «Büyük oğlu Abdullâh'ın vücûdunda noksan var; imâm olamaz; bu sûretle küçük oğlu Mûsâ'yı bildirmiş oluyor; Mansûr'un vasıyyetiyse, imâmet gibi büyük bir işi gizlemek için» cevâbını vermiştir.

İmâm Ca'fer'us - Sâdık (A.M), vefâtlarından önce yakınlarının, kendilerine uyanlardan ileri gelenlerin hepsini huzûrlarına çağırmışlar, onlara, «Namazı küçümseyenler» (, kılmayanlar değil, mühimsemeyerek kılanlar, küçük bir iş sayanlar), «Gerçekten de bizim şefâatimize nâil olamazlar» buyurmuşlardır.

İmâm Ca'fer'us - Sâdık (A.M), Eimme-i Hüdâ (A.M)

içinde, ömürleri en uzun olanlarıdır. Pek güzel giyinirler, mübârek sakallarını, rengi kırmızıya çalıncaya dek kınayla boyarlar, bıyıklarını dipten traş ederlerdi. Medîne'de, Bakıy' makberesinde, babalarının, atalarının yanına defnedilmişlerdir. Salâvâtullakı ve selâmuhu aleyhi ve aleyhim.

(Dâiret'ül - Maârif'il - İslâmiyyet'iş - Şîiyye; II, S. 71—82; Hâcc Şeyh Abbâs-ı Kummî-Seyyid Muhammed Suhufî: El-Envâr'ül -Behiyye; farsçaya çevirisi Zindegânî-i Reh-berân-ı İslâm; Tehran — 1375 H. S. 148—184).

YEDİNCİ İMÂM

MÛSÂ B. CA'FER'İL - KÂZIM (A.M)

§ İmâm Mûsâ'l - Kâzım (A.M), hicretin yüzyirmi sekizinci yılı Saferinin yedinci pazar günü, Mekke'vle Medîne arasında, Ebvâ' denen yerde dünyâya gelmişlerdir. Doğumlarının yüzyirmi dokuzuncu yılda olduğu da rivâyet edilmiştir. Babaları, İmâm Ca'fer'us - Sâdık (A.M), anneleri, Hamîde-i Berberiyye'dir (R.A).

§ Künyeleri, «Ebü'l - Hasan, Ebû-İbrâhîm» dir. Emîr'ül-Mü 'm'nîn'den (A.M) sonra ilk «Ebü'l-Hasan» künyesiyle anılmışlardır. İmâm Aliyy'ür- Rızâ ve Aliyy'ün-Nakıy de (A.M) bu künyeyle anıldıkları için İmâm Mûsâ'l - Kâzım'a (A.M), «Ebü'l - Hasan-ı Evvel, İmâm Aliyy'ür-Rızâ'ya, Ebü'l-Hasan-ı Sânî, İmâm Aliyy'ün - Nakıy'ye; Ebü'l - Hasan-ı Sâlis denmiştir (A.M).

Lâkapları «Kâzım, Âlim, El-Abd'üs - Sâlih, Zeyn'ül - Müteheccidîn» dir; kendileriyle tevessül edilerek duâların kabûl edilmesi dolayısiyle; «Bâb-ül-Havâic — Hâcetler kapısı» da lâkaplarındandır. Meşhur lâkapları, «Kâzım» dır. Onsekizi erkek, ondokuzu kız olmak üzere otuzyedi evlâtları olmuştur. Erkek evlâtlarından onüçünden, erkek çocuklarla soyları yürümüş, üç evlâtlarının yalnız kız çocukları olmuş, beş evlâdından soyları yürümemiştir (Bu hususlarda «Umedet'üt - Tâlib» de etraflı bilgi vardır; S. 185—187). Yirmi yıl babalarıyla yaşamışlar, ömürlerinin kalan kısmını Mansur, Mansûr'un oğulları Mehdî ve Mûsâ ile Mehdî'nin oğlu Hârûn'ür - Reşîd'in hükümdarlıkları devrelerinde geçirmişlerdir.

§ İmâm Ca'fer'us - Sâdık (A.M), çeşitli münâsebetlerle, kendilerinden sonra İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın (A.M) İmâmet makaamına geçeceklerini bildirmişlerdir; bu hususta birçok rivâyetler vardır. İmâm Sâdık'ın (A.M) bütün ashâbı ve oğulları, kendilerinden sonra İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın (A.M) imâmetinde ittifak etmişler, oğullarından yalnız Abdullâh-ı Aftah, imâmet dâvâsında bulunmuş, kendisine uyanlara «Fathıyye» denmiş, bu bölük de pek az bir zaman sonra yitip gitmiştir.

İmâm Sâdık'ın oğullarından Alî buyurur ki: «Babam Ca'fer b. Muhammed (A.M), Oğlum Mûsâ'ya saygı gösterin; O, evlâdımın en üstünüdür, en bilginidir; yerime geçecek olan ve Âdemevlâdı içinde Allah Hucceti bulunan O'dur buyururlardı.» Alî, İmâm Mûsâ'l-Kâzım'dan (A.M) rivâyetlerde bulunmuştur; İmâmiyye fıkhının birçok meselesi, O'nun rivâyetlerine dayanır.

Hişâm b. Sâlim [*] der ki: İmâm Sâdık'ın (A.M) vefâtlarından sonra, Mü'min'üt-Taak Muhammed b. Alî b. Nu'mân'ül-Ahvel'le Medîne'ye geldik; oğulları Abdullâh'ın yanına vardık; sorularıma cevap veremedi; yanından ayrıldım. Kendi kendime, şimdi hangi bölüğe baş vurayım; Mürcie'ye mi, Kaderiyye'ye mi, Mu'tezile'ye mi, Zeydiyye'ye mi diyordum. Bu sırada bir ihtiyar adam beni yanına çağırdı. Onu, Halîfe'nin adamlarından biri sandım; arkadaşıma, başıma ne gelecek, bilemiyorum; sen burda kal, galiba bana olanlar oldu dedim; o kişinin yanına gittim. Berâberce yürüdük, bir evin kapısının önüne geldik. Adam, beni bırakıp gitti; derekn kapı açıldı; içerden, Gir, Allah sana rahmet etsin dendi. İçeriye girince Mûsâ b. Ca'fer'i (A.M) gördüm; bana, «Ne Mürcie'ye, ne Kaderiyye'ye, ne Mu'tezile'ye, ne de Zeydiyye'ye, bana uyacaksın» buyurdular. Sevincimden bağırasım geldi; fakat dayandım ve «Kardeşin Abdullah İmâmet dâvasında» dedim. «O, Ab-

---

[*] Hişâm b. Sâlim için «Tenkıyh'ul-Makaal'e bakınız; III, S. 301—302.

dullah'tır ama Allâh'a kulluk etmemeyi dilemekte» buyurdular. Peki dedim, İmâmımız kim? Mûsâ b. Ca'fer (A.M) «Allah dilerse» buyurdular, «Seni hidâyete eriştirir.» Sen misin dedim; «Böyle birşey söylemedim» buyurdular. Ansızın aklıma bir soru geldi; «Ey Rasûlullâh'ın oğlu» dedim; «Senin İmâmın kim?» «Benim» buyurdular, İmâmım yok.» Bu söz bana yetti; fakat gene de sorular sordum, cevaplar aldım. «Bu iş» buyurdular, «Gizli kalsın, yoksa başımızdan oluruz.» Sevinerek huzurlarından ayrıldım; Muhammed b. Alî b. Nu'mân'ın yanına koştum. Ben gelirken O, «Ne haber» dedi; «Nûr ve hidâyet» dedim ve onu müjdeledim [*].

*
* *

§ İmâm Mûsâ b. Ca'fer'in (A.M), zamanlarında zühûd ve takvâ bakımından eşleri yoktu. Gecelerini ibâdetle, gündüzlerini itâatla, halka yardımla, halkı irşâdla geçirirlerdi; pek az uyurlardı. Münâcatlarında, «Ölüm ânında râhat, hisâb ânında afiv ve mağfiret» dilerler, «Kulundan suçlar, günâhlar çoğaldı; ama katından da bağışlamak, pek güzel bir lûtuf ve ihsân var» buyururlardı. Münâcatlarında ağlarlar, gece namazlarını bırakmazlar, bu sûretle Şîa'sının, korkuyla ümîd arasında bulunmasını, hareketleriyle, halleriyle ihtâr etmiş olurlar, mü'minlere örnek kesilirlerdi.

§ Ataları Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M) ve kendilerinden önceki İmâmların yollarını tutmuşlardı. Geceleri, içi ekmek, et, para - pul dolu zembili sırtlarına vururlar, yoksulların, kimsesizlerin, yetimlerin evlerini bir-bir dolaşırlar, kendilerini tanıtmadan onların ihtiyâçlarını giderirler, gene gizlice evlerine dönerlerdi.

Medîne'de, boyuna aleyhlerinde bulunan bir kişi var-

---

[*] Muhammed b. Alî b. Nu'mân'il-Ahvel için aynı kitaba bakınız; III, S. 160—163.

dı; bu işte pek ileri gitmişti; hattâ İmâm'ın (A.M) ashâbından, onu öldürmek için izin isteyenler bile olmuştu. Gene birkaç zât bu istekte bulundukları bir gün, İmâm (A.M), «Durun» buyurdular, «Şimdi ben onu uyarırım» ve katırlarına binip hayvanı, o adamın tarlasına sürdüler. Adam, bunu görünce şiddetle bağırıp çağırmaya koyuldu. İmâm (A.M), hiç aldırış etmeden o adamın yanına varıp selâm verdiler ve güler bir yüzle «Bu hareketim sana kaça mal oldu» buyurdular. Adam, yüz altına dedi. Hazret, «Bu tarladan ne kazanacaksın, ne umuyorsun» diye sordular. Adam, ben gaybi ne bileyim dedi. İmâm (A.M), «Sözüme dikkat et; ben de gaybi bilmem, ne umuyorsun diyorum» buyurdular. Adam, biraz düşünüp, ikiyüz altın dedi. İmâm (A.M) koltuklarındaki keseyi çıkarıp içindeki üçyüz altını adamın ayaklarının dibine döktüler ve «Bu, zararının ve ümîdinin karşılığı; tarlan da senin, ne kazanırsan kazanırsın; Allah umduğunu nasîb etsin» dediler.

Adam, bu hareket karşısında şaşırdı; birden İmâm'ın ayaklarına kapanmak istedi; İmâm'sa katırlarına binip döndüler. Bundan sonra o kişi, sesini kesti. Bir gün İmâm'ı, Rasûlullâh'ın (S.M) Mescidinde görünce, «Peygamberliğini kime vereceğini Allah, daha iyi bilir» âyet-i kerîmesini okuyup (VI; En'âm, 124), İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın A.M) Şecere-i Nübüvvete mensûb bulunduğunu tasdıyk etti.

İmâm'ın (A.M) zamanlarında, yoksullara ihsân buyurdukları keseler, Hicazlılarca dillerde söylenir olmuştu. İhsânda bulundukları keselerdeki para miktarı ikiyüzle üçyüz altın arasındaydı.

§ Bilgilerinin sınırı yoktu; olamazdı da. Birgün Mekke'de, Kaazil'l-Kuzât Muhammed b. Hasan, Hârûn'un huzûrunda, İmâm'a (A.M), ihrama bürünmüş kişinin Mekke'ye giderken, bineğinin üstünü bir şeyle örtüp gölgelenmesinin câiz olup olmadığını sordu. İmâm (A.M), «Câiz değildir» buyurdular. Muhammed b. Hasan, bu adam dedi, yaya giderken bir duvarın gölgesine sığınabilir mi? İmâm

(A.M), bu soruya, «Sığınabilir» cevâbını verdiler. Kaaz'il-Kuzât gülmeye başlayınca «Neye gülüyorsun» buyurdular «Rasûlullah (S.M), ihramdayken bineğinin üstündeki gölgeliği kaldırttılar; fakat yaya yürürlerken duvarın gölgesinden giderlerdi. Allâh'ın hükümleri kıyasla halledilmez; sizin kıyâsa dayanarak fetvâ vermeniz doğru değildir; hükümlerin bir kısmını bir kısmıyla kıyaslayıp hükme varan, yolunu yitirir.»

*
* *

Abbasoğullarından Mansûr, «Seffâh - Kandökücü» lâkabıyla anılan kardeşi Abdullâh'tan çok daha zâlim bir kişiydi. Hele İmâm Hasan (A.M) evlâdının kıyamları dolayısıyle onlara pek çok zulümlerde bulundu; pek çoğunu şehîd ettirdi. Abbasoğulları devletinin kurucusu olan ve Mansûr tarafından «Ebû - Mücrim» diye anılan Ebû - Müslim'i öldürttü; amcası Abdullah b. Alî b. Abbâs'ı fecî' bir sûrette katlettirdi. Yüzellisekiz hicrîde (775 M.), Hac için Hicâz'a hareket etti; Mekke'ye birkaç mil mesâfede bulunan Bi'r-i Maûne'de öldü; Zilhıccenin altıncı günü kölesi Rabi' geldi; Mehdî adına Mekkelilerden bey'at aldı.

Mansûr'un oğlu Mehdî, babasının ölümünde Reyde'ydi. Şiire ve zevka düşkün olan Mehdî, Halîfe olunca Beşşâr b. Burd ve Ebû'l-Atâhiye gibi şâirleri korudu. Hâşimîlere, Alevîlere iyi davrandı. Imâm Mûsâ'l - Kâzım'ı (A.M) Medîne'den Bağdad'a getirtip hapsettiyse de bir hafta sonra serbest bıraktı. Câriyelerinden biri, kendisine rakıyb olarak gördüğü bir başka câriyeyi zehirlemek için hazırladığı zehirli armudu yanlışlıkla Mehdî'nin yediği ve bu sûretle öldüğü rivâyet edilir. Yüzaltmış yedi Muharreminde (783 M.), Mehdî'nin ölümünden sonra yerine oğlu Mûsâ'l-Hâdî geçti.

Mûsâ'nın Halîfe olduğu ay Hicâz'da Huseyn b. Alî b. Hasan, Abbasoğullarına karşı kıyâm etti. Bu zât, Abbasoğullarının aleyhine kıyâm eden Alevîlerin sonuncusudur;

Medîne'yi zabtedip Mekke'ye yürüdü. Mûsâ, amcasının oğlu olup Kûfe'ye vâli tâyîn edilmiş bulunan Mûsâ b. Îsâ'-yı, bir orduyla Hicâz'a gönderdi. Savaşta Huseyn şehîd düştü ve kıyam bastırıldı.

Mûsâ'l - Hâdî'nin saltanatı pek az sürdü; yüzyetmiş Rabîulevvelinin onaltıncı günü öldü (786). Yerine «Reşîd» lâkabıyla tanınan kardeşi Hârun geçti. Hârun'ür-Reşîd, saraya içkiyi, müziği ve raksı ilk olarak sokan Abbâsî Halîfesidir. Mûsa da şaraba düşkündü; fakat sarayda içki, saz ve raks, zevk ve eğlence, Hârun'un zamanında resmiyet kazandı. Ebû'l - Atâhiye, Muhammed b. Münâzir gibi şâirler [*], Hârun'un nedimleri, hem-demleri olmuştu.

*
* *

§Hârun'ür-Reşîd'in devri, Edebiyat, ilim ve fen bakımından Abbasoğullarının en muhteşem bir devridir. İmparatorluk, sınırlarını genişletmiş, çağının tek kudretli hâkimiyetini kurmuştu; fakat saraya mensûb olanlardan, saltanat erkânına dayananlardan başka, halk, alabildiğine sefâlet içindeydi. Çâresizlerin feryadlarını, iniltilerini sefâhet nâraları ve saz sesleri, duyurmamaktaydı; tokların dilberlere bakan süzgün gözleri, açları görmemekteydi ve Hârûn'ür-Reşîd, bütün debdebesine, saltanatına rağmen bu sefâhate karşı durabilecek kudret sâhiplerinden, her an korkmadaydı; bunların başında da, zamânın İmâmı, Allâh'ın Hucceti İmâm Mûsâ'l-Kâzım vardı (A.M).

§ Mûsâ'l-Hâdî zamanında kıyâm eden Huseyn b. Alî'-nin kesik başı, Mûsâ'nın yanına getirildiği vakit İmâm Mûsâ'l - Kâzım da, Mûsâ'nın yanındaydı. Mûsâ, İmâm'a A.M), «Bu başı tanıyor musun» demişti. İmâm, «Gerçekten de

---

[*] Beşşâr b. Burd için «Reyhânet'ül-Edeb»ın I. Cildine (2.Basım, Çap-Hâne-i Selâmî-1335 Ş. S. 172), Ebü'l-Atâhiye için V. Cildine (1373 H. 1332 Ş. S. 127—129); Muhammed b. Munâzi için VI. C. e bk. (Tebriz; Şafak Mat. 1333 Ş. S. 170—171).

biz, Allâhınız ve gerçekten de biz O'na dönenleriz; O'nun mânevî huzûruna varanlarız» meâlindeki II. Sûre-i Celîlenin 156. âyet-i kerîmesini okuyup «Evet» buyurmuşlardı. «Vallâhi müslim, sâlih, oruç tutar, sabreder, iyiliği buyurur, kötülüğü nehyeder bir hâlde geçip gitti; Ehlbieytinin içinde ona benzer yoktur.»

Hârûn, bunu unutamazdı. İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın üstünlüğünü bilmez değildi Hârun; yüzyetmiş dokuz hicrîde Medîne-i Münevvere'ye gittiği zaman, Ravza-i Mutahhara'yı ziyâret ederken, Rasûlullâh'a (S.M), «Selâm sana Yâ Rasûlallâh, Ey amcamın oğlu» diye selâm vermişti; İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın (A.M) selâmlarıysa, «Selâm sana Yâ Rasûlallah, selâm Ey babam» tarzındaydı. Hârûn'un içini burkutmuştu bu selâm; ama gene de İmâm'a (A.M) dönüp, «Evet» demişti; «Doğru söyledin Ey Eba'l-Hasan, bu övünç size düşer.»

Mekke-i Mükerreme'de İmâm Mûsâ'l - Kâzım'a (A.M) büyük bir saygı göstermiş, sonradan, henüz İmâm'ı tanımayan Me'mûn'a «Bu» demişti, «İnsanların İmâmıdır, Allâh'ın, halkına Huccetidir.» Ve bir müddet sustuktan sonra «Ama» demişti; «Aleyhime küçücük bir hareketini duyarsam, anlarsam, bugün öptüğüm o başı kılıçla bedeninden ayırırım; çünkü saltanat kısırdır.»

§ Hârûn, Fedek hurmalığını İmâm Mûsâ'l - Kâzım'a (A.M), Alî evlâdına vermeyi kurmuş, bunu kendilerine açmıştı. İmâm (A.M), «Fakat» buyurmuşlardı, «Sınırını tesbît edelim» Ve öyle bir sınır tesbît etmişlerdi ki o gün Hârûn'un hükmü altındaki geniş ülkeden bir köy bile o sınırdan dışarda kalmamıştı. İmâm (A.M), Allâh'ın birliğine, Muhammed'in (S.M) risâletine inananların yayıldıkları ülkedeki İmâmetlerini bildirmişlerdi yalnız; oysa ki bütün âlemlerin İmâmı kendileriydi.

§ Hârun, Alî ile Fâtıma'nın (A.M) oğulları oldukları hâlde, kendilerine «Rasûlullâh'ın oğlu» denmesinin sebebini, İmâm Mûsâ'l - Kâzım'dan (A.M) bilmezlikten gelip

sormuştu. İmâm (A.M), «Rasûlullâh'a (S.M) dâmâd olmayı ister misin?» buyurmuşlardı. Hârun, bunun büyük bir şeref olacağını söyleyince İmâm (A.M), «Ama Rasûlullah (S.M), ne benden kız ister, ne de ben ona kızımı verebilirim; çünkü ben, O'nun sulbünden geldim; sense gelmedin» demişlerdi.

§ Hârun, İmâm Mûsâ'l-Kâzım'ın (A.M), devlet ve iktidâr aleyhine kıyâm etmeyeceğini biliyordu; fakat gene de şüphe içindeydi. Dört oğlundan, Zübeyde'nin oğlu Muhammed'i, yerine Velî-ahd tâyîn etmek istiyordu; bu maksatla bütün bilginleri, ululari Hacca dâvet etmişti. Muhammed'i İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın (A.M) Şîa'sından Eş'as oğlu Muhammed'in oğlu Ca'fer büyütmüştü [*]. Vezîr Yahyâ Bermekî, Muhammed, Halîfe olursa vezirliğin elinden gideceğinden korkuyordu ve sırasını buldukça Ca'fer'in mezhebinden bahsediyor ve dolayısıyle de İmâm'ın aleyhinde bulunuyordu. Birgün Hârun, Ca'fer'e yirmibin dînar hediye etmişti. Yahyâ bunu fırsat bilerek Hârun'a, bunların mezhebinde dedi, bu çeşit malların beşte biri zamanın İmâmına verilir; adamlarını gönder, bak, dediğim nasıl çıkacak. İmâm'a (A.M) her yandan humüs geldiğini, İmâm'ı çekemeyen İsmâîl b. İmâm Ca'fer'üs-Sâdık'ın oğlu Alî de Harûn'a bildirmişti. Hârun, Ca'fer'i çağırttı; mührünü aldı, kendi adamlarına verip Gidin dedi, dînarların bulnuduğu keseleri getirin. Keseler gelince, mühürlerinin bile henüz açılmadığı görüldü. Burda şunu da söyleyelim: Yahyâ, Muhammed, Halîfe olursa vezirlikten düşeceğini sanıyor, bu yüzden korkuyordu; oysa Hârun, kendi zamanında, onu da öldürttü, kardeşini de.

§ Hârun, Hicâz'a gelince İmâm Ca'fer'us - Sâdık'ın (A.M) oğlu İsmâîl'in oğlu Muhammed de, İmâm Mûsâ'l-Kâzım'ın (A.M) aleyhinde kovuculukta bulundu; «Yeryüzünde iki halîfe var; ikisine de para - pul verilmede» dedi.

---

[*] Ca'fer b. Muhammed b. Eş'as için «Tenkıyh'ul-Makaal» e bakınız; I, S. 222.

Hârun, «Yazıklar olsun sana, biri benim, öbürü kim? diye sorunca Muhammed, «Kim olacak» dedi, «Mûsâ b. Ca'fer.»

Muhammed b. İsmâîl, sonradan Bağdad'a da gitti. Hattâ giderken İmâm Mûsâ'l-Kâzım'ı (A.M) ziyâret etti; kendilerinden öğüt istedi. İmâm (A.M) «Kanıma girmekten çekin» buyurdular. Muhammed, «Lânet olsun senin kanına girene» dedi. Sonra gene öğüt istedi. İmâm (A.M), tekrar «Kanıma girmekten çekin» buyurdular ve ona yüzelli dînar verdiler. Sonradan içinde yüzelli altın bulunan iki kese daha yolladılar; ardından binbeşyüz dirhem daha vererek «Benden kesildiğin, yakınlık hakkını çiğnediğin vakit bunu hatırlarsın» buyurdular.

Muhammed, Bağdad'a varır - varmaz, ayağının tozuyla doğru Hârûn'un sarayına gitti. Hârun uyuyordu, uyandırmalarını söyledi. Yanına girince de, «Yeryüzünde iki halîfe var; ikisi de para toplamada; biri Medîne'de Ca'fer oğlu Mûsâ, öbürü burda sen» dedi. Hârun yemin teklîf etti; Muhammed yemin etti. Hârun, ona yüzbin dirhem verdi. Bu ihsânı kabûl eden Muhammed, yerleşeceği yere gittiği gece ölüp gitti [*].

Muhammed'in kardeşi Alî de İmâm Mûsâ'l-Kâzım (A.M) aleyhinde kovuculukta bulunmuştur. Yahyâ b. Hâlid'il-Bermekî, Alî'ye bir hayli mal - mülk vermiş, onu Bağdad'a çağırmıştı. Imâm Mûsâ'l-Kâzım (A.M), Alî'ye üçyüz dînar, dörtbin dirhem vermiş, Bağdad'a gitmemesini söylemiş, fakat sözünü dinletememişti. Imâm (A.M) «Vallâhi bu benim kanıma girmeye, evlâdımı yetîm etmeye çalışacak» buyurmuşlardı ve öyle de olmuştu [**].

*
* *

---

[*] Muhammed b. İsmâil için aynı kitabın II. C. nin İkinci Bölümüne bk. S. 82.

[**] Alî için de aynı kitaba bk. II, S. 269.

§ İmâm Mûsâ'l - Kâzım (A.M), hayatta oldukça Hârun bir türlü rahat edemiyordu. Nihâyet İmâm'ı tutturup zincire vurdurdu; iki mahıffe tertîb ettirdi; katıra yükletti. Mahıffelerin üstleri, yanları örtülüydü. Birini Basra'ya, öbürünü Kûfe'ye yolladı; Imâm (A.M) Basra'ya yollanan mahıffedeydi. Hârun, bu tertiple, Imâm'ın nereye gönderildiğini halktan gizlemek istiyordu. Imâm (A.M), Basra'da Zübeyde'nin kardeşi Mansûr oğlu Ca'fer'in oğlu Îsâ'nın murâkabesi altına verilerek habsettirilmişti. İmâm'ı şehîd etmesini emreden Hârûn'a Îsâ, «Bunca zamandır habsimde; gözcülerim boyuna O'nu gözlüyorlar; ibâdetten başka birşeyini görmediler; hattâ ne sana, ne bana, ne de başka birine ileniyor; O'nu öldürmem şöyle dursun, habsedilmesine bile râzı değilim; ne yaptıracaksan, başka birine yaptır; yoksa ben onu bırakmayı kuruyorum» meâlinde bir mektup gönderdi. Bunun üzerine Hârun, İmâm'ı (A.M) Bağdad'a getirtti; Rabî' oğlu Fazl'a, ondan sonra Yahyâ Bermekî'nin oğluna teslîm etti. Onlar da İmâm'a sûikastitte bulunmaktan çekindiler. Sonunda İmâm (A.M), Sindî b. Şâhik'e teslîm edildi.

§ İmâm Mûsâ'l - Kâzım (A.M), Bağdad'da üç yıl yaşadılar; bu müddetin çoğunu hapiste geçirdiler. Sonunda Hârûn'un emriyle Sindî, kendilerine zorla zehirli hurma yedirerek zehirledi. Şehâdetleri, yüzseksen üçüncü yılın Receb ayının yirmibeşinci günüdür. Ömürleri, ellibeş yıl, beş ay, onsekiz gündür.

*
* *

§ İmâm Mûsâ'l-Kâzım (A.M), Bağdad'da üç yıl yaşarivâyete göre üç gün önce Sindî b. Şâhik, İmâm'ı (A.M) tanıyan ve sayan birçok kişiyi evine çağırmış, İmâm'ı (A.M) onlara gösterip hiçbir sûretle kendilerine kötülükte bulunulmadığını, haklarında saygıdan başka birşey gösterilmediğini, cebir, şiddet ve işkence yapılmadığını, aç ve susuz tutulmadığını söylemiş, hattâ evvelce yazılıp hazırlanmış olan ve bunları ihtivâ eden bir kâğıdı da gelenlere

imzalatmıştır. İmâm (A.M) ise, bu sözlere, bu harekete karşı, dokuz zehirli hurmayla zehirlendiklerini, iki - üç gün sonra vefât edeceklerini bildirmişlerdir.

§ İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın (A.M) cenâzeleri teşyi' edilirken de, birkaç yerde ve Bağdad köprüsünde, halka, «Bu, Mûsâ b. Ca'ferdir; eceliyle vefât etmiştir; gelin, bakın, görün» diye münâdîler seslenmişler, kefenleri açılıp cesetleri halka gösterilmiş, bu sûretle tabîî ölümle vefât ettikleri hakkında umûmî bir kanâat elde edilmeye çalışılmıştır.

İmâm Mûsâ'l - Kâzım (A.M), Bağdad'da «Kureyş Makberesi» denen yere defnedilmiştir. Sonradan İmâm Muhammed'üt-Takıy de (A.M) yanlarına defnedildikleri için iki kubbeli türbelerine ve türbenin bulunduğu yere «Kazımeyn» ve «Kâzımiyye» denmektedir. Salâvâtullâhi Aleyhi ve alâ Âbâihi'l - Izâm ve Evlâdihi'l-Kirâm.

*
* *

Oğullarından bâzıları.

İmâm Alî b. Mûsâ'r-Rızâ (A.M).

Sekizinci İmâmdır; hâl tercemeleri yazılacaktır.

İbrahim.

Murtazâ lâkabıyle anılan bu oğullarının adıyle, «Ebû-İbrâhîm» diye künyelenmişlerdir. Amcasının oğlu, Muhammed b. Zeyd b. Hasan tarafından Yemen vilâyetine tâyîn edilmişti. Me'mûn zamanında kıyâm etmiş, Yemenliler kendisine uymadıkları için onlardan bir hayli kişiyi öldürtmüştü.

Abbas.

Rivâyete göre, kardeşleri İmâm Rızâ'dan (A.M) kadıya şikâyette bulunmuş, bu yüzden amcaları İshak, kendisine darılmıştı. İmâm Rızâ (A.M), «Borçlu olduğunu anla-

dım; o yüzden bu işi yaptım» buyurup borçlarını ödemişler ve «Ben sana yardımdan el çekmem; sen de hareketinde hürsün, diline geleni söyle» buyurmuşlardı.

Kaasım.

İmâm Mûsâ'l - Kâzım bu oğullarını çok severlerdi; hattâ «İmâmet, benim karârımla olsaydı Kaasım'ı öbür çocuklarıma tercîh ederdim; fakat bu iş, Allah vergisi; seçim O'na âit» buyurmuşlardı. Kaasım, Hille'ye sekiz fersahlık bir yerde medfundur; türbesi ziyâret edilmektedir.

İsmâîl.

Mısır'da yerleşmişti. Eserleri bilgisine delildir.

Ahmed.

İmâm (A.M), bu oğullarını da pek severlerdi. Takvâda pek üstündü. Hayâtında bin kul azad ettiği rivâyet edilmiştir. İmâm Rızâ (A.M) İran'ı şereflendirdikten sonra o da İran'a gelmiş, bir müddet Kum'da kalmış, sonra Şîrâz'a gitmiştir. Şîraz'da «Şâh Çerâğ» diye tanınan ve ziyâret edilen türbede medfundur.

Muhammed.

Kendisini ibâdete vermişti. Gece namazlarını bırakmazdı. «Mücâb» ve «Ebû - Cevâb» diye tanınan İbrâhîm, Muhammed'in soyundandır. Horasan'da, Kunâbâd'daki ziyâret-gâh, Muhammed'in medfûn bulunduğu yerdir.

Hamza.

Seyyid Abdül'Azîm'in yanındaki yerde, Kirman'ın Sîrcan kasabasında, Terşîz'e bağlı Sûsefîd'de yattığı söylenir; her üç yerde de ziyâret edilmektedir.

Abdullah.

Bu zât, İmâm Aliyy'ür - Rızâ'dan (A.M) sonra imâmet dâvâsına kalkışmıştı. Başına toplananlar, az bir müddet sonra İmâm Muhammed'üt - Takıy'ye (A.M) uydular.

Abdullâh'ul - Asgar.

Ebü'd - Dünyâ ve Ebü'l - Kaasım künyeleriyle anılır; soyu pek çoktur.

Zeyd.

Me'mûn'un, İmâm Rızâ'yı (A.M) velî-aht tâyîn ettiği hicrî ikiyüz yılında, Basra'da kıyâm etmiş, şehirdeki Abbasoğulları mahallesini ateşe vermişti. Bu yüzden, «Zeyd' ün - Nâr» diye anılır. Kardeşinin bu hareketi, İmâm Rızâ'yı (A.M) pek rahatsız etmişti. Me'mun, Irak vâlisi Hasan b. Sehl'i bir orduyla Zeyd'e yolladı. Zeyd'in ordusu yenildı; kendisi de tutulup Bağdad'a getirildi. Me'mun ona, «Düşmanlarımız olan Ümeyyeoğullarının evlerini yakmadın da amcanın oğullarının evlerini yaktın» deyince Zeyd, lâtîfe yollu, «Evet, önce onların evlerini yakmalıydım, yanılmışım» dedi. İmâm Rızâ, «Zeyd» buyurdular, «Fâtıma, nefsini kötülükten korudu, Allah da O'nun zürriyetini ateşe harâm etti deniyor ya; burdaki zürriyet, Cenâb-ı Fâtıma, Hasan, Huseyn, Zeyneb-i Kübrâ ve Zeyneb-i Sugrâ ile Ümmü Külsûm'dan ibârettir; bilmez misin ki Nûh'un oğlu bile kâfirlere uydu da, O, senin ehlinden değildir; çünkü O, kötü bir iş işledi buyuruldu (XI; Hûd A.M; 46). Zeyd, iyi dinle: Sen, Basra'daki Müslümanları öldürüyor, evlerini yakıyorsun; baban Mûsâ b. Ca'fer'se (A M) ibâdet mihrâbında öylesine duruyor ki bedeni, âdetâ bir iskelet hâline geliyor; sen de Allâh'ın rahmetine mazhar olacaksın, baban Mûsâ b. Ca'fer de; öyle mi sanıyorsun; bu, Allâh'ın adâletine uyar mı? Duymadın mı ki ceddimiz Alî b. Huseyn (A.M), Cennet, Allâh'a itâatta bulunanlar için yaratılmıştır; isterse itâat eden, Habeş bir kul olsun; cehennem de Allâh'a ısyân edenler için yaratılmıştır; isterse ısyân eden, Knureyş boyundan bir seyyid olsun buyurmuşlardır.»

Bu sözlerden sonra Zeyd'in ellerindeki, ayaklarındaki zincirleri çözdürdüler; fakat bir daha onu görmediler; onunla konuşmamaya da yemin ettiler.

Zeyd, Sâmırâ'da vefât etti ve oraya defnedildi (Tenkıyh'ul - Makaal'e de bk. I, S. 471).

***

§ İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın (A.M) kızlarından Fâtıma-i Ma'sûme, ikiyüz bir hicrîde İran'a gelmişler, Kum'da vefât etmişlerdir. Medfenleri ziyâret-gâhtır.

***

§ Ashâbından bâzıları.

Seyyid İsmâîl-i Hımyerî.

Alevî, yâni Hz. Alî (A.M) soyundan olmadığı, soyu, Hz. Peygamber'in (S M) ataları Abd'ül - Muttalib'e (A.M) ulaşmadığı, yâni Seyyid olmadığı hâlde, İmâm Ca'fer'us - Sâdık (A.M) tarafından kendisine Seyyid dendiğinden, bir rivâyete göre «Seyyid'üş - Şuarâ' - Şâirlerin ulusu» diye anıldığından, yâhut soy adı Seyyid olduğundan, «Seyyid-i Himyerî» diye anılan Ebû - Hâşim, yâhut Ebû - Âmir İsmâîl b. Muhammed, annesi, babası, Ehl-i Sünnet'ten olduğu hâlde Şîîliği benimsemiş, önce Muhammed b. El - Hanefiyye'ye uyan «Keysâniyye» denken İmâm Ca'fer'us - Sâdık (A.M) zamânında, İmâmiyye Mezhebini kabûl etmişti; bizzât kendisi, bir şiirinde, İmâm Ca'fer'e (A.M) uyduğunu söyler ve önceki inancından dolayı Allâh'ın afvine, gufrânına sığınır.

İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın (A.M) zamânını da idrâk eden yüzyetmiş dokuz hicrîde (789, 794, 795 M.) vefât etmiştir. Yüzdoksan üçte (808 M.) vefât ettiği de rivâyet edilir. Ehlibeyti öven kasîdeleriyle şöhret kazanmıştır (Tenkıyh'ul-Makaal'e; I, S. 142—144; ve Reyhânet'ül-Edeb'e bk. II; S. 356—359).

Aliyy b. Yaktîn.

Yüzseksen iki hicrîde (798 M.) Bağdad'da vefât eden Aliyy b. Yaktîn, İmâm Ca'fer'us-Sâdık ve Mûsâ'l-Kâzım'ın

(A.M) ileri gelen ashâbındandır. Abbasoğullarından Mehdî, Hâdî ve Hârûn'un zamanlarında, onlarca da hatırı sayılır kişilerdendi; bu yüzden İmâmiyye'nin korunmasında değerli hizmetleri oldu; bu arada kendisi de, mezhebi dolayısıyle birkaç kere tehlikelere düştü.

Aliyy b. Yaktîn, bir kere, İmâm Kâzım'ın ashâbından deveci İbrâhîm'i huzûruna kabûl etmemişti. Bu hareketini duyan İmâm (A.M), ashâbına, Aliyy b. Yaktîn gelirse, yanlarına kabûl etmeyeceklerini bildirdiler. Bunu duyan Alî, geceleyin, İbrâhîm'in evine gitti; ondan râzılık diledi; yere yattı, and vererek, İbrâhîm'in, yüzüne basmasını istedi; yalvardı. İbrâhîm, and üzerine, ayakkabısı, ayağında olarak Alî'nin yüzüne hafifçe bastı ve ondan râzı olduğunu söyledi; Alî de, Yârabbî dedi, sen şâhid ol.

İmâm, bunu duyunca Alî'nin suçundan geçti. Alî'nin, İmâm'ın (A.M) katında derecesi, pek yüksekti; birçok rivâyetleri vardır (Tenkıyh'ul-Makaal'e de bk. II, S. 315—317).

Aliyy b. Suveyd-i Sâî.

Medîne'ye yakın Sâe köyündendir. İmâmiyyece, gerçek ve sözüne inanılır bir kişi olarak kabûl edilmiştir.

Muhammed b. Sinân-ı Zâhirî.

Amr b. Hamık-i Huzzâî'nin azadlı kölesidir. Babası Zâhir b. Amr, Kerbelâ'da, İmâm Huseyn'in (A.M) maiyetinde şehîd olanlardandır.

Muhammed b. Ebî-Umayr.

Gerçekliğinde, ihlâsında ittifak edilmiştir. Dört kitap telîf etmiştir; fakat hükûmetten korkarak bunları gömmüştür. Bağdad'lıydı; ikiyüz onyedi hicrîde vefât etmiştir (832 M.).

Safvân-ı Cemmâl.

Aliyy b. Yakt'n'de bahsedilirken adı geçen İbrâhîm'-

dir. Babası, Mihrân adlı bir İranlıydı. Kardeşleri Huseyn ve Miskîn, İmâm Ca'fer'in (A.M) râvîlerindendir. Gerçekliğinde ittifak vardır. Bir hayli devesi vardı. Bâzılarını Hârûn'a kiralamıştı. İmâm Mûsâ'l - Kâzım, zâlime ve zulme yardımdan bahsederlerken Safvân, «Ben hacca gitmesi için kiraladım» demiş, İmâm, «Develerini sana teslîm etmesi için sağ - esen dönmesini istiyorsun ya; bu da zâlime bir yardımdır» buyurunca, Hârun dönüp, develerini ondan alır - almaz hepsini de satmıştı.

Rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn.

(Dâiret'ül - Maârif'il - İslâmiyyet'iş - Şîiyye; S. 82; El - Envâr'ül - Behiyye Tercemesi; S. 185 — 221. Cevâd Fâzıl: Ma'sûmîn-i Çhârdeh - gâne; S. 1 — 59).

SEKİZİNCİ İMÂM

ALİYY B. MÛSÂ'R - RIZÂ (A.M)

§ Hicretin yüzelli üçüncü yılı Zi'l - Hıccesinin onbirinci perşembe, yâhut cumua günü, Medîne-i Münevvere'de âlemi teşrîf etmişlerdir. Doğumlarının Zi'l-Ka'de, yâhut Rabîulevvel ayında olduğu, ataları İmâm Ca'fer'us-Sâdık'ın (A.M) vefât ettikleri yüzkırk sekiz yılında yâhut da o yıldan beş yıl sonra doğdukları da rivâyet edilmiştir. Babaları, İmâm Mûsâ'l-Kâzım'dır (A.M); vâlideleri, Hîzerân'il-Mersiyye adlı bir câriyedir; adlarının Şakrâ' olduğu, bu sözün, lâkapları olup adlarının Ervâ bulunduğu da rivâyet edilmiştir. İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın (A.M) vâlideleri Hamîde Hâtun, bu hanıma, «Tâhire» adını vermişlerdi; lâkapları, «Necime»ydi.

İmâm Aliyy'ür - Rızâ'nın (A.M) künyeleri, «Ebü'l - Hasan» dır. İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın künyeleri de aynı olduğundan İmâm Aliyy'ür - Rızâ'ya (A.M), «Ebü'l - Hasan-ı Sânî», İmâm Kâzım'a (A.M), «Ebü'l - Hasan-ı Evvel», yâhut, «Ebü'l - Hasan-ı Mâzî» denmiştir. Lâkapları, «Rızâ, Sâbir, Radıyy, Zekiyy» ve «Veliyy» dir. En meşhur lâkapları, «Rızâ» dır. Allâhu Taâlâ'ya ve Peygamberine râzı olduklarından, herkesin râzılığını kazandıklarından, bir rivâyete göre de Me'mûn'un velî-ahtlığını kabûl ettiklerinden dolayı bu lâkapla anılmışlardır.

Hasan adlı iki oğullarıyla Muhammed, Ca'fer ve İbrâhim adlı oğulları ve bir kızları, Muhammed, Ca'fer, Hasan ve İbrâhîm adlı dört oğulları, bir kızları olduğu, İmâm Muhammed'üt - Takıy ile Mûsâ adlı oğulları bulunduğu, İmâm Muhammed'üt-Takıy'den başka evlâtları bulunmadığı

da rivâyet edilmiştir. Soyları, İmâm Muhammed'üt-Takıy'-den yürümüştür.

İmâm Mûsâ'l-Kâzım'ın (A.M) vefâtlarında, otuzbir yaşını sürüyorlardı.

§ İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın vefâtlarından sonra bir azınlık, İmâm'ın vefât etmediğine, vefâtlarının bir nevi' gaybet (, görünmezlik) olduğuna, son zamanda zuhûr edecekleri bildirilen Mehdî'nin, kendileri bulunduğuna inandı; bu azınlık, az bir zaman sonra ortadan kalktı; İmâmet dâvâsına girişen kimse çıkmadı ve İmâm Aliyy'ür - Rızâ (A. M), İmâmiyye'ce, İmâm tanındı.

Esâsen İmâm Mûsâ'l - Kâzım da (A.M), kendilerinden sonra Aliyy'ür - Rızâ'nın (A.M) İmâm olacağını birçok vesîlelerle ve birçok defa söylemişlerdi.

İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın (A.M) ashâbından Muhammed b. İshak, İmâm'a (A.M), «Dînimin esaslarını kimden öğreneyim; bana uyacağım kişiyi bildirmez misin dedim; oğlum Alî buyurdular» diyor [*].

Dâvud b. Süleyman der ki :

«İmâm Mûsâ'l - Kâzım'a (A.M), «Korkuyorum dedim; bir iş olur da sizi bir daha göremem; İmâmımı şimdiden tanımak istiyorum dedim. İmâm Kâzım (A.M), Benden sonra İmâmınız, oğlum Alî'dir buyurdular.» [**].

Aliyy b. Yaktîn, İmâm Kâzım'ın (A.Mî, kendisine, «Yâ Alî, evlâdımın seyyidi Alî'dir; kendi künyemi ona verdim» buyurduklarını söylüyor.

Bir gün İmâm Mûsâ'l-Kâzım (A.M), ashâbının ileri gelenlerini toplamış, onlara, «Biliyor musunuz, sizi niye çağırdım» buyurmuş, bilmiyoruz demeleri üzerine, Aliyy'ür-

---

[*] «Tenkıyh'ul-Makaal» e bakınız; II; İkinci Bölüm, S. 78—79.
[**] Aynı kitaba bakınız; I, S. 410—411.

Rızâ'yı (A.M) göstererek, «Bu oğlum vasıymdir; benden sonra yerime o geçecek; halîfem odur; kime borcum varsa o ödeyecektir» buyurmuşlardır.

Bir gün de evlâdına, Alıyy'ür-Rızâ'yı (A.M) göstererek, «Bu oğlum» buyurmuşlardır, «Âl-i Muhammed'in bilginidir.»

mâm Mûsâ'l-Kâzım (A.M), babaları İmâm Ca'fer'us-Sâdık'ın (A.M) kendilerine, «Âl-i Muhammed'in bilgini, senin sulbünde; O, Emîr'ül-Mü'minîn'in adaşıdır; keşke O'nun zamânına erişebilsem» buyurduklarını rivâyet ederler.

İmâm Ca'fer'us-Sâdık'ın (A.M) ashâbından Yezîd b. Salît der ki:

Mekke yolunda bir toplulukla İmâm Ca'fer'e (A.M) ulaştık. Kendilerine, siz dedim, tertemiz imamlarsınız; fakat kimse ölümden kaçıp kurtulamaz. Anam - babam sana fedâ olsun; bana bir söz söylesen de ben de adamlarıma söylesem, bildirsem. Bu sözlerimle, yerlerine kimin imâm olacağını sormak istemiştim. İmâm Mûsâ'l-Kâzım'ı göstererek «Bu» buyurdular, «Evlâdımın ulusudur; bundan bilgi, hılim, anlayış, cömertlik ve tanıyış, halkın muhtâc olduğu herşey, dînî hususlarda ihtilâfı giderecek kudret, topluca mevcuttur. Bu oğlum, güzel huyludur, geçimi hoştur; Allâh'ın rahmet kapılarından bir kapı olacaktır. Ama onda, bütün bunlardan daha üstün ve güzel bir üstünlük de vardır.»

Bu sözleri duyunca, anam - babam fedâ olsun sana dedim; o üstünlük nedir? Buyurdular ki:

«Allah onun sulbünden bu ümmete bir yardımcı, bir nur, ibr anlayış ve hüküm ihsân edecek. O, vücûda gelenlerin en iyisi olacak; Allah, O'nunla kullarını koruyacak; ümmetin arasını düzene sokacak; ayrılıkları kaldıracak; birliği sağlayacak; kırıkları onaracak; çıplağı giyindlrecek; açı doyuracak; korkanı esenleştirecek. O'nun bereketiyle Allah yağmur yağdıracak; Allâh'ın kulları, O'nun buyru-

ğuna uyacaklar. Gençliğinde de, orta yaşlıyken de halkın en iyisi olacak; O'na uyanlar da, çocukluk çağlarında uluğa erişecekler. O'nun sözü hıkmettir, sükûtu bilgi; halkın ihtilâfa düştüğü şeyleri bildirecek, onları aydınlatacak...» [*].

§ Burda Bezantî'nin şu rivâyetini de yazalım; diyor ki: İmâm Muhammed'üt-Takıy'ye (A.M), Muhâlifleriniz, babanız İmâm Aliyy'ür - Rızâ'ya (A.M), velî-ahtliği kabûlü dolayısıyle «Rızâ» lâkabını Me'mun verdi diyorlar dedim. İmâm (A.M), «Allâh'a andolsun ki» buyurdular, «Yalan söylüyorlar ve gerçek yoldan sapıyorlar. O lâkabı babama Allah vermiştir; çünkü O, gökte, Allâh'ın sevdiği, yerde Rasûlulâh'ın ve halîfelerinin râzı oldukları kişidir.» Peki dedim, geçmiş atalarınız da Allâh'ın sevgilileri, Rasûlünün ve İmâmların râzı oldukları kişiler değil mi; neden yalnız babanız Rızâ diye anılıyor? İmâm (A.M), «O'na karşı olanlar da, düşmanları da O'nu takdîr ettikleri, O'ndan râzı oldukları için. Bu râzılık, atalarından hiçbirine nasîb olmadı; babam bu yüzden Rızâ diye anılmakta» buyurdular [**].

*
* *

§ İbrâhîm b. Abbas'is - Savlî der ki:

Hiç kimseyi görmedim ki İmâm Rızâ'ya (A.M) bir soru sorsun da cevâbını almasın. O'ndan bilgin bir kimseye rastlamadım. Me'mûn, O'na her husûsa âit sorular sorar, âdetâ O'nu imtihana çeker, fakat her sorunun da cevâbını alırdı. O'ndan üstün bir kimseyi ne gördüm, ne işittim. Sözleriyle, hareketleriyle hiçbir kimseyi incitmemiştir. Söyleyeni, sözü bitinceye dek dinler, kimsenin sözünü kesmezdi. İhtiyâcı olup da kendisine baş vuran, mahrum dönmezdi. Hiç kimsenin yanında, ayağını uzattığı görülmemiştir.

---

[*] Yezîd b. Salît için «Tenkıyh'ul-Makaal»e bk. III, S. 326—327.
[**] Bezantî için «Reyhânet'ül-Edeb»e bk. I; 2. Basın, S. 165.

Hizmet edenlerine bile kötü söz söylediği, kötü muâmelede bulunduğu olmazdı. Yemeklerini, kendisine hizmet edenlerle yer, seyisini bile sofrasına oturturdu. Sadakası pek boldu. İhtiyaç sâhiplerine, muhtâc oldukları şeyleri, geceleyin; gizlice kendisi götürür, kim olduğunu bildirmeden verir, dönerdi. Her ayın üç günü (Eyyâm-ı Beyz: Onüçüncü, ondördüncü, onbeşinci günleri) oruç tutardı. Gece namazını bırakmazdı; uykusu pek azdı.

Hâkim, «Târîhu Nîsâbûr» da, Medîne'de, daha yirmi yaşındayken, soruları cevaplandırdığını, fetvâ verdiğini yazar. Saduk, «Uyûnu Ahbâr'ir - Rızâ» da, Recâ' b. Ebi'd-Dahhâk'ten rivâyet ederek, Me'mûn'un, İmâm Rızâ'yı (A. M) dâvet için adam gönderirken, O'ndan daha üstün takvâ sâhibi, O'ndan daha fazla Allâh'tan korkan, Allâh'ı çok anan bir kimseyi görmediğini, hangi şehre geldiyse, halkın sorularına hemen cevap verdiğini söylediğini kaydeder.

*
* *

Hârûn'ür - Reşîd, yüzdoksan üç yılı Cumâdelâhırasının dördüncü cumartesi günü, kırkdört yaşında öldü (809 M.); yirmiüç yıl hükümdarlık etmişti. Zamânı, İslâm târîhinin, ilim, fen, sanat ve edebiyat bakımından en ileri devri olmakla berâber zulüm, kahır, sefâhet ve sefâlet bakımından da en karanlık devriydi. Hârûn'un ölümünden sonra, oğlu Emîn, saltanat tahtına oturdu. Hârûn, Emîn'i velî-aht yapmış, ondan sonra da kardeşi Me'mûn'un hükümdâr olmasını kararlaştırmıştı; ülkeyi de Emîn'le Me'mûn arasında bölmüş, doğuyu, merkezi Merv olmak üzere Me'mûn'un, batıyı, merkezi Bağdad olmak üzere Emîn'in idâresine vermişti. Emîn hükümdâr olunca vezir Fazl b. Rabî'le askerî kumandan Alî b. Îsâ b. Mâhân'ın fikirlerine uyup kardeşi Me'mûn'u, velîahtlikten azletti; saltanatı, oğlu Abdullâh'a bırakmak istiyordu. Annesi Zübeyde ve bâzı devlet adamları, buna engel olmak istedilerse de sözlerini dinletemediler. Emîn, Ali b. Îsâ'yı Me'mûn'la savaşa yolladı; Me'mûn da Zü'l-Yemîneyn Tâhir'i bir orduyla Emîn'e karşı

durmaya memûr etti. Rey'deki savaşta Alî b. Îsâ maktûl düştü; Emîn'in ordusu bozuldu; Tâhir b. Abdullah, Bağdad'a yürüdü; yüzdoksan sekiz Muharreminin beşinci cumartesı günü Emîn öldürüldü ve başı, Merv'e, Me'mûn'a gönderildi (813 M.).

§ Memûn, yüzyetmiş yılı Rabîulevvelinin onsekizinci cumua gecesi doğmuştu. Anası Horasan'lı bir kadındı. Emîn'le savaşa giriştiği sıralarda, «Zü'r-Riyâseteyn» diye tanınan Fazl b. Sehl'i vezirliğe, Zü'l-Yemîneyn Tâhir'i ordu kumandanlığına tâyîn etmişti; Fazl'ın kardeşi Hasan'ı da Irak vâlisi yapmıştı. Fazl ve Hasan, İranlıydı ve Nevbahtîler soyundandı; Tâhir de İranlıydı.

§ Rivâyete göre Me'mun, Emîn'le savaşırken, ona üst olursa, halîfeliği, Ebû-Tâlib (A.M) soyundan en üstün birine vermeyi adamıştı. Şeyh Saduk, «Uyûnu Ahbâr'ir-Rızâ» da bu rivâyeti kabûl eder. Imâm Rızâ'nın (A.M) velî-aht tâyîninde Fazl b. Sehl'in sebeb olduğu da rivâyet edilmiştir. Fakat Saduk, Fazl'in, İmâm'ın (A.M) aleyhinde olduğunu, bu bakımdan ilk rivâyetın doğru olması gerektiğini söyler. Ebü'l - Ferec'le Şeyh Müfîd, Hasan b. Sehl'in, hilâfetin ehline ve hak sâhibine verilmesini telkıyn ettiğini, Me'mûn'un da, Emîn'e üst olursam, Ebû - Tâlib (A.M) soyunun en üstününe vermeyi ahdettim; yeryüzünde de İmâm Rızâ'dan (A.M) daha üstün birini bilmiyorum dediğini bildirirler. Yâfı'î, «Mir'ât'ül-Cinân» ında, Me'mûn'un İmâm, Rızâ'yı (A.M) velî-aht ve halîfe tanıtmak üzere çağırdığını, Merv'de, küçük, büyük, bütün Abbasoğullarını toplayıp Ebû-Tâlib (A.M) oğullarının en üstününün, İmâm Rızâ (A. M) olduğunu bildirdiğini, hilâfetin de ancak ona lâyık olduğunu söylediğini kaydeder; Tabarî Târîhinde de olay bu sûretle anlatılmaktadır.

§ Me'mûn, İmâm Rızâ'ya (A.M) bir mektup göndererek hilâfeti, kendilerine terkedeceğini bildirdi. İmâm (A.M), birçok sebepler serdederek bu teklîfi kabûl etmediler. Mdî-

ne vâlisi Recâ' b. Ebî-Dahhâk'e, İmâm Rızâ'yı (A.M), kendilerine lâyık bir sûrette, Kûfe ve Kum yoluyla değil de Basra ve Ehvaz yoluyla Merv'e göndermesini bir mektupla emretti. Bu mektup, Medîne'ye, hicrî ikiyüzüncü yıl Şevvâlinde gelmişti. İmâm (A.M), gitmeye mecbur olunca Medîne'den Mekke'ye hareket ettiler. Hareketlerinden önce Rasûl-i Ekrem'in (S.M) Ravza-i Mutahharasını, Bakı'deki İmâmları (A.M) ziyâret edip vida'laştılar. Mekke'ye varınca, hac mevsimini beklediler ve hac törenini de edâ ettiler.

İmâm'ın yakın ashâbından Muvaffak diyor ki :

İmâm Muhammed'ül-Cevâd (A.M), beş yaşındaydılar ve kendilerini omuzuma alıp tavâf ettirdim; çevreye bakmıyorlardı; gözlerini babalarına dikmişlerdi; hep ona bakıyorlardı. İmâm (A.M), tavaftan sonra Makaam-ı İbrâhîm'e gidip namazlarını edâ ettiler; ben de İmâm Muhammed'üt-Takıy'yi (A.M) omuzumdan indirdim; oralardaki bir taşın yanına gidip üstüne oturdular. Pek kederli olduklarını anlamıştım; güneş batmak, çevre kararmak üzereydi. Gidip kendilerini kaldırmak, çadıra götürmek istedim. «Allah diledikçe» buyurdular, «Bu taşın üstünden kalkmayacağım.» Makaam-ı İbrâhîm'e gidip Imâm'a (A.M) hâli anlattım. İmâm (A.M), kendileri gidip kalkmasını buyurdular. Muhammed'üt-Takıy, »Kalkmak, çadıra gelmek istemiyorum» dediler. İmâm (A.M), sebebini sorunca, ağlamalı, titrek bir sesle, «Nasıl kalkıp çadıra geleyim ki» buyurdular, «Sen Kâ'be'ye vidâ' ediyorsun; belli ki gidince bir daha dönmeyeceksin.» İmâm Rızâ (A.M), oğullarını okşayıp kucakladılar; berâberce çadıra gittiler.

İmâm Rızâ (A.M), ehlibeytleriyle vidâ' ederlerken de, «Ağlayın; seslerinizi duymak istiyorum; çünkü gittikten sonra bir daha dönmeyeceğim» buyurmuşlardı.

§ İmâm Rızâ (A.M), Basra ve Ehvaz yoluyla götürülüyorlardı; Kûfe'de ve Kum'da Şîa pek çoktu. İmâm (A.M);

Merv'e gelmeden bunlar, kıyâm edebilirler düşüncesi, bu emrin verilmesinde bir âmil olmuştu.

§ İmâm Rızâ (A.M), hicretin ikiyüz birinci yılında Mekke'den hareket ettiler. Beyaz bir katıra yüklenmiş mahıffedeydiler; maiyetlerinde Medîne vâlisi ve ileri gelen kişiler de vardı. Basra'ya varıldıktan sonra kayıkla Hurremşehr'e geçildi. Ordan aynı teşrîfatla yola devâm edildi. Nişabur'a varırlarken şehrin büyükleri karşıladılar. Bilginler, nöbetle İmâm'ın bineklerinin yularını ellerine alıyorlar, halk, her yandan, bu muhteşem alayı karşılıyordu. Ebû-Vâsî' Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İshak-ı Nîşâbûrî diyor ki:

İmâm (A.M), Nişabur'a gelince, büyük annem Hadîce'nin evine indiler; halkla farsça konuştular; ceddeme «Pesende - Beğenmiş, beğenilmiş» adını verdiler; çünkü O'nun evini de, ihlâsını da beğenmişlerdi.

Ertesi gün, hareket ettikleri sırada, Horasan'ın ünlü bilginlerinden Muhammed b. Râfı', Ahmed b. Hâris, Yahyâ b. Yahyâ, İshak b. Râhveyh ve dîğerleri, katırlarının yularını tutup and vererek bir hadis rivâyet etmelerini istediler. İmâm (A.M), mahıffeden mübârek başlarını çıkarıp şu hadîsi beyân buyurdular:

«Babam Abd-i Sâlih Mûsâ b. Ca'fer'il - Kâzım bana dedi ki: Babam Ca'fer'us - Sâdık buyurdu: Babam Muhammed'ül-Bâkır, bana babam Alî b. Huseyn Zeyn'ül - Âbidîn söyledi dedi. O da, Babam Huseyn b. Aliyy'iş - Şehîd, Bana babam Emîr'ül - Mü'minîn Alî b. Ebî - Tâlib dedi ki buyurdu; Kardeşim ve Amcamın oğlu Abdullâh oğlu Muhammed (S.M) buyurdular ki: Bana Cebrâîl söyledi; O da noksan sıfatlardan münezzeh ulu Allâh'tan duydum, buyurdu ki: «Allâh'tan başka yoktur tapacak (Lâ ilâhe ill'Allah), benim kal'amdır; kim kal'ama girdiyse, azâbımdan emindir.»

İmâm (A.M) bu hadîs-i şerîfi, bu altın zincirle, yâni

Ehlibeyt yoluyla, Allâhu Taâlâ'dan, Cebrâîl vâsıtasıyla Hz. Peygamber'e(S.M), O'ndan, babadan oğula, hep İmâmlar yoluyla gelen hadîs-i kudsîyi buyurduktan sonra katırlarını hareket ettirmişler ve hadîse, şu sözleri eklemişlerdi:

«Fakat şartlarıyle; ben de onun şartlarındanım.»

Bu sûretle İmâmetin dindeki yerini bildirmişlerdi. Ebü'l-Kaasım Kuşeyrî, Samanoğullarının, bu hadîsi altın yaldızla yazdırdıklarını, bu levhanın taht ve taçlarının bezentisiolduğunu, sonunda, içlerinden birinin, kendisiyle gömülmesini vasıyyet ettiğini, vasıyyetinin yerine getirildiğini söyler.

*
* *

§ İmâm (A.M), Merv'e birkaç fersahlık yere varınca Me'mûn, Vezîr Fazl b. Sehl, bilginler, Seyyidler, Abbasoğulları soyuna mensûb olanlar, karşıladılar. İmâm (A.M) Me'mûn ve Fazl'la saraya vardılar. Birkaç gün sonra Hilâfet meselesi konuşulmaya başlandı. Me'mûn, hilâfeti İmâm Rızâ'ya (A.M) vermek istiyordu. Imâm (A.M), bunu kabûl buyurmadılar; hattâ halka duyurulmamasını istediler. Bunun üzerine Me'mûn, Veli-ahtliği kabûl buyurmalarını istedi ve bu husûsta hiçbir özrünün kabûl edilmeyeceğini bildirdi. İmâm (A.M), bu zorlama üzerine, memleket işlerine karışmamak, hiçbir sûretle bir işe dâir emir vermemek, hiçbir kimseyi vazîfeye tâyîn etmemek ve vazîfeden azletmemek şartlariyle velî-ahtliği kabûl buyurdular.

Bu husûstaki görüşüp konuşma birkaç hafta sürdü; İmâm Rızâ (A.M) bu iş için, «Allah'ın, benim ve sizin hakkınızdane yapacağını, irâdesi ne olduğunu bilmem; hüküm,ancak Allâh'ındır» buyurmuşlardı. Me'mûn, bu velîahtliği bir fermanla tesbît ettirdi. İkiyüzbir yılı Ramazan ayının yedinci günü, bu fermâna İmâm Rızâ (A.M), şu cümleleri yazıp imzâlarını attılar:

«Rahmân ve Rahîm Allah adıyla. Dilediğini yapan Allâh'a hamdolsun; hükmünü değiştiren, takdîrini reddeden yoktur. O, gözlerde gizlenen kötülükleri, gönüllerde örtülü olan işleri bilir. Salâvât, peygamberlerin sonuncusu olan Peygamberi Muhammed'e ve O'nun tertemiz soyuna.»

Fermân, Fazl b. Sehl, Abdullah b. Tâhir ve bütün ileri gelenler tarafından imzalandı. Ramazan ayının onuncu günü Me'mûn, bütün ileri gelenlere, İmâm Rızâ'ya (A.M) Velî-ahd sıfatıyle bey'at etmelerini emretti. İlk bey'at eden Me'mûn'un oğlu Abbas'tı. Ardından Fazl b. Sehl ve bütün devlet erkânı, Abbasoğullarının belirli kişileri, Horasan halkı, İmâm'a bey'at etti. Gene Me'mûn'un emriyle İmâm Rızâ (A.M) adına para bastırıldı. Bu haber, bütün şehirlere duyuruldu; hutbelerde halka îlân edildi. Ebû'l-Ferec ve Şeyh Müfîd, Medîne-i Münevvere'de, Hazret-i Peygamber'in (S.M) mescidlerinde, hatîbin, «Allâhım, Müslümânların Velî-ahdi Ebû-Tâlib oğlu Alî'nin oğlu Huseyn'in oğlu Alî'nin oğlu Muhammed'in oğlu Ca'fer'in oğlu Mûsâ'nın oğlu Alî'nin hâlini düzene sok» meâlinde duâ ettiğini bildirirler. Şâirlerden Ebû-Nüvâs, Dı'bil b. Aliyy'il-Huzzâî, kasîdelerle bu kutlu görünen işi övdüler. Her yanda Ehlibeyt Şîası, sevinç içindeydi. İşin sonunu bilense yalnız İmâm'dı (A.M); nitekim Nişabur'dan hareket edip Merv'e gelirlerken Hârûn'ür-Reşîd'in gömülü olduğu yere uğramışlar, kabrin bir tarafındaki yere parmaklarıyla bir hat çekmişler, «Burası benim kabrimin yeri» buyurmuşlardı.

*
* *

§ Me'mûn, bu teşrîfattan önce Abbasoğullarının şiârı olan siyah renkli elbiseyi, sarığı, bayrağı yeşil renge çevirtmişti. Ancak şunu da söyleyelim ki yeşil renk, İmâm Rızâ (A.M) tarafından bir şiâr olarak kullanılmamıştır. Yeşil renk, Alevîlere, yânı Alî (A.M) evlâdına mahsûs bir renk değildir; Eimme-i Hüdâ (A.M) böyle bir şiâr sâhibi değillerdir. Hicrî yediyüz yetmişüç yılına dek (1371 M.) Alevî Seyyidlerin giyimleri, sarıkları bir husûsiyete bürünme-

mişti, bir renge boyanmamıştı; netekim İmâm Rızâ (A.M), birazdan bahsedeceğimiz gibi bayram namazına giderlerkenbeyaz sarık sarmışlardı. Yediyüz yetmişüçte, Mısır'da, Melik-iEşref, Alevî Seyyidlerin yeşil libâs giymelerini kararlaştırdı. Bindörtte (1595) Seyyid Muhammed Şerîf, Seyyidlerin, başlarına giydikleri serpûşa, bir yeşil şerit sarmalarını buyurdu. Me'mûn'un yeşil rengi kabûlü, siyâhı kaldırmak için bir tertipten başka birşey değildi.

*
* *

§ İkiyüziki yılı Ramazan ayının sonlarında (818 M.) Me'mûn, İmâm Rızâ'ya (A.M), halka bayram namazını kıldırmasını recâ etti; İmâmın özür dilemesine karşılık recâlarını sürdürdü. Bunun üzerine İmâm (A.M), «Öyleyse» buyurdular, «Ceddim Rasûlullâh'ın (S.M) sünnetine uyacağım.» Me'mûn da, herkes de, namaza nasıl gidilecek, namaz nasıl kılınacak, merak içindeydi. Emevîlerin, Abbasoğullarının zamanlarında, Halîfelerin namaza gidişleri, bir debdebe, bir tantana, bir ululuk gösterisiydi. Halîfe, altınlarla, mücevherlerle süslü bineğine biner, en yeni, en ihtişamlı elbisesini giyer, ziynetlere garkolup çıkardı. Hademi-haşemi de aynı tarzda kendilerini halka gösterirlerdi. Me'mûn, husûsi bineğini, İmâm'ın bulunduğu dâirenin kapısına, kullarla - kölelerle göndermişti.

İmâm(A.M), bayram guslünü yaptıktan sonra çıktılar. Eğinlerinde beyaz bir pamuk gömlek vardı. Başlarına beyaz ve yün bir sarık sarmışlar, bir ucunu göğüslerine, öbür ucunu sırtlarına salvermişlerdi. Bir miktar koku sürünmüşlerdi. Ayakları yalındı; ellerinde de bir asâ vardı. Ashâbı ve yakınları da bu tarzda giyinmişlerdi. Biraz yürüyüp durdular ve «Allâhü Ekber» diye tekbîr getirdiler. Tekbir sesini duyan herkes bir ağızdan tekbir getirdi. Me'mûn'un adamları, İmâm'ı (A.M) bu hâlde görünce onlar da bineklerinden indiler, ayakkabılarını çıkardılar; yalın ayak yürümeye koyuldular.

İmâm (A.M), bir müddet namaz-gâha doğru yürüyorlar, sonra durup tekbîr getiriyorlardı. Her yandan gelip toplanan halk da bir ağızdan tekbîr getiriyordu. Herkes ağlamaktaydı; heyecan içindeydi. Âdetâ bütün şehir, İmâm'la (A.M) berâber yürümekte, İmâm'la (A.M) berâber tekbîr getirmekteydi.

Fazl b. Sehl, koşup hâli Me'mûn'a anlattı; bu, böyle giderse ne olacağı bilinmez dedi. Me'mûn, İmâm'a birisini göndererek, Size zahmet verdik, makaamınıza dönün; namazı, her vakit kıldıran kişi kıldırsın buyruğunu bildirdi. İmâm (A.M) ayakkabılarını istedi; giyip makaamına döndü; halk da me'yûs bir hâlde dağıldı.

*
* *

§ İmâm Rızâ'ya (A.M) birisi, bu mesnedi nasıl kabûl ettin demişti; kendisince, Me'mûn tarafından verilen Velî-ahtliği kabûllerini, İmâmet şânına yakıştırramamıştı. İmâm (A.M), «Peygamber mi büyüktür, vasıy mi» sorusunu sormuştu ona. O kişi, Peygamber deyince tekrar, «Mü'min mi büyüktür, müşrik mi» buyurmuşlardı. Elbette Mü'min cevâbını alınca buyurmuşlardı ki:

«Mısır Azîzi Müşrikti; Yûsuf'sa (A.M) peygamberdi; öyle olduğu halde beni hazînelere tâyîn et diye ondan vazîfe istedi. Bense vasîy'im; kaldı ki ben istemedim; o zorlandı; kabûle mecbûr oldum.»

Gene birisi, Ey Rasûlallâh'ın oğlu, şu Velî-ahitliği nasıl kabûl ettin demişti; İmâm (A.M), «Atam Ebû-Tâlib oğlu Alî (A.M) Şûrâya girmeyi nasıl kabûl ettiyse» buyurmuşlardı.

*
* *

§ Me'mûn, İmâm Rızâ'yı (A.M) kendisine Velî-ahit tâyîn ettikten sonra kızı Ümmü Habîbe'yi İmâm'a verdi; öbür kızı Ümmü Fazl'ı da İmâmın oğulları Muhammed'üt-Takıy'ye (A.M) nişanladı; kendisi de Sehl oğlu Hasan'ın kızını aldı. Bütün bunlar aynı yıl içinde oldu.

§ Yüzaltmışsekiz hicrîde (794 M.) Huseyn oğlu Tâhir'e, aFrs, Ehvaz, Basra, Kûfe, Hicâz ve Yemen eyâletlerini Sehl oğlu Hasan'ın adamlarına teslîm etmesi, kendisinin de Rakka'ya gidip Musul, Cezîre ve Şam eyâletlerinin idâresini uydesine alması emredildi. Huseyn oğlu Tâhir önce de bildirildiği gibi Bağdad'ı alan, Emîn'i öldürten, Me'mûn'un saltanatını sağlayan kişiydi. Yüzdoksan dokuzda (814—815) M.) Sehl oğlu Hasan Bağdad'a vardı; Abbasoğulları kumandanlarından Herseme, varını - yoğunu Hasan'a teslîm etti; Horasan'a gitmek istedi. Fakat o sıralarda Kûfe'de Ebû's-Serâyâ isyân etmişti. Hasan, Herdeme'yi bu isyânı bastırmaya me'mûr etti. İsyân bastırıldı; Ebû's-Sarâyâ öldürüldü. Herseme, Horasan'a hareket edince Me'mûn, ona, Şam'a, yâhut Hicaz'a dönmesini buyurdu. Oysa, Me'mûn'la görüşmek, ülkedeki olayları, Me'mûn'a karşı duyulan hoşnutsuzluğu bildirmek istiyordu. Hasan'ın kardeşi Fazl, Me'mûn'a, Ebû's-Serâyâ'nın isyânında, Herseme'nin parmağı olduğunu telkıyn etti. Me'mûn, Herseme'yi habsettirdi ve öldürttü. Bunu duyan Bağdad'lılar vâlî tâyin edilen Hişâm oğlu Alî'yi kovdular; Hasan bu ayaklanmadan ürktü, Vâsıt'a kaçtı. Bu olay, ikiyüz hicrîde olmuştu (815 M.). Bağdad'a gelen Muhammed oğlu Îsâ'ya karşı duramayacağını anlayan Hasan, onunla uzlaşıp Merv'e döndü.

§ Aynı yılın Ramazan ayında (816 M.) İmâm Rızâ'ya (A.M), önce de arzettiğimiz gibi Velî-ahit sıfatıyle bey'at edilmiş, siyah renk yerine yeşil renk kabûl olunmuştu. Hasan, bu emri Bağdad'a bildirince, Bağdatlıların bir kısmı emre uydu, bir kısmıysa, Abbasoğullarına bağlılıkları yüzünden emri dinlemediler ve aynı yılın son ayında Me'mûn'u halîfe tanımadıklarını açıkladılar; yerine amcası Mehdî'nin oğlu İbrâhim'i halîfe tanıyıp ona bey'at ettiler.

§ Me'mûn'un, bu olaylardan gereği gibi haberi yoktu; Hasan da, kardeşi de olup bitenleri ondan gizliyorlardı. İmâm (A.M), duyduklarını Me'mûn'a bildirdiler; «Halk» bu-

yurdular, «Senin hareketlerini, beni Velî-aht yapmanı beğenmiyor; Bağdad'da savaş başladı; bana da öğüt vermek vâcip oldu; yakınların, Hasan'la Fazl'dan memnûn değiller.»

O günlerde sınırda bâzı yerler zaptedilmişti; Me'mûn'a bu, müjdelenmişti. Me'mûn, bu müjdeyi İmâm'a (A. M.), «Müşrik köylerinin zaptına mı seviniyorsun» buyurdular. Me'mûn, «Buna sevinilmez mi» deyince, «Allâh'tan çekin» buyurdular, «Vazîfene dikkat et. Müslümânların emîri, çadırın ana direğine benzer; buralarda durma, Irak'a git.»

§ Me'mun, sonradan bu hususta Hasan'la danıştı. Hasan, «Dün kardeşini öldürttün; bu daha unutulmamışken tuttun, İmâm Rızâ'yı Velî-ahd ettin. Halk senden hoşnut değil; Horasan'da otur, hele şu işler bir yatışsın» dedi ve Hârûn'a hizmet etmiş tecrübeli kişilerle danışmasını da tavsiye etti. Me'mun, kimlerle danışması gerektiğini sorunca da, Ebû-Imrân oğlu Alî, İbn Mûnis ve Celûdî'nin adlarını söyledi. Me'mun, İmâm Rızâ'nın (A.M) Velî-amd olmasına karşı bulunduklarından bunları habsettirmişti Bunların hapisten çıkarılıp getirilmesini buyurdu. Me'mûn'un yanına önce Alî girdi; İmâm Rızâ'yı (A.M), onun yanında görünce Me'mun'a, Allâh'ın size verdiği bu işi dpşmanlarınızın, atalarınızın öldürttüğü kişilerin ellerine vermenizden Allah sizi saklasın dedi. Me'mun, bu sözü duyar duymaz hemen onun boynunun vurulmasını emretti; emrı yerine getirildi. Arkasından İbn Mûnis girdi. İmâm Rızâ'yı (A.M) görünce, Bu dedi, Allâh'tan gayri tapılan bir put Evet; bu adam, İmâm'a (A.M) itâati ibâdet, Allâh'ın ve Rasûlünün (S.M) Ehlibeyte mahabbet ve itâati emir buyurmasını, hâşâ, bir kabâhat sayacak kadar düşmanlıkta ileri varmış bir kişiydi; Me'mun onu da huzûrundan kovdu ve öldürttü. Üçüncü olarak Celûdî huzûra girdi. Bu kişi, Dîbâc diye tanınan Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Alî b. Huseyn, Me'mun'a kıyâm ettiği zaman, onun ordusunu bozmuş, Muhammed'i tutsak edip Me'mun'a yolla-

mıştı. Gene bu adam, Ebû-Tâlib oğullarının evlerini yıktırmış, kadınlarının, giyindikleri elbiseden başka varlarını - yoklarını yağma ettirmişti. O vakit İmâm Rızâ (A.M), bütün kadınları bir eve toplamışlar, kendileri de kapı önünde durarak kadınlardan topladıkları bütün libâsları, hattâ onların bileziklerini, halhallerini bile Celûdî'ye veımişler, başka birşeyleri kalmadığına yemîn ederek onu yatıştırmışlardı. İmâm (A.M), Celûdî'yi görünce, Me'mun'a, «Bunu bana bağışla» buyurdular. Celûdî, İmâm Rızâ'nın, Me'mun'a kendi aleyhinde bir söz söylediğini sanıp, Ey Mü'minler Emîri dedi, Allah için olsun, Hârûn'a hizmetim hakkıyçin bu zâtın, benim hakkımda söylediği sözü kabûl etme. Me'mun, İmâm Rızâ'ya (A.M) Yâ Eba'l - Hasan dedi, beni bağışla, bu adamın yeminini yerine getireceğim; adamlarına emretti; onun da boynunu vurdular.

Me'mun, İmâm Rızâ'nın (A.M) sözlerine uyup Bağdad'a gitmeyi kararlaştırdı. Fazl b. Sehl de kargaşalık yatışıncaya dek Horasan'da kalınmasına taraftardı; fkat sözünü dinletemedi. Me'mun, İmâm Rızâ (A.M) ve Fazl'la Irak'a yöneldi. Birkaç konak aşıldıktan sonra Fazl, bir hamamda üç kişi tarafından öldürüldü. Öldürenler tutulup Me'mun'un yanına getirilince, yüzüne karşı, senin emrinle öldürdük dediler. Me'mun, onları da öldürttü. Bu olay, Serahs şehrinde oldu.

§ Tûs'a yedi konaklık yer kalmıştı ki İmâm Rızâ (A.M) hastalandılar. Tûs'a varılınca hastalık daha da şiddetlendi. Me'mun, her gün iki kere gelip İmâm'ı (A.M) dolaşıyordu; kendisi de hastalanmıştı; yâhut hastalanmış görünmek istiyordu.

Rivâyete göre İmâm Rızâ da (A.M), Me'mun da, yedikleri yemekten hastalanmışlar, Me'mun iyileşmiş, İmâm (A.M) zehirli yemeğin tesiriyle iyileşemeyip vefât etmişlerdir. Meclisî merhûm, İmâm Rızâ'nın (A.M), tabiî ölümle, yâhut zehirlenerek vefât ettiklerine dâir rivâyetler bulunduğunu kaydetmekte, zehirlenerek şehîden vefât ettikleri

hakkındaki rivâyetin meşhûr olduğunu bildirmektedir. Şeyh Saduk, «Uyûnu Ahbâr'ir-Rızâ» da, Şeyh Müfîd, «İrşâd» da, Me'mun tarafından zehirletildiklerini bildirirler. «Makaatil' üt-Tâbiyyîn» de bunu kabûl eder. «Tehzîb'ül-Kemâl Hulâsası» ında da zehirlenerek vefât ettikleri bildirilir. Ibn Hacer, «Tehzîb'üt-Tehzîb» de, Hâkim'in «Târihu Nisâbûr» undan naklen Senâbâd'da vefât ettiklerini yazar ve nar suyuyla zehirlendiklerini söyler.

«Dâiret'ül - Maârif'il - İslâmiyyet'iş - Şîıyye», «Ikd'ül - Ferîd» de ve «Uyûnu Ahbâr'ir - Rızâ» da, Me'mun'un Emîr' ül - Mü'minîn'in(A.M), bilginlere karşı, sahâbenin hepsinden üstün olduğunu delillerle isbât etmesine, İmâm Rızâ'yı (A.M) Velî-ahd tâyîn edip kızını İmâm'a vermesine, Muâviye'yi hayırla ananın, kanını, malını helâl sayacağına dâir her yana emirler göndermesine, İmâm Muhammed'ül-Cevâd'a (A M) diğer kızını vermesine, onu ağırlamasına dayanarak Me'mun'un, İmâm Rızâ'yı (A.M) zehirletmediği kanaatinde bulunmaktadır. Bilgin Cevâd Fâzıl da «Ma'sûmîn-i Çhârdeh-Gâne» adlı çok değerli kitabında hemen - hemen aynı delilleri getirerek aynı fikri savunmaktadır.

Biz bu hususta kesin bir söz söylemiyeceğiz; ancak Me'mun'un, Alevîlerin kıyâmlarını önlemek için ve sonradan bir çâresini düşünmek üzere İmâm Rızâ'ya (A.M) Hilâfeti terketmek istemesi hatıra gelebilir; hattâ İmâm'ın (A.M), Hilâfeti kabûl etmeyeceklerini de Me'mun'un pekâlâ bilmesi gerekti; netekim Üçüncü Halîfe'den sonra büyük ataları Emîr'ül-Mü'minin de (A.M), Halîfeliği zorla kabûl etmişlerdi; İmâm Rızâ'nın (A.M) zamanlarıysa, o zamandan çok daha kötü bir durum arzediyordu; İmâm Rızâ da (A.M) Velî-ahitliği zorla kabûl etmişler, durımlarını, Emîr'ül-Mü'minîn'in Şûrâya katılmalarına benzetmişlerdi. Abbasoğulları taraftarlarının bu işlerden hoşnud olmayacaklarını elbette biliyordu Me'mun; bildiği hâlde bu işe girişmesi, belki bir yandan, inancının zoruylaydı; fakat bir yandan da Alevî kıyamlarını yatıştırmak, İran'da çoğunluğu teşkil eden Şîa'yı memnûn etmek gayretiyle olabilirdi bu iş. Ab-

basoğullarının, belki de bu derece kesin olarak aleyhine kalkacaklarını ummamıştı. Fakat bu ayaklanış, inancıyla siyâset ve mevkı' hırsı arasında bir karar vermek zorunda bırakmıştı onu; babasının, Imâm Mûsâ'l-Kâzım (A.M) hakkındaki sözlerini de unutmamak gerek. Yeryüzünde Allah Hucceti tanıdığı İmam'ın (A.Mî küçük bir hareketini görürse boynunu vurmaktan çekinmeyeceğini, çünkü saltanatın kısır olduğunu, saltanat dâvâsına kalkışanın, baba da, oğul da olsa, yokedilmesi gerekeceğini söyleyen Hârûn'ür-Reşîd, tarihte bu sözü söyleyen, bu hareketi benimseyen ilk hükümdar değildi; nice kişi, inancını siyâsete âlet etmiş, nice kişi, saltanat ve mevkı' uğruna inancından olmuştur. Me'mun, böyle bir âileden yetişmiş hükümdardı; böyle bir terbiyeyle yetişmişti. İmâm'ı (A.M), hastalığında, günde iki kere dolaşması, kendisinin de hastalanması, vefatlarında, pek üzülüp yememesi, içmemesi, keşke senin yerinde ben olsaydım demesi, doğruya hamledilebileceği gibi riyâya da hamledilebilir. Hele vefatlarını bir gün, bir gece duyurmaması, sonra bütün Ebû-Tâliboğullarını toplayıp İmâm'ın (A.M) mübârek naaşını onlara göstermesi, hiç bir yerinde yara-bere olmadığını ısbâta kalkışması, yâni babasının, İmâm Mûsâ'l-Kâzım'a (A.M) yaptığını yapması, cenâzeyi teşyi'e katılması, kendisini, ondan umulan birşeyden temize çıkarmak gayretini göstermiyor değil. Bu işin, İmâm'ın (A.M) veli-ahitliğe tâyîninden, Abbasoğullarının kıyamlarından sonra olması, Fazl'ı öldürenleri, senin emrinle öldürdük demelerine karşılık fazla konuşturmadan hemen öldürtmesi, İmâm'ı (A.M) Merv'de bırakmayıp berâber Irak'a götürmeye kalkışması da, hakkındaki şüpheleri iyice kuvvetlendirmektedir. Abbasoğulları taraftarları tarafından, İmâm'ın da (A.M), Me'mûn'un da zehirlendiği, Me'mûn'un kurtulup İmâm'ın (A.M) vefât ettiği rivâyeti, bütün bu mülâhazalar karşısında pek zayıflıyor. Me'mun, gerçekten inancına bağlı bir adamsa, şüphe yok ki bu işi yapanları buldurur, cezâlandırırdı; oysa ki İmâm Rızâ (A.M) vefât edip defnedildikten sonra

her iş, tabiî mecrâsına girmiş, İmâm'ın (A.M) velî-ahitliği de, şehâdeti de unutulup gitmiştir.

Ayrıca Hasan b. Cehm, Herseme b. A'yen'den, bilhassa Ebü's-Sait Abd'üs-Selâm b. Sâlih'ten [*] ve diğer ashâplarından Me'mun tarafından zehirli nar ve üzümle zehirlenerek şehîd edildiklerine dâir gelen haberler, kendilerinin de bu husûsu açıklamaları, nihâyet Me'mûnîun, İmam Rızâ'nın (A.M) zehirlendiğini i'tirâfı ve bu suçu, iki kişiye atması, gerçeği açıklamaya yeter sanırız (Bıhâr'ül-Envâr; C. XLIX; Tehran — 1385 H. S. 284—313).

§ İmâm Aliyy b. Mûsâ'r-Rızâ (A.M), hicretin ikiyüz üçüncü yılı Safarının son günü, yâhut onyedinci günü vefât etmişlerdir. Ramazan ayının yirmibirinci, yâhut Cumâdelûlânın onsekizinci, Zi'l-Ka'denin yirmiüçüncü günü, hicrî ikiyüz iki, yâhut ikiyüz altıda vefât ettikleri hakkında da rivâyetler vardır. Tûs şehrinin Senâbâd köyünde, Hârun'ür-Reşîd'in gömülü olduğu yerin kıble tarafına defnedilmişlerdir.

Dı'bil b. Aliyy'il - Huzzâî, bunu,

«Tûs'ta iki kabir var; biri bütün insanların en hayırlısının,
Öbürü, en kötüsünün kabri; ibret alınacak şeylerden bu ancak.

Temiz kabirden bir fayda gelmiyor pise; pise
Yakın olması da temize bir zarar vermiyor mutlak.

Hey gibi hey... Herkes yaptığına bağlanmış,
Onu buluyor ancak; artık dilediğini al, dilediğini bırak»

beyitleriyle tesbît etmiştir.

---

[*] Ebû's-Salt Abd'üs-Selâm b. Sâlih hakında «Tenkîyh'ul-Makaal'e bk. (C. II, S. 151—153).

§ Ebû - Alî Dı'bil, meşhûr Tâiyye Kasîdesini İmâm Rızâ'nın (A.M) huzurlarında okurlarken İmâm Mûsâ'l - Kâzım (A.M) hakkında,

«Bağdad'da tertemiz İmâm'ın bir kabri var ki
Rahmeti sonsuz Allah, o kabri cennet köşkleriyle gölgelendirmiştir

beytine gelince İmâm Rızâ (A.M), «Ben de iki beyit ekleyeyim mi» buyurmuşlar ve şu iki beyitle âkıbetlerini bildirmişlerdi:

«Ne felâkettir ki bir kabir de Tûs'ta var;
Ciğerleri tutuşturur, yakar da yakar.

Haşre dek sürer bu; sonunda Allah Kaaim'imizi gönderir de,
Bizden dertleri de giderir, kederleri de.»

*
* *

§ İlk olarak İmâm Rızâ'nın (A.M) medfenlerine bir türbe, yattıkları yere gümüş bir sandûka yaptıran, Selçuklulardan Sencer zamânında (497—511 H. 1103—1117 M.), Enûşîrevan adlı bir İranlıdır. Zertüşt dîninde olan bu zat, tutulduğu hastalıktan, İmâm Rızâ'ya (A.M) tevessül ederek kurtulmuş, İslâmla müşerref olmuş, nezrini de yerine getirmiştir. İbn Batûta, yediyüz otuzdörtte (1333 M.), İmâm Rızâ'nın (A.M) ravzasını ziyâret etmiştir. Medfenlerinde, üstü gümüş kaplı bir sandûka bulunduğunu anlatır. Safavîlerden I. Şah Abbas, Isfahan'dan, yaya olarak Horasan'a, İmâm'ı (A.M) ziyârete gitmiş, kubbenin altınla kaplatılmasını emretmiştir. Bu işe, 1010 hicrîde başlanmış, 1016 da bitirilmiştir (1601—1607 M.).

Salavâtullâhi ve semlâmuhu aleyhi ve
alâ Âbâihi'l-İzâm ve Evlâdihi'l-Kirâm.

*
* *

§ Eserleri:

1) Şer'î hükümlerin sebeplerine dâir Sinan oğlu Muhammed'e yazdıkları Risâle.

2) Şer'î hikmetlere dâir Risâle.

3) Me'mûn'a, İslâm'a ve şerîatlara dâir yazdıkları Risâle.

4) Gene ona yazdıkları Risâle.

5) Tıbba, bedenin korunmasına dâir Me'mûn'a yazdıkları dîğer bir Risâle.

6) Fıkıh'ur - Rızâ.

7) Sahîfet'ür - Rızâ.

***

§ Ashâbından bâzıları.

Ahmed b. Muhammed.

Kûfe bilginlerindendi. İmâm Rızâ'ya (A.M) ve Muhammed'üt - Takıyy'il - Cevâd'a (A.M) erişmiş, onların katında makbûl ve mûteber sayılmıştır. Üstünlüğünde, takvâ sâhibi oluşunda icmâ' vardır. İkiyüz bir hicrîde (816 M.) vefât etmiştir.

Abdullah b. Cundeb.

İmâm Kâzım'a (A.M) ve Rızâ'ya (A.M) ulaşmıştı. İmâm Rızâ (A.M), kendisini övmüşler, ihlâs sâhibi olduğunu bildirmişlerdir.

Ahmed b. Muhammed-i Kummî.

Şeyh-i Kummıyyân diye anılmıştı. İmâm Rızâ, Cevâd, Hâdî ve Askerî'ye (A.M) erişmişlerdi.

Alî b. Hasan.

Fırat kıyısındaki Anbâr şehrindendir. Rivâyetleri gerçek sayılanlardandır.

Hammâd b. Osman.

İmâm Kâzım ve Rızâ'nın (A.M) ashâbındandır. Rivâyetlerinin doğruluğunda ittifak edilenlerdendir. Yüzdoksan hicrîde (805 M.) vefât etmiştir.

Hasan b. Saîd b. Hammâd'il-Kûfî.

Kardeşi Huseyn'le bu zâtın, fıkha, tefsîre, ziyâretlere, duâya ve İmâmlar hakkında aşırı inanç besleyenlerin inançlarını redde dâir otuz tâne telifleri vardır.

Hasan b. Cehm.

İmâm Kâzım ve Rızâ'dan (A.M) rivâyetlerde bulunmuştur. İmâm Rızâ'ya (A.M), Beni duâdan unutma demişti. İmâm da (A.M), «Unuttuğumu biliyor musun» buyurmuşlardı. Diyor ki: Düşündüm; Şîasına duâ eder; ben de Şîasındanım dedim. Sonra, Unutmazsın beni diye cevap verdim. «Bunu nasıl bildin» buyurdular. Senin Şîandanım; sen de Şîana duâ edersin» deyince, «Bundan başka birşeyler de biliyor musun» sorusunu sordular. Hayır dedim. Buyurdular ki: «Seni nasıl hatırladığımı bilmek istersen, beni nasıl hatırladığına bak.»

Herseme b. A'yen.

İmâm Rızâ'nın hizmetlerinde bulunurlardı. Der ki: İmâm Rızâ (A.M) vefât ettikleri zaman Me'mun bana, İmâm'ı yalnız İmâm yıkar sanırdınız; Nerde Alî'nin oğlu Muhammed dedi. Ben de, Biz dedim, İmâm'ı, mutlaka İmâm yıkar; bu, vâcibdir demiyoruz; İmâm'ı bir başkası yıkarsa onun imâmeti bâtıl olmayacağı gibi ondan sonraki imâmın imâmeti de bâtıl olmaz.

Ebü's - Salt Abd'üs - Selâm b. Sâlih.

Imâm Rızâ'nın yakınlarındandır; «Kitâbu Vefât'ir - Rızâ» sında, İmâm Rızâ'nın (A.M) şehâdetlerini hikâye eder.

Dı'bil b. Aliyy'il - Huzzâî:

Ebû - Alî Dı'bil, meşhûr şâirlerdendir. Ehlibeyt hakkında pek güzel kasîdeleri vardır. İkiyüz otuzaltıda (850 M.) vefât etmiştir.

Rıdvân'ullâhi aleyhim ecmâ'în.

(Dâiret'ül-Maârif'il - İslâmiyyet'iş - Şîiyye, Tenkıyh'ul - Makaal, Zindegânî-i Reh-berân-ı İslâm, Ma'sûmîn-i Çhârdeh-gâne v.s.)

DOKUZUNCU İMÂM

MUHAMMED B. ALİYY'İT - TAKIYY'İL - CEVÂD (A. M)

§ Hicretin yüzdoksan beşinci yılı Ramazan ayının ondokuzuncu cumua günü, Medîne-i Münevvere'de dünyâyı teşrîf etmişlerdir. Ramazan ayının onbeşinde, yâhut Recebin onunda doğdukları hakkında da rivâyetler vardır. Babaları, İmâm Aliyy'ur - Rızâ'nın (A.M) vefâtlarında, yedi yaşlarını doldurmuşlar, sekizinci yaşlarından beş ay, on gün sürdürmüşlerdi. Anneleri Sebîke, Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M) oğulları İbrâhîm'in (A.M) anneleri Mariyye'nin akrabâsındandı. İmâm Rızâ (A.M), bu hanıma «Hîzeran» adını vermişlerdi. Yezîd b. Salît, umre için bir toplulukla Mekke'ye giderlerken yolda, İmâm Mûsâ'l - Kâzım'a (A.M) rastladıklarını, İmâm Kâzım'ın (A.M), kendisine, imâmetin, oğulları Aliyy'ür-Rızâ'ya (A.M) intikaal edeceğini, ondan da bir çocuk vücûda geleceğini kendisine müjdelemesini, o çocuğu dünyâya getirecek hanıma da selâmını bildirmesini buyurduklarını söylemiştir.

İmâm Muhammed b. Alî'nin (R.M) künyeleri «Ebû - Ca'fer» dir. Bu künye, Ca'fer adlı bir oğulları olmadığı hâlde kendilerine, ataları İmâm Muhammed'ül-Bâkır'dan (A.M) bir armağan mâhiyetindedir ve İmâm Muhammed'ül-Bâkır'dan (A.M) ayırdedilmeleri için de kendilerine «Ebû - Ca'fer'üs - Sânî» denmiştir. Lâkapları, «Cevâd, Kaanı' Necîb, Munteceb» ve «Takıy» dir; en meşhur lâkapları, «Cevâd» ve «Takıy» dir; «İmâm Muhammed'ül - Cevâd» yâhut «İmâm Muhammed'üt - Takıyy'il - Cevâd» diye anılırlar. Halk arasında, «İbn'ür-Rızâ» lâkabı yaygındı ve ken-

dileri, oğulları, İmâm Aliyy'ün - Nakıy (A.M), öbür oğulları Mûsâ'l - Mubarka' ve O'nun oğulları, İmâm Hasan'ül - Askerî, hep «İbn'ür - Rızâ» diye anılırlardı.

İmâm Aliyy'ün - Nakıyy'il - Hâdî, Mûsâ'l - Mubarka', Hasan ve Muhammed adlı dört oğulları, Hakîme, Hubeyre, Ümâme ve Fâtıma adlı dört de kızları olmuştur. Soyları. İmâm Aliyy'ün - Nakıy ve Mûsâ'l - Mubarka'dan yürümüştür.

*
* *

İmâm Aliyy'ür - Rızâ'dan sonra imâmet, oğulları, Muhammed'üt - Takıyy'il - Cevâd'a (A.M) intikaal etmiş, Allâhu Taâlâ, Hz. Yahyâ'ya (A.M), Hz. Îsâ'ya (A.M), nasıl çocukluklarında peygamberlik ihsân etmişse, O'na da küçük yaşta ümmetin imâmetini ihsân eylemiştir.

§ Alî b. Esbât, İmâm Ebû - Ca'fer Muhammed'ül - Cevâd'ın (A.M), kendisine, «Yâ Alî, Allah gerçekten de peygamberlik husûsunda, O'na, çocukken peygamberlik verdik buyurup (XIX; Meryem A.M, 12) huccetini (kesin delîlini) bildirmişse, sonunda, ergenlik çağına erip kırk yaşına da erdirmiştir buyruğuyla (XLVI; Ahkaaf, 15) hükmünü ızhâr eylemişse, imâmet husûsunda da bu hükmü icrâ eylemiştir; peygamberliğini, birisine çocukken verdiği gibi kırk yaşında da verir» buyurduklarını bildirmektedir.

«Kitâb'ün-Nevâdir, Kitâb'ül- Câmi', Kitâbu mâ revâhu an'ır-Rızâ» ve «Kitâb'ül-Mesâil» gibi telifleri bulunan Ahmed b. Muhammed-i Bezantî, İbn'ün - Necâşî'nin kendisine, «Sâhibinden (kendisine uyduğun, sohbetinde bulunduğun zâttan) sor; ondan sonra imâm kimdir» dediğini, onun, bunu ben de bilmek istiyorum deyip İmâm Rızâ'dan (A. M) sorduğunu, İmâm Rızâ'nın (A.M), «Oğlumdur» buyurduklarını, o vakit henüz oğulları bulunmadığını, bunu da, «Nasıl oğlumdur diyor, oysa ki henüz oğlu yok diyebilen kimdir ki» sözüyle açıklayıp bir oğulları olacağını bildir-

diklerini, az bir müddet sonra İmâm Ebû - Ca'fer Muhammed'in (A.M) doğduklarını bildiriyor.

Huseyn b. Yesâr diyor ki :

İbn Kıyâm'ül - Vâsıtî [*], İmâm Rızâ'ya (A.M), «Sen nasıl imâm olabilirsin ki oğlun yok» dedi. İmâm (A.M), «Olmayacağını nasıl biliyorsun? Birkaç gün sonra Allah bana öyle bir oğul ihsân edecek ki gerçekle bâtılın arasını onunla ayıracak» buyurdular (Kâfî'den ve İrşâd'dan naklen Bıhâr'ül-Envâr).

«Uyûnu Ahbâr'ir-Rızâ» da, Ca'fer b. Muhammed'ün - Nevfelî'nin İmâm Rızâ (A.M) ile buluşup, Sana fedâ olayım, bâzı kişiler, babanın ölmediğine inanıyorlar dediği, İmâm'ın (A.M), «Allah lânet etsin onlara; vefât etmeseydi mîrâsı bölüşülür müydü; kadınları, başkalarına varabilir miydi? Aliyy b. Ebû - Tâlib, nasıl ölümü tattıysa O da, vallâhi ölümü tattı» buyurdukları, Ca'fer'in, Bana başka ne buyurursunuz sorusuna da, «Benden sonra oğlum Muhammed'e uymanı buyururum» cevâbını verdikleri bildirilmektedir.

Fazl b. Sehl, İmâm Rızâ'nın (A.M) oğulları İmâm Muhammed"üt-Takıy'yi (A.M), henüz küçücük bir çocukken, «Ebû-Ca'fer bana şunu yazdı; Ebû-Ca'fer'e şöyle yazdım» diye künyeleriyle ve saygıyla andıklarını, «Ebû-Ca'fer, benden sonra, ehlimin içinde, benim vasıym ve halîfemdir» buyurduklarını duyduğunu söyler.

Muhammed b. Sinan der ki :

İmâm Mûsâ'l - Kâzım (A.M), Irak'a hareketlerinden önce, kendileriyle buluştum; oğulları Alî de yanlarındaydı. İmâm (A.M), bana baktılar da «Yâ Muhammed» dediler, «Sakın daralma; bu yıl, öyle bir olay meydana gelecek

---

[*] Bu zât, İmâm Mûsâ'l-Kâzım'ın (A.M.) vefâtına inanmayanlardandı.

ki.» Ben, bu söz üzerine, «Allah beni sana fedâ etsin» dedim; «Beni derde attın.» İmâm (A.M), «Sabret» buyurdular; Abbasoğullarından Mehdî'yi kasdederek, «Bu azgına dayan; o, bana kötülük edemeyecek; ondan sonraki de (Mehdî'nin oğlu Mûsâ da) öyle.» Peki dedim; Allah beni sana fedâ etsin; sonra ne olacak? Buyurdular ki: «Allah, zâlimleri sapıklıklarına terkedecek ve dilediğini yapacak.» Ben neler olacağını sorunca da, oğulları Imâm Rızâ'yı (A. M) kasdederek, «Benden sonra kim bu oğluma zulmeder, imâmetini inkâr eylerse, bu hususta ısrarda bulunursa, Rasûlullâh'tan (S.M) sonra Ebû-Tâlib oğlu Alî'nin (A.M) imâmetini inkâr etmiş, ona zulmetmeye râzı olmuş gibidir» buyurdular. Allah ömür verirse dedim, O'nun hakkını teslîm eder, imâmetini ıkrâr eylerim. İmâm (A.M), «Doğru dedin yâ Muhammed» buyurdular; «Allah ömrünü uzatır; O'nun hakkını teslîm edersin. O'ndan sonrakinin imâmetini de ıkrâr eylersin.» Ondan sonra İmâm kim diye sordum. «O'ndan sonra Imâm, oğlu Muhammed» buyurdular. Râzı oldum, teslîm oldum dedim.

Safvan b. Yahyâ diyor ki:

İmâm Rızâ'ya (A.M), Allah sana oğlun Ebû-Ca'fer'i vermeden önce, bir oğlun olmasını Allah'tan dilemedeydin. Allah ihsân etti, gözlerimiz aydınlandı. Allah yokluğunu göstermesin, fakat bir hâl olursa, kime başvuralım, kime uyalım dedim. Elleriyle Ebû-Ca'fer'i (A.M) göstererek, «Buna» buyurdular. Sana fedâ olayım dedim; bu, daha üç yaşında bir çocuk. Buyurdular ki: «Bunun ne zararı var? Îsâ (A.M) peygamber olduğu zaman üç yaşında da değildi.»

Muhammed b. Hasan b. Ammâr der ki:

Medîne'de, İmâm Muhammed'ül - Bâkır'ın (A.M) oğlu İmâm Ca'fer'in (A.M) oğlu Alî'nin yanında iki yıl kaldım; İmâm Mûsâ'l - Kâzım'dan (A.M) duyduklarını söylerdi; ben de yazardım. Birgün Ebû-Ca'fer Muhammed b. Aliyy'ir-

Rızâ (A.M), Rasûlullâh'ın (S.M) mescidine geldiler; biz de ordaydık. Alî, İmâm'ı (A.M) görünce, ayakkablarını giymeden, sırtına abasını almadan hemen ayağa kalktı. Ebû-Ca'fer, «Amca» dedi, «Allah sana rahmet etsin, otur.» O, «A benim seyyidim» dedi, «Sen ayaktayken ben nasıl oturabilirim?» Alî b. Ca'fer, evine dönünce dostları, sen onun babasının amcasısın; nasıl oluyor da ona karşı böyle hareket ediyorsun dedielr. Alî, «Susun» dedi; sakalını tutup «Üstün ve yüce Allah, bu sakalı ağarttı da bu gence ulaştırdı beni; O'na da ne ihsân ettiyse etti; O'nun üstünlüğünü nasıl inkâr edebilirim?» Sonra da sözlerine şu sözü ekledi:

«Dediklerinizden Allâh'a sığınırız; ben O'na ancak bir kulum.»

Alî b. Ca'fer, gene kendisini, bu hususta kınayanlara, İmâm Muhammed'üt - Takıy'nin, Aliyy'ür - Rızâ'nın, Alî'nin, Mûsâ'l - Kâzım'ın, O'nun, İmâm Ca'fer'in, O'nun, Muhammed'ül-Bâkır'ın, O'nun Alî b. Huseyn'in, O'nun, Huseyn b. Alî'nin, O'nun İmâm Hasan'ın, O'nun, Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M) vasıysi olduğunu, Emîr'ül - Mü'mînîn'in de Hz. Rasûlullâh'ın (S.M) vasıyleri bulunduklarını söylemişlerdir.

Hasan b. Cehm şöyle diyor:

İmâm Rızâ'nın huzûrundaydım. Hizmet edene, «Muhammed'i getir» buyurdular. İmâm Cevâd (A.M), o vakit pek küçüktü. Huzûruna gelince bana, «Hasan, oğlumun elini tut» buyurdu. Ben kalktım; Cenâb-ı Cevâd'ı (A.M) kucağıma aldım. Gömleğini sıyırmamı emrettiler; sıyırdım. «Omuzuna dikkat et» buyurdular. Omuzlarında iri, ete gömülü bir ben vardı. İmâm Rızâ (A.M), «Babamın omuzunda da böyle bir ben vardı; Takıy'nin omuzundaki bu ben, O'ndan yâdigâr» dediler.

Muhammed b. Îsâ b. Ziyâd, İmâm Rızâ'nın (A.M) oğulları İmâm Muhammed'üt - Takıy'nin (A.M), kendilerinin vasıyy-i mutlakı olduklarını, Medîne'ye gönderdikleri mektupla bildirdiklerini Ebû-Abbâd'dan rivâyet etmektedir.

Bu hususta, daha pek çok haberler mevcuttur. Katre, denize, zerre, güneşe delildir.

*
* *

§ Hicretin ikiyüz dördüncü yılında Me'mun, Bağdad'a gitti. İmâm Muhammed'ül-Cevâd (A.M), Medîne'deydiler. İkiyüz onbir yılına dek Medîne'de kaldılar. O yıl Me'mun, İmâm'ı (A.M) Bağdad'a çağırttı. İmâm (A.M), o sırada onbeş, onaltı yaşlarındaydı. Me'mun, İmâm Rızâ'yı (A.M) kendisine dâmâd ettiği gibi öbür kızını da İmâm Cevâd'a (A.M) vererek O'nu da dâmâd edinmek istiyordu; bu niyeti halk tarafından duyulmuş, Abbasoğulları taraftarlarınca hoşnutsuzlukla karşılanmıştı.

§ İmâm (A.M), Bağdad'da, devlet erkânı, bilginler ve halk tarafından büyük bir törenle karşılandılar; kendilerine hazırlanan eve kondular. Sâmırâ Kadısı olan ve Kaazi'l-Kuzât (Kadıların kadısı. En büyük rütbeli kadı) pâyesine erişmiş bulunan Yahyâ b. Eksem, İmâm Cevâd'ın (A.M) yaşına bakarak bilgisini, yaşıyla ölçmek gafletinde bulunuyordu. Bu yüzden de İmâm'a (A.M) gösterilen saygıyı fazla bulmakta, halk içinde, bilgisizliğini meydana koymak için fırsat aramadaydı. Me'mûn'a, bilginlerin bulunduğu bir mecliste, İbn'ür-Rızâ'nın (İmâm Muhammed'üt-Takıyy'il-Cevâd'ın (A.M) bilgisinden faydalanmak istediğini arzetti. Me'mun, bu dileği, memnunlukla kabûl etti. Bilginlere haber salındı. Kararlaştırılan gün ve vakitte hepsi de bir yere toplandı; İmâm da (A.M) orayı şereflendirdiler. Tanışılıp görüşüldükten sonra Yahyâ, İmâm'dan, hac töreninde, ihrâma bürünmüş kişinin avlanmasındaki şer'î hükmü sordu. İmâm (A.M), «Önce ihramda bulunan kişiyi ve kastını bilmek gerek. Erkek mi, kadın mı; avlanılması helâl olan yerde mi avlandı, haram olan yerde mi; kendisi hür dmü, köle mi; küçük mü, büyük mü; avlanmanın haram olduğunu biliyor muydu, bilmiyor muydu; avlanmasında kasıt var mı, yoksa bu iş, rastgele mi ol-

du; bu, onun ilk suçu mu, yoksa bu suçu defâlarca işledi mi; pişman olmuş mu, suçunda ısrar mı ediyor; gece mi avlandı, gündüz mü; ihrâma umre için mi girmiş, hac için mi? Sonra avlandığı hayvana da bakmak gerek: Uçan kuş mu, dört ayaklı hayvanlardan mı; küçük mü, büyük mü? Ona göre hükmedilir» buyurdular.

Yahyâ, bu sözler karşısında şaşırıp kaldı. Me'mun, «İnkâr ettiğiniz kişiyi gördünüz mü» dedi ve İmâm'ın (A.M) bu soruyu cevaplandırmalarını, ayrıntılı hükümleri bildirmelerini diledi.

İmâm (A.M) buyurdular ki:

«İhrâma bürünmüş kişi, avlanmanın helâl olduğu yerde avlanmışsa, o av da uçan bir hayvansa, bir kuşsa, büyücekse, avlanana keffâre vâcibdir; Allah rızâsı için bir koyun kurban eder. Avlanmanın harâm olduğu yerde avlanmışsa iki koyun kurban etmesi gerektir. Helâl olan yerde küçük bir kuş avlandıysa, suçunun keffâresi, yeni sütten kesilmiş bir kuzudur. Haremde avlanmışsa o kuzuyu kurban etmekle berâber, bir de avlandığı hayvanın değerini vermesi gerek. Hayvan, ehlî değilse, meselâ, yaban eşeğiyse, keffâresi bir inektir; deve kuşuysa, bir deve kurban eder. Bir ceylânı avlanmışsa, karşılığında bir koyun kurban etmesi gerekir; haremde avlanmışsa, keffâresi iki kattır; iki inek, iki deve, iki koyun kurban eder. Bu suçu işleyen, hac için ihrâma girmişse, kurbanlarını Minâ'da, umre için girmişse, Mekke'de keser. Bütün bunlarda, avlananın, meseleyi bilmesi, bilmemesi aynıdır. Ama bu işi, bilerek yapmışsa, yâni bu suçu, inâdına işlemişse, keffâresini yerine getirmekle berâber, gene de suçlu kalır; yanılarak işlemişse, keffâreyle suçtan kurtulur. Hür olanın, kendisi, keffâreyi, yerine getirir; kulun keffâresiyse, sâhibine âittir. Suçu işleyen, çocuksa, uhdesine keffâre düşmez. İhramdayken bu suçu işleyen, tövbe ederse, âhıret azâbından kurtulmuş olur; ama suçunda ısrâr ederse, âhıret azâbına da uğrar.»

Me'mun, İmâm'ın (A.M) bu îzâhına karşılık, «Ne de güzel anlattın ey Ebâ-Ca'fer, Allah sana hayırlar versin. Şimdi Yahyâ'nın sana sorduğu gibi sen de ona birşey sor» dedi. Yahyâ, evet dedi, sana fedâ olayım, bilirsem cevap veririm; bilmezsem faydalanmış olurum.

İmâm (A.M), «Bir adam» buyurdular, «Günün başlangıcında bir kadına baksa, bu bakışı da harâm olsa, kuşluk çağında o kadın, aynı adama helâl olsa da zevâl vaktinde gene harâm olsa, derken ikindi üstü gene helâl olup akşamlayın harâm olsa, yatsı çağı, aynı kadın aynı adama helâl, geceleyin harâm, gün ışırken helâl olsa, buna ne dersin; aynı kadın, aynı adama nasıl harâm oluyor, nasıl helâl oluyor? Bunu bildir.»

Yahyâ, gene cevaptan âciz kaldı; vallâhi dedi, bu soruya cevap veremeyeceğim. Lûtfeder, söylersen faydalanırız.

İmâm (A.M), şöyle buyurdular:

«O kadın, birisinin câriyesidir; ona, yabancının bakması harâmdır. Kuşluk çağında onu satın alır sâhibinden; bakması da helâl olur. Zevâl vaktinde onu azadeder; harâm olur. İkindi üstü nikâhlar; helâl olur. Akşam, zıhâr hükmüne uyar [*], kadın, kendisine harâm olur; yatsı vakti keffâre verir; helâl olur. Geceleyin bir talakla boşar; harâm olur; gün ışırken rücû' eder, helâl olur.»

Me'mun, meclistekilere, «İçinizde» dedi, «Bu meseleye, bu çeşit cevap verecek, yâhut önceki soruyu o tarzda

---

[*] Zıhâr, bir erkeğin, karısına, senin sırtın, anamın sırtına benziyor demesi, karısını, anası yerine koymasıdır. Câhiliyye devrinde, karısına böyle bir söz söyleyenin karısı, kendisinden boş düşerdi; bir daha da birleşmezlerdi. LVIII. Sûre-i Celîlenin (Mücâdele) 1—4. âyet-i kerîmelerinde, böyle bir söz söyleyen kişinin, bir kul azadetmesi, gücü yetmezse, birbiri ardınca iki ay oruç tutması, bunu da yapamazsa altmış yoksulu doyurması şartıyle karısına tekrar dönebileceği bildirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için fıkıh kitaplarına bk.

cevaplandıracak birisi var mı?» Vallâhi yok dediler. «Yâ» dedi, «İşte bu Ehlibeyt, halktan böyle üstün olmuştur; gördünüz işte; bunların yaşları küçük olsa bile bu, olgunluklarına engel olamıyor.»

*
* *

§ Yahyâ b. Eksem, İmâm Muhammed'üt - Takıyy'il - Cevâd'a (A.M) birkaç hadîsi de sormuş, İmâm (A.M), bu hadislerin mevzû' olduğunu, âyet-i kerîmelere dayanarak, âyet-i kerîmelerin hükümlerine muhâlif olduklarını beyân buyurarak îzâh etmişlerdir (Bıhâr'ül - Envâr; C. L, S. 80—83).

*
* *

§ Me'mun, kızı Ümm'ül-Fazl'ı, İmâm'a (A.M) vermiş, muhteşem bir düğün yapılmıştı. Kendisi de Hasan b. Sehl' in kızı Pûran-duht'u almıştı. Birkaç yıl esenlikle yaşadılar. İkiyüz onsekiz yılı Recebinin onikinci gecesi Me'mun öldü (833 M.). Kırksekiz yaşındaydı. Yirmi yıl, beş ay, onüç gün saltanat sürdü. Yerine kardeşi Muhammed Mu'tasım halîfe oldu.

§ İmâm (A.M), Ümm'ül-Fazl'ı aldıktan sonra, onunla Medîne'ye döndüler; hicretin ikiyüz yirminci yılına dek Medîne-i Münevvere'de kaldılar. Mu'tasım, ikiyüz ondokuzuncu yılın sonlarında, İmâm Muhammed'üt-Takıy'yi (A.M) Bağdad'a dâvet etti. Bağdad'a ilk hareketlerinde, İsmâil b. Mihran, kendilerine, Fedâ olayım sana, korkuyorum; birşey olursa senden sonra imâm kimdir demişti. Hazret, gülerek, «Bu sefer, sandığın olmayacak» buyurmuşlardı. Mu'tasım'ın dâveti üzerine Bağdad'a giderlerken aynı soruyu soran İsmâîl'e, «Oğlum Alî imâmdır» buyurdular.

§ İkiyüz yirmi Muharreminin yirmisekizinci günü Bağdad'a vardılar; o yılın Zi'l-Ka'de ayına dek Bağdad'da kaldılar; fakat Mu'tasım'ın yanına gidip gelmeleri pek ol-

muyordu. Aynı yılın Zi'l-Ka'desinin son günü Bağdad'da vefât ettiler. İmâm Muhammed'üt-Takıyy'il-Cevâd'ın (A.M) ecelleriyle vefât ettikleri de rivâyet edilmiştir; vefâtlarında yirmibeş yaşındaydılar.

§ Me'mun, Mu'tasım, Vâsık ve Mütevekkil zamanlarında Bağdad'da kadılıkta bulunan Ahmed b. Ebî-Dâvud, bir gün Mu'tasım'ın yanında, hırsızlık eden ve suçunu da îtirâf eyleyen kişinin sağ elinin, bilekten kesilmesi gerektiği hakkında fetvâ vermiş ve fetvâsını, «Yüzlerinizi ve ellerinizi toprakla meshedin» meâlindeki teyemmüm âyet-i kerîmesiyle pekiştirerek (X; Mâide, 6), bileğe kadar olan uzva el dendiğini söylemiş, mecliste bulunanların bir kısmı, bu fetvâyı yerinde bulmuşlardı. Bir bölüğüyse, hırsızın elinin, dirsekten kesilmesi gerektiğini ve abdest âyetinde, «Ellerinizi dirseklerle berâber yıkayın» buyurulduğunu (V, 6), fetvâlarına delil getirdiler. Mu'tasım, mecliste bulunan İmâm Muhammed'üt-Takıy'ye (A.M), Yâ Ebâ-Ca'fer, sen ne dersin diye sordu. İmâm (A.M), cevap vermek istemedilerse de ısrâr üzerine, «Secde, yedi uzvun yere konmasıyladır: Alın, ellerin avuçları, dizler ve ayak parmakları. Allah, «Secede yerleri Allâh'ındır» buyuruyor (LXXII; Cinn, 18); Allâh'ın olan uzuv kesilemez. Hırsızın elinin parmakları, eklerinden kesilir; avucu bırakılır» buyurdular. Mu'tasım, bu îzâha şaşıp kaldı ve İmâm'ın (A.M) buyruğuna uyulmasını emretti.

Halkın icinde, fetvâsına uyulmayan Ahmed b. Ebî-Dâvud, pek üzüldü; sonradan bunu, arkadaşı Zurkan'a anlattı; hattâ, keşke ölseydim de böyle bir günü görmeseydim dedi. Zurkan, birkaç gün sonra Mu'tasım'ın yanına gitti ve Mü'minler emîrine öğüt, bana vâciptir; huzûrunda fıkıh bilginleri, vezirler, hükûmetin ileri gelenleri varken, onların yanında, senin hükmünle kadılık mesnedinde bulunan bir kişinin fetvâsına uymayıp imâmet dâvâsıyla ümmeti bölen birisinin fetvâsına uyman doğru olmasa gerek; sonra, senin hükmünle iş başında olanlar, hükümlerini nasıl yürütebilirler, dedi.

Mu'tasım, bu sözleri duyunca pek sıkıldı; öğüdünden dolayı Allah sana hayırlar versin dedi ve bu konuşmadan dört gün sonra İmâm'ı (A.M) çağırttı; yemek getirtti. İmâm (A.M) yemeği yediler ve zehirli olduğunu anladılar; hemen kalktılar. Oturmasını dileyen Mu'tasım'a, «Senin yanından çıkıp gitmem, sana daha hayırlıdır» buyurdular. Kaldıkları yere gittiler ve o gece vefât ettiler (Bıhâr'ül-Envâr; C. L, S. 5—7).

§ Zevcesi Ümm'ül-Fazl, İmâm'ın (A.M) câriyeler aldığını bildirip babası Me'mûn'a şikâyette bulunmuş, Me'mun, kızına ağır bir cevap vererek onu dinlememişti; zevcesiyle araları açıktı. Abbasoğulları taraftarları, bir rivâyete göre İmâm Cevâd'ı (A.M), zevcesini kandırarak zehirletmişlerdir (Aynı; S. 8).

*
* *

§ İmâm Muhammed'üt-Takıyy'il-Cevâd'ın (A.M) cenâzesinde de, mübârek naaşları, halka gösterilerek ecelleriyle vefât ettikleri ısbât edilmek istenmiştir ki bu, zehirlenerek şehîd edildiklerini göstermektedir sanırız. Bu, İmâm Mûsâ'l-Kâzım'dan (A.M) îtibâren Abbasoğullarınca riâyet edilen bir âdet olmuştu.

İmâm Muhammed'üt-Takıy (A.M), Bağdad'da, cedleri İmâm Mûsâ'l-Kâzım'ın (A.M) yanına defnedildiler. Salavât'ullâhi ve selâmuhû aleyhi ve alâ Âbâihi'l-Izâm ve Evlâdih'il-Kirâm.

*
* *

İmâm Muhammed'üt-Takıyy'il-Cevâd, babaları ve ataları vâsıtasıyle Hz. Peygamber'den (S.M) ve Hz. Emîr'ül-Mü'minîn'den (A.M) rivâyetlerde bulunmuşlar, kendilerinden de birçok kişiler, rivâyet etmişlerdir.

*
* *

§ Ashâbından bâzıları.

Ahmed b. Muhammed-i Bezantî.

İmâm Mûsâ'l-Kâzım'la (A.M) İmâm Rızâ (A.M) ve Cevâd'ın (A.M) ashâbındandır; tasnîfleri vardır. İkiyüz yirmi birde (831 M.) vefât etmiştir (Tenkıyh'ul-Makaal; I, S. 77—79; Reyhnet'ül-Edeb; I, S. 165).

Alî b. Esbât.

İlk zamanlar, İmâm Ca'fer'us - Sâdık'ın (A.M) oğlu Abdullâh'il - Aftah'ın imâmetine inanmışken sonra inancını düzeltmiştir. İmâm Rızâ ve Cevâd'ın (A.M) ashâbındandır. «Kitâb'üd-Delâil, Kitâb'üt-Tefsîr, Kitâb'ül - Mezâr» gibi tefsîrleri vardır (Tenkıyh'ul - Makaal; I, S. 268—269).

Ca'fer b. Muhammed'in - Nevfelî.

İmâm Rızâ'nın (A.M) yakınlarındandı; İmâm, Me'mûn'un dâvetiyle giderlerken, kabirlerinin, Hârûn'ür-Reşîd'in kabrinin yanında olacağını, kendilerinden sonra Muhammed'üt-Takıy'nin imâm olacağını bu zâta bildirmişlerdi (Tenkoıyh; I, S. 226—227).

Huseyn b. Yesâr.

İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın, Aliyy'ür - Rızâ ve Muhammed'ül - Cevâd'ın (A.M) ashâbındandır; Ricâl bilginleri, gerçekliğinde ittifak etmişlerdir (Aynı; S. 349).

Safvân b. Yahyâ.

Gerçek sözlü otuz kişi vâsıtasıyla İmâm Sâdık'tan (A.M) rivâyetleri bulunan Safvân, İmâm Rızâ ve Cevâd'ın (A.M) ashâbındandır. Takvâda pek ileriydi. Alım satıma, ticârete, vazîfelere, vasıyyetlere, abdeste, namaza, v.s. ye dâir otuz telîfi vardır. İkiyüz onda (825—826) M.) vefât etmiştir. İmâm Muhammed'üt-Takıy (A.M), bu zâtı ve Mu-

hammed b. Sinân'ı hayırla anmışlar, haklarında, «Bana ve babama hiçbir muhâlefette bulunmadılar» buyurmuşlardır (Takıyh; II, S. 100—102).

Alî b. Ca'fer b. Muhammed b. Alî b. Huseyn b. Alî b. Ebî - Tâlib (A.M)

İmâm Mûsâ'l - Kâzım'ın (A.M) kardeşleridir; İmâm'a (A.M) sordukları soruları, aldıkları cevapları ve babalarından rivâyetleri muhtevî telifleri vardır; hac törenine dâir de bir kitapları mevcuttur. Oğulları helâle, harâma âit kitapları olduğunu da söylemiştir. İmâm Mûsâ'l - Kâzım, Aliyy'ür - Rızâ ve Muhammed'üt- Takıy'nin (A.M) zamanlarını idrâk eden, bir aralık Kûfe ve Kum'a da gelip bir müddet oralarda oturan Alî, Medîne'nin Urayz karyesinde vefât etmiştir. Kum'da da kendilerine atfedilen bir merkad vardır. Amcaları oldukları, yaşça büyük bulundukları hâlde İmâm Cevâd'a (A.M) gösterdikleri saygıyı bildirmiştik (Aynı; S. 272—273).

Alî b. Ca'fer.

İmâm Muhammed'üt - Takıy'nin (A.M) vekilleridir. İmâm Nakıy ve Askerî'nin (A.M) zamanlarına da erişmişlerdir. Bir aralık Mütevekkil tarafından hapis de edilmişti (Aynı; S. 271—272).

Rıdvân'ullâhi aleyhim.

ONUNCU İMÂM

ALÎ B. MUHAMMED'ÜN - NAKIYY'İL - HÂDÎ (A.M)

§ Hicretin ikiyüz ondördüncü yılı Recebinin ikinci, yâhut beşinci günü, Medîne'ye üç mil mesâfede bulunan ve Imâm Mûsâ'l - Kâzım (A.M) tarafından kurulmuş olan Suryâ köyünde doğmuşlardır. Doğumlarının târihinde başka rivâyetler de vardır. Babaları, Imâm Muhammed'üt - Takıyy'il - Cevâd (A.M), vâlideleri, Seyyide Ümm'ül - Fazl diye anılan Semânet'ül - Magrıbiyye'dir. Babaları, İmâm Muhammed'üt - Takıyy'il - Cevâd'ın (A.M) vefâtlarında altı yaşlarını doldurmuşlardı; yedinci yaşlarından dört ay sürdürmüşlerdi.

Künyeleri «Ebü'l-Hasan» dır; «Ebü'l-Hasan-ı Sâlis» diye anılırlardı; aynı zamanda kendilerıne, evvelce de arzettiğimiz gibi «Ibn'ur - Rızâ» da denirdi. Lâkapları, «Nâsıh, Fettâh, Tayyıb, Murtazâ, Âlim, Fakıyh, Emîn, Mü'temen, Necîb, Mütevekkil, Askerî, Hâdî» ve «Nakıy» dir. «Askerî» lâkapları, kendilerinin ve oğulları İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M), Mu'tasım tarafından, bilhassa Türk askerleri için yaptırılan Sâmırâ'nın [*] «Asker» mahallesinde oturduklarından verilmiş ve her ikisine «Askeriyyen» de denmiştir. «Mütevekkil», Abbasoğulları halîfesinin de lâkabı olduğu için bu lâkapla anılmalarını istemezlerdi. En meşhur lâkapları «Nakıy» ve «Hâdî» dir.

---

[*] Sâmırâ, söylentiye göre, «Serre men reâ - Gören sevindi, neşelendi» sözünden bozmadır; söylenirken bu şekle dönmüştür. Bağdat yakınlarındadır; Türk askerlerinin toplu bir halde konaklomaları için yaptırılmıştır.

Hasan'ül - Askerî, Huseyn, Muhammed ve Ca'fer adlı oğulları, bir de kızları olmuş, Muhammed, babaları hayattayken, Musul'a yedi fersahlık bir yerde vefât etmiş, oraya defnedilmiştir. Soyları, İmâm Hasan'ül-Askerî (A. M) ile İmâm H. A. nin vefatlarından sonra imâmet İddiâsına kalkıştığı için «Kezzâb - Yalancı» diye anılan Ca'fer'den yürümüştür. İkiyüz yetmiş bir yılında (884 M.) vefât eden Ca'fer'in, yüzyirmi oğlu olduğu için kendisine, oğullar babası anlamına «Ebü'l - Benîn», soyuna da, ataları İmâm Rızâ'ya nispetle «Radaviyyûn - Rızâ'ya mensûb olanlar» denmiştir (Umdet'üt-Tâlib; S. 188).

*
* *

§ İsmâîl b. Mihrân'a, İmâm Muhammed'üt - Takıy'nin (A.M), Irak'a ikinci defâ giderlerken, kendilerinden sonra, oğulları Aliyy'ün - Nakıy'nin (A.M) imâm olduklarını bildirdiklerini yazmıştık.

Ahmed b. Muhammed b. Îsâ'l - Aş'arî'ye de, vefatlarından sonra oğulları Aliyy'ül - Hâdî'nin (A.M) imâm olduğunu, babalarından sonra nasıl kendilerine uymuşlarsa, kendilerinden sonra da oğullarına uymalarını bildirdikleri rivâyet edilmiştir (Bıhâr'ül - Envâr; C. L, S. 119—121; Tenkıyh'ul - Makaal; I, S. 91).

Sakr b. Dülef, İmâm Muhammed'üt - Takıy'nin (A.M), «Benden sonra imâm, oğlum Alî'dir; O'nun emri, benim emrimdir; O'nun sözü, benim sözüm, O'na itâat, bana itâattir. O'ndan sonra da imâmet, oğlu Hasan'ındır» buyurduklarını söyler (Bıhâr; aynı cilt; S. 118; Tenkıyh; II, S. 102).

İmâm Muhammed'üt-Takıyy'il-Cevâd'ın (A.M) şehâdetlerinden sonra Ehlibeyt Şîası, ittifakla, oğulları Aliyy'ün-Nakıyy'il - Hâdî'nin (A.M) imâmetini kabûl etmiştir.

*
* *

§ İmâm Aliyy'ün-Nakıy'nin imâmetini kabûl edenler,

O'na uyanlar, O'nu, Rasûlullâh'ın (S.M) oğlu ve vârisi tanıyıp hakkında saygı gösterenler, Medîne vâlisi Abdullah b. Muhammed-i Hâşimî'nin dikkatini çekmişti. Hilâfet merkezince hatırının biraz daha sayılması, nüfûzunun biraz daha artması, dileklerinin, öncelikle kabûl edilmesi düşünceleriyle Mütevekkil'e durumu bildirmiş, yazdığı yazıda, Mekke'yle Medîne sana gerekse Alî'yi burdan aldır demişti. Vâlinin yazısı üzerine Mütevekkil, Yahyâ b. Herseme'yi, İmâm'dan habersiz, evini basmak, evinde neler olduğunu anlamak üzere, kimseye duyurmadan Medîne'ye gönderdi. Yahyâ, Medîne'ye varır - varmaz, geceleyin, adamlarıyla İmâm'ın (A.M) evini bastı. Çoluk - çocuk korkup feryâda başlayınca Yahyâ, korkulacak birşey olmadığını, yalnız aldığı emre göre bir arama yapacağını söyleyip ev halkını yatıştırdı. İmâm'ın da (A.M) yardıımyla ev arandı. Kur'ân nüshalarından, duâ kitaplarından başka birşey bulunmadı. Yahyâ, işi, bir mektupla Halîfe'ye bildirdi.

Mütevekkil, İmâm'ı (A.M), boyuna göz altında bulundurmak için Irak'a çağırdı. Gönderdiği mektupta, Alî oğullarının, Abbasoğullarıyla yakınlıklarından söz ediyor, kendilerine karşı, dâimâ saygı duyduğunu bildiriyor, gelirse pek memnun olacağını, Medîne vâlisini, kötü ve yalan haber vermesi yüzünden azlettiğini, yerine Muhammed b. Fazl'ı tâyîn ettiğini haber veriyor, gelmeleri için istihârede bulunmalarını, karar verirlerse Yahyâ ile yola çıkmalarını recâ ediyordu. Mektup, ikiyüz kırküç Cumâdelâhırasında yazılmıştı.

*
* *

§ İmâm (A.M), görünüşte pek saygılı olan bu mektuptaki isteğe uymazlarsa zorla götürüleceklerini anlamışlardı. Yol hazırlıklarını tamamlayıp aynı yılda, çoluk - çocuklarıyla Irak'a hareket ettiler.

Yahyâ b. Herseme diyor ki:

Bağdad'a vardığımız zaman, önce Vâli İshak b. İbrâhim'in yanına gittim. Bana, Yahyâ dedi, sen Mütevekkil'i tanırsın. Bu getirdiğin kişi, Peygamber'in (S.M) oğludur. Mütevekkil'i, onu öldürtmeye kışkırtırsan, bil ki düşmanının, Rasûlullah olacaktır. Ben, Vallâhi dedim, O'ndan, iyilikten başka birşey görmedim; böyle birşey yapmama imkân yok. Derken Samırâ'ya gittim, maiyetinde bulunduğum Türk kumandanı Vasîf'in yanına vardım. O da bana, hemen - hemen aynı sözleri söyledi; onu da yatıştırdım; fakat ikisinin de aynı fikirde oluşları beni şaşırttı.

§ İmâm Aliyy'ün - Nakıy'yi (A.M) büyük bir törenle karşıladılar; fakat kendilerini konaklamak için bir yer hazırlanmamıştı. Samırâ'da «Hân'us - Saâlîk - Yoksullar Hanı» denen bir hana indirdiler. Bu, İmâm'a (A.M) gösterilen ilk saygısızlıktı ve âdetâ da ilk ihtardı. Sonradan kendilerine hazırlanan yere nakledildiler.

Bir zaman sonra, Mütevekkil'in İmâm'ı (A.M) ziyârete gitmesi gerekirken, bir adam gönderip görüşmek istediğini bildirdi. İmâm (A.M), Mütevekkil'in sarayına gittiler. Namaz vaktiydi; geçirmemek için hemen namaza durdular. Halîfenin yanında bulunanlardan biri, göze girmek için, «Ne vakte dek bu mürâiliğe devâm edeceksiniz» demek cür'etinde bulundu. İmâm (A.M), namazlarını bitirir - bitirmez, o adama dönüp, «Bu söylediğin söz yalansa, Allah seni kökünden kessin» buyurdular. İmâm'ın (A.M) sözü tamamlanır - tamamlanmaz o adam, olduğu yere yıkıldı; ölüp gitti. Bu da, Ehlibeyt düşmanlarına, İmâm'ın (A.M) ilk ihtârıydı; dilden dile de günlerce söyleyip durdu.

***

§ İmâm Aliyy'ün - Nakıy (A.M), Sâmırâ'yı pek sevmişlerdi; hattâ, «Beni istemediğim hâlde Sâmırâ'ya getirdiler; burdan çıkarırlarsa, gene istemeden çıkarım» buyurmuşlardı. Sebebini soranlara da, «Havası güzel, suyu hoş, derdi - illeti az» demişlerdi. Kendilerine ayrılan evde ibâ-

detle meşgul oluyorlar, ziyâretlerine gelenlerin sorularını cevaplandırıyorlar, Mütevekkil'le pek görüşmüyorlardı.

*
* *

§ Mütevekkil, şaraba, zevka pek düşkündü; gayr-i tabîî bir düşkünlüğü de vardı ki Dı'bil, bir şiirinde, O'nu, «Kendisine kulluk edenlere kul olmakla» suçlayıp bu huyuna işâret etmişti.

İmâm'ı (A.M), meclisinde, kendisine nedîm etmeyi, bunu halka duyurup kadrini, hâşâ, küçültmeyi kurmuştu. Bir geceyarısı, sarhoşken, İmâm'ı (A.M) çağırttı. İmâm gelince, kendisini ağırladı, yanına oturttu; kadehi doldurup sundu. İmâm (A.M), «Allah'a andolsun ki» buyurdular, «Henüz etim, kanım, şarapla karışmadı.» Bu söz karşısında, meclistekiler, donup kaldılar. Mütevekkil, şarap kadehini dikip küstahça, Öyleyse dedi, bir şiir oku. İmâm (A.M), «Şiirde de rivâyetim az» buyurdular. Mütevekkil, aşırı ısrarda bulununca şu beyitleri inşâd buyurdular:

«nsanlar, korunmak için dağ tepelerine tırmandılar;
Yiğit kişilerdi ama o tepeler fayda etmedi onlara, yenildiler.

Yüceldiler, sonra düşürüldüler; çukurlara yerleştiler;
Ne de kötü yerlerdi onlara, yerleştikleri yerler.

Gömülüp gittiler; sonra da bir feryâd eden, ardlarından bağırdı:
Nerde bilezikler, nerde taht - taç, nerde süsler - püsler?

Ne oldu o nâz-ü naîmle beslenen, bezenen yüzler;
Hani vaktiyle nazlarla, nîmetlerle perdelenirdi o yüzler?

Kabir, bu soruya açık - seçik cevap veriyor da diyor ki:
Şimdi o yüzlerde kurtlar oynaşmada, kurtlara yem olmuş o yüzler.

Nice zamandır yediler - içtiler, geçindiler;
Şiydimse dünyâ onları yer - içer.

Nice zaman evlerde barındılar; oturup esenleştiler;
Şimdiyse evlenden de ayrıldılar; ehilden - ayalden
de; geçip gittiler.

Bunca zaman hazneler yığdılar, mallar biriktirdiler;
Derken mallarını - mülklerini düşmanlarına
dağıttılar, bittiler.

Evleri bomboş; içindekilerse
Mezarlarında yatıyorlar; göçtüler, göçtüler.»

Mütevekkil, bu şiiri dinleyince, sarhoşlukla şarap kadehini yere fırlatıp şiddetle ağlamaya koyuldu; meclistekiler de ağlıyorlardı. Zevk meclisi, yas toplantısına dönmüştü.

Mütevekkil, İmâm'dan (A.M) özürler diledi; İmâm da (A.M) kalkıp meclisi terkettiler.

*
* *

§ Mütevekkil, İmâm'ı (A.M), Şîasının katında aşağı düşürmeyi iyiden iyiye kurmuştu. Birgün, Bunca zamandır çalıştım, çabaladım, bir türlü ona şarap içiremedim dedi. Meclisindekilerden biri, kardeşi Mûsâ'yı çağır; duyduğumuza göre o, içermiş. O da İbn'ür - Rızâ, bu da; halk ne bilecek? İbn'ür - Rızâ, Halîfe'yle şarab içmiş diye bir söz yayılsın; elbette bunu içmiş sananlar da olur dedi. Mütevekkil, bu sözü kabûl etti; Mûsâ'yı çağırttı. İzzetle, ikramla Sâmırâ'ya gelen Mûsâ'yı İmâm (A.M), Vasîf köprüsünde karşıladılar; «Bu adam» buyurdular, «Seninle zevk meclislerinde bulunmak, sana şarap içirmek, seni ve soyumuzu aşağılatmak için çağırdı seni. Kardeş, Allâh'tan kork, çekin; onunla böyle birşey yapmaya kalkışma.» Mûsâ, «Beni çağırır, böyle bir teklifte bulunursa ben ne yapabilirim» dedi. İmâm (A.M), «Kadrini düşürme; Rabbine isyân et-

me; sana ayıp - ar getirecek bir harekette bulunma» buyurdularsa da Mûsâ, gene aynı tarzda sözler söyledi. Bunun üzerine İmâm (A.M), «Onunla buluşmak istiyorsun ama ebedî olarak buluşamayacaksın» buyurdular.

Gerçekten de öyle oldu. Mûsâ, ne vakit Mütevekkil'i görmeye gittiyse, «Bugün meşgul; Sarhoş olup sızdı; İlâç aldı, uyuyor» gibi sözlerle kabûl edilmedi; Sâmırâ'da tam üç yıl oturdu; bir kere bile Mütevekkil'in yanına giremedi; sonunda Mütevekkil öldürüldü ve bu fasıl da bitti (Tenkıyh'ul-Makaal; III, S. 259).

*
* *

§ Mütevekkil hastalanmıştı; annesinin, İmâm'a (A.M) inancı vardı; oğlu iyileşirse Allah rızâsı için İmâm'a (A.M) bir mıkdar para aadmıştı. Mütevekkil iyileşince adağını yerine getirdi; adamlarından biriyle, adadığı parayı bir keseye koyup mühürleyerek gönderdi. Bu sırada Mütevekkil'e, Imâm'ın (A.M) evinde paralar, silâhlar bulunduğu, kendisine uyanlarla kıyâma hazırlandığı haber verildi. Mütevekkil, İmâm'ın evinin basılıp aranmasını, ne bulunursa alınıp getirilmesini emretti; hâcibi Saîd, bu işe memûr oldu. Saîd, geceyarısı, evin damını deldi; merdiveni dayayıp içeriye girmek istiyordu; fakat karanlıkta hiçbir yeri seçemiyordu. Uyanık olan İmam (A.M), «Dur» buyurdular, «Mum getireyim.» Mumu yakıp getirdiler; kendileri, ibâdette bulundukları seccâdelerine oturdular. Saîd eve girdi; mushaflardan, dînî kitaplardan, içinde para bulunan iki keseden başka birşey bulamadı. Keseleri alıp çıkacağı sırada İmâm (A.M), «Seccâdemin altında bir kılıç var, onu da al» buyurdular ve üstünde namaz kıldıkları hasırı kaldırdılar; altındaki kılıfında duran kılıcı da alıp gitti.

Mütevekkil, keselerin birinde annesinin mührünü görünce işi soruşturdu; anladı. Öbür kesede dörtyüz dînar vardı. Mütevekkil, keselerle kılıcı geri yolladı ve İmâm'dan (A.M) özür diledi.

*
* *

§ Mütevekkil, bir gün, maiyetiyle bir yere gidiyordu; İmâm Aliyy'ül-Hâdî de (A.M) bu alaya katılmıştı. Halîfe'nin aklına esti, ordu kumandanları da dâhil olmak üzere herkesin yaya gitmesini emretti; bu emir, İmâm'ı da yaya yürütmek, herkese, O'nun da emrine uyduğunu göstermek içindi. Herkes bineğinden indi; İmâm da (A.M) indiler. Hava pek sıcaktı; İmam (A.M), yürürlerken terliyorlar, zahret çekiyorlardı. Mütevekkil'in hâciblerinden Zerâfe'nin, İmâm'a (A.M) inancı vardı, fakat bunu gizliyordu. Diyor ki: Koşup yanlarına gittim; Seyyidim dedim; bu azgınların yaptıklarına çok üzülüyorum ve ellerini tuttum. Bana dayandılar da, «Yâ Zerâfe» dediler, «Allah katında, Sâlih'in devesi bende üstün değil.»

Alay dağıldıktan sonra İmâm'ı (A.M) bir bineğe bindirip evlerine götürdüm; ben de evime gittim. Yemek zamânıydı; yemeğimizi yerken İmâm'ın (A.M) sözlerini naklettim. Oğlum Müeddeb, bu sözü duyunca, elini yemekten çekti ve Allâh için söyle dedi; bu sözü duydun mu? Vallâhi duydum dedim; böyle söylediler. Oğlum, öyleyse dedi, Mütevekkil'in üç günlük ömrü kaldı; üç gün sonra helâk olacak; bir olay çıkmadan malını - mülkünü korumaya bak. Ben, nerden bildin bunu dedim. Kur'ân okumadın mı dedi; Kur'ân-ı Mecîd'de, devenin öldürülmesi anlatıldıktan sonra, «Yurtlarınızda üç gün oturun; bu, bir vaaddir ki yalanlanamaz» buyuruluyor (XI; Hûd A.M, 65); İmâm'ın sözleri, mutlaka yerine gelecektir.

Zerâfe diyor ki: Gerçekten de bu sözü söylediklerinden tam üç gün sonra Muntasar ayaklandı; Boğa ve Vasîf'le, Türk askerleriyle Mütevekkil'in sarayına hücum ettiler; kendisini paramparça edip yere serdiler. İmâm'a (A.M), oğlumun sözünü söyledim; «Doğru demiş» buyurdular, «Daralınca, atalarımızdan bize mîras kalan, kalelerin, silâhların, kalkanların en sağlamı bulunan, zulme uğrayanın, zulmedene okuyacağı duâyı okudum.»

***

§ Mütevekkil, şiire pek meraklıydı. Bir gün Alî b. Cehm'den en meşhur şâiri sormuş, o da Câhiliyyê ve İslâm devrindeki şâirlerin birkaçının adını söylemiş, şiirlerini okumuştu. Aynı soruyu İmâm Aliyy'ün-Nakıy'ye de (A.M) sormuş, İmâm A.M), Himmânî'yi (Muhammed b. Alî) söylemişler ve onun bir şiirini okumuşlardı. Mütevekkil, şiirdeki,

«Bizimle bahse girişir, bize karşı çıkarsanız, aleyhinize
İbâdet yurtlarından yücelen sesler yeter.

Bizi susuyor görseniz de üstünlüğümüze tanıktır
Her câmiden apaçık duyulan sesler.

Şüphe yok ki Allâh'ın Rasûlü Ahmed atamızdır bizim;
Doğup ışıtan yıldızlar gibi, O'nun oğullarıyız bizler»

beyitlerine dokunarak, «İbâdet yurtlarından yücelen seslerle neyi kasdediyor» diye sormuş, İmâm da (A.M) «Şehâdet Kelimesini» buyurup «Muhammed, benim ceddim mi, senin ceddin mi» diye sormuşlar, Mütevekkil gülerek, «Senin ceddin; O'ndan ayırmadık ki seni» demek zorunda kalmıştı [*].

§ İmâm Muhammed'üt-Takıyy'il-Cevâd (A.M), Abbasoğullarından El-Mu'tasım zamânında şehâdete ermişlerdi. İmâm Aliyy'ün-Nakıyy'il-Hâdî (A.M), Mu'tasım, Vâsık, Mütevekkil, Muntasar, Mustaîn ve Mu'tezz'in halîfelikleri devrinde yaşamışlardır. Bu bakımdan bu devirlere ve devirlerini temsîl eden bu halîfelere dâir kısa, fakat özlü bir bakış gerekiyor. Önce şunu söyleyelim ki Emevî Halîfeleri, açıktan açığa dînin aleyhinde bulunmaktan çekinmiyorlardı. Onlar da yalan hadis uyduranları koruyorlar, onlar da icâb edince dînî bir kisveye bürünüyorlardı; fakat zamanlarında, Felsefe, Kelâm, Ricâl bilgileri tam anlamıy-

[*] Himmânî için «Tenkıyh'ul-Makaal»e (III; S. 156) ve «Reyhânet'ül-Edeb»e bk. (I; S. 346—347).

la henüz tekemmül etmemişti; çeşitli fırkalar, henüz ilmî tartışmalara girişmemişlerdi. Ümeyyeoğulları, Hâşimî - Emevî rakaabetini, Arab milliyetçiliği siyâsetine çevirmişler, insanları, yaratılış bakımından eşit sayan, inananları kardeş kabûl eden, ırk, milliyet, renk, dil, soy-boy ayrımını kaldıran, yaşayışta, mal ve ganîmet bölümünde, hukukta tam bir müsâvât esâsına dayanan İslâm iktidârı, onların zamânında bir Arap saltanatı, bir soylular iktidârı hâline gelmiş, halk, şerefliler, horlananlar, yaşayanlar ve sürünenler sınıflarına ayrılmıştı. Siyâset hayâtına, Ehlibeytin öcünü almak üzere atılan Abbasoğullarına, hor görülen toplum, Arap olmayanlar yardımcı olmuştu; bu yüzden Abbasoğulları, ilk zamanlarında, Arap milliyetçiliğinin tam aleyhinde hareket etmişlerdi. Hilâfeti kazandıktan sonra da aynı siyâseti yürütmekle berâber, dînî fırkalara dayanmak zorunu da duydular; bütün bu fırkalara karşı kendilerini, dâimâ Rasûlullâh'ın (S M) meşrû' halîfeleri, buyruklarına uyulması gereken «Ül'il-Emr — Buyruk Sâhipleri» ve Mü'minler Emîri göstermeye çalıştılar; esâsen hareketlerinin sorumsuzluğunu da bununla sağlamak gayretindeydiler.

Abbasoğulları, Hâşimîlerdendi; fakat en büyük rakıypleri, Hâşimîlerden Alî evlâdıydı; Ümeyyeoğullarının yıkımıyla Alî evlâdının kıyâmı bitmemişti. Şîa'nın ezici çoğunluğu, onlara bağlıydı; Abbasoğulları taraftarları, usûlü, fürûu tedvîn ve tesbît edilmiş bir mezhebe sâhip değillerdi. Bu yüzden Abbasoğulları, bâzı kere Alî evlâdına tarafdar görünmek, bâzı kere çeşitli düzenlerle onların en üstün mümessilerini yok etmek, bâzı kere Şîa'nın aleyhindeki mezheplere sarılmak yolunu tutmuşlardı. İmâm Ca'fer'us-Sâdık'a (A.M) karşı Mansûr'un, İmâm Mûsâ'l-Kâzım'a (A.M) karşı Hârûn'ür-Reşîd'in hareketleri, bu yoldaydı. Me'mun'sa, büsbütün yeni bir denemeye girişti; O, İmâm Rızâ'ya (A.M) hilâfeti vermek istemişti. İmâm (A.M), işin sonunu önceden görerek buna râzı olmayınca, O'nu, kendisine velî-ahıt yaptı; fakat Abbasoğullarının kıyâmı, kontrolsüz iktidârın elden çıkması korkusu, belki de inan-

cıyla saltanat sevgisinin çarpışması, bu işe son verdi. Biz Me'mûn'u, inancına tam sâdık bir kişi saymayı, aşırı saflık sanıyoruz.

Kendilerini, Rasûlullâh'ın (S.M) halîfeleri sayan, mü'minler emîri tanıyan, zavallı halkı da buna inandırmayı zorlayan, inanmayanların seslerini, nefeslerini yokeden, ül'il-emr kisvesine bürünüp kendilerine baş kaldıranların başlarını ezen, bunu, İlâhî bir emir tanıtan Abbasoğulları, zulümde, israfta, sefâhette, Ümeyyeoğulların kat-kat geçmişlerdi. Ümeyyeoğulları, bir tek yolun yolcusuydular; bunlarsa, zamâna göre yol değiştiriyorlardı. Me'mun, Alî evlâdına taraftarlık ediyor, Mütevekkil, şiddetle ve hunharca onları eziyordu. Muntasar, onun zıddı bir siyâset güdüyor, men'edilen Kerbelâ ziyâretine müsâade ediyor, «Fedek»i Alevîlere veriyordu. Araplara karşı Arap olmayanları tutarlarken, saltanatlarının devâmı için Türklere sığınıyorlar, hattâ son zamanlarında, Şiî ve Müteşeyyi' bir zümre olan, fakat iyiden iyiye güçlenen Fütüvvet ehlinin riyâsetini elde ederek İslâm hükümdarlarına Fütüvvet ehlinin riyâsetini elde ederek İslâm hükümdarlarına Fütüvvet icâzetleri göndererek onların kuvvetlerinden yararlanmayı bile denemeye girişiyorlar, bütün bu siyâsî fa'âliyetlerinde, hüküm verirlerken din adamlarını, zevka daldıkları zamansa nedimleri, şâirleri, yanlarından ayırmıyorlardı («İslâm ve Türk illerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları» adlı makalemize bakınız; İst. Üniv. İktisat Fakültesi Mecmuası; C: XI; Sayı: 1—4; İst. 1952. Bilhâssa Ayrı Basımının 75—83. sahîfelerine ve Ahmed b. İlyâs'in-Nakkaş'ıl-Hartburtî'nin «Tuhfet'ül-Vasâyâ»sına bakınız) [*].

Muâviye'nin «Yeşil Kasr» ı, kurulan sarayların, köşk-

[*] Fütüvvet ehlinin Şîa propagandası, Osmanoğulları devrinde de devâm etmiştir. Metinde adı geçen makalemize; S. 88—102 ve «Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Huseyn'in Fütüvvet - Nâmesi» adlı makalemize bakınız (İst. Üniv. İktisat Fakültesi Mecmuası; C: XVII; No: 1—4; 1960).

lerin yanında pek sönük kalmıştı. Halk sürünüyordu; yiyecek bulamayanlar, ölü eti yemekten bile çekinmeyecek bir haldeydi; fakat sefâhet sürüyordu; zekâtlar, ganîmetler, sefâheti sürdürüyordu. Şâir Ebü'l - Atahiye [*], halkın hâlini, duyabilen kulaklara duyurmaya çalışırken Ebü'l - Aynâ' [**], Mütevekkil'in yaptırdığı kasrı, «Dünyâyı bir eve sığdırmışsın» diye övüp câizeler alıyordu. Mu'tezz, «El - Kâmil» adını verdiği kasrı, altınlarla, zümrütlerle, mücevherlerle bezetiyor, El - Mu'temid, «E's-Süreyyâ» adını taktığı köşkünü, şâire, «Bunu mutlaka periler, melekler yapmış» dedirterek övünüyor, El - Muktedir, sarayını Romalı, Yunanlı, Zencî kullara kurduruyordu.

Köşkler, saraylar, kapıcılar, haremağaları, câriyeler, içki ve müzik... Ca'fer-i Tayyâr'ın (A.M) torunlarından Yahyâ'nın, Hasan b. Zeyd-i Alevî'nin, Ya'kub b. Leys-i Saffâr'ın, Muhammed b. Ca'fer b. Hasan'ın kıyamları, Kazvin'de, Basra'da ayaklanmalar, Mâzyâr-ı Mâzenderânî'nin, Bâbek'in, Afşin'in isyânları... Boğuşma, zulüm, ölüm, zındanlarda açlıkla - susuzlukla öldürülenler... Ve sürünen, aç kalan, mîdesini kemiren insanlar... Mü'minler emîri adına hutbeler, Ül'il - emre itâat fetvâları ve Halîfe. Bunların hepsi var; fakat asıl İslâm, İslâm'ın sâf, temiz, tarafsız, eşit adâleti; bu, yok olup gitmişti; hattâ târih sahîfelerinden bile yokedilmek isteniyordu bu.

*
* *

§ Abbasoğullarının sekizinci Halîfesi olan ve sekiz yıl hilâfet süren Hârûn oğlu Mu'tasım İbrâhîm Muhammed, ikiyüz yirmi yedide (841 M.) ölmüş, yerine oğlu El - Vâsık billâh Hârun geçmişti. Ölümünde, sekizbin altını, oniki milyon dirhemi, sekiz oğlu ve sekiz kızı kalan Mu'tasım'ın zamânında Bâbek, Afşin ve Mazyar isyanları olmuş, aley-

---

[*] Ebû'l-Atâhiye için «Reyhânet'ül-Edeb»e bakınız; V. S. 130—209.

[**] Ebû'l-Aynâ için aynı esere bk. I, S. 142.

hine kıyâm eden kardeşinin oğlu Abbas, onun hapsinde can vermişti. Korkunç, kan dökücü bir adamdı.

Me'mûn'un zamânında, Kur'ân-ı Mecîd'in mahluk olup olmadığını tartışmak, devrin bir modası olmuştu. Meşhur muhaddis ve Ehlisünnet mezheplerinden birinin kurucusu Ahmed b. Hanbel de Mu'tezile inancını kabûl etmeyip Kur'ân'ın gayr-i mahluk olduğunda direnmesi yüzünden tutuklanmış, dayak yemiş, zındana atılmış, ancak Mütevekkil'in zamânında kurtulabilmişti.

Vâsık, beş yıl hilâfet tahtında oturduktan sonra ikiyüz otuzikide otuzaltı yaşında öldü (846 M.); yerine Mu'tasım'ın oğlu El - Mütevekkil Ca'fer geçti. Bu kişi, tam bir zevka düşkün, şehvete tutsak, müsrif ve sadist çılgındı. Ca'ferî, Garîb, Melîh... Bütün bu kasırlara milyonlar sarfedilmişti. Arûs Kasrının yapımına otuz milyon dirhem harcanmıştı. Me'mûn'a tam zıt bir siyâset güden, fakat gece - gündüz içkiden baş kaldırmayan bu mü'minler emîri (?!), İmâm Huseyn'in (A.M) mübârek türbelerini yıktırmış, kabrin bulunduğu yeri sürdürmek, merkatten hiçbir eser bırakmamak istemiş, ziyâret edenleri cezâlandırmış, hattâ bir aralık Şam'ı merkez yapmış, tam Ümeyyeoğullarını temsîl etmek istemiş, fakat dileklerinden hiçbirini başaramamıştı. Kardeşinin ölümünde zındanda olan, hilâfet makaamına oturur - oturmaz ilk işi, kendisini bu makaama getiren Vezir Abdülmelik'i öldürtmek olmuştu. İçki meclislerinde, yanında sakladığı akrepleri koyuvermek, husûsî bir yerde beslettiği arslanları, kaplanları meclise saldırtmak, meclistekilerin korkup kaçışmalarından zevk alıp kahkahalarla gülmek de âdetlerinden biriydi. Hattâ bir kere İmâm Aliyy'ün - Nakıy'yi de (A.M), bu hayvanların bulunduğu yere göndermiş, fakat hayvanlar, İmâm'ın (A.M) çevresinde diz çöküp hayran - hayran mübârek yüzlerine bakmaya başlayınca hemen çıkartmış ve bunu görenlere, kimseye söylememelerini şiddetle tenbîh etmişti. Mütevekkil, ikiyüz kırkyedi Şevvâlinde (861 M.), kendilerine kötü muâmelede

bulunduğu Türk kumandanı Küçük Boğa ve Vasîf tarafından, geceyarısında paramparça edilerek öldürüldü.

Mütevekkil'in yerine geçen oğlu El - Muntasar Muhammed, bir yıl sonra Türkler tarafından hilâfetten düşürüldü ve zehirlenerek öldürüldü. İkiyüz kırksdizde (862 M.) onun yerine geçen Mustaîn b. Mu'tasım, ikiyüz elliikide (866 M.), Sâmırâ'da hapsedildi ve otuzbir yaşında, Mütevekkil'in oğlu Mu'tezz tarafından öldürüldü; fakat hilâfet makaamı, Mu'tezz'e de vefâ etmedi; o da hâcibi Vasîf oğlu Sâlih tarafından hamamda hapsedildi; ağzına tuz doldurulup susuzlukla öldürüldü (255 H. 869 M.); ölümünde yirmiüç yaşındaydı.

*
* *

§ İmâm Aliyy'ün - Nakıy (A.M), son zamanlarına dek, kendilerine başvuran îman ve irfan susuzlarını suvarmışlar, hiçbirinin sorusunu cevapsız bırakmamışlardır. Son hastalıklarında, vefâtlarından biraz önce, Ebû - Duâme adlı biri, kendilerini dolaşmaya gelmiş, gideceği sırada ona, «Sizin, bizim boynumuzda hakkınız var; bir hadîs rivâyet edip o hakkı ödememi, seni sevindirmemi ister misin» buyurmuşlardı.

Bu soruya, Böyle bir hadîsi duymayı ne kadar da isterim cevâbını alınca İmâm (A.M) :

«Babam Muhammed b. Alî, babası Aliyy'ür - Rızâ'dan, o, babası Mûsâ b. Ca'fer'den, o, babası Ca'fer'us - Sâdık'tan, o, babası Muhammed'ül - Bâkır'dan, o, babası Alî b. Huseyn'den, o, babası Huseyn b. Alî'den, o, babası Alî b. Ebî - Tâlib'den (A.M) rivâyet etmiştir; Rasûlullâh (S.M), bana, yaz buyurdular diyor Alî; Ne yazayım yâ Rasûlallâh dedim. Yaz buyurdular: Rahmân ve Rahîm Allah adıyle. Îman kalbleri pekiştiren, yapılan işleri, ibâdetleri gerçekleştiren şeydir; İslâmsa, dille söylenen ve nikâhı, evlenmeyi helâl eden şey.»

İmâm (A.M), «Bu hadis, Rasûlullâh'ın (S.M), atam Alî'ye (A.M) yazdırdıkları hadistir ve biz, o yazılı hadîsi, birbi-

rimize armağan olarak bırakagelmişizdir» buyurmuşlardır (Murûc'üz - Zeheb'den naklen, Akıykıy-i Behşâyeşî'nin «Zindegânî-i İmâm Hasan-ı Askerî» adlı kitabı; Kum—1356, S. 59—61).

*
* *

§ İmâm Aliyy'ün - Nakıyy'il - Hâdî (A.M), hicretin ikiyüz elli dördüncü yılı Recebinin üçüncü günü vefât etmişlerdir; aynı yılın Cumâdelâhırasının yirmiyeşinde vefât ettikleri de rivâyet edilmiştir. Mu'temid tarafından zehirletildiği meşhur rivâyettir. Fakat Mu'temid, ikiyüz ellialtı Recebinde halîfe olmuştur; ondan önce de ikiyüz ellialtıda Vâsık'ın oğlu Mühtedî Muhammed halîfeydi ve bir yıl sonra öldürüldü. Bu bakımdan İmâm Aliyy'ül - Hâdî'yi (A.M), Mu'tezz'in zehirlettiği, yâhut onun emriyle Mu'temid tarafından zehirlendiklerini kabûl etmek îcâb eder.

§ İmâm Aliyy'ün - Nakıy (A.M), yıkanıp tekfîn ve techîzlerinden sonra evde, cenâzelerini, oğulları İmâm Hasan'-ül - Askerî (A.M) kılmışlar, sonra cenâze, kalabalık bir cemâatla şehirde gezdirilmiş, Mu'temid, bir kere daha cemâatla namazlarını kılmış, evlerine dönülmüş, oraya defnedilmişlerdir. Salavât'ullâhi ve selâmuhû aleyhi ve alâ

Âbâihi'il - Izâm ve Evlâdihi'l - Kirâm.

*
* *

§ Eserleri.

1) Cebr ve Tafvîz ehline yazdıkları Risâle.
2) Kadı Yahyâ'nın sorularına cevaplar.
3) Dînî hükümlere dâir sözleri.

*
* *

§ İmâm Aliyy'ün - Nakıyy'il - Hâdi'nin (A.M) vefâtlarında, İmâm Hasan'ül - Askerî'den (A.M) başka Huseyn, Muhammed ve Ca'fer adlı üç erkek, bir de kız çocukları vardı.

§ Ashâbından bâzıları.

İsmâîl b. Mihran.

İmâm Rızâ'ya da (A.M) erişmiş olan İsmâîl'in, Kur'ân-ı Mecîd'e, Mü'min'le kötülük eden kişiye ve dîğer meselelere âit risâleleri olduğu gibi Hz. Emîr'ül - Mü'minîn'in (A. M) hutbelerini de toplamıştır. Daha önce de kendisinden bahsetmiştik.

Ahmed b. Îsâ'l - Aş'arî.

Tevhîde, Müt'a'ya, nâsih ve mensûha, nevâdire dâir tasnifleri vardır.

Sakr b. Dülef.

İmâm Aliyy'ün - Nakıy'den (A.M), kendilerinden sonra oğulları İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) imâm olacaklarını, onların oğullarının da, Rasûlullâh'ın (S.M) zuhûrunu müjdeledikleri Mehdî olduğunu rivâyet eden zattır.

Yahyâ b. Herseme.

Me'mun tarafından İmâm Aliyy'ün - Nakıy'yi (A.M) getirmek üzere Medîne'ye gönderilen zatıtr. İmâm'dan (A.M) gördüğü mûcizeler üzerine, «Şehâdet ederim ki Allah birdir, Muhammed, O'nun Rasûl'üdür; sizlerse vasıylersiniz» deyip İmâm'a tâbi' olmuş, İmâm'ın (A.M) ömürleri boyunca hizmetlerinden ayrılmamıştır.

Rıdvân'ullâhi Aleyhim ecmaîn.

(Dâiret'ül - Maârif'il - İslâmiyyet'iş - Şîiyye; Umdet'ut-Tâlib, A'yân'üş - Şîa, Tenkıyh'ul-Makaal, Bıhâr'ül - Envâr, Reyhânet'ül - Edeb, Çhârdeh Ma'sûm v.s.)

ONBİRİNCİ İMÂM

HASAN B. ALİYY'İL - ASKERÎ (A.M)

§ Hicretin ikiyüz otuzikinci yılı Rabîulâhırının sekizinci cumua günü Medîne-i Münevvere'de dünyâyı teşrîf etmişlerdir; doğum târihlerinde başka rivâyetler de vardır. Babaları, İmâm Aliyy'ün - Nakıyy'il - Hâdî (A.M), anneleri «Hadîs» tir; adlarının «Selîl» ve «Sûsen» olduğu da rivâyet edilmiştir; İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) vefâtlarından sonra, Şîa'nın kendilerine baş vurmaları, «Cedde - Büyük Anne» lâkabıyla anılmaları, bu hanımın yüceliğine, yüceliğine, ululuğuna delildir. Şeyh Saduk, Ahmed b. İbrâhîm'in, «İkiyüz altmış iki yılında, İmâm Muhammed'üt - Takıy'nin (A.M) kızları, İmâm Hâdî'nin (A.M) kızkardeşleri Hakîme Hâtûn'a gittim; perde ardından kendileriyle konuştum; inançlarını sordum. Bir - bir, İmâmları saydılar; son olarak da İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) oğulları Hz. Huccet'i (A.F) andılar. Ben, Şimdi O nerede diye sorunca, «Gizli» buyurdular. Peki dedim, şimdi Şîa kime başvuracak? «İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) anneleri, Büyük Anne'ye dediler. Kadının vasıy olması mümkin mi demek istedim; buyurdular ki: «Alî oğlu Huseyn'e uy; o da oğlu Alî b. Huseyn'i (A.M) gizlemek için Zeyneb'i vasıyyet etmişti; Zeyneb (A.M), Alî b. Huseyn'den (A.M) duyduklarını halka söylerdi» dediğini rivâyet etmektedir.

§ İmâm Hasan'ül - Askerî (A.M), babaları İmâm Aliyy'ün - Nakıy'nin (A.M) vefatlarında yirmiiki yaşlarını doldurmuşlardı; yirmiüçüncü yaşlarını sürmedeydiler. Künyeleri «Ebû-Muhammed», lâkapları «Hâdî, Rafıyk, Zekiyy, Takıyy, Hâlis» ve «Askerî» dir; evvelce de arzettiğimiz gibi baba-

larıyla Sâmırâ'da, Asker mahallesinde oturdukları için ikisine de «Askeriyyeyn» denmişti. Bir tek oğulları Hz. Hüccet'den (A.F) başka evlâdları olmamıştır.

§ İmâm Haasn'ül - Askerî (A.M), babaları İmâm Aliyy'-ün - Nakıy'yi (A.M) Mütevekkil, Irak'a dâvet edince, berâber gitmişler, Sâmırâ'da yerleşmişlerdi. Büyük kardeşleri Muhammed, ikiyüzelli dört yılında vefât ettiler. İmâm Aliyy'-ün - Nakıy'ye uyanların çoğu, kendilerinden sonra Muhammed'in imâm olacağını sanmışlardı. Vefâtında, Alî ve Abbasoğulları, Kureyş boyuna mensûb olanlar ve halk, hükûmet ricâli, başsağlığı vermek için İmâm'ın (A.M) evlerine gitmişlerdi. Yalnız Hâşimîler yüzelli kişiyi buluyordu. Bu sırada İmâm Hasan'ül-Askerî (A.M), yenleri, yakaları yırtılmış bir halde huzûra geldiler. İmâm Aliyy'ün - Nakıy, kendilerine, «Oğlum» buyurdular, «Allâh'a şükret; çünkü senin hakkındaki takdîrini ızhâr etti.» Hasan'ül - Askerî (A.M), bu söz üzerine ağlaya - ağlaya «Biz gerçekten de Allâh'ınız ve Gerçekten de biz gene O'na dönenleriz» âyet-i kerîmesini okuyup (II, 156) «Hamd Âlemlerin Rabbi Allah'a ve ben senin yasınla, bize nîmetlerini tamamlamasını dilerim» buyurdular (Tenkıyh'ul - Makaal; I, Hasan b. Hasan-ı Aftas maddesi, S. 272).

§ Muhammed b. Yahyâ, İmâm Aliyy'ün - Nakıy'nin (A. M), oğulları Muhammed'in vefât ettikleri gün Hasan'ül - Askerî'ye (A.M), «Allah, onun yerine seni, bana halef kıldı; Allâh'a şükret» buyurduklarını bildirir (Cevâd Fâzıl : Ma'-sûmîn-i Çhardeh-gâne, S. 194).

Ebû - Hâşim Ca'fer, Muhammed yeni vefât etmişti der, İmâm Aliyy'ün - Nakıy'nin (A.M) huzûrlarındaydım; kendilerine, Muhammed'in vefâtı, İmâm Ca'fer'us - Sâdık'ın (A.M) oğulları İsmâîl'in vefâtına ve Mûsâ'l - Kâzım'ın (A.M) İmâm oluşuna ne kadar da benziyor demek istemiştim; bu söz, gönlümden geçiyordu; fakat ben daha söz söylemeden İmâm (A.M), «Allah, İsmâîl'in vefâtından sonra Mûsâ'l - Kâzım (A.M) hakkında takdîrini nasıl ızhâr ettiyse, Muham-

med'in vefâtından sonra da Ebû - Muhammed'in (Hasan'ül-Askerî) hakkındaki, evvelce bilinmeyen takdîrini o sûretle ızhâr etti» buyurdular (Aynı; S. 194—195).

Ebû - Bekr-i Fehfekî, İmâm Aliyy'ün - Nakıy'nin (A.M), kendisine, «Oğlum Ebû-Muhammed, bütün Muhammed soyu içinde en yüce ve en ulu kişidir; İmâmet makaamına en lâyık olan odur; oğullarımın en üstünüdür o; benim yerime o geçecektir; sorulacak şeylerinizi, muhtâç olduklarınızı ona sormanız gerek» diye yazdıklarını bildirmiştir (Aynı, S. 195).

*
* *

§ İmâm Hasan'ül - Askerî (A.M), Abbasoğulları halîfelerinden El - Mu'tezz, El - Mühtedî ve El - Mu'temid zamanlarında yaşadılar.

El - Mu'tezz, ikiyüzelli iki hicrîde Halîfe olmuştu (866 M.). Kardeşi El - Müeyyed'i öldürtmüş, öbür kardeşi Ebû - Ahmed'i habsettirmiş, Halîfeliğini engelsiz bir hâle getirmeyi kurmuştu. Devlet hazinesinde para kalmamıştı; asker para alamadığından isyân etti. Kumandan Vasîf, isyânı bastırmaya uğraşırken öldürüldü. İkiyüzelli üçte Bağdad'da karışıklık çıktı; ertesi yıl, Halîfenin kışkırtmasıyla Türk Kumandanı Boğa öldürüldü. Halîfe, askere para bulmak için annesine başvurdu; bu hanımın tükenmez hazneleri vardı; fakat oğluna yardımda bulunmadı; sonunda, zamanı, batıda Bizanslıların hücumlarıyla, ülkede, Hâricîlerin isyânlarıyla, askerin ayaklanmasıyla, yağmalarla, zulümlerle geçen Mu'tezz, Vasîf oğlu Sâlih tarafından ikiyüzelli beş Recebinde (869 M.) Halîfelikten indirildi; bir yeraltı zındanının hamamına habsedildi; ağzına tuz dolduruldu; birkaç gün sonra yirmiüç - yirmidört yaşında öldü.

Mu'tezz'in zamanında Alevîler (Alî evlâdı) ve Şîa, şiddetli tâkiplere, işkencelere uğramıştı.

El - Mu'tezz'in yerine El - Mühtedî Ebû - İshak Muhammed b. Vâsık Halîfe oldu. Babasının ölümünden sonra Hi-

lâfete getirilmek istenen, fakat yaşının küçüklüğü yüzünden vazgeçilen Mühtedî ikiyüzelli beş Recebinin yirmiyedinci günü Hilâfet tahtına oturtuldu. Türk kumandanı Mûsâ b. Boğa, İran'da, Alî evlâdının çıkardığı isyânla uğraşırken Mühtedî'nin Halîfe olduğunu duyunca Sâmırâ'ya döndü; Mu'tezz'in annesinin bütün haznelerine elkoymuş olan Vasîf oğlu Sâlih'ten, bunları alacağına dâir Halîfeye yemîn ettirdi. Fakat Sâlih bir türlü bulunamıyordu; asker isyân hâlindeydi; Hâricîlerin çıkardıkları kargaşalık sürüyordu; Bağdad, asker tarafından yağma edilmişti. O sırada Sâlih bulunup Mûsâ tarafından öldürtüldü. Mûsâ, Hâricîlerle uğraşırken Mühtedî, halkı onun ve kardeşinin aleyhine kışkırttı; ikisi de para - pul, hazne sâhibi olmakla töhmetleniyordu; kardeşi Muhammed öldürüldü; fakat askere karşı duramayan Mühtedî, esir düştü. Ellerini bağlamışlar, dövüyorlardı. Halîfeyi ve Halîfeliği bırakmasını istiyorlardı. Oysa, önce Ömer b. Abdülâzîz'in siyâsetini gütmek isterken bu sefer, Üçüncü Halîfeyi taklîd ediyor, bana bu elbiseyi Allah giydirdi; ben bu vazîfeyi bırakamam diyordu. Sonunda ikiyüzelli altı Recebinin onaltıncı günü ayaklar altında can verdi (870 M.).

Yerine keçen Mütevekkil'in oğlu El - Mu'temid Ahmed, işlerin hemen hepsini, kardeşi Ebû-Ahmed El-Muvaffak'la vezîri Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkan'a bırakmış, kendini içkiye, zevka vermişti. Furat bölgesinde Zencîlerin isyânı, Hâricîlerin çıkardıkları kargaşalık, Bizanslıların batıdaki saldırıları devâm ediyordu. Ya'kûb b. Leys-i Saffâr, ikiyüzelli üçte Saffâriyye devletini kurmuş, Mu'temid zamanında bu devlet, bütün Horasan ülkesini ele geçirmişti.

Mu'temid, hükûmet merkezini Bağdad'a nakletmişti; ikiyüzyetmiş dokuz Recebinde (892 M.), kendini bilmeyecek bir derecede sarhoşken, Furat'ta kayık gezintisine çıkmış ve kayığın içinde can vermişti. Bu Halîfenin zamanında öldürülenlerin sayısı, yarım milyonu aşmıştı (Zindegânî-i İmâm Hasan-i Askerî A; S. 29—31; Ma'sûmîn-i Çhardeh - gâne; S. 188—190).

*
* *

§ Abbasoğulları, devlet ricâli, Rasûlullâh'ın (S.M) Ehlibeytine düşman olanlar ve Şîa'ya karşı duranlar da dâhil olduğu halde herkes, Ehlibeyt İmâmlarının bilgilerini, mânevî kudretlerini, ahlak bakımından üstünlüklerini, her hususta ümmetin seçilmiş kişileri olduklarını inkâr edemiyorlar, onlara, içlerinden gelmemekle beraber gene de hürmet etmek zorunda kalıyorlardı.

Şeyh Saduk'un «İkmâl'üd-Dîn» de, Şeyh Müfîd'in «İrşâd» da bildirdikleri ve bunlardan başka târihçilerin, Ricâl Bilginlerinin de kaydettikleri bir olay bunun tanığıdır.

Halîfenin en yakın adamı, vezîr ve kumandan Ubeydullah b. Hâkan'ın oğlu Ahmed, İmâm Aliyy'ün - Nakıy'nin (A.M) vefâtlarından sonra İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A. M) kardeşi Ca'fer'in, Ubeydullah'a mürâcaatını şöyle anlatıyor :

Ca'fer, babamın huzûruna girdi ve Halîfe'ye, babalarının (İmâm Aliyy'ün - Nakıy'nin (A.M) makaamına kendisinin geçtiğini kabûl ettirir, Halîfenin bunu kabûl ettiğini halka duyurursa her yıl, hilâfet makaamına yirmi bin dînar vereceğini söyledi; babamdan bu işi başarmasını recâ etti.

Babam, bu söze pek kızdı ve bağırarak, ahmak dedi; Halîfe, kılıcını çekmiş, kamçısını kaldırmış, babanın, kardeşinin İmâmetine inananları, bu inançtan döndürmek için elinden geleni yapıyor, başaramıyor; sense böyle bir mevkii parayla mı elde etmek istiyorsun? Ne ham düşüncedir bu. Babana, kardeşine uyanlar, sende böyle bir liyâkat görürlerse, ne halîfenin tavsıyesine gerek kalır, ne başkasının.

Ve Ca'fer'i huzûrundan çıkarttı; memurlara da, bır daha gelirse içeriye sokmamalarını buyurdu.

Ahmed, anlatışına devâm ediyor:

İbn'ür - Rızâ Hasan, bütün Alî evlâdı içinde eşine rastlanamaz biri, ağırbaşlılığıyla, bilgisiyle, olgunluğuyla her-

kesin saygısını kazanmış. Birgün, Sâmırâ'da babamın yanındaydım; bir tören günüydü; herkes bölük - bölük girip çıkmadaydı. Bu sırada perdeci aceleyle geldi ve babama, «İbn'ür - Rızâ Ebû - Muhammed geldi» dedi. Halîfeden, onun yakınları olan birkaç kişiden başka kimse künyesiyle anılmazdı; künyeyle anılmak, büyük bir şerefti, büyük bir saygıydı. Babam hemen, tez buyursunlar dedi. Perdeci çıktı; biraz sonra da uzunca boylu, esmer benizli, güzel yüzlü birisi, vekarla içeriye girdi. Babam, onu görür - görmez yerinden kalkıp birkaç adım atarak karşıladı; yüzünü, göğsünü öptü; elinden tutup oturduğu yerin yanıbaşına aldı, oturttu. Konuşmaya başladılar; birkaç kere de ona, «Sana fedâ olayım» dediğini duydum. Derken perdeci, Mütevekkil'in oğlu ve halîfenin kardeşi Muvaffak'ın geldiğini haber verdi; babam, yüzünü perdeciye çevirmedi bile; Ebû-Muhammed'le konuşmadaydı. Kılıçlı askerlerin ortasında yürüyen Muvaffak, meclise girince babam, Ebû-Muhammed'e, «İsterseniz teşrîf edebilirsiniz» dedi ve memurlara, askerin ortasından geçirmemelerini tenbîh ederek O'nu uğurladı.

Ben, bu zâtın kim olduğunu merak ediyordum. Memurlardan sordum; birisi, tanımıyor musun dedi, Alevîlerden İbn'ür - Rızâ Hasan b. Alî. Geceleyin, babam yatsı namazını kılmıştı; ona da sordum. Babam, O dedi, öyle bir kişidir ki hilâfet, Abbasoğullarından alınsa, Halîfeliğe O'ndan lâyık hiçbir kimse yoktur; Şîa'nın önderi Alî oğlu Hasan'dır o. Ne yazık ki babasını görmedin; görseydin, babana çok kızardın.

*
* *

§ İmâm'a (A.M) hizmet eden Ebû-Hamza Nasîr diyor ki:

Çok defâ İmâm'ın (A.M), bâzı kişilerle türkçe, farsça, rumca ve başka dillerle konuştuklarını duydum ve kendi kendime, Medîne'de doğdukları hâlde bu dilleri nasıl biliyorlar diye şaştım. Bana, «Böyle olmasa» buyurdular, «Huccet'le ona uyanlar arasında nasıl fark olur?»

§ İmâm (A.M), Mu'tezz'in öldürülmesinden yirmi gün önce, Ebû'l - Kaasım b. Ca'fer-i Zübeyrî'ye bir mektupla evinde oturmasını, yakında meydana gelecek olaya dek evinden çıkmamasını emir buyurmuşlar, Mu'tezz öldürüldükten sonra ona bir başka mektup göndererek, söyledikleri olayın meydana geldiğini bildirmişlerdir.

*
* *

§ Kendî, Kur'ân-ı Mecîd'de, kendince bulduğu tenâkuzlara dâir bir kitap telîfiyle meşguldü. Birgün talebesinden birkaçı, İmâm Hasan'ül - Askerî'yi (A.M) görmeye gelmişti. İmâm (A.M), onlara, «İçinizde, üstâdınıza cevap verecek dirâyetli biri yok mu» buyurdular. Onlar, biz onun talebesiyiz; üstâdımıza îtirâz edemeyiz dediler. İmâm (A. M), söyleyeceğim sözleri, biriniz ona söylesin; cevâbını da gelip bana bildirsin» buyurup içlerinden birine, «Üstâdın huzûruna var; hürmetle ona de ki» buyurdular, «Aklıma bir soru geldi, buna da sizden başka hiçbir kimse cevap veremez. Kur'ân'ı söyleyen, sizin anladığınız anlamlardan başka bir anlam kastetmiş olamaz mı? Bu takdirde, sizin, Kur'an'daki anlamlara âit mülâhazalarınız, yersiz olmaz .ı?»

Şâgirdi, Kendî'nin yanına vardı ve bu soruyu sordu. Filozof, biraz düşünüp, Sorunu bir daha tekrarlasana dedi. Soru tekrarlanınca, biraz daha düşünüp Evet dedi, lûgat ve fikir bakımından bu, mümkündür; Allah aşkına doğru söyle; sen henüz böyle bir düşünceye varacak derecede değilsin; bu soruyu kim öğretti sana?

O kişi, doğrusu bu dedi; bana bu soruyu Ebû - Muhammed Hasan belletti.

Kendî, Şimdi dedi, doğruyu söyledin; böyle soruları, ancak o soy mensupları sorabilirler; ancak onlar gerçeği aydınlatırlar.

Ve bu hususta yazdığı müsveddeleri yoketti (Manâkıb-ı İbn Şehr - Âşûb'dan naklen Seyyîd Emînüddîn Muhsin-i

Âmilî'nin «A'yân'üs Şîa» sı; Zindegânî-i İmâm Hasan-ı Askerî A. S. 107—109).

*
* *

§ İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M), ataları gibi, Rasûl-i Ekrem (S.M) gibi, lûtuflarına, keremlerine sınır yoktu; kendilerinden isteneni, umulandan fazlasıyla ihsân ederlerdi. Ebû-Yûsuf Kesîr-i Abbâsî adında biri hikâye eder:

Ev kilfetinin çokluğundan dolayı sıkıntıya düşmüştüm; Abbasoğullarıyla, Halîfeye yakın kişilerle dostluğum vardı; onlara yazıyla başvurdum; bir sonuç elde edemedim; hepsi de kendi âlemlerindeydi. İmâm Hasan'ül - Askerî'ye (A.M) hâlimi bildirmeye karar verdim; fakat kendileriyle de bir tanışıklığım yoktu. Sonunda hâlimi kendilerine açtım. Beni fazla söyletmeden, hemen bir kese verdiler bana. Huzurlarından ayrılınca keseyi açtım; içinde dörtyüz dînar tutan altın vardı. Borçlarımı verdim, sıkıntıdan kurtuldum.

§ Muhammed b. Aliyy-i Abbâsî der ki :

Sıkıntıdaydım; yolda İmâm Hasan'ül - Askerî'ye (A.M) rastladım, ihtiyâcımı arzettim. Yanlarındaki kişiye, «Sende ne varsa ver» buyurdular. O zat bana, kendisinde bulunan yüz dînârı verdi.

§ İmâm (A.M), Alî b. Ca'fer'e, dostlara, Şîa'ya bölünmek üzere ikiyüz bin dînar yollamışlardı.

§ Ebû - Hâşim der ki :

Sıkıntıya düştüm; İmâm'dan (A.M) biraz yardım istemeyi kurdum; fakat istemekten de utandım. Evime varınca gördüm ki Hazret bana, yüz dînar yollamışlar, bir de «Ne vakit ihtiyâcın olursa, utanma; umduğunu bulursun; iste» diye mektup yazıp göndermişler.

§ İmâm (A.M), «Cennette bir kapı vardır, adı Ma'rûf'-tur; o kapıdan, hayır sâhiplerinden, iyilik edenlerden başkaları giremezler; Allâh'a hamdolsun ki ben, halkın ihtiyâcını gidermeye çalışmadayım» buyurmuşlar, sonra Ebû -

Hâşim'e bakıp «Siz de bu yolda yürüyün; çünkü bu dünyâda cömertlik edenler, iyilikte bulunanlar, âhırette de ma'rûf olurlar» demişlerdir.

§ İmâm Hasan'ül - Askerî (A.M), bilgiye, irfâna pek büyük bir önem verirlerdi. «Bütün dünyâ ve dünyâda ne varsa hepsi bir lokma olsa, ben de o bir lokmayı alsam da bilen, îman ve irfan sâhibi olan birisine versem, gene de onun hakkını ödeyememekten korkarım. Ama bilgisiz, kötü bir kişiye, bir yudumcağız su versem, aşırı gittiğimden, israf ettiğimden korkarım» buyurmuşlardır.

§ «Allâh'ı tanık tutarım ki, babam Aliyy b. Muhammed'den duydum; o, babası Mûsâ'dan, o, babası Ca'fer'den, o, babası Muhammed'den, o, babası Alî'den, o, babası Huseyn'den, o, babası Ebû - Tâlib oğlu Alî'den, o, Peygamber'den, o, Cebrâîl'den, o, Mîkâîl'den, o, İsrâfîl'den duymuştur; o, Allâh'ı tanık tutarak der ki: Levh-i Mahfûz'da, şarab içen, putları övenle, onlara tapanla eşittir yazılıdır» buyurmuşlardır.

Ebû - Nuaym Fazl b. Dekin, «Tezkiret'ül - Havâss» ında, bu hadîsi naklettikten sonra, «Hz. Rasûl'ün (S.M) Ehlibeyti yoluyla rivâyet edildiğinden pek değerlidir» der.

§ İmâm Hasan'ül - Askerî (A.M), «Tuhaf'ül - Ukuul» de zikredildiği gibi Ehlibeyte uyanlara şu sûretle öğüt verirlerdi:

«Allah yolunda takvâya riâyet etmenizi, mücâhedede bulunmanızı, iyilikte bulunandan, yâhut günah işleyenden, kimden olursa olsun, size emânet edilen şeylere riâyette bulunmanızı, emânete hıyânette bulunmamanızı tavsiye ederim.... Komşularınızla iyi geçinmenizi, Allâh'a ibâdetteyken secdede uzun müddet kalmanızı, kulluğu bırakmamanızı dilerim; çünkü Rasûlullâh'ın (S.M) risâleti, bu esaslara dayanmaktadır... Halkla iyi geçinin, onları dolaşın, hastalarının hatırlarını sorun. İçinizden biri, takvâ sâhi-

bi olur, doğru söyler, gerçek muâmelede bulunur, İslâmın adeplerine riâyet eder, dînî vazîfelerini yerine getirirse, halk, bu kişi, Ehlibeytin yolunda der; buysa bizi sevindirir; bizim övüncümüz, bezentimiz olun; buna gayret edin; başımızı yere eğdirecek hareketlerden çekinin; bize halkın sevgisini celbedin; bizden, onların kötü zanlarını, bize lâyık olmayan düşüncelerini giderin; çünkü biz, hakkımızda söylenecek her çeşit iyiliklerden, övüşlerden üstünüz; o övüşlere, daha da lâyıkız; aleyhimizde söylenecek kötülüklerdense uzağız; bizim Peygamber'e (S.M) yakınlığımız var; Kur'an, hakkımızı tâyîn etmiştir; Tathîr âyeti, Allah tarafından, bizim hakkımızda inmiştir; bizden başka kim o âyeti kendisine nisbet ederse, yalan söylemiş olur.»

§ Akıykıy-i Behşâyişî, İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A. M), Müslümanların birleşmesine dâir bir mektuplarının farsçaya çevirisini, «Zindegânî-i İmâm Hasan-ı Askerî A.» de, «Târîh-i Sâmırâ» dan naklen sunmakta (C. 2, S. 13 ten) :

«Müslümanları, bir âilenin fertleri bilmen, vazîfendir; yaşlıları baba mesâbesindedir, küçükleri evlât, yaşıt olanlarıysa kardeş. Bunu böyle kabûl edersen, nasıl olur da onların birine zulmedebilirsin? Bu, böyle kabûl edilince, kim, bir başkasının aleyhine bir adım atabilir?. Yâhut onun aleyhinde bulunur, yâhut da zararına çalışabilir?

Şeytan, öbür îman kardeşlerinden daha yüce, daha üstün olduğuna dâir gönlüne bir şüphe salarsa, ondan üstün olduğunu sandığın kişi, senden yaşlıysa, o, elbette benden daha fazla hayırlı işlerde bulunmuştur, benden fazla iyilik etmiştir de; yook, eğer senden küçükse, ben de, ondan daha çok suç işlemişimdir, ondan fazla isyân etmişimdir; o hâlde o, benden çok daha iyi. O kişi, seninle yaşıtsa, ben, işlediğim suçları biliyorum; ama onun suçlu olup olmadığında şüphem var; nasıl olur da şüpheyi yakıynden üstün tutarım de.

Şunu bil ki insanların en iyisi, iyiliği, hayrı insanlarca bilinen, fakat kendisi, halkın ayıplarını, gizli şeylerini yaymayan kişidir.» (S. 121—122)

*
* *

§ Onikinci İmâm'ın (A.F), Mehdî olduğu hakkındaki hadisler ve Şîa'nın, İmâm Hasan'ül - Askerî'yi (A.M) Onbirinci İmâm tanıması, Abbasoğullarının telâşını, ürküntüsünü büsbütün arttırmıştı. İmâm'ın (A.Mî, henüz çocukları olmamıştı; fakat bu, doğru muydu? Buna bir türlü inanamıyorlardı. Onun için de İmâm'ın (A.M) evleri, dâîmâ göz altındaydı; kendilerini zındana attırmaksa, daha da emin bir çareydi. Muhtedî, İmâm'ı (A.M) zındana attırmış, Vasîf oğlu Sâlih'i de, hâllerini teftişe, kendisine habervermeye memur etmişti; haklarında her türlü nobranlığı yapması emredilen Sâlih, İmâm'ın (A.M) tesîri altında kalmış, Mühtedî'ye, gündüzün akşama dek, geceleyin sabaha kadar ibâdetle meşgul olan, kimseye bir söz söylemeyen, duâdan, ibâdetten başka birşeyle meşgul olmayan bir kişiye ne yapılabilir ki diye haber göndermişti. Mühtedî, İmâm'ı (A.M) şehîd ettirmeyi kurmuştu; fakat dilediğini başaramadan can verdi.

§ Ebû - Hâşim, Muhtedî zamânında, İmâm Hasan'ül-Askerî (A.Mî ile zındanda berâber bulunduğunu, İmâm'ın (A M) bir gün, «Bu zâlim adamın ömrü sona erdi; bu gece ölecek» buyurduklarını, o gece Mühtedî'nin öldürüldüğünü ertesi gün de zındandan çıktıklarını söyler (Zindegânî-i İmâm Hasan-i Askerî A. S. 86—87).

§ İmâm Hasan'ül - Askerî (A.M), Mu'temeid tarafından da hapsettirilmişlerdi. Zındandaki memurların biri, İmâm'a (A.M), revâ görülen kötü muâmeleleri zevcesine anlatırken kadıncağız, Korkuyorum, onun gibi bir zâta yaptıklarının cezâsını çekeceksin deyivermişti. Adam, zevcesinin bu sözüne pek kızdı; O'nu yırtıcı hayvanların bulunduğu yere attırayım da gör dedi. Ertesi gün, bu fikrini, gereken kişiye de bildirip ondan izin aldı ve İmâm'ı (A.M)

o bölüme yolladı; kendisi de işin ne olacağını görmek için, dışardan seyre daldı. İmâm (A.M), o bölüme girer - girmez namaza durdular. Yırtıcı canavarlarsa, İmâm'ın çevresinde saf düzmüşler, oturmuşlar, İmâm'a (A.M) dalmışlardı. Bu hâli gören adam, hemen İmâm'ı (A.M) ordan çıkarttı.

§ Mu'temid gerçekten de hasta bir adamdı. Bir gün, bir yere gidilirken, maiyetindeki askere emir verdi; herkes yanına bir torba alacak, içine doldurduğu toprağı, geçerken muayyen bir yere dökecekti. Aynı yere dökülen toprak, büyük mü, büyük, yüksek mi, yüksek bir tepe meydana getirecekti ve İmâm (A.M), bunu görüp Mu'temid'in kudretini anlayacaktı!

§ İmâm Hasan'ül-Askerî (A.M), Mu'temid tarafından da birkaç kere hapsettirilmiştir. Bu sûretle devrin iktidârı, hem İmâm'ı (A.M) Şîa'yla görüştürmemiş oluyor, hem çocukları olmasını engelliyor, kendilerini de göz altında bulunduruyordu. Mu'temid, zındandaki memurlardan, İmâm (A.M) hakkında dâimâ haber almadaydı; fakat İmâm'ın (A.M), ibâdetten, namaz ve niyazdan başka birşeyle uğraşmadıklarını haber alabiliyordu yalnız; her gününü oruçla geçirmedeydi İmam (A.M). İftar çağında, kendilerine, evlerinden gönderilen yemeği, zındandakilerle berâber yiyorlardı. Zındanda bulunanlardan da kendilerine uyup oruç tutanlar oluyordu. Kendileriyle berâber mahpus olan Ebû-Hâşim, bir gün, gün ortasında, pek hâlsiz düşmüştü. Kimsenin görmediği bir yere çekilip yemeğini yedi; suyunu içti; ağzını silip arkadaşlarının yanına geldi. İmâm (A.M), gülümseyerek kendisine bakmaya başladılar da «Utanma» buyurdular; «Bu, utanılacak bir şey değil. Zâti ben, birbiri üstüne üç gün nâfile oruç tutmanızı istemem; adam, güçten düşer. Hattâ güçlenmek için et yemelisin.»

§ İmâm Hasan'ül-Askerî (A.M), bir kere de Alî b. Otamış adlı birinin murâkabası altında hapsedilmişti. Bu adamcağaz, Alevîlere (Alî A.M evlâdına) pek düşmandı;

İmâm'a (A.M) iyice eziyet etmeyi kurmuştu; fakat İmâm'ın (A.M) heybetleriyle berâber güzellikleri, temkîn ve vekarlarıyle berâber lûtufları, mürüvvetleri, Rabbine karşı ibâdetleri, itâatleri, bu zâtı şaşırtmıştı; bir gün sonra İmâm'ı zındandan çıkardı, bundan sonra da Alî evlâdına riâyet eden inancı sağlam bir kişi kesildi.

§ İmâm Hasan'ül-Askerî (A.M), son defâ, hicretin ikiyüz altmışıncı yılında hapsedilmişlerdi. Birgün, annelerine, «Bu yıl bir eziyete uğrayacağım» buyurmuşlardı. Anneleri, ağlamaya başlayınca, «Ağlamanın, üzülmenin çâresi yok» demişler, o yılın Safer ayında memurlar gelip kendilerini almışlar, zındana koymuşlardı; kardeşleri Ca'fer de kendileriyle berâber zındana atılmıştı. Birkaç gün sonra Mu'temid, zındancıyı çağırdı, «Git, İmâm'a selâmımı söyle, evlerine gidebilirler» emrini verdi. Memur, zından kapısına gelince, orda eğerlenmiş, gemi vurulmuş bir atın durduğunu gördü. Kapıyı açınca baktı, gördü ki İmâm (A.M), giyinmişler, kapıda bekliyorlar. Mu'temid'in selâmını ve emrini söyleyicn İmâm, bir müddet durdular; sonra, «Git, Mu'temid'e söyle, benim çıkmam, Ca'fer'in kalması, ayıp bir şey olur; onunla geldik, onunla çıkacağız» buyurdular. Zındancı gidip hâli Mu'temid'e bildirdi. Mu'temid, «Ca'fer'i de kendilerine hürmeten bırakıyorum; yoksa onu, hem bana, hem kendilerine karşı suçlu gördüğümden habsetmiştim» demesini zındancıya emretti, zindancı dönüp Mu'temid'in sözlerini bildirdi ve ikisini de bıraktı.

§ İmâm Hasan'ül-Askerî (A.M), ikiyüzaltmış yılı Rabîulevvelinin ilk günü rahatsızlandılar. Hastalıkları Halîfe'ye duyuruldu. Mu'temid, vezîr Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkan'ı, yakınlarından beş kişiyle İmâm'ın (A.M) evlerine gönderdi; doktorları da tedâvîleri için yolladı; ayrıca Kazi'l - Kuzât'ı, bilginlerden on kişiyle İmâm'ın (A.M) evlerinde kalmaya memûr etti.

§ Rabîulevvelin sekizinci gününe doğru hastalıkları arttı. O gün sabahleyin, namazı kıldıktan sonra mübârek

ruhlarını teslîm ettiler. Yıkanıp kefenlendikten sonra kardeşleri Ca'fer, namazlarını kılmak üzere geldiği sırada Onkiinci İmâm Sâhib'ül-Emr (A.F) gelip Ca'fer'in eteğini çekerek, «Amca» buyurdular, «Babamın namazını kılmaya benim senden daha üstün hakkım var.» Ca'fer, geri çekilmeye mecbûr oldu. Zamanın İmâmı, babalarının namazını kılıp çekildiler. İmâm Hasan'ül-Askerî'yi (A.M), Osman b. Saîd (R.H) yıkamışlar, kefenlemişlerdi.

§ Bütün bu rivâyetlerden anlaşılıyor ki gasillerinde, tekfîn ve techizlerinde, namazlarında, yânî bu dînî emirlerin yerine getirilişinde hâriçten hiçbir kimse bulundurulmamıştır.

Bütün bunlardan sonra İmâm'ın (A.M) vefât ettikleri, yıkayıp tekfîn ve techîz edildikleri duyuruldu. Şehir, umûmî bir yas havasına büründü. Dükkânlar kapandı; herkes toplandı; cenâze evden çıkarıldı; şehirde gezdirildi; Mu'temid'in emriyle birkaç kere kefenin üst tarafı açıldı, mübârek yüzleri halka gösterildi; bu sûretle de İmâmın (A.M) ecelleriyle vefât ettikleri anlatılmak istendi. Sonra kefen örtüldü, Mu'tamid'in amcası Îsâ, beş tekbirle namazlarını kıldırdı; eve dönüldü ve babalarının yanına defnedildiler.

§ Halîfe'nin emriyle evdeki eşyâ toplanıp mühürlendi; odalar arandı; gönderilen ebeler, kadınları muâyene ettiler; gebe sanılan bir câriye, hanımlarıyla berâber bir müddet hapsedildi; sonunda câriyenin gebe olmadığı anlaşıldı ve oğulları Sâhib'ül-Emr (A.F) bulunamadı.

İmâm Hasan'ül-Askerî (A.M) vefâtlarında yirmiyedi yaşlarını bitirmişler, yirmisekizinci yaşlarından onbir ay sürdürmüşlerdi. İmâmetleri beş yıl, sekiz, ay, beş gündür.

*
* *

§ Mu'temid tarafından zehirletilerek şehîd edildikleri rivâyet edilmiştir. İmâm Hasan b. Alî'nin (A.M) ve İmâm Ca'fer'us - Sâdık'ın (A.M), «Bizden hiçbir kimse yoktur ki katledilerek, yâhut zehirlenerek şehîd olmasın» buyur-

duklarına göre bu rivâyet doğrudur; haklarında gösterilen zâhirî ihtimâm, kefenlerinin açılıp halka, Alevîlere, Hâşimoğullarına gösterilmeleri, eceliyle vefât ettiklerinin tesbîtinde gösterilen gayret de bu rivâyetin doğrulunu gösterir. Salavâtullâhi ve Selâmuhû Aleyhi ve Alâ Âbâhi'l - Kirâm.

*
* *

§ Eserleri.

1) Tefsîr.

2) İshak b. İsmâîl-i Nîsâbûrî'ye mektupları (Tenkıyh' ul - Makaal; I, S. 24—25; İbrâhîm b. Abdehü'n - Nîsâbûrî'-nin hâl tercemesinde; İshak b. İsmâil için aynı cildin 111—112. sahîfelerine bakınız).

3) Halâl ve Harâma âit risâleleri (E'r-Risâlet'ül - Mankaba ve El - Muknıa diye anılır).

4) Kısa sözleri ve mektupları.

*
* *

§ Hâl tercemelerini yazarken rivâyetlerini bildirdiğimiz Ebû - Hâşim Dâvûd b. Kaasım-ı Ca'ferî, İmâm Hasan'ül-Askerî'nin (A.M) ileri gelen ashâbındandı; Bu zât, aynı zamanda Ca'fer-i Tayyâr'ın da (A.M) soyundandı; İmâm Rızâ, Takıyy ve Nakıyy'ye de ulaştığı gibi İmâm Hasan'ül-Askerî'nin (A.M) İmâmet zamanlarını da idrâk etmişti.

İmâmete, Tevhîd, İstitâat ve Bedâ'ya, risâlelerle Tevkı'lere, Gaybete ve diğer meselelere dâir telifleri bulunan Abdullah b. Ca'fer'il - Hımyerî, Dâvûd b. Zeyd'in - Nîsâbûrî, Seriyy b. Selâme gibi birçok güzîde ashâbı vardı.

Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer ve Ca'fer b. Süheyl'is-Saykal vekilleriydi. Ca'fer b. Süheyl, Sâhib'ül-Emr'e de

(A.F) vekâlette bulunmuşlardı. Sâhib'ül - Emr'in (A.F) sefirlerinden Osman b. Saîd'il - Amrî, İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) vekâletlerini de îfâ eylemişlerdi (Bıhâr'ul - Envâr'ın L. cildine bakınız; S. 309—310). Rıdvânullâhi Aleyhim Ecmaîn.

ONİKİNCİ İMÂM

MEHDÎ B. HASAN'ÜL - ASKERÎ (A.M. A.F)

§ Onikinci ve son İmâm, hicretin ikiyüzelli beşinci yılı Şâban ayının onbeşinci Cumua gecesi, tanyeri ağarırken dünyâyı teşrîf buyurmuşlardır. Babaları, İmâm Hasan'ül - Askerî'dir (A.M); anneleri Nercis Hâtun'dur.

İsimleri, cedleri Hz. Peygamber'in (S.M), mübârek isimleri, künyeleri, mübârek künyeleridir. Lâkapları, «Sâhib'üz - Zamân - Zamânın Sâhibi, Sâhib'üd - Dâr Yurdun Sâhibi, Kaaim - Ayakta duran, kıyâm eden, Huccet - Reddi mümkün olmayan kesin delil, Hâtim - Hatmeden, sona erdiren, Muntazar - Beklenen, Nâhiyet'ül - Mukaddese - Kutlanmış yön, Hâdî - Hidâyete sevkeden» ve «Mehdî - Hidâyete ermiş» tir; lâkaplarının en meşhurları, «Kaaim, Muntazar, Mehdî, Halef'üs - Sâlih, Sâhib'üz - Zamân» ve «Huccet» tir. «Gulâm» ve «Recul» yâni «Genç» ve «O zât» diye de anıldıkları vardır.

§ İmâm Muhammed'ül - Bâkır, İmâm Ca'fer'us - Sâdık, İmâm Mûsâ'l - Kâzım, İmâm Aliyy'ür - Rızâ ve İmâm Muhammed'üt - Takıyy (A.M), Hz. Mehdî'nin (A.F), adlarının anılmamasını buyurmuşlar, İmâm Ca'fer'us - Sâdık (A.M), «Mehdî, beşinci oğlumdan (Oğlumun dördüncü torunundan, (İmâm Hasan'ül - Askerî'den) doğar; Huseyn'in (A.M) yedinci torunundan (Hasan'ül - Askerî'den A.M) gelir; kendisini sizden gizler; sizin için de O'nu adıyla anmak halâl olmaz» buyurmuşlardır.

İmâm Muhammed'üt - Takıyy (A.M), Hz. Mehdî'den bahsederlerken, «Zuhûr edip zulümle, cevirle dolmuş olan yeryüzünü eşitlikle, adâletle dolduruncaya dek adını anmak halâl değildir» buyurmuşlardır.

İmâm Mûsâ'l - Kâzım (A.M) buyurmuşlardır ki: «Doğumu insanlardan gizli tutulur; üstün ve yüce Allah, cevirle, zulümle dolmuş olan yeryüzünü, O'nu ızhâr edip, O'nun vâsıtasıyla eşitlikle, adâletle dolduruncaya dek de adını anmak halâl olmaz.»

Abdü'l - Azîm'il - Hasenî (A.M), İmâm Muhammed'üt - Takıyy'nin (A.M), «Kaaim, öyle bir zâttır ki doğumu insanlardan gizlenir; şahsı onlardan gizli kalır; adıyla anılması, onlara harâm olur; O, Rasûlullâh'ın (S.M) adını taşır; künyesi de O'nun künyesidir» buyurduklarını rivâyet etmiştir.

İmâm Hasen'ül - Askerî'nin (A.M) vefâtlarından sonra, Zamânın İmâmından, isminden ve mekânından sorulan soruya, «İsmiyle anılırsa yayılır; mekânını bilirlerse bulunur» tarzında cevap gelmiştir.

Onikinci İmâm'dan (A.F), elyazılarıyle ve sefirler vâsıtasıyla gelen emirlerde de mübârek adlarının anılmaması, kesin olarak buyurulmuştur (Usûlu Kâfî; S. 173; Bıhâr' ul - Envâr; C. LI, S. 31—34).

*
* *

§ İmâm Muhammed'üt - Takıyy'nin (A.M) kızları, İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) halaları Hakîme Hâtun (A.M), Sâhib'ül - Emr'in (A.F) doğumlarını şöyle anlaitır:

«İmâm Hasan'ül - Askerî (A.M) bana, bu gece bizde iftâr et, Şâban ayının onbeşinci gecesi ve bu gece Allah, Huccetini ızhâr edecek diye haber gönderdiler. Evlerine gittim; kendilerine, anneleri kim diye sordum. Nercis buyurdular. Ben, kendisinde doğum alâmeti görmüyorum dedim; İmâm (A.M), «Gerçek, benim dediğimdir» buyurdular, Nercis geldi, bana Seyyidem diye hıtâb etti ve ayakkaplarımı çıkarmak istedi. Ben, kendisine engel oldum; Seyyidem sensin dedim. İmâm (A.M), bu sözümü duyunca, «Allah sana hayırla mükâfât etsin amme» dediler. Nercis'e, Allah sana, bu gece bir çocuk ihsân edecek ki dün-

yânın da efendisi olacak, âhıretin de dedim. Nercis utangaç bir halde oturdu. Namaz kıldım, iftar ettim; biraz yattım, uyudum. Gece namazına kalktım; sonra tekrar yattım. Derken korkarak uyandım. Nercis uyuyordu; biraz sonra o da uyandı; gece namazını kıldı; sonra yattı. Henüz bir doğum alâmeti olmadığı için âdetâ tereddüde düştüm. İmâm (A.M), odalarından, «Amme can, vaadedilen vakit yaklaşmakta; acele etme» diye seslendiler. Ben. Elîf - Lâm - Mîm ve Yâ - Sîn sûrelerini okudum. O anda Nercis okrkarak uyandılar. Koşup yanına gittim; Allah korusun seni, doğum mu var diye sordum. Evet dedi. Kendisini bağrıma bastım. İmâm (A.M) «Kadr sûresini oku amme» buyurdular. Tanyeri ağarırken Onikinci İmâm (A.F) dünyâyı şereflendirdiler.»

*
* *

§ İmâm-ı Zamân'ı, doğumlarından sonra, babaları İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) âhırete intikallerinden önce, yakınlarından birçok kişi görmüş, kendileriyle görüşmüştür. İmâm Hasan'ül - Askerî'de (A.M), O'nu, yakınlarına göstermişler, müjdelemişler, o cümleden olarak Amr'ul - Ehvâzî'ye, «Sâhibiniz budur» buyurmuşlardır (Usûlu Kâfî; S. 170—173; Tenkıyḥ'ul - Makaal; II, S. 326).

§ Vâlidelerinin, Roma İmparatorunun oğlunun kızı olduğu ve anne tarafından, Îsâ Peygamber'in (A.M) vasıysi Şem'ûn'un soyundan bulunduğu, bir savaşta esir düşüp Aliyy'ün - Nakıyy (A.M) tarafından satın aldırıldığı ve İmâm Hasan'ül - Askerî'ye (A.M) verildiği de rivâyet edilmiştir (Bıhâr'ul - Envâr; C. LI, S. 6—10).

§ «İmâmet» bahsinde, yeryüzünün, Allah Huccetinden mahrûm bırakılmayacağını, bu huccetin, yâni İmâm'ın, hikmete binâen meydanda, yâhut gizli olacağını, Rasûl-i Ekrem'den (S.M) sonra İmâmların, İsrâioğullarının Nakıyblerinin sayısınca oniki olduğunu, hepsinin de Kureyş boyundan, Hâşimoğulları soyundan geleceğini, sonuncuları

olan Onikinci İmâm'ın, bunların Kaaim'i, Ümmetin Mehdî'si bulunduğunu hadîs-i şerîflere dayanarak bildirmiştik.

§ Kur'ân-ı Mecîd'in kırkiki sûre-i celîlesinde, Altmışdört âyet-i kerîme, Âl-i Muhammed'den (S.M) Mehdî'nin (A.F) zuhûruyla tefsîr ve te'vîl edilmiştir ve bu tefsîr ve te'vîller, Emîr'ül - Mü'minîn (A.M) başta gelmek üzere Ehlibeyt İmâmlarından (A.M) ve sahâbeden rivâyet ve tahrîc olunmuştur (Bıhâr'ul - Envâr; LI, S. 44—46).

§ Ahmed b. Hanbel'in «Müsned» inde, Buhârî ve Müslim'in «Sahîh» lerinde, İbn Mâce, Ebû-Dâvûd ve Tirmizî'nin «Sünen» lerinde, son zamanda, yeryüzü cevir ve zulümle dolduğu vakit, Rasûlullâh'ın (S.M) soylarından ve Cenâb-ı Fâtıma'nın (A.M) evlâdından «Mehdî» nin zuhûr edip âlemi adâletle, eşitlikle dolduracağı hakkında birçok hadis mevcuttur. Bu Sıhah sâhiplerinden sonra da İbn Kutayba, Munâvî, Tabarânî, Dâru Kutnî, Hâkim-i Nîşâbûrî, Ebû - Nuaym, Sa'lebî, İbn Asâkir, Zemahşerî, İbn Haşşâb, «Garîb'ül - Hadîs, Melâhım, Mu'cemü Kebîr, Müsnedü Alî, Müsnedü Fâtıma, Cerh ve Ta'dîl, Müstedrik'üs-Sahîhayn, Erbaîn, Fevâid, Avâlî, Arâis, Kasas, İstîâb, Târihu Bağdâd, El - Cem'u Beyn'es - Sahîhayn, Mesâbîh'üs - Sünne, Târih, Keşşâf, Târîhu Mevâlîd ve Vefeyât'ül - Eimme» adlı kitaplarında, gene Sıhâh'a dayanarak Mehdî hakkındaki hadisleri kaydetmişlerdir. Bu arzettiğimiz zâtlar, hicrî üçüncü yüzyıldan altıncı yüzyılın yarısından sonraya dek yaşamışlardır. Ayrıca yalnız «Mehdî» ye dâir de İbn Megaazilî, Kenciyy-i Şâfiî, Yûsuf b. Yahyâ Madisiyy-i Şâfiî, Sa'deddîn-i Hamevî, İbn Kayyim-i Cevzî, Muhammed b. İsmâîl-i Yemenî, Celâlüddîn-i Suyûtî, Kemâl Paşazâde, Muhammed b. Tolon, İbn Hacer, Aliyy-i Mütekkıy-i Hindî, Munla Aliyy-i Kaarî, Mer'î b. Yûsûf-ı Makdisî, Şevkânî... gibi beşinci yüzyıldan ondördüncü yüzyıla dek geçen zamanda yaşayan bilginler, kitaplar tedvîn etmişlerdir. Başta Hz. Emîr'ül-Mü'minîn (A.M), Abbas b. Abdülmuttalib, Selmân, Ebû-err, Ebû-Eyyûb'ül-Ansârî olmak üzere sahâbeden otu-

za yakın zatla Tâbiînden gene bir o kadar kişi, Mehdî hadislerini rivâyet etmişlerdir.

Bu hadislerde, Mehdî'nin adı, künyesi, Hz. Peygamber'in soyundan ve Alî ile (A.M) Fâtıma'nın (A.M) evlâdından olacağı, Cennet erlerinden ve Allah Halîfesi bulunacağı, âlemi zulümden arıtıp adâletle dolduracağı, Îsâ Peygamber'in (A.M), O'nun hükmettiği çağda yeryüzüne ineceği, namazda O'na iktidâ edeceği, İslâm'ın, âlemde tek din olarak kalacağı, O'na uymak luzûmu, hattâ hükmedeceği müddet, hattâ yüzünün, boyunun şekli bile bildirilmektedir.

§ Ümeyye ve Abbasoğulları zamanlarında, hattâ daha da sonraki devirlerde, İslâm'a hükmeden, dînî siyâsete bir âlet hâline getiren, halîfeliği kendilerine meşrû bir hak tanıtan kişilere, onların temsîl ettikleri iktidarlara karşı kıyâm edenlerin, yâhut onların kudretlerini ellerine alıp onlar gibi hükmetmek isteyenlerin hemen hepsi, Mehdî hadislerine dayanmışlar, kendilerini Mehdî tanıtmaya çalışmışlar, yâhut da taraftarları bu yolu tutmuşlardır. Bu yüzden Mehdî hadislerinde, bilhassa Mehdî'nin babasının adı hakkında ihtilâflar meydana gelmiştir. Hadislerde, Mehdî'nin adı, Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M) adlarıdır; künyesi, Rasûlullâh'ın (S.M) künyeleridir. Fakat Mehdî hadislerinin bir kısmında, soyu, İmâm Hasan (A.M) soyundan, babasının adı, Abdullah olarak anılmaktadır. Diğer hadislere uymayan bu rivâyet şüphe yok ki Abbasoğullarından Mansûr'a karşı kıyâm eden, «Nefs-i Zekiyye» diye anılan ve yüzkırkbeş hicrîde Medîne'de şehîd edilen Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ül - Müctebâ'nın Mehdî olduğuna halkı inandırmak için meydana getirilmiştir (Hâl tercemesi v.s. için «Tenkıyh'ul - Makaal» e bakınız; III, S. 140—143); netekim Mansûr, oğlunun lâkabını «Mehdî» koymuş, bu şerefi Abbasoğullarına maletmeye yeltenmiş, böylece de Mehdî hadislerine Abbas soyu ve Horasan'dan belirecek siyâh bayraklar girmiştir. Bunlara karşı, Mehdî'nin, ancak Meryem oğlu Îsâ (A.M) olduğuna dâir rivâyet edilen ha-

disle de Mehdî'lik iddiâsıyle meydana çıkanlara karşı durulmak istenmiştir [*].

§ Bu arada, Mehdî'nin, İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) oğlu olmadığı cihetle, bu husustaki hadisleri yalanlamak isteyen İbn Hazm, Hatîb-i Bağdâdî ve İbn Haldûn gibileri de vardır. İbn Hacer'in «Lisân'ül - Mîzân» ında yazdığına göre, zamanının bilginleri tarafından küfürle töhmetienen İbn Hazm, «Cemheretü Ensâb'il - Kureyş» te, İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) oğlu olmadığını bildirir. Hatîb, «Târîhu Bağdâd» da, İmâm Hasan'ül - Askerî'yi (A.M), «Ebû - Muhammed - Muhammed'in babası» diye andığı halde oğulları olduğundan bahsetmez; İbn Cevzî de aynı işi işler; İbn Kesîr «El - Bidâyetü v'n - Nihâye» de, onuncu İmâm'ın, Hasan b. Aliyy'il - Askerî'nin (A.M) babaları olduğunu bildirdiği halde kendilerinden bahsetmez. İbn Tagrı Bırdı Yûsuf, «E'n - Nücûm' üz - Zâhire» sinde, ikiyüz altmış yılı olaylarını bildirirken, İmâm Hasan'ül - Askerî'yi (A.M), «Ebû - Muhammed» diye anar, fakat oğulları olduğunu söylemez. Endelüslü olan İbn Haldun'sa, Mehdî hadislerini inkâr edememekle berâber, Ehlibeytten «Mehdî» nin zuhûru hakkındaki rivâyetleri redde kalkışır; isteği de, her halde Fâtımîlerin «Mehdî» sini çürütmektir (Alî Devânî'nin «Dânişmendân-ı Âmme ve Mehdiyy-i Mev'ûd» u; S. 31—35).

§ Câmî Abdürrahman, «Nafahât'ül - Üns» te, İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) oğulları Mehdî'yi (A.F), «Muhammed b. Hasan'ül - Askerî radıyallâhu taâlâ anhu ve an âbâihi'il - Kirâm, Eimme-i Ehlibeyt'it - tahâredendir» diye andıktan sonra, kutbiyyet mertebesine ulaştıklarını, sonra ihtifâ ederek Abdâl dâiresine girdiklerini, sonra daha yüce mertebeye varıp Seyyid'ül - Efrâd olduklarını, za-

---

[*] İbn Hacer'in «El-Kavl'ul-Muhtasar fî Alâmet'il-Mehdîyy'il-Muntazar» ında, Mehdî'nin, Abbasoğullarından olacağını bildiren hadîsin «Garîb», İsâ'dan başka Mehdî olmadığı hakkındaki hadîsin «Zaîf», Magrıb-ı Aksâ'dan zuhûr edeceğine dâir rivâyetinse mevzû olduğu bildirilir (Alî Devânî: Dânişmendân-ı Âmme ve Mehdiyy-i Mev'ûd; S. 23-27).

manlarında, Alî b. Huseyni'l - Bağdâdî adlı birisinin kutub olduğunu, bu zât ölünce namazını Muhammed b. Hasan'-ül - Askerî'nin kıldığını, ondokuz yıl kutbiyette kalıp vefât ettiğini, yerine Osman b. Ya'kub'il - Cüveyniyy'il - Horasânî'nin kutub olduğunu ve bu kişinin, Mehdî'nin namazını kıldığını, Medîne'de defnedildiğini, yanlarındaymış gibi anlatır (Lâmiî'nin «Fütûh'ul - Mücâhidîn li Tervîhi Kulûb'il - Müşâhidîn» adlı Nafahât terc. İst. 1289 H. S. 29). Gene Câmî, «Şevâhid'in - Nübüvve» sinde, İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) oğullarının, kutbiyet makaamına erişip sonra vefât ettiğini söyler ve Alâ'üd - Devle - i Simnânî de bunu kabûl eder; Kaadî Huseyn-i Diyârıbekrî de «Târîh'ul - Hamîs» te aynı inancı güder. Zehebî ise «Mehdî» nin, İmâm Hasan'ul - Askerî'nin (A.M) oğulları olduklarını, sonradan ortadan yittiklerini, ne olduklarının mâlûm olmadığını bildirir (Dânişmendân-ı Âmme ve Mehdiyy-i Mev'ûd; S. 36).

§ Yukarıda arzettiğimiz kasta dayanan, yâhut tasavvuf hulyâlarıyla yoğrulan istisnâları bir yana bırakırsak, Ehl-i Sünnet kardeşlerimiz de Mehdî'nin zuhûrunu kabûl ederler. Bunun en kesin delîli, Kenya'dan Ebû-Muhammed adlı bir zâtın, Mekke-i Mükerreme'deki «Râbıtat'ül - Âlem' il - İslâmî» cemiyetine, Mehdî hakkında gönderdiği yazılı soruya, cemiyet tarafından verilen mufassal cevaptır.

«İdâret'ül - Mecma'ıl - Fıkhiyy'il - İslâmî» Müdîri Muhammed'ül - Muntasar'il - Kenânî'nin imzâsını taşıyan ve Hicaz bilginlerinden Şeyh Sâlih, Ahmed Muhammed Cemâl, Ahmed Alî ve Abdullâh Hayyât'ın reiylerini de bildiren bu cevapta, «Kıyâmet alâmetlerinden olmak üzere zuhûr edeceği, Mekke'de Rükün'le Makaam, yâni Kâ'be-i Muazzama'yla Hacer'ül - Esved arasında, kendisine bey'at edileceği bildirilen ve hadislerde, sayıları oniki olarak beyan buyurulan Hulefâ-yı Râşidîn'in sonuncusu ve gene, zuhûruyla küfür ve zulümle dolmuş bulunan yeryüzünü, adâletle, eşitlikle dolduracağı, bütün âleme hükmedeceği, yedi yıl hüküm süreceği, kendisinden sonra Îsâ Peygamber'-in de (A.M) ineceği, Deccâl'in öldürüleceği anlatılan Mehdî'nin, bir gerçek olup buna inanmanın vücûbu» îzâh olun-

maktadır. Cevap, «Mehdî'nin zuhûruna îmân etmenin Ehl-i Sünnet ve Cemâat inançlarından bulunduğu, bunu, ancak sünneti bilmeyen, yâhut inançta bid'at ehli olan kişinin inkâr edeceği» söylenerek son bulmaktadır.

Cevapta, Mehdî hadislerinin, birçok sahâbîden geldiği bildirilmekte, bunlardan, Alî, Osman, Talha, Abdürrahmân b. Avf, Abdullah b. Abbas, Ammâr b. Yâsir, Abdullah b. Mes'ud, Ebû - Saîd'ül - Hudrî, Sevban, Kırre b. Eyâs, Abdullah b. Hâris, Ebû - Hüreyre, Huzeyfet'ül - Yemânî, Câbir b. Abdullah, Ebû - Üsâme, Câbir b. Bâhir, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, İmran b. Huseyn ve Ümm'ül- Mü'minîn Ümmü Seleme'nin adları anılmakta, bunlardan başka daha birçok sahâbînin, Mehdî'ye dâir rivâyetleri bulunduğu, tevâtür derecesine varan Mehdî hadislerinde ictihâda yol olmadığı kaydedilmektedir.

Ayrıca, bu hadislerin, Ebû-Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Amr'ıd - Dânî'nin «Sünen» lerinde, Ahmed b. Hanbel'in, İbn Ya'lâ'nın, Bezzâz'ın «Müsned» lerinde, Hâkim'in «Sahîh» inde, Tabarânî'nin «Mu'cemü Kebîr» inde ve «Vasît» inde, Rûyânî ve Dâru Kutnî'nin kitaplarında, Ebû - Nuaym'in «Ahbâr'ül - Mehdî» sinde, Hatîb'in «Târîhu Bağdâd» ında, İbn Asâkir'in «Târîhu Damaşk» ında ve daha başka kitaplarda bulunduğu da bildirilmektedir.

Ebû - Nuaym'ın «Ahbâr'ül - Mehdî», İbn Hacer'il - Heysemî'nin «El - Kavl'ül - Muhtasar fî Alâmât'il - Mehdiyye'il - Muntazar», Şevkânî'nin «Et - Tavzîh fî tevâtüri mâ câe fî'l - Muntazarı ve'd - Deccâli ve'l - Mesîh», İdrîs'ül - Irâkıyy'il- Magrıbî'nin «El - Mehdî» ve Ebü'l- Abbâs b. Abd'ül - Mü'min'il - Magrıbî'nin «El - Vehm'ül-Meknûn fî'r - Reddi alâ'Bni Haldûn» gibi bilhâssa Mehdî hakkında yazılmış kitaplar bulunduğu da cevapta yer almaktadır. Mehdî hadislerinin mütevâtir olduğu bildirilerek dîğer bâzı kitaplar ve müellifleri de anılmakta, «Îsâ'dan başka Mehdî yoktur» meâlinde ve hadis olarak nakledilen sözün aslı olmadığı da zikrolunmaktadır (Dershâyî ez Mekteb-i İslâm;

Sayı: 7, Sene: 17; Ramazan — 1397; S. 439—447. Cevâbın metni 445—447. Sahîfelerdedir) [*].

§ Cevapta Mehdî (Zuhûru vaadedilen ve beklenen, Alî, Fâtıma ve onların oğulları Hasan soyundan Abdullah oğlu Muhammed) diye anılmakta, Şîa-i İmâmiyye rivâyetlerindeyse, babalarının adı Hasan'dır; yâni Mehdî, İmâm Hasan'ül-Askerî'nin (A.M) oğullarıdır. Hadisteki **«İsmu ebîhi ismu ebî»** yâni, «Babasının adı, babamın adıdır» sözü, **«İsmu ebîhi ismu ibnî»**, Babasının adı, oğlumun (İmâm Hasan'ın A.M) adıdır» sözünün, yaşılıştaki bozulmuş şekli olsa gerektir; bir diş ve nokta hatâsı, bunu meydana getirmiştir; netekim Kenciyy-i Şâfiî de «El - Beyânu fî Ahbârı Sâhih'iz - Zamân» adlı kitabında bu ihtimâli serdeder. Aynı zamanda bu söz, Ehl-i Sünnet tarafından kabûl edilen Mehdî hadislerinin çoğunda yoktur; ayrıca İbn Ebî - Leylâ'nın rivâyetinde, **«İsmuhû ismî ve ismu ebîhi ismu ibnî» (adı benim adım, babasının adı, oğlumun adıdır)** tarzında geçer; esâsen Ehl-i Sünnetten gelen hadsilerin bâzılarında da, babalarının İmâm Hasan'ül - Askerî (A.M) olduğu tasrîh olunmaktadır (Aynı; S. 444).

***

§ Kaaim-i Âli Muhammed'in (S.M), İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) oğlu ve İmâm Huseyn'in (A.M) soyundan gelen dokuzuncu İmâm olduğu, Oniki İmâm'ın (A.Mî sonuncusu bulunduğu hakkında Şîa ve Ehl-i Sünnet kaynaklarından gelen hadisler, «Bıhâr'ül - Envâr» ın LI. cildindedir. Bu hususta, «İmâmet» bahsinde gerçekten îzâhı verdiğimiz cihetle burda, bu bahsi tekrâra lüzum görmüyoruz (Mezkûr cildin 65—109. Sahîfelerine bakınız). Emîr'ül-Mü'minîn'den (A.M) İmâm Hasan'ül - Askerî'ye dek (A.M) Eimme-i Hüdâ'nın (A.M) bu husustaki beyanları da aynı kitapta mevcuttur (S. 109—162).

***

[*] Râbıtat'ül-Âlem'il-İslâmî'nin verdiği cevâbın metninin fotoğrafyası, kitabımızın sonundadır.

Gaybet.

§ Hz. Huccet'in (A.F) iki gaybetleri, yâni gizlenişleri vardır; birincisi, doğdukları anda başlar; hicretin üçyüz yirmisekizinci yılı Şâbânının onbeşinci gününe dek sürer.

Bu müddet içinde, Onikinci İmâm'ı (A.F), babalı İmâm Hasan'ül - Askerî (A.M), ashâbının ileri gelenlerine göstermişler, kendilerinden sonra Allah Hucceti ve ümmetin İmâmı olacaklarını bildirmişlerdir; birçok kişi de, çeşitli münâsebetlerle kendilerini görmüşlerdir. Ancak bu görüşler, hikmete mebnî, ânî olmuştur. «Gaybet-i Sugrâ — Küçük gizleniş çağı» denen ve yetmişüç yıl süren bu müddet içinde, Sâhib'üz - Zaman'la (A.F) Şîa arasında, gene kendilerinin emirleriyle, birbirlerini istihlâf eden dört kişi, Sefirlik hizmetini görmüşlerdir. Bunlar, Dört Nâib, Dört Sefîr anlamlarına gelen «Nüvvâb-ı Erbaa, Süferâ-yı Erbaa» diye anılırlar.

*
* *

§ Dört Sefîr.

1) Amr'ül - Amrî oğlu Saîd oğlu Ebû - Amr Osman.

Esedoğulları boyundan olan ve zeytinyağı satmakla geçindiği için, zeytinyağcı anlamına gelen «Zeyyât» ve «Semmân» diye anılan Ebû - Amr Osman b. Saîd, İmâm Aliyy'ün - Nakıy (A.M) ve Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) ashâbındandır. İmâm Aliyy'ün - Nakıy'ye (A.M), daha çocuk denecek bir yaşta, onbir yaşlarında hizmete başlamış, İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) vekilliğini îfâ etmiştir. Sâmırâ'nın «Asker» mahallesinde oturdukları için «Askerî» diye de anılırlardı. İmâm'la (A.M) Şîa arasındaki sefirlikleri dolayısıyle kendilerine, İmâm'ın Kapısı anlamına «Bâb» da denmiştir.

Ahmed b. İshak b. Sa'd'ül - Kummî, İmâm Aliyy'ün - Nakıy'ye (A.M), «Efendim, her vakit sizinle müşerref olamıyorum; böyle zamanlarda bir müşkile düşersem, kimin

sözünü tutayım» diye sormuş, İmâm (A.M), kendisine, «Bu Ebû - Amr, kendisine inanılır, emîn bir kişidir; size, benim tarafımdan ne derse, o söz, bendendir» buyurmuşlardı. Ahmed der ki: «İmâm Aliyy'ün - Nakıy (A.M) vefât ettikten sonra oğulları İmâm Ebû - Muhammed Hasan'ül - Askerî'ye (A.M), gene aynı soruyu sordum. O da bana, «Bu Ebû - Amr, inanılır, emîn kişidir, hayatta da, mematta da inandığım zâttır; O, size ne söylerse, ne buyurursa, bendendir» dediler.

Abdullah b. Ca'fer, «Bir gün» der, «Ahmed b. İshak'ın yanına vardım; Ebû - Amr ordaydı, Ahmed'in yanında oturuyordu. Ahmed'i kastederek, Bu şeyh, dedim, bizim katımızda, sözüne inanılır, gerçek bir kişidir; bize, senin hakkında sözler söyledi; Allah için, seni inanılır kişi bilen iki İmâm hakkıyçin, Ebû-Muhammed'in (İmâm Hasan'ül - Askerî A M) oğlunu gördün mü? Bu sözüm üzerine ağladı da, Ben sağken kimseye söylemezsen anlatayım dedi. Söz verdim. Evet dedi, boynu böyleydi. Bu sözüyle âzâ bakımından tam ve olgun olduklarını bildirdi. Adı nedir dedim; Bu soruyu sormaktan nehyedildiniz buyurdu.»

Birgün Şîa'dan kırk kişi, kendilerinden sonra Allah Huccetinin kim olduğunu sormak üzere İmâm Hasan'ül - Askerî'nin (A.M) huzûruna varmıştı; İmâm (A.M), «Benden sonra Huccet kimdir diye sormaya geldiniz, değil mi» buyurdular. Meclistekiler, evet dediler. O sırada meclise, Ayparçası gibi bir çocuk geldi; Ebû - Muhammed'e (İmâm Hasan'ül - Askerî A.M) çok benziyordu. İmâm (A.M), «Benden sonra imâmınız, size halîfem budur; benden sonra dağılmayın; yoksa hepiniz de, dîninizde helâke düşersiniz; şunu da bilin ve bildirin ki bugünden sonra O'nu, bir daha göremeyeceksiniz. Osman ne derse kabûl edin, onun emrine uyun, sözünü dinleyin. Artık o, imâmınızın halîfesidir; emir, ona râci'dir» buyurdular.

İmâm Aliyy'ün - Nakıy'ye de (A.M) vekâlet hizmetini îfâ eden Saîd oğlu Osman, İmâm Hasan'ül - Askerî'nin

(A.M) vekilliğini de yapmıştı. İmâm Hasan'ül - Askerî (A. M) vefât ettikleri zaman, mübârek cesetlerini Osman b. Saîd yıkamış, techîz ve tekfîn edip elleriyle kabirlerine yerleştirmişlerdi ki buna, İmâm tarafından memûr oldukları anlaşılmaktadır.

İmâm-ı Zamân'ın (A.F) gaybet zamanlarında, kendilerine gelen malları, yağ kapıarına korlar, gizlice İmâm'a (A.F) götürüp teslîm ederlerdi. Gerekirse, Şîa'ya, İmâm'ın (A.F) yazılı emirlerini (Tevkıy'lerini) getirirlerdi; böylece de Şîa'nın muşkıl işleri hallediIırdi.

Osman'ın vefât tarihlerini kesin olarak bilemiyoruz; Bağdad'da medfundurlar.

2) Osman oğlu Ebû-Ca'fer Muhammed.

Osman b. Saîd'in vefâtlarından sonra sefirlik hizmetini, oğulları Ebû-Ca'fer Muhammed îfâ etmişlerdir. İmâm Hasan'ül - Askerî (A.M), hayatlarında, Osman b. Saîd'le oğulları Ebû - Ca'fer Muhammed'in sefirliklerini Şîa'ya bildirmişlerdi. Birgün İmâm'ın (A.M) kapılarına Yemenliler gelmişler, mal getirmişlerdi. İmâm'a (A.M) haber verilince İmâm (A.M) Osman b. Saîd'i çağırarak «Osman» buyurmuşlardı, «Sen emîn, inanılır bir kişisin; Allah malını almakta da vekilimsin benim. Yemenliler mal getirmişler; git, al.» Sonra da huzurlarında bulunanlara, «Şâhid olun, Osman b. Saîd'il - Amrî, benim vekîlimdir; oğlu Muhammed de, Mehdî'niz olan oğlumun vekîlidir» buyurmuşlardı.

Osman b. Saîd'in vefâtlarından sonra İmâm'dan (A. M) oğullarına şu meâlde bir başsağlığı mektubu gelmişti:

«Gerçekten de biz, Allâh'ınız ve gerçekten de ona dönenleriz (Kur'ân-ı Mecîd; II, 156). Emrine teslîm olmuşuz; kazâsına rızâ göstermişiz. Baban kutlu yaşadı; temiz öldü; Allah ona rahmet etsin; onu, dostlarına, efendilerine kavuştursun. Üstün ve ulu Allâh'a ve onlara yakınlık kastıyla, onların işlerine çalışmaktan geri kalmadı. Allah yüzünü nurlandırsın; taksîratını bağışlasın.»

Bir başka tevkıy'de de, «Allah senin ecrini, sevâbını arttırsın; bu yas yüzünden de sana lûtufta, ihsânda bulunsun. Sen de felâkete uğradın, biz de uğradık; ayrılığıyla sen de yalnız kaldın, biz de yalnız kaldık. Allah, göçtüğü yerde onu sevindirsin. Kutluluğunun en yüce delîli şu ki, Allah ona, kendisinden sonra yerine geçmek, onun işini yüklenmek ve onu rahmetle andırmak için senin gibi bir oğul vermiş. Ben, Allâh'a hamdolsun derim; çünkü onun yerine geçmenle canlar huzûr içinde. Üstün ve yüce Allah, sana ihsâniyle, seni onun yerine geçirmesiyle, onları bu huzûra kavuşturdu. Allah yardımcın olsun; sana güç - kuvvet versin; yardım etsin; başarı versin; dostun, koruyucun, görüp gözetenin olsun» buyurmuşlardır.

İbrâhim b. Mehziyâr'il - Ehvâzî, Ebû - Amr'ın vefâtlarından sonra oğullarına, «Oğul, babanın hayâtında da, Allah ondan râzı olsun, onu da râzı etsin, yüzünü nurlandırsın, bizce dâima güvenilir kişiydin; iş, bizce, olduğu gibi yürür; oğul babasının gördüğü işi yapar, güçlendirir; buyruklarımızı buyurur; Allâh'ın yardımıyla da işimiz, böylece sürer» meâlinde bir tevkıy' geldiğini rivâyet eder. Abdullâh b. Ca'fer'il - Hımyerî de Ebû - Ca'fer'in vekilliğini rivâyet etmiştir. İshak b. Ya'kub, Muhammed b. Osmân'il-Amrî'ye, bâzı müşkillerini arzettiğini, Sâhib'üz-Zaman'dan (A.F), «Allah ondan da, babasından da râzı olsun, Muhammed b. Osmân'il - Amrî, bizim inandığımız, güvendiğimiz kişidir; onun yazısı, benim yazımdır» meâlinde bir tevkıy' geldiğini söyler.

Ebû - Ca'fer Muhammed, babalarının vefâtlarından önce de İmâm-ı Zamân'ın (A.F) sefirlik hizmetlerini îfâ ederlerdi; arada bir onlara da tevkıy' gelirdi.

Sağlıklarında kabirlerini hazırlamışlar, vefât edecekleri günü bildirmişlerdi. Hergün, hazırladıkları kabre girerler, orda Kur'ân-ı Mecîd'den bir cüz' okurlardı. Bildirdikleri zamanda, hicretin üçyüz beşinci yılı Cumâdelâhırasının

son günü vefât ettiler ve Bağdad'da, hazırladıkları kabre defnedildiler.

3) Huseyn b. Rûh.

Nev-bahtîler soyundandır. Künyeleri, Ebü'l - Kaasım» dır. İmâm-ı Zamân'ın (A.F) emirleriyle, tevkıy'leriyle sefirlik hizmeti, Muhammed b. Osman'dan sonra kendilerine verilmiştir. Ebû - Ca'fer Muhammed b. Aliyy'il - Esved'den rivâyet edildiği gibi Ebû - Ca'fer Muhammed b. Osman'ın vefâtlarından iki, yâhut üç yıl önce de sefâret ve vekâlet hizmetini, Muhammed b. Osman'ın bilgileriyle ve İmâm'ın (A.F) emirleriyle îfâya başlamışlardı. Ebû - Ca'fer Muhammed, vefâtlarından evvel Şîa'nın ileri gelenlerini çağırmışlar, sefârete, İmâm'ın (A.F) emirleriyle Huseyn b. Rûh'un tâyîn edildiklerini bildirmişler, «Benden sonra ona başvurun; işlerinizi, onun vâsıtasıyla görün» demişlerdi.

Ebû - Ca'fer'in kızları Ümmü Külsûm, uzun yıllar, Huseyn b. Rûh'un, Ebû - Ca'fer Muhammed'e vekâlette bulunduklarını bildirmiştir; hattâ bu hizmetlerine karşılık kendilerine, her ay otuz dînar da geçim parası verilmedeydi. Muhammed'in vefâtlarından sonra kendileri bu hizmete tâyîn buyuruldular; bu hususta kendilerine ilk tevkıy', üçyüz beş Şevvâlinde gelmişti.

Huseyn b. Rûh, takıyyeye pek riâyet ederlerdi. Üçyüz yirmialtı Şâbânında vefât ettiler ve Nev-bahtîler kabristanına defnedildiler.

4) Alî b. Muhammed'is - Samurî.

İmâm-ı Zamân'ın (A.F) emirleriyle Huseyn b. Rûh tarafından, kendilerinden sonra, yerlerine sefîr olarak tâyîn edildikleri bildirilmiştir. Künyeleri «Ebü'l - Hasan» dır. Şîa, onun vâsıtasıyla gelen tevkıy'lere uyar, sorulara, delâletleriyle cevap alırdı. Vefâtlarına yakın, ileri gelenleri çağırdılar ve onlara, Sâhib'üz - Zaman'dan (A.F) gelen tevkıy'ı gösterdiler. Tevkıy'ın mâli şuydu :

«Rahmân ve Rahîm Allah adıyla. Ey Samıra'lı Muhammed oğlu Alî, Allah senin yüzünden, kardeşlerinin ecrini arttırsın. Sen öleceksin; ölümüne de altı gün kalmıştır. İşini derleyip toparla; ölümünden sonra da, yerine geçmek üzere, birisi hakkında tavsiyede bulunma. Gerçekten de artık tam Gaybet başlamıştır ve zikri yüceldikçe yücelsin, Allah izin vermedikçe zuhûr yoktur; zuhûr, ancak O'nun izniyle olur; bu da uzun bir zaman sonra, kalbler kasvete düştükten, yeryüzü cevirle dolduktan sonra olur ancak. Şîama, beni gördüklerini söyleyenler gelecektir; fakat Süfyânî'nin çıkmasından, yüce sesin duyulmasından önce beni gördüğünü iddiâ eden, yalancıdır, iftirâcıdır. Hâlden hâle çevirmek, güç - kuvvet, ancak yüce ve ulu Allâh'ındır.»

Şîanın ileri gelenlerinden bu tevkıy'i istinsâh edenler de olmuştu. Gerçekten de tevkıy'in gelişinden altı gün sonra Alî b. Muhammed'i dolaşmaya gidenlerden, ona, senden sonra vasıyn kimdir sorusunu soranlara, Alî b. Muhammed, «Emir, ancak Allâh'ındır; O, yapacağı işi yerine getirir» cevâbını vermişler (LXV; Talaak, 3.) ve bu söz, son sözleri olmuştu. Hicretin üçyüz yirmisekizinci yılı Şâbânının onbeşinci günü vefât ettiler; vefâtlarıyla «Gaybet-i Kübrâ — Büyük, uzun gizlilik çağı» başladı. Bir yıl sonra vefât ettikleri de rivâyet edilmiştir. Rıdvân'ullâhi aleyhim ecmaîn.

*
* *

§ Sâhib'üz - Zamân'ın (A.F), kısaca hâl tercemelerini yazdığımız bu dört sefîrinden başka İbrâhîm b. Mehziyâr, İbrâhîm b. Muhammed'il - Hemdânî, Ahmed b. İshak'ıl - Aş'arî, Ahmed b. Hamza b. Elyesa', Ca'fer b. Süheyl, Ebû - Hâşim Dâvud b. Kaasım'il - Ca'ferî, Ebü'l - Hasan Muhammed b. Ca'fer'il- Esedî, Muhammed b. İbrâhîm, Ebû - Muhammed'il - Vecnâî, Ömer'il - Ehvâzî gibi zatlar da vekâlet hizmetlerini görmüşlerdir; ancak bunlar, küçük hizmet lerde bulunmuşlar, gerekince bunlar da Dört Sefîr'e baş-

vurmuşlardır (Hâl tercemeleri için «Tenkıyh'ul - Makaal»e bakınız).

§ Sâhib'üz - Zamân (A.F), «Gaybet-i Kübrâ» da, arada sefîr yokken, Şîa'nın nasıl hareket etmesi gerektiğini de mâlini yazdığımız şu tevkıy'lerinde beyan buyurmuşlardır :

«Yeniden yeniye ortaya çıkan olaylarda, hadislerimizi rivâyet edenlere başvurun; çünkü onlar, sizin üzerinizde huccetimdir benim; ben de onlara Allah huccetiyim. Gaybetim zamânında, benden faydalanmak, bulut altına girdiği zaman, güneşten faydalanmaya benzer. Yıldızlar, nasıl gök ehline amansa, ben de yeryüzündekilere amânım; onlar, benimle esenleşirler. Soru kapısını kapatın; size gerekmeyen şeyleri sormayın; bilmediğiniz şeylerin üstüne düşmeyin.»

Tevkıy'lerindeki son emir, V. Sûre-i Celîlenin (Mâide), «Ey inananlar, size açıklanınca, hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Kur'ân indirilirken, bunlara âit birşey sorarsanız, hükmü açıklanır size...» meâlindeki 101—102. âyet-i kerîmeleri hatırlatmaktadır.

*
* *

Metninin tercemesini sunduğumuz son Tevkıy'deki «Bulut altında kalan güneş», Câbir b. Abdullah'il - Ansârî'den (R.H) rivâyet edilen hadîs-i şerîfte de geçer. Rasûl-i Ekrem (S.M), Cenâb-ı Câbir'e, «Gerçekten de vasıylerim ve Müslümanların benden sonraki imâmları Onikidir; onların ilki Alî'dir; sonra Hasan, Huseyn, sonra Huseyn'in oğlu Alî, sonra Bâkır diye tanınan ve Alî'nin oğlu olan Muhammed'dir. Yâ Câbir, sen onun zamânına erişeceksin; ona benim selâmımı söyle. Sonra Muhammed'in oğlu Ca'fer, sonra Ca'fer'in oğlu Mûsâ, sonra Mûsâ'nın oğlu Alî, sonra Alî'nin oğlu Hasan, sonra da Kaaim'dir ki adı, benim adımdır; künyesi benim künyem. Allah yeryüzünün doğularını, batılarını, onun iki eliyle açar; öyle bir kişidri o ki,

dostlarından gizlenir; onun İmamlığını ancak kalbi, Allah tarafından sınanmış kişi kabûl ve tasdıyk eder» buyurmuşlardır. Câbir, «Yâ Rasûlallah, o, gizliyken insanlar ondan faydalanırlar mı diye sordum; Rasûlullah (S.M), Evet beni Peygamberlikle gönderene andolsun ki insanlar, güneş bulut altına girince nasıl ondan faydalanırlarsa, onun vilâyetinin nûruyla, o gizliyken ondan öyle faydalanırlar; bu Allâh'ın gizlediği, Allâh'ın bilgisinde sakladığı birşey, bunu, ehlinden başkasından gizle buyurdular der» (Yenâbi'ul-Mevedde; VIII. Basım; Kum—1385 H. K 1964, S. 494—495)

İmâm Zeyn'ül - Âbidîn Alî b. Huseyn (A.M), «Yeryüzü, Allah Âdem'i (A.M) yarattığı andan beri, Allah Huccetinden hâlî kalmamıştır; ama o Huccet görünür, tanınır; yâhut gizlenir, görünmez; fakat kıyâmet kopuncaya dek yeryüzü Allah Huccetinden hâlî kalmaz; bu böyle olmasa, Allâh'a kulluk edilmez» buyurmuşlardır. İmâm Ca'fer'üs - Sâdık'tan (A.M) aynı meâlde bir hadis rivâyet olunmuş ve rivâyet eden Süleymân'ül-A'meş b. Mihrân, İmâm'a (A.M), «Gizli olan, bilinmeyen Huccet'ten insanlar nasıl faydalanırlar» diye sorunca İmâm (A.M), «Güneş bulutla örtüldüğü zaman ondan nasıl faydalanırlarsa» buyurmuşlardır (Aynı; S. 478. Hicrî 148 de vefât eden Süleymân'ın hâl tercemesi için «Tenkıyh'ul - Makaal» e bakınız; II, S. 65—66)

*
* *

§ Onikinci İmâm'ın (A.F) gaybetleri dolayısıyle, kendilerinin sefirlik ve nâiblik hizmetlerini, emirleriyle görenler bulunduğu gibi bu makaama sâhib olduklarını iddiâ edenler, bu sûretle dünyâlarını mâmûr etmeye, halk içinde mevkilerini yüceltmeye çalışanlar da çıkmıştır. Böyle yalan bir dâvaya ilk girişen, Hasen'üş - Şerîî adlı biriydi.

Yalancılar :

Hasan'üş-Şerîî.

Bu adam, İmâm Aliyy'ün-Nakıyy ve Hasen'ül-Askerî'-

nin (A.M) ashâbındanken sonradan, Onikinci İmâm'ın (A.F) nâibliğini iddiâ etmiş, daha sonra da ilhâd ve küfür inançlarını telkıyne başlamıştı. Imâm'dan (A.F), Ebû'l-Kaasım Huseyn b. Rûh'a gelen tevkıy'de, bu çeşit inançlardan berî oldukları, Şerîî, Nemîrî, Hilâlî ve Bilâl ile benzerlerinin, kendilerine isnâd ve iftirâda bulundukları, kendilerinin, önde de, sonda da, ancak Allâh'a dayandıkları, O'ndan yardım istedikleri bildirilmekteydi. Tevkıy'leri, «O, her işimizde bize yeter ve ne de güzel vekîldir» sözyle bitiyordu (Tenkıyh'ul-Makaal; 1, 2. Kısım, S. 284—285).

Ahmed b. Hilâl'il Kerhî.

Hicrî 108'de doğmuş, 267'de ölmüştür. Süferâ-yı Erba'dan Osmân b. Saîd'in sefâretini kabûl etmişken, onun vefâtından sonra oğlu Ebû-Ca'fer Muhammed'in sefirliğini kabûl etmemiş, Sâhib'üz-Zamân'dan (A.F), bu adamın mel'un olduğuna, kendisine uyulmaması gerektiğine dâir Tevkıy'gelmiş, Şerîî, Nemîrî ve Bilâlî ile kendisine lânet edilmiştir. İmamlar hakkında aşırı inanç besleyen bu adamdan, Imâm Hasen'ül-Askerî'nin de (A.M) teberrî ettikleri rivâyet olunur. Kendisine «San'at düzmeye çalışan Sûfî» dendiğine göre, tasavvufun aşırı inançlarını benimsediği de anlaşılmaktadır (Tenkıyh'ul-Makaal; I, Aynı kısım, S. 92—101).

Muhamed b. Alî b. Bilâl.

İmâm Hasen'ül-Askerî'nin zamanlarında ve Gaybet-i Sugrâ'da yaşayan Ebû-Tâhir Muhammed b. Alî b. Bilâl, İmâm'ın (A.F) emrine rağmen Ebû-Ca'fer Muhammed'e uymamış, Huseyn b. Rûh'a gelen Tevkıy'de, lânet edilen ve teberrî olunan kişiler arasında adı geçmiştir (Tenkıyh'ul-Makaal; III, S. 169).

Muhammed b. Aliyy'iş-Şalmagaanî.

Künyesi Ebû-Ca'fer olan ve İbn Ebi'l-Azâkır diye tanınan bu adam, Bağdâd'ın Vâsıt bölgesinde Şalmagan de-

nen bir yere mensuptu. Telifleri de bulunan Şalmaganî, sonradan aşırı inançlara sapmış, Dört Sefirden Ebû-Ca'fer Muhammed b. Osmân'a hâşâ, Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M) rûhunun hulûl ettiğini, Ebû'l-Kaasım Huseyn b. Rûh'a, Emîr'ül-Mü'minîn'in, Ebû-Ca'fer'in kızı Ümmü Kulsûm'a da Cenâb-ı Fâtımâ'nın (A.M) ruhlarının hulûl eylediğini iddiâ etmiş, Huseyn b. Rûh, bu adama uyanlara, ondan uzaklaşmalarını, ona uymamalarını yazılı bir kâğıtla bildirmiş, aynı kâğıtta ona lânet de etmişti. Şalmaganî, bu kâğıdı görünce, şiddetel ağlamaya başlamış, adamlarına, lânet, uzaklaştırmak demektir; bu yazıyla benim azabtan, ateşten uzaklaştırıldığımı bildiriyor demişti. Sonunda Tanrılık davasına da girişen bu adam hakkında, üçyüzyirmi iki hicrîde, İmâm-ı Zamân'dan (A.F) Huseyn b. Rûh'a gelen Tevkıy'de lânet edilmiştir. İbâhayı da kabûl eden Şalmaganî'ye birçok kişi uymuştu. Bâtıl inançları duyulunca bir aralık Musul'a kaçtı; sonra gene Bagdad'a gelip gizlendiyse de üçyüzyirmi ikide tutulup Abbasoğullarından Râzî-Billâh'ın emriyle asıldı, cesedi yakılıp külü savruldu (Tenkıyh'ul-Makaal; III, S. 156—157).

Muhammed b. Nusayr'in-Nemîrî.

Basra'lıdır. İmâm Hasen'ül-Askerî'nin (A.M) vefatlarından sonra ve Şerîî'yi müteâkıb, Ebû-Ca'fer Muhammed b. Osmân'ın makaamını iddiâya kalkıştı; İmâm'ın (A.F) kapısı olduğunu söylemeye girişti. İmâm Aliyy'ün-Nakıy (A.M), bu adama, Ibn Baba denen Hasan b. Muhammed'e ve Kazvin'li Fâris b. Hâtem'e lânet etmişlerdi. Muhammed b. Nusayr, Tenâsuha, hulûle inanır, ibâhayı tervîc eder, erkeklerle evlenmeye cevaz verirdi. Muhammed b. Mûsâ b. Hasan b. Furat da bu kişiye meyletmiş ve kuvvet bulmasına sebeb olmuştu. Ebû-Ca'fer Muhammed b. Osman, Muhammed b. Nusayr'a lânet etmiş, onu huzûrundan kovmuştu. Huseyn b. Rûh'a gelen Tevkıy'de Sâhib'üz-Zamân (A.F), bu adama, Şerîî'ye, Ahmed b. Hilâl'e ve Muhammed b. Bilâl'e lânet edilmiştir (Tenkıyh'ul-Makaal; III, S. 195—196).

Muhammed b. Muzaffer.

Ebû-Delef'il-Kâtip diye tanınmıştı. Önceleri «Muhammese» den, yâni Muhammed, Alî, Fâtıma, Hasan, ve Huseyn'i (A.M) bir nûr tanıyıp birini öbüründen üstün saymayan ve bunlarda, hâşâ, Ulûhiyyetin temessül ettiğine inanan tâifedendi; sonradan büsbütün aşırı inanca sapmış, en sonunda da çıldırmıştı; bu yüzden «Kâtib'ül-Mecnûn» diye de anılırdı. Bu adam da İmâm'ın (A.F) bâbı olduğunu iddiâ etmiş, fakat başına toplananlar olmamıştı (Tenkıyh; III, S. 188—189).

Huseyn b. Mansûr'il-Hallâc.

Bayzâ'lı, Nişabur'lu, Merv'li, Tâlikan'lı olduğu rivâyet edilir. Birçok yerelri dolaşmış, bir müddet Kum'da oturmuş, sınırları bekleyen askerlere katılmış, ünlü sûfîlerle görüşmüş, dayanılmaz riyâzatlarda bulunmuş, inancındaki aşırılık yüzünden sekiz yıl hapsedilmiş olan Huseyn b. Mansûr'un, câmilerde, sokaklarda, bağıra-bağıra, halka «Beni öldürün, kanım helâldır size» demesine, şiirlerinde, bedenini, Lâhût'a bir perde görmesine, hayâtını ölümünde saymasına bakılırsa, aşırı inançlar ve riyâzatlar yüzünden aklî dengesini yitirdiğine de hükmedilebilir. Büyük mevki sâhiplerine, Şîa bilginlerine kendisini Şiî gösteren, halkaysa sûfî görünen, kerâmetleri söylenen, bunlara inanmayanlarca, kimyâ bilen ve olaganüstü şeyleri bu bilgiyle gösteren Huseyn b. Mansur da, İmâm-ı Zamân'ın (A.F) kapısı olduğunu iddiâ etmiş, hakkında gelen tevkıy'le lânetlenmiştir. Sonraları daha da ileriye gitmiş, tanrılık davasına girişmişti. Sözlerinde, şiirlerinde ve yazılarında şerîata aykırı şeyler görüldüğünden öldürülmesine hükmedilmiş, verilen hükmü seksen dört bilgin imzalamış, üçyüzdokuz yılı Zi'lkadesinin yirmidördüncü günü Bağdad'da halkın önünde kendisine bin sopa vurulmuş, sonra elleri, ayakları kesilip asılarak öldürülmüştür. Asılmasından son-

ra başı kesilerek Bağdad köprüsünde teşhîr edilmiş, sonra da cesediyle yakılarak külü Dicle'ye savrulmuştur.

*
* *

Bu adlarını andığımız kişilerden, bilhassa Huseyn b. Mansur'il-Hallâc, ölünceye dek dâvâsından vazgeçmemesi ve öldürülüş tarzı dolayısıyle İslâmî edebiyyatta, bilhassa sûfî şâirler ve tasavvufa meyledenler tarafından, aşkın, tahammülün bir sembolü hâline gelmiş, «Mansûr, Dâr, Sır, Sırrı ifşâ, Hallâc...» sözleriyle işlenen mazmunlar dile getirilmiştir; hattâ bu hususta mezheb kaydı bile düşünülmez olmuştur. Şîî olduğu hâlde tasavvufa meyleden bilginler bile onu mâzûr görmeye, haklı bulmaya yönelmişlerdir ki bunların son mümessili, Rahmetli Cevad Fâzıl'dır (Ma'sûmîn-i Çhardeh-gâne; Ma'sûm-i Çhardehum; S. 251—256).

Nusayr-i Nemîrî ise İran'da kendilerine, «Ehl-i Hak» ve «Ser Sopordegân» deyen Al'Allâhîler arasında anıldığı gibi Türkiye'de Bektâşî ve Alevîlerde de aynen Ehl-i Hak'ta olduğu gibi efsâneleşmiş bir şekilde anılır; buna, kitabımızın «Bâtınîlik» hakkındaki bölümünde işâret ettiğimiz cihetle burda tekrara lüzûm görmüyoruz (Bakınız: Hâcc Ni'metüllâh-ı Ceyhûn-Âbâdî-i Mükrî; Mücrim: Şâh-Nâme-i Hakıykat; Bahş-ı Evvel; İran - Fransa İran - Şinâsî Enstitüsü yayımı; Tehran-1345 Ş; 1966; S. 232—239. Seyyid Muhammed Alî-Hâce E'd-Dîn'in «Ser-Sopordegân» adlı eserine de bakınız; Tebrîz—1349 Ş).

*
* *

Mehdîlik dâvâsı.

§ Mehdî'nin son zamanlarda çıkacağı hakkındaki hadislere dayanarak bâzı kişilerin Mehdî olduğu iddia edilmiştir; bâzı kişiler de bu çeşit dâvâya girişerek meydana çıkmışlardır. İlk olarak Hz. Emîr'ül-Mü'minîn'in (A.M) oğlu İbn Hanefiyye (81 H. 700), Mehdî olarak tanınmış, belki de

buna, bir aralık İmâmet dâvâsında bulunması sebeb olmuştur; fakat sonradan, Zeyn'ül-Âbidîn Alî b. Huseyn'in (A.M) imâmetini kabûl etmekle berâber vefâtından sonra ölmediğini, Medîne'de Radvâ dağında gizlendiğini, zuhûr edeceğini söyleyenler ve buna inananlar olmuştur (Ebû-Muhammed Hasan b. Mûsâ'n-Nevbahtî: Fırak'uş-Şîa; Muhammed Sâdık Alü Bahr'il-Ulûm'un notlarıyle; Necef-i Eşref; Murtazaviyye Kütüphânesi, Hayderiyye Matbaası - 1355 H. 1936; S. 17—19). Ibn Hanefiyye'nin oğluna, Ebû-Tâlib oğlu Ca'fer'in oğlu Abdullah oğlu Muâviye'ye, İmâm Muhammed'ül-Bâkır'a (A.M), onun oğlu İmâm Ca'fer'üs-Sâdık'a (A.M), onun oğlu İsmâîl'in oğlu Muhammed'e, İmâm Mûsâ'l-Kâzım'a (A.M), İmâm Aliyy'ün-Nakıy'ye, İmâm Hasen'ül-Askerî'ye (A.M) Mehdî diyenler de olmuş-«Nefs-i Zekiyye» diye anılan Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan'il-Müctebâ'ya Mehdî'lik isnâd edildiğini, hattâ bu yüzden Mehdî hadislerine dokunulduğunu söylemiştik (Aynı kitaba da bakınız; S. 35, 63, 67—68, 72, 80—83, 94 ve 97).

§Mehdî'yim diye meydana çıkanların bir kısmı, sanıyoruz ki tasavvufla, mistik inançlarla, Cefr, Hurûf bilgileri gibi uydurma bilgilerle, güç riyâzatlarla aklî dengelerini yitirenler, kendi kendilerini inandıranlar ve bâzı saf kişileri de kandıranlardır; bir kısmıysa âhıretlerini dünyâya satanlar, hüküm ve hükûmet peşinde koşanlardır. Bunların bâzıları Afrika'nın güneyinde bir hükûmet kuran İdris (Ölümü. 177 H. 793), Muvahıddîn devletini kuran Ebû-Abdullâh'il-Mehdî (524 H. 1130), onun yerine geçen Abd'ül-Mü'min (558 H. 1163), Mısır'da Fâtımî devletinin ilk halîfesi Ebû-Ubeydullah'il-Mehdî (322 H. 934) gibi bir müddet dünyâ saltanatını elde edenler vardır; Baba İlyas (638 H. 1240), Baba İshak (638 H. 1240), Selçuk şehzâdeliğini ve Baba İlyâs halîfeliğini iddiâ eden Cimri (677 H. 1278), Sımavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin (833 H. 1429), Hacı Bektaş'ın nefes evlâdından Kalender Çelebi (935 H. 1528) gibi bir iş başaramayıp ortalığı kana bulayanlar, bu uğurda can verenler vardır.

§ Hurûfî Dîninin kurucusu Şihâbüddîn Fazlullah da (796 H. 1294) Mehdî ve Îsâ olduğunu, aynı zamanda yeni bir din kuran peygamber bulunduğunu, bütün peygamberlerin kendisini müjdelediğini iddiâ ile işe başlamış, Gurgân lehçesiyle yazılan «Câvidân» adlı kitabını, ilâhî bir kitap olarak sunmuş, sonra da kendini, hâşâ, Allâh'ın zuhûru olarak tanıtmıştır. Öldürülüp leşi yerlerde sürülen bu adamı, Tanrı ve Mehdî olarak kabûl edenler, yüzyıllar boyunca bu bâtıl inancı sürdürmüşlerdir; Tasavvuf yolunun tarîkatlerinden Hurûfîliğe inananlar olmuş, Bektâşîlerin çoğu bu inancı benimsemiş, şiirlerini bu inançla örmüştür (Fazlullâh ve Hurûfîlik için «Hurûfîlik Metinleri Katalogu» adlı kitabımızın «Önsöz»üne bakınız; Türk Tarih Kurumu Yayımı; XII. Seri-Sayı: 6; Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi—1973; S. 1—33).

***

Bu arada, Ehl-i Sünnet kardeşlerimizden, Mehdî'nin son zamanlarda doğacağı, sonra kendisini tanıtıp âleme hâkim olarak dîni ve sünneti ihyâ edeceği kanaat'ni besleyenler de vardır ki bunlara göre Oniki Halîfe, Asr-ı Saâdetten sonra zaman - zaman ümmete adâletle hükmeden oniki kişidir ve bunların sonuncusu zuhûr edecek Mehdî'-dir. Ancak bunların kimler olduğu hakkında kesin bir inanç da yoktur. Mehdî'nin zuhûr zamanını Sûre başlarındaki «Hurûf-i Mukattaa» yla, Cefr'le tâyîn etmeye kalkışanlar da olmuştur. Muhyiddin İbn Arabî'nin (638 H. 1240) üvey oğlu olup onun tarîkatini temsîl eden Konya'lı Sadrüddîn (673 H. 1274), «Risâlet'ül - Mehdî» sinde, Mehdî'nin, altıyüz onüç yılı Ramazan ayının yirmiyedinci cumua gecesi doğduğunu (1216), altıyüz ellidört yılında (1256) kendisiyle görüştüğünü, altıyüz altmışaltı yılında (1267—1268), halkın, birçok şaşılacak şeyler göreceğini, altıyüz seksenüçte (1284) Îsâ Peygamber'in (A.M) gökten ineceğini bildirir. Altıyüz ellidört yılından bahsederken, «Vaktimizden üç yıl önce» dediğine göre bu risâleyi 651 de (1253) yazmıştır (İst. Ayasofya Kütüphânesi, No: 4849; Mecmûa; 168.a—

180.a). Gene bu, «Şeyh-i Kebîr» denen Sadreddin, «Vasıyyet - Nâme» sinde, vefâtından sonra, kendisine uyanlardan evli olmayanların Şam'a göçmelerini, Şeyh'in, yâni İbn Arabî'nin ve kendisinin anlaşılmayan sözleri üzerinde durmamalarını, İlâhî maârif kapısının, kendi ölümüyle kapandığını, ancak Mehdî'ye ulaşacak olanların, O'ndan feyzalabileceklerini bildirir ve Mehdî'ye, selâmının ulaştırılmasını diler (Abdülbâkıy Gölpınarlı: Mevlânâ Celâleddîn; III. Basm, İst. İnkılâp Kitâbevi — 1959; S. 235—236; Metin ve Not).

§ Mehdî'nin bâbı ve nâibi olduklarını iddiâ edenlerin, Mehdî'lik dâvasına girişenlerin bir kısmının, yeni bir din kurmaya, kendilerini Tanrı tanıtmaya kalkışmalarından açıkça anlaşılıyor ki bunlar Hukemâ tarafından, Hind - İran, Yûnan - Roma düşünceleriyle yoğrulan ve zamana göre müsbet bir tarza sokulmaya çalışılan Bâtınî inançları, bu inançlarla kaynaşan Tasavvufun aşırı telakkıylerini benimsemişlerdir; kanâatleri, İslâmî esaslara uymamaktadır (Yalan Yere Niyâbet dâvasına girişen'er için» «Bıhâr'ul - Envâr» ın LI. Cildine de bakınız; S. 367—381). Bunların en açık örneği, Fazlullâh-ı Hurûfî ve «Vâridât» adlı kitabından anlaşıldığı gibi Sımavna Kadısıoğlu Bedreddin'dir ki bu adam sonradan, Alevîlerin bir kısmınca Seyyid tanınmış ve bilhassa Rumeli Alevîleri arasında bir Bedreddin Ocağı ve Bedreddin Tâlipleri türemiştir (Sımavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin adlı kitabımıza bakınız; İst. Eti Yayınevi—1966). Bâtınîliği yayanlar İslâm'a inanmamışlardır; İslâm'ın üstünlüğüyle yıkılan inançların, gelenek ve göreneklerin öcünü, İslâm'ı bölmekle İslâm'dan almaya kalkışan kişilerdir.

§ Son zamanlarda, yâni Batılı devletlerin sömürge siyâsetine giriştikleri devirlerdeyse böyle iddiâlarla meydana çıkanlar, doğrudan doğruya sömürgecilerin âleti olmuşlar, dinlerini dünyâya satmışlardır.

XIII. yüzyılda yaşayan (XIX M.), tasavvufun aleyhinde olan, hattâ Muhy'id-dîn (Dîni dirilten anlamına) İbn Arabî'-

ye, «Mümît'üd - dîn - Dîni öldüren) diyen, fakat aynı zamanda Mi'râc ve Maâd hakkında Hukemâ inancına uyan, Mi'râcı ve maâdı, cismânî, yâni bu bedenle kabûl etmeyen Şeyh Ahmed-i Ahsâî, doğduğu bölgeden İran'a göçmüş, önce büyük bir saygı görmüşken inançları açığa çıktıkça küfrüne hükmedilmiş, Kerbelâ'ya gitmiş, orada da barınamayıp Hicâz'a sığınmış, 1242 hicrîde (1826) Medîne yakınlarında ölmüştü (Reyhânet'ül - Edeb; I, 2. Basım; Çâphâne-i Şirket-i Sehâmî-i Tab'-ı Kitâb — 1335 Ş. S. 40—43).

Ahmed-i Ahsâî'den sonra, talebesinden Reşt'li Kâzım, üstâdına uyanlar tarafından «Şeyhî» denen bu yeni mezhebin mümessili tanınmıştı. Raşt'lı Kâzım, «Tevhîd, Nübüvvet, İmâmet, Maâd» ve «Adl» esaslarına, yâni İmâmiyye'ce Usûl-i Dîn» sayılan bu beş inanca, «Rükn-i Râbı' - Dördüncü direk, esas» denen birşey ekledi. Rükn-i Râbı', zuhûru beklenen İmâm-ı Zamân'ın (A.F), her ân, bir nâibi olduğuna inanmaktı. Kâzım'a göre, İmâm (A.F) tarafından, Dördüncü Nâibe gönderilen tevkıy', nass ile bildirilen sefirliğin, nâibliğin sona erdiğini bildirmektedir; fakat İmâm'ın, dâima bir nâibi vardı ve bu, ancak irfan sâhiplerince, keşif ve ilham yoluyla, İmâm'ın ve nâibinin lûtfuyla bilinir. Böylece «Adl» ve «Maâd» âdetâ, «Usûl-i Dîn» den dışarda kalıyordu.

Şeyh Ahmed-i Ahsâî, açıkça böyle bir dâvâya girişmemişti; fakat sözlerinde, «Huccet'ten duydum» gibi lâflar bulunmasına, kendisine uyanlarca, asrın müceddidi tanınmasına bakılırsa, böyle bir makaamı benimsediğine hükmetmek gerekmektedir. Reşt'li Kâzım'sa, Emîr'-ül - Mü'minîn'in (A.M) olmadığında, içindeki aşırı iddiâların bulunması, üslûbu ve İmâmiyye bilginlerinin ittifakıyla muhakkak olan «Hutbet'ül - Beyan» ve «Hutbe-i Tutunciyye» yi şerhetmiş, bu şerhlerde ve dîğer kitaplarında, göklerden, oralarda hüküm süren, adları, o âna dek işitilmemiş «Esmâîl, Şemhâîl, Atyâîl, Sâsâîl, Şem'ûn, Sedyâîl...» gibi meleklerden bahseden, kimyâ, limyâ, simyâ, nücûm, hurûf, havâs, vefk... gibi ulûm-ı garîbeye ehemmiyet veren,

cefre, ebced hisaplarına dayanan, anlaşılmayan şeyler çiziktiren bir adamdı. Aklî dengesi bozuk görünen, yâhut kendisini böyle göstermeye çalışan bu adam, «Rükn-i Râbı'» tanınmış, 1259 da (1843) Kerbelâ'da ölmüştü. Reşt'li Kâzım, Kirman'lı Hacı Kerîm Muhammed Han'a icâzet vermiş olduğundan, ölümünden sonra Şeyhîler, Kerîm Han'a uymuşlar, ona uyanlara «Kerîm Hânîler» denmişti (Reşt'li Kâzım'ın, Kerîm Han'a verdiği icâzetin sûreti, Muhammed Alî Hâdimî-i Şîrâzî'nin, «Behâîhâ çe mîgûyend» adlı eserinin 36. Sahîfesindedir; Tebriz — 1341 Ş. Kitâb - foroşî - i Sâbırî Yayımı; 2. Basım. Kerîm Han'ın hâl tercemesi için «Reyhânet'ül - Edeb» e bk. III; 1369 Ş. S. 359—360). Burda, Ahmed-i Ahsâî'nin bir Fransız keşişi, Kâzım'ınsa, Vladivoskof'lu biri olduğu hakkında söylentiler olduğunu da kaydedelim (Şeyh Muhammed'ül - Hâlisiyy'il - Kâzımî: Kitâb-ı Hurâfât-ı İrşâd'ül - Avâm yâ Desâis-i Keşîşân deı İran; Yezd, Hey'et-i İslâmiyye Yayımı — 1367).

§ Reşt'li Kzım'ın derslerine devâm eden ve Şîraz'lı Rızâ adlı birinin oğlu olup 1235 te (1819) doğan Alî Muhammed, Kâzım'ın ölümünden sonra, onun mezhebince, «Rükn-i Râbı'» olduğunu, İmâm'ın kapısı bulunduğunu, İmâm'a, ancak onun vâsıtasıyle ulaşılabileceğini iddiâya girişmiş, kendisine, «Bâb», yâni Kapı adını takmıştı. Bu adam, bir zaman Mehdî'nin Kapısı olduğunu söylerken işi azıtmış, Mehdî olduğunu söylemeye kalkışmış, derken i'râbı bozuk, hükümleri sapık bir kitap düzmüş, peygamberlik dâvâsına girişmiş, sonunda kendisinin Tanrı olduğunu bildirmiş, tutulunca âkıbetini görüp korkudan, bütün dâvâlarından vazgeçtiğini bildiren bir «Tövbe - Nâme» yazmış, fakat şer'î hükümle 1266 hicrîde (1849) Tebriz'de kurşuna dizilerek öldürülmüştür. İran'da kargaşalık çıkaran, kendisine uyanlara, «Bâbî» denen bu kişiye, sanki inananlardan Mirzâ Huseyn Alî, hemen «Bahâ'ullah» adını takınmış, Bâb'ın, ancak kendisini müjdelemek için geldiğini söylemeye, inananları, din ve devlet aleyhine kışkırtmaya koyulmuştu. Bahâîlik denen dîni (?!) kuran bu

kişi, İran'da duramayacağını anlayınca, o vakit Osmanlıların idâresinde bulunan Irak'a sığınmış, Osmanlılar tarafından Akkâ'ya sürülmüştü. Bahâ, yâni Huseyn Alî, orda, 1309 da (1891) ölmüştür. Bu adama uyanlara, kendi tâbîrince «Agnâm'a», yâni koyunlara «Bahâî» denmiş, Kıbrıs'a sürülen kardeşi Mîrzâ Yahyâ (, kendi tâbîrince Subh-ı Ezel), bu uydurma dînin Ezelî kolunu temsîl etmişti.

§ Ahmed-i Ahsâî ve Kâzım-ı Reştî hakkındaki söylentilere, Şîrazlı Alî Muhammed'le (Bâb) Prince Dalgoroki'nin münâsebetlerine, Mîrzâ Huseyn Alî'yi (Bahâ) Rus sefîrinin himâyesine, Akkâ'da, oğlu Abd'ül-Bahâ'ya İngilizler tarafından Şir pâyesinin verilmesine, Amerika'nın bu uydurma dini tanıyıp mensuplarını korumasına, tapınaklar yaptırmalarına müsaade etmesine, müsteşriklerin, bunlar hakkında kitaplar yazmalarına, eleştiriler meydana getirmelerine, daha bu çeşit birçok emarelere nazaran bu son cereyanlarda sömürge siyâsetinin rol oynadığında, bu bölüntüleri meydana getirenlerin, bu siyâsete âlet olan satılmış kişiler olduğunda şüphe yoktur.

§ 1326 da (1908) ölen Ahmed Kaadıyânî de bunlardan biridir. Kendisini «Mesîh'ul - Mev'ûd» ve «Mehdiyy'ül-Ma'hûd», yâni geleceği, gökten ineceği vaadedilmiş Mesîh, zuhûru ahdedilmiş Mehdî diye tanıtan bu adam da Hindistan'da «Kaadiyânîliö» diye yeni bir din îcâd etmiş, kendinin, Îsâ ve Mehdî olduğunu, dinleri birleştiren bir din kurduğunu iddiâ etmiştir (Murtazâ. Ahmed - A'nın «Prince Dalgoroki» adlı kitabına; Tehran — Dâr'ül - Kütüb'il - İslâmiyye yayımı — 1344 Ş. ve «Milliyet» gazetesinde çıkan «Bâtınîlik — Şeyhîlik ve Bâbîlik — Bahâîlik» adlı makalemize bk. 25 Mayıs. 1974 — 28 Mayıs 1974).

Zuhûr Alâmetleri.

§ İmâm-ı Zamân'ın (A.F) gaybetleri, îman ehli için

bir imtihandır. Gerçek inanç ehli, O'nun varlığına inanır; «İbâdetin en üstünü, darlıktan kurtuluşu, ferahlığa çıkışı beklemektir» ve «Allâh'ın kudretiyle, lûtfuyla kurtulmayı, ferahlığa kavuşmayı bekleyiş ibâdettir» dadîs-i şerîfleri mûcebince (Câmi'us - Sagıyr; I, 42; Künûz'ül - Hakaaık; I, 120; Bıhâr'ül - Envâr; LI, 122), O'nun zuhûruyla genişliğe, feraha çıkmayı, îman ve İslâm'ın bütün dünyâya hâkim olmasını bekler; îmanlarında şüphe ehliyse, ye'se düşer, inkâra döşenir.

Hadîs-i şerîflerde, Ehlibeyt İmâmlarının (A.M) beyanlarında zuhûr alâmetleri de bildirilmiştir. Mehdî'nin (A.F), yalanın, inançsızlığın hüküm sürdüğü, rüşvetin, fâizin helâl bilindiği, namazın yittiği, iyiliği buyurmanın, kötülüğe engel olmanın imkânı kalmadığı, harâm olan şeylerin hepsinin de helâl tanındığı, zulmün yayıldığı, mü'minlerin ye'se düştükleri, Kur'ân'dan yalnız ders, İslâm'dan yalnız ad kaldığı, kan dökmenin önemsiz sayıldığı... bir zamanda zuhûr edip âlemi adâletle yeniden ihyâ edecektir. Bunlar, zuhûrun küçük alâmetleridir ve hepsi de, hemen - hemen belirmiştir.

Kendilerinden önce, Mehdîlik dâvâsı güdenler çıkacak, «Nefs-i Zekiyye — Temiz kişi» denen biri, Mekke-i Mükerreme'de, Rükün'le Makaam arasında şehîd edilecek, bulaşıcı hastalıklarla birçok kişi telef olacak, halkın yarısından fazlasını kırıp geçiren savaşlar kopacak, «Süfyânî» denen bir zâlim çıkacak, Mekke'yle Medîne arasındaki Beydâ' çölünde, adamlarıyla yere batacak, Ramazan ayında, uyuyanları uyandıracak, uyanıkları korkutacak şiddetli bir ses, O'nu bildirecek, Güneşle Ay, birbiri ardınca tutulacakve Mehdî (A.F) zuhûr edecek, Bedir savaşında bulunanların sayısınca üçyüz onüç kişi, Kâ'be-i Muazzama'nın dibinde kendilerine bey'at eyleyecek, sonra bütün îman ehli uyacak, Îsâ Peygamber (A.M) inecek, namazda O'na uyacak, Deccâl denen ve zulmün - yalanın mümes-

sili olan kişi öldürülecek, İslâm, bütün gerçekliğiyle, adâletiyle âleme yayılacaktır.

***

Küçük Gizleniş devrinde, Sâhib'ül - Emr'i (A.F), Şîa'nın ileri gelenlerinden birçoğu görmüştür. Büyük Gizleniş zamânında, son tevkıy'lerinde, kendilerini gördüklerini söyleyenlerin yalancı ve iftirâcı oldukları bildirilmektedir. Bu, her hâlde gördüğünü, nâiplik iddiâsıyle söyleyen kişiler hakkında olsa gerektir; çünkü Büyük Gizleniş zamânında da, kendilerini görmek lûtfuna mazhar olanlar vardır. (Zuhûr Alâmetleri, kendilerini görenler v.s. hakkında «Bıhâr'ül - Envâr» ın LI—LIII. ciltlerine bakınız; Tehran; Matbaat'ül-İslâmiyye; 1384 H. 1385 H.).

***

Bu bahiste, zihinlerin takıldığı tek şey, Büyük Gizleniş devrinin uzunluğu ve bir insanın, bu kadar müddet yaşayıp yaşamamasıdır. Biz, bunun üzerinde durup uzun ömürlüleri örnek vermeyi, hayâtın uzatılması üzerindeki çalışmaları, bunun imkânını anlatacak, bu konulara dalacak değiliz. Âlemde, olmasına aklen imkân bulunmayan nice şeyler olmuştur ve olagelmektedir. Esâsen bu, îmâna âit birşeydir. Zerrede âlem yaratan, zerreye âlemler sığdıran, hayâtı ölüme, ölümü hayâta sebeb eden mutlak kudret sâhibine inanan, hikmetlerini bilemediğini bilen, kudretini anlayamadığını anlayan kişi, buna da inanır; inanmayanaysa, zâti sözümüz yoktur. Bu bahsi, «Artık de ki: Gayb, Allâh'ın katındadır; bekleyin artık, gerçekten ben de sizinle berâber bekleyenlerdenim.» meâlindeki âyet-i kerîmeyle bitiriyoruz (X; Yûnus A.M. 20).

١/١٢/٢٨/٦

رابطة العالم الإسلامي
الأمانة العامة

المكرم ابو محمـــد [illegible] المحترم

[illegible] / كينيــا

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ، وبعد :

اشارة الى خطابكم المؤرخ في ٢٠ مايو ١٩٧٦م المتضمن استفساركم عن موعد ظهور المهدي وفي أي مكان يحل .

نفيدكم باننا نرفق لكم مع خطابنا اليكم ما جاء من الفتوى في مسألـــة المهدي المنتظر وقد قام بكتابته فضيلة الشيخ محمد المنتصر الكتاني واقرتـه اللجنة المكونة من اصحاب الفضيلة الشيخ صالح بن عثيمين وفضيلة الشيخ احمـد محمد جمال وفضيلة الشيخ احمد علي وفضيلة الشيخ عبدالله خياط .

وقد ضم الموضوع ما ورد من احاديث المهدي عن الرسول صلى اللـــه عليه وسلم وما ذكره ابن تيمية في المنهاج بصحة الاعتقاد وابن القيم في المنار ، وان شاء الله تعالى ستجدون في الكتابة ما يهمكم وما يقنعكم في مسألة المهـــدي انتم ومن كان على شاكلتكم آملين لكم التوفيق والســـداد .

وتفضلـــوا تحياتنـــا ....

الأمين العام

محمد صالح القزاز

«Râbıtat'ül - Âlem'il - İslâmî» nin Hz. Mehdî A.F. hakkındaki soruya cevâbı (S. 205 — 207 de).

الامانة العامة الموقرة

بعد التحية ،

جواباً لما سأل عنه المسلم الكيني في شأن المهدي المنتظر عن موعد ظهوره وعن المكان الذي يظهر منه وعن ما يطمئنه من المهدي عليه السلام .

هو : محمد بن عبد الله الحسني العلوي الفاطمي المهدي الموعود المنتظر موعد خروجه في آخر الزمان وهو من علامات الساعة الكبرى يخرج من المغرب ويبايع له في الحجاز في مكة المكرمة بين الركن والمقام — بين باب الكعبة المشرفة والحجر الأسود عند الملتزم .

ويظهر عند فساد الزمان وانتشار الكفر وظلم الناس يملأ الأرض عدلاً وقسطاً كما ملئت جوراً وظلماً يحكم العالم كله وتخضع له الرقاب بالإقناع تارة وبالحرب أخرى .

وسيملك الأرض سبع سنين وينزل عيسى عليه السلام من بعده فيقتل الدجال أو ينزل معه فيساعده على قتله بباب لد بأرض فلسطين .

وهو آخر الخلفاء الراشدين الاثني عشر الذين أخبر عنهم النبي صلوات الله وسلامه عليه في الصحاح .

وأحاديث المهدي واردة عن الكثير من الصحابة يرفعونها إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم . ومنهم : عثمان بن عفان ، وعلي بن أبي طالب ، وطلحة بن عبيد الله ، وعبد الرحمن بن عوف ، وعبد الله بن عباس ، وعمار بن ياسر ، وعبد الله بن مسعود ، وأبو سعيد الخدري ، وثوبان ، وقرة بن إياس المزني ، وعبد الله بن الحارث بن جزء ، وأبو هريرة ، وحذيفة بن اليمان ، وجابر بن عبد الله ، وأبو أمامة ، وجابر بن ماجد الصدفي ، وعبد الله بن عمر ، وأنس بن مالك ، وعمران بن حصين ، وأم سلمة .

هؤلاء عشرون منهم ممن وقفت عليهم وغيرهم كثير وهناك آثار عن الصحابة مصرحة بالمهدي من أقوالهم كثيرة جداً لها حكم الرفع إذ لا مجال للاجتهاد في ذلك .

أحاديث هؤلاء الصحابة التي رفعوها إلى النبي صلى الله عليه وسلم والتي قالوها من أقوالهم اعتماداً

على ما قاله رسول الله صلوات الله وسلامه عليه رواها : الكثير من رواة الاسلام وامهات الحديث النبوي من السنن والمعاجم والمسانيد منها :

سنن ابي داود ، والترمذي ، وابن ماجة ، وابن عمرو الداني ، ومسانيد احمد ، وابن يعلى والبزار ، وصحيح الحاكم ، ومعاجم الطبراني الكبير والاوسط ، والروياني ، والدارقطني في الافراد ، وابو نعيم في اخبار المهدي ، والخطيب في تاريخ بغداد ، وابن عساكر في تاريخ دمشق وغيرها .

وقد خص المهدي بالتاليف : ابو نعيم في اخبار المهدي وابن حجر الهيثمي في القول المختصر في علامات المهدي المنتظر ، والشوكاني في التوضيح في تواتر ما جاء في المنتظر والدجال والمسيح وادريس العراقي المغربي في تاليفه المهدي وابو العباس ابن عبد المؤمن المغربي في كتابه : الوهم المكنون في الرد على ابن خلدون .

وآخر من قرأت له عن المهدي بحثا مستفيضا مدير الجامعة الاسلامية في المدينة المنورة في مجلة الجامعة في اكثر من عدد .

وقد نص على ان احاديث المهدي انها متواترة جمع من الاعلام قديما وحديثا منهم : السخاوي في فتح المغيث ، ومحمد بن احمد السفاريني في شرح العقيدة ، وابو الحسن الآبري في مناقب الشافعي ، وابن تيمية في فتاواه ، والسيوطي في الحاوي ، وادريس العراقي المغربي في تاليف له عن المهدي ، والشوكاني في التوضيح في تواتر ما جاء في المنتظر والدجال والمسيح ، ومحمد بن جعفر الكتاني في نظم المتناثر في الحديث المتواتر ، وابو العباس ابن عبد المؤمن المغربي في الوهم المكنون من كلام ابن خلدون رحمهم الله وحاول ابن خلدون في مقدمته ان يطعن في احاديث المهدي محتجا بحديث موضوع لا اصل له عند ابن ماجة : لا مهدي الا عيسى . ولكن رد عليه الائمة والعلماء وانه ليس من علماء الشريعة وانه قال باطلا من القول وزورا .
وخصه بالرد شيخنا ابن عبد المؤمن بكتاب مطبوع متداول في المشرق والمغرب منذ اكثر من ثلاثين سنة .

ونص الحفاظ والمحدثون على ان احاديث المهدي فيها الصحيح والحسن ومجموعها متواتر مقطوع بتواتره وصحته .

وان الاعتقاد بخروج المهدي واجب وانه من عقائد اهل السنة والجماعة ولا ينكره الا جاهل بالسنة ومبتدع في العقيدة .

والله يهدي الى الحق ويهدي السبيل

مدير ادارة المجمع الفقهي الاسلامي

محمد المنتصر الكتاني

رابطة العالم الاسلامى
الامانة العامة

الكرم ابومحمد ـ المحترم (كنتيا)

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ـ اشارة الى خطابكم (المورخ فى ٢١مايو ١٩٧٦م المتضمن عن موعد ظهور المهدى و فى اى مكان يقيم ؟

نفيدكم باننا نوفر لكم مع خطابنا اليكم ماجاء من الفتوى فى مسالة المهدى المنتظر و قد قام بكتابته فضيلة الشيخ محمد المنتصر الكنانى و اقرته اللجنة المكونة من اصحاب الفضيلة الشيخ صالح بن عثيمين و فضيلة الشيخ احمد محمد جمال وفضيلة الشيخ احمد على و فضيلة الشيخ عبدالله خياط.

وقد دعم الفتوى بماورد من احاديث المهدى عن الرسول صلى الله عليه وسلم وماذكره ابن تيمية فى المنهاج بصحة الاعتقاد و ابن القيم فى المنار و ان شاء الله تعالى ستجدون فى الكتابة مطلبكم و ما يغنيكم عن مسالة المهدى انتم و من كان على نهجكم آملين لكم التوفيق والسداد .

الامين العام
محمدصالح القزاز

بعدالتحية

جوابا عما يسال عنه المسلم الكينى فى شان المهدى المنتظر عن موعدظهوره و عن المكان الذى يظهر منه و عن ما يطمئنه عن المهدى عليه السلام .

هو محمد بن عبدالله الحسنى العلوى الفاطمى المهدى الموعود المنتظر موعد خروجه فى آخر الزمان و هو من علامات الساعة الكبرى يخرج من المغرب و يبايع له فى الحجاز فى مكة المكرمة بين الركن والمقام ـ بين باب الكعبة المشرفة و الحجر الاسود عند الملتزم و يظهر عند فساد الزمان و انتشار الكفر و ظلم الناس يملاالارض

«Râbıtat'ül - Âlem'il - İslâmî» nin, Hz. Mehdî A. F. hakkındaki soruya verdikleri cevâbın fotoğrafyası, pek okunaklı çıkmadığından ayrıca A. B. M ile hazırlanan sûretini de sunmayı faydalı bulduk.

عدلا و قسطا كما ملئت جورا و ظلما يحكم العالم كله و تخضع له الرقاب بالاقناع تارة والحرب اخرى و سيملك الارض سبع سنين و ينزل عيسى عليه‌السلام من بعده فيقتل الدجال اوينزل معه فيساعده على قتله بباب لد بارض فلسطين .

هو آخر الخلفاء الراشدين ،الاثني عشر الذين اخبر عنهم النبي ، صلوات‌الله وسلامه عليه في الصحاح . و احاديث المهدى واردة عن الكثير من الصحابه ، يرفعونها الى رسول‌الله صلى‌الله عليه وسلم و منهم عثمان بن عفان ، و على بن ابى طالب ، و طلحة بن عبيدالله ، و عبدالرحمن بن عوف ، و عبدالله بن عباس ، و عمار بن ياسر ، و عبدالله بن مسعود ، و ابوسعيد الخدرى ، و ثوبان ، وقرة بن اياس المزنى ،وعبدالله بن الحارث بن جز ، وابوهريرة ، و حذيفة بن اليمانى ، و جابربن عبدالله ، وابوامامة وجابربن ماجد الصدفى ، و عبدالله بن عمر ، و انس بن مالك ، و عمران بن حصينى ، و ام سلمة .

هولاء عشرون منهم ، ممن وقفت عليهم ، و غيرهم ، كثير ، و هناك آثار من الصحابة ، مصرحة بالمهدى ، من اقوالهم ، كثيرة جدا ، لها حكم الرفع ، اذ لا مجال للاجتهاد فيها .

xxxxxx

احاديث هولاء الصحابة التى رفعوها الى النبى صلى‌الله عليه وسلم ، والتى قالوها من اقوالهم اعتمادا على ما قاله رسول‌الله صلوات الله و سلامه عليه رواها الكثير من دواوين الاسلام ، و امهات الحديث النبوى ، من السنن ، والمعاجم ، والمسانيد منها :

سنن ابى‌داود ، والترمذى ، وابن ماجه ، و ابن عمروالدانى ، و مسانيداحمد ، وابن يعلى ، والبزاز ، وصحيح الحاكم ، و معاجم الطبرانى الكبير والوسيط و الرويانى والدارقطنى فى‌الافراد ، وابونعيم فى اخبارالمهدى ، والخطيب فى تاريخ بغداد ، و ابن‌عساكر فى‌تاريخ دمشق و غيرها .

xxxxxx

وقد خص المهدى بالتاليف ابونعيم فى " اخبار المهدى " و ابن حجر الهيثمى فى القول المختصر فى علامات المهدى المنتظر " و الشوكانى فى " التوضيح فى تواتر ماجاء فى المنتظر ، والدجال ،و المسيح " وادريس العراقى المغربى فى تاليفه "المهدى" وابوالعباس بن عبدالمومن المغربى فى كتابه " الوهم المكنون فى الرد على ابن خلدون "

وآخر من قرات له عن المهدى ، بحثا مستفيضا ، مدير الجامعة الاسلامية ، فى المدينة المنورة ، فى مجلة الجامعة ، اكثر من عدد .

xxxxxx

و قد نص على ان احاديث المهدى ، انها متواترة ، جمع من الاعلام قديما و حديثا منهم السخاوى فى " فتح المغيث " ، و محمد بن احمد السفاوينى فى شرح العقيدة وابوالحسين الابرى فى " مناقب الشافعى " و ابن تيمية فى فتاواه ، و السيوطى فى الحاوى ، وادريس العراقى المغربى فى تاليف له عن المهدى ، والشوكانى فى "التوضيح فى تواتر ماجاء فى المنتظر ، والدجال ، والمسيح " و محمد بن جعفر الكتانى فى " نظم المتناثر فى الحديث المتواتر " ، و ابوالعباس بن عبدالمومن المغربى فى " الوهم المكنون من كلام ابن خلدون " رحمهم الله و حاول ابن خلدون فى مقدمته ان يطعن فى احاديث المهدى ، محتجا بحديث موضوع لا اصل له عند ابن ماجة لامهدى الا عيسى . ولكن رد عليه الائمة والعلماء ، و خصه بالرد شيخنا ابن عبدالمومن ، بكتاب مطبوع متناول فى المشرق والمغرب ، منذ اكثر من ثلاثين سنة .

و نص الحفاظ والمحدثون على ان احاديث المهدى فيها الصحيح و الحسن و مجموعها متواتر مقطوع بتواتره و صحته .

وان الاعتقاد بخروج المهدى ، واجب و انه من عقائد اهل السنة و الجماعة ولاينكره الاجاهل بالسنة ، و مبتدع فى العقيدة

والله يهدى الى الحق و يهدى السبيل .

مدير ادارة المجمع الفقهى الاسلامى
محمد المنتصر الكتانى

İ N D E X

HUSÛSÎ ADLAR

DİN, MEZHEB ve TARİKAT ADLARI

SOY - BOY ve DEVLET ADLARI

İNSAN ADLARI

— A —

— B —

— C —

— D —

— E —

— F —

— H —

— İ —

— K —

— L —

— M —

— N —

— O —

— Ö —

— P —

— R —

— S —

— Ş —

— T —

— U —

— Ü —

MEKÂN ADLARI

İÇİNDEKİLER

YANLIŞ - DOĞRU CETVELİ

Sahîfe	Satır	Yanlış	Doğru
7	21	burada	bu arada
14	16	icâbeder	îcâb eder).
23	3	Rubâ'da	Kubâ'da
29	21	Gor-	sor-
37	9	mevcuttur.	mevcuttur).
40	2	ehrâ'yı	Zehrâ'yı
47	12	paları	çaları
47	12	Mefrad	Müfred
47	13	Sönen	Sünen
61	2	Abdullâh'us-	Abdullâh'ur-
64	6	sormuşladı	sormuşlardı
64	22	oturan	oturun
68	6	sürdürürler	söndürürler
73	11	buyurmuşlardı	buyurmamışlardı
74	1	kendilerinin de	**[Bu söz fazla]**
74	21	yıktıklarını	yaktıklarını
78	5	Cümâdelûsının	Cumâdelûlâsının
86	2	Asfan	Asvan
108	1	Şeşşâ'	Veşşâ'
108	27	(A.Mî	(A.M)
113	13	Tablig	Taglib
114	19	Hazma-i	Hamza-i
114	27	Mansûr'un	Mansûr'u
115	5	Salavâtullâkı	Salavâtullâhi
117	28	derkn	derken
125	27	**[Bu satır fazladır.]**	
134	7	mâm	İmâm
137	34	Mdî-	Medî-
144	2	aFrs	Fars
145	7	M.) müşrik	M.) bildirince İmâm (A.M)

Sahîfe	Satır	Yanlış	Doğru
145	19	-amd	-ahd
147	4	tüt - Tâbiyyîn	tüt - Tâlibiyyîn»
151	10	Fıhıh'ur-	Fıkh'ur-
166	3	(Takıyh	(Tenkıyh
166	10	söylemiştir	söylenmiştir
169	29	sayaılı	saygılı
171	17	«nsanla	«İnsanlar
172	2	Şiydimse	Şimdiyse
174	8	ret	met
181	7	yirmiyeşinde	yirmibeşinde
193	22	A.Mî	(A.M)
195	19	söyleyicn	söyleyince
202	27	Madisiyy-i	Makdisiyy-i
205	25	Kenânî	Kettânî
206	26	ye'il-	y'il-
207	10	yaşılıştakı	yazılıştakl
207	26	gerçekten	gereken
208	5	babalı	babaları
212	33	mâli	meâli
214	5	mâllni	meâllni
216	9	sözyle	sözüyle
217	10	şiddetel	şiddetle
218	13	yerelri	yerleri
220	26	güneyinde	kuzeyinde
225	24	Kaadiyâniliö»	«Kaadiyânîlik»
226	4	dadîs-i	hadîs-i

der yayınları

Babası, rahmetli Ahmed Midhat Efendi'nin maiyetinde yetişen ve muhbirlerin en kıdemlisi olduğundan, zamanında «Şeyh'ul-Muhâbirin» diye anılan Ahmed Âgâh Efendi, Gence'nin Gölbulağ köyünde doğmuş, Rus savaşında Bursa'ya, oradan da İstanbul'a göçmüş olan, sonra, Rusçuk'a Eytam Müdürü atanan İzzet Mustafa'nın oğludur. Annesi Âliye Şöhret Hanım, Kafkasya'lıdır. Gölpınarlı, ikinci Rus savaşında Rusçuk'tan İstanbul'a göçen, İstanbul'da evlenen Ahmed Âgâh'ın sulbünden, hicri 1317 yılı Ramazan ayının onuncu gecesi doğmuştur. İlk tahsilini, Bâbıâli yokuşunda, şimdi, Basma eserleri Derleme Müdürlüğü olan Tahsin Efendi İlkokulu'nda, orta tahsilini, husûsi «Menba'ul-İrfan» mektebinde bitirmiş. Gelenbevi İdâdisine devam etmiş, babasının, hicri 1333'te vefâtı üzerine tahsilini bırakmak zorunda kalmıştır. Bir müddet, «Menba'ul-İrfan»nın orta kısmında Türkçe ve Tahrir muallimliğinde bulunan Gölpınarlı, Milli Mücadelede Anadolu'ya gitmiş, Çorum'a bağlı Alaca'da «Kenz'ül-İrfan» ilkokulunda başmuavin, sonra başmuallim olmuş, İstanbul'a dönünce Muallim Mektebi'nin son sınıfına girmiş, Muallim Mektebini bitirdikten sonra Kanlıca, sonra Pertevniyal İlkokullarında muallimlik ederken, bir yandan da İstanbul Üniversitesi Edebiyat bölümünü bitirmiş, sonra Konya, Kayseri, Kastamonu ve Balıkesir liselerinde Edebiyat öğretmenliği hizmetini ifâ etmiştir. Ankara, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'ne Türk Edebiyat Tarihi ve Metinler Şerhi derslerini okutmak üzere imtihanla atanan Gölpınarlı, üç yıl bu hizmeti ifâ etmiş, rahatsızlığı yüzünden İstanbul Üniversitesi'ne nakledilmiş, orda da İslâm - Türk Tasavvuf Tarihi ve Edebiyati dersini tedris etmiş, 1949'da, emekliye ayrılmıştır. Soyadı kanunu çıkınca «Gölbulağlı» sözü, İstanbul lehçesine garip geleceği düşüncesiyle «Gölpınarlı» soyadını alan Abdülbâkıy, Fâtih Câmii derslerine de devam etmiş, Tikveşli Yûsuf Efendi'den faydalanmıştır. «Afdal'ül-Mûtahhırin» diye andığı İsmâil Sâib, Ferid Kam, Ahmed Naim, Bahâriye Mevlevi-hânesi Şeyhi Huseyn Fahrüddin, Hoy'lu Hacı Şeyh Ali merhumları, en fazla faydalandığı üstadlarındandır. Gölpınarlı'nın, «Kur'ân-ı Kerim ve Meâli, Nehc'ül-Belâga terceme ve Şerhi», Üniversite mezûniyet tezi olan «Melâmilik ve Melâmiler», «Mesnevi Tercemesi ve Şerhi» gibi eserleri, «Mevlânâ Celâleddin, Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik, Mevlevi Âdâb ve Erkânı gibi değerli incelemeleri, Mevlânâ'dan çevirileri, «Ca'feri Mezhebi ve Esasları, Ca'feriler kimlerdir, Şia İnançları...» gibi tercemeleri, Vakit, Yenitan ve Milliyet gazetelerinde tefrikaları ve makaleleri yayınlanmıştır. Yayınlanan eserleri yüzü geçen Gölpınarlı, bu eserinde, İslâm mezheplerinin müşterek esaslarını, bilhassa Şiiliğin, Türkiye'mizdeki seyrini belirtmektedir.

50 LİRA

kapak: derman över